

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Міністерство освіти і науки України

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Савлюк Богдан Іванович

УДК 323.1(=161.2):316.77'06(477)(043)

ДИСЕРТАЦІЯ

Український націоналізм у сучасному інформаційному просторі України

052 Політологія

05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Савлюк Б. І.

Науковий керівник: Сич Олександр Максимович, доктор політичних наук,
професор

АНОТАЦІЯ

Савлюк Б. І. Український націоналізм у сучасному інформаційному просторі України – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія. – Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України, м. Івано-Франківськ, 2026.

Дисертаційна робота є комплексним політологічним дослідженням українського націоналізму в сучасному інформаційному просторі України. Актуальність теми зумовлена фундаментальними трансформаціями інформаційного простору у XXI столітті, унаслідок яких медіа перестають бути виключно каналом передачі повідомлень і перетворюються на активного учасника політичного процесу, що бере участь у формуванні суспільної думки, впливає на політичні погляди громадськості та безпосередньо дотичний до конструювання новітнього українського націоналізму. В умовах Війни за Незалежність України медіа виступають не лише інструментом інформування, а й стратегічним ресурсом інформаційного спротиву проти російської пропаганди, що прямо позначається на формуванні образу нації. Український націоналізм, який тривалий час інтерпретувався суперечливо й нерідко під впливом зовнішніх, насамперед російських, пропагандистських конструкцій, у сучасних умовах набуває нових сутнісних характеристик як чинник національної ідентичності, політичної мобілізації та інформаційного спротиву. Попри значну кількість праць, присвячених українському націоналізму, роль медіа як чинника його сучасної трансформації залишається недостатньо осмисленою, що й визначає наукову актуальність роботи.

Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз особливостей представлення, трансформації та функціонування українського націоналізму в сучасному інформаційному просторі України, а також визначення його ролі у формуванні національної ідентичності та суспільно-політичних процесів в умовах

війни. Реалізація мети передбачала виконання таких завдань: проаналізувати теоретичні та методологічні аспекти дослідження медіа; з'ясувати вплив медіа на політичні інститути та процеси; здійснити аналіз ідеологій; дослідити поняття націоналізму та його сучасний розвиток в Україні; проаналізувати ліберальну агенду та її вплив на націоналістичний рух; оцінити вплив проросійських медіа на процеси розвитку українського націоналізму; розкрити олігархічний фактор у медіа та його вплив на сучасний український націоналізм; окреслити ресурсний потенціал українських націоналістичних медіа; проаналізувати внесок проукраїнських медіа в розвиток націоналістичного руху; дослідити зміну вектору медіа щодо націоналістичного руху в процесі Війни за Незалежність України.

Об'єктом дослідження є сучасний інформаційний простір України, а **предметом** – закономірності медійної репрезентації українського націоналізму, механізми його інтерпретації та трансформації, а також вплив цих процесів на формування суспільної думки й національної ідентичності. Методологічну основу роботи становить поєднання загальнонаукових та спеціальних методів: системний метод дав змогу розглянути медіа як компонент політичної системи; структурно-функціональний – визначити функції медіа (ідеологічну, мобілізаційну, консолідаційну, контрпропагандистську); інституційний підхід – потрактувати медіа як інститут конструювання історичної пам'яті та інформаційної безпеки. Дискурс-аналіз уможливив виявлення мовних стратегій делегітимації («радикали», «фашисти», «екстремісти», «бандерівці») та зворотної легітимації націоналізму («захисники», «герої»); контент-аналіз забезпечив емпіричне підтвердження теоретичних положень; історико-порівняльний метод дозволив відмежувати наукову історіографію від пропагандистських конструкцій і простежити динаміку медійних оцінок націоналізму у періоди до 2014 року, у 2014–2021 роках та після 2022 року.

Теоретичну базу дослідження склали праці у двох провідних напрямках – теорії медіа й масової комунікації (В. Ліппманн, Г. Лассвел, Г. М. Маклуен, Д. Мак-Квейл, Д. Галлін, П. Манчіні, П. Лазарсфельд, Р. Мертон, Е. Кац, Ф. Сіберт, В. Шрамм, Т. Пітерсон, М. Мак-Комбс, Г. Почепцов, В. Іванов, В. Різун та ін.) і теорії

націоналізму (Е. Сміт, Е. Гелнер, П. Альтер, Б. Андерсон, Е. Ренан, М. Білліг, Д. Донцов, І. Лисяк-Рудницький, Р. Шпорлюк, О. Зайцев, Г. Касьянов, О. Сич, В. Кулик та ін.). Емпіричну основу становлять матеріали сучасних українських медіа, націоналістична та діаспорна преса, аналітичні публікації, моніторинги Інституту масової інформації та соціологічні дослідження.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження медіа та ідеології» здійснено поглиблений аналіз теоретичних і методологічних підходів до вивчення медіа та ідеології. З'ясовано, що медіа є невід'ємним структурним елементом інформаційного простору та політичної системи, який не лише забезпечує обмін інформацією, а й конструює політичну реальність і поширює ідеології. Розкрито сутність політичної комунікації, яка у сучасних умовах набуває виразно медійного характеру. Проаналізовано концепцію Ф. Сіберта, Т. Пітерсона та В. Шрамма з її чотирма теоріями преси (авторитарною, лібертаріанською, соціальної відповідальності та радянською) і встановлено, що сучасний український медіапростір поєднує елементи різних моделей, що зумовлює його гібридний характер. Зіставлено концепції «обмеженого впливу» (П. Лазарсфельд, Р. Мертон, Е. Кац) і «значного впливу» медіа (В. Ліппманн), розглянуто моделі медіасистем Д. Галліна та П. Манчіні, базову модель комунікації Г. Лассвела та теорію «порядку денного». Проаналізовано класичні ідеології – лібералізм, консерватизм і соціалізм, простежено еволюцію теоретичних підходів до націоналізму (П. Альтер, Е. Гелнер, Е. Сміт) та особливості його розвитку в Україні – від створення ОУН у 1929 році через підпілля й еміграцію до відродження націоналістичних партій і організацій після 1991 року (ДСУ, УНА–УНСО, КУН, ВО «Свобода», «Правий сектор»). З'ясовано, що сучасний український націоналізм спрямований передусім на збереження державності.

У другому розділі «Вплив медіа на сприйняття сучасного українського націоналізму» здійснено комплексний аналіз деструктивних медійних впливів. Сформульовано поняття «ліберальна агенда» як фокусування медіа на правах людини, демократії, ринковій економіці та цінностях відкритого суспільства; на матеріалах «ТСН», «Української правди» та інших видань емпірично доведено, що

публікації з ознаками ліберальної агенди часто формують негативний образ націоналізму, навішуючи ярлики радикалізму та екстремізму й витісняючи національну проблематику на периферію порядку денного. Досліджено проросійські наративи, спрямовані на спотворення української національної ідеї, зокрема ототожнення націоналізму з нацизмом і виправдання агресії РФ через концепт «денацифікації»; констатовано, що проросійські медіа, серед них Telegram-канали та закриті за санкціями РНБО ресурси («112 Україна», «NewsOne», «ZIK», «Вести»), є складовою гібридної війни та інструментом психологічного впливу й політичної дестабілізації. З'ясовано, що олігархічні медіа за допомогою капіталу формують електоральні вподобання та впливають на суспільно-політичну думку відповідно до інтересів власників, демонструючи амбівалентну природу: вони здатні одночасно підтримувати патріотичний дискурс і використовувати національну тематику як інструмент маніпуляції, спрощуючи й викривлюючи національну ідею.

У третьому розділі «Конструктивний дискурс медіа в поступі сучасного українського націоналізму» розкрито ресурсний потенціал націоналістичних і проукраїнських медіа як важливого чинника національної консолідації. Проаналізовано історичну еволюцію націоналістичних видань – від підпільних і діаспорних («Розбудова нації», «Сурма», «Український самостійник», «Визвольний шлях», «Шлях Перемоги», «Самостійна Україна», «Державність», «Незборима нація» та ін.) до сучасних цифрових платформ, що дало змогу простежити тяглість і трансформацію націоналістичного дискурсу та довести, що український націоналізм формувався передусім через друковане слово. Показано неперервність українського інформаційного поля від самвидаву 1960–1980-х років (зокрема «Українського вісника» за редакцією В. Чорновола) до легальних проукраїнських медіа ХХІ століття («Час-Тіме», «Україна молода», «Український тиждень», «Країна»), які здійснюють ревізію радянських і проросійських історичних наративів. Особливу увагу приділено трансформації медійного дискурсу в умовах Війни за Незалежність України: доведено суттєве переосмислення націоналізму – від радикальних штампів до героїзації та

суспільного визнання, що підтверджено моніторингами Інституту масової інформації, рейтингом «УП 100» та зростанням позитивних згадок постатей національно-визвольного руху (Є. Коновалець, С. Бандера, Р. Шухевич). Установлено, що зміна вектору медіа прямо корелює зі зростанням суспільної підтримки націоналістичного руху.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *уперше* встановлено системний взаємозв'язок між медійними матеріалами і процесами формування сучасного українського націоналізму як динамічної ідеологічної конструкції; здійснено комплексний порівняльний аналіз впливу проросійських і проукраїнських медіа на націоналістичний рух; сформульовано концептуальне положення про сучасний український націоналізм як мобілізаційну ідеологію, що трансформується під впливом воєнних, безпекових і геополітичних чинників, а медіа постають каталізатором її переходу на державницький рівень; введено та операціоналізовано поняття «ліберальна агенда». *Удосконалено* розуміння деколонізаційної функції українських медіа, положення щодо амбівалентної природи олігархічних медіа, теоретичне осмислення ролі медіа у формуванні символічної межі між ліберальною та національно-традиційною парадигмами, а також трактування проукраїнських медіа як середовища артикуляції державницьких цінностей. *Набули подальшого розвитку* дослідження взаємозв'язку медійного дискурсу й суспільної довіри до політичних інституцій, теоретичне положення про націоналізм як консолідаційну ідеологію держави та аналіз трансформації суспільного образу націоналізму від стигматизації через героїзацію до утвердження як елемента суспільної норми.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання під час розроблення стратегій інформаційної безпеки держави та політики протидії дезінформації, у формуванні редакційних політик і етичних стандартів висвітлення ідеологічно чутливих тем, а також у навчальному процесі підготовки фахівців із політології, масових комунікацій та державного управління. Запропонована концептуалізація сучасного українського націоналізму як адаптивної мобілізаційної ідеології може слугувати теоретичною моделлю для

подальших наукових досліджень. Основні результати дисертації апробовано на VI та VII Міжнародних науково-практичних конференціях «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри» (Івано-Франківськ, 2025, 2026) та відображено у трьох статтях у фахових виданнях України категорії «Б».

Узагальнюючи результати дослідження, у роботі обґрунтовано, що зміна медійного фону щодо українського націоналізму є одним із головних індикаторів глибинних змін у суспільстві й свідчить про перехід України до нової моделі політичної та культурної самоідентифікації, у якій націоналізм виступає не як маргінальне явище, а як основа суспільної консолідації. Російське повномасштабне вторгнення стало каталізатором «політичного ренесансу» українського націоналізму, а українські медіа з пасивних ретрансляторів подій перетворилися на активних суб'єктів інформаційної війни, що не лише відображають, а й активно конструюють образ націоналіста як захисника держави.

Ключові слова: медіа, сучасний український націоналізм, інформаційно-комунікативні механізми взаємодії, інформаційний простір, війна, інформаційна війна, інформаційна безпека, національна безпека, Україна, ідеологія, пропаганда, російська пропаганда, національна державність, громадянське суспільство, воєнно-політичний конфлікт.

SUMMARY

Savliuk B. I. Ukrainian nationalism in the modern information space of Ukraine – Qualifying scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 Social and Behavioral Sciences in the specialty 052 Political Science. – Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2026.

The dissertation is a comprehensive political-science study of Ukrainian nationalism in the modern information space of Ukraine. The relevance of the topic stems from the fundamental transformations of the information space in the twenty-first century, as a result of which the media cease to be merely a channel for transmitting messages and become an active participant in the political process that shapes public opinion, influences the political views of citizens, and is directly involved in constructing contemporary Ukrainian nationalism. Under the conditions of the War for the Independence of Ukraine, the media act not only as an instrument of information but also as a strategic resource of informational resistance against Russian propaganda, which directly affects the formation of the image of the nation. Ukrainian nationalism, long interpreted in a contradictory manner and frequently under the influence of external – primarily Russian – propaganda constructs, acquires new essential characteristics as a factor of national identity, political mobilization, and informational resistance. Despite the considerable body of scholarship on Ukrainian nationalism, the role of the media as a factor in its contemporary transformation remains insufficiently studied, which determines the scholarly relevance of the work.

The purpose of the dissertation research is a comprehensive analysis of the features of representation, transformation, and functioning of Ukrainian nationalism in the modern information space of Ukraine, as well as determining its role in the formation of national identity and socio-political processes under the conditions of war. The realization of this aim required the following tasks: to analyze the theoretical and methodological aspects of media research; to clarify the influence of the media on political institutions and processes; to analyze ideologies; to examine the concept of

nationalism and its contemporary development in Ukraine; to analyze the liberal agenda and its influence on the nationalist movement; to assess the influence of pro-Russian media on the development of Ukrainian nationalism; to reveal the oligarchic factor in the media; to outline the resource potential of Ukrainian nationalist media; to analyze the contribution of pro-Ukrainian media to the nationalist movement; and to examine the shift in the media vector regarding the nationalist movement during the War for the Independence of Ukraine.

The object of the research is the modern information space of Ukraine, and the **subject** is the regularities of the media representation of Ukrainian nationalism, the mechanisms of its interpretation and transformation, and the influence of these processes on the formation of public opinion and national identity. The methodological basis combines general scientific and special methods: the systemic method allowed the media to be examined as a structural component of the political system; the structural-functional method made it possible to define the functions of the media (ideological, mobilizing, consolidating, counter-propaganda); the institutional approach treated the media as an institution for constructing historical memory and ensuring information security. Discourse analysis revealed the linguistic strategies of delegitimization («*radicals*», «*fascists*», «*extremists*», «*Banderites*») and the reverse legitimization of nationalism («*defenders*», «*heroes*»); content analysis provided empirical confirmation of theoretical propositions; and the historical-comparative method made it possible to distinguish scholarly historiography from propaganda constructs and to trace the dynamics of media assessments of nationalism in the periods before 2014, in 2014–2021, and after 2022.

The theoretical basis of the research comprises works in two leading areas – the theory of media and mass communication (W. Lippmann, H. Lasswell, M. McLuhan, D. McQuail, D. Hallin, P. Mancini, P. Lazarsfeld, R. Merton, E. Katz, F. Siebert, W. Schramm, T. Peterson, M. McCombs, H. Pocheptsov, V. Ivanov, V. Rizun, and others) and the theory of nationalism (A. Smith, E. Gellner, P. Alter, B. Anderson, E. Renan, M. Billig, D. Dontsov, I. Lysiak-Rudnytsky, R. Szporluk, O. Zaitsev, H. Kasianov, O. Sych, V. Kulyk, and others). The empirical basis consists of materials from contemporary

Ukrainian media, nationalist and diaspora press, analytical publications, monitoring reports of the Institute of Mass Information, and sociological studies.

The first section “Theoretical and Methodological Foundations of the Study of Media and Ideology” provides an in-depth analysis of the theoretical and methodological approaches to the study of media and ideology. It is established that the media are an integral structural element of the information space and the political system, which not only ensures information exchange but also constructs political reality and disseminates ideologies. The essence of political communication, which acquires a distinctly media character in modern conditions, is revealed. The concept of F. Siebert, T. Peterson, and W. Schramm with its four theories of the press (authoritarian, libertarian, social responsibility, and Soviet) is analyzed, and it is established that the modern Ukrainian media space combines elements of different models, which determines its hybrid nature. The concepts of “limited influence” (P. Lazarsfeld, R. Merton, E. Katz) and “significant influence” (W. Lippmann) are compared, the media-system models of D. Hallin and P. Mancini, the basic communication model of H. Lasswell, and the agenda-setting theory are examined. Classical ideologies – liberalism, conservatism, and socialism – are analyzed, the evolution of theoretical approaches to nationalism (P. Alter, E. Gellner, A. Smith) is traced, as well as the specifics of its development in Ukraine – from the founding of the OUN in 1929 through the underground and emigration to the revival of nationalist parties and organizations after 1991 (DSU, UNA–UNSO, CUN, the All-Ukrainian Union “Svoboda,” “Right Sector”). It is found that modern Ukrainian nationalism is aimed primarily at preserving statehood.

The second section “The Influence of the Media on the Perception of Modern Ukrainian Nationalism” provides a comprehensive analysis of destructive media influences. The concept of the “liberal agenda” is formulated as the media’s focus on human rights, democracy, the market economy, and the values of an open society; based on the materials of TSN, Ukrainska Pravda, and other outlets, it is empirically demonstrated that publications bearing the features of a liberal agenda often form a negative image of nationalism by attaching labels of radicalism and extremism and by marginalizing national issues within the agenda. Pro-Russian narratives aimed at

distorting the Ukrainian national idea are examined, in particular the identification of nationalism with Nazism and the justification of Russian aggression through the concept of “denazification”; it is stated that pro-Russian media – including Telegram channels and resources closed by NSDC sanctions (“112 Ukraine,” “NewsOne,” “ZIK,” “Vesti”) – are a component of hybrid warfare and an instrument of psychological influence and political destabilization. It is found that oligarchic media, with the help of capital, shape electoral preferences and influence socio-political opinion in accordance with the interests of their owners, demonstrating an ambivalent nature: they are capable of simultaneously supporting patriotic discourse and using national themes as a tool of manipulation, thereby simplifying and distorting the national idea.

The third section “The Constructive Discourse of the Media in the Advancement of Modern Ukrainian Nationalism” reveals the resource potential of nationalist and pro-Ukrainian media as an important factor of national consolidation. The historical evolution of nationalist periodicals is analyzed – from underground and diaspora outlets (“Rozbudova natsii,” “Surma,” “Ukrainskyi samostiinyk,” “Vyzvolnyi shliakh,” “Shliakh Peremohy,” “Samostiina Ukraina,” “Derzhavnist,” “Nezboryma natsiia,” and others) to modern digital platforms, which made it possible to trace the continuity and transformation of nationalist discourse and to prove that Ukrainian nationalism was formed primarily through the printed word. The continuity of the Ukrainian information field is shown – from the samvydav of the 1960s–1980s (in particular “Ukrainskyi visnyk” edited by V. Chornovil) to the legal pro-Ukrainian media of the twenty-first century (“Chas-Time,” “Ukraina moloda,” “Ukrainskyi tyzhden,” “Kraina”), which revise Soviet and pro-Russian historical narratives. Special attention is paid to the transformation of media discourse under the conditions of the War for the Independence of Ukraine: a significant rethinking of nationalism is demonstrated – from radical clichés to heroization and public recognition, confirmed by the monitoring reports of the Institute of Mass Information, the “UP 100” ranking, and the growth of positive mentions of figures of the national liberation movement (Ye. Konovalets, S. Bandera, R. Shukhevych). It is established that the shift in the media vector directly correlates with the growth of public support for the nationalist movement.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that, *for the first time*, a systemic interrelation has been established between media materials and the processes of forming modern Ukrainian nationalism as a dynamic ideological construct; a comprehensive comparative analysis of the influence of pro-Russian and pro-Ukrainian media on the nationalist movement has been carried out; a conceptual proposition has been formulated regarding modern Ukrainian nationalism as a mobilizing ideology transformed under the influence of military, security, and geopolitical factors, with the media acting as a catalyst of its transition to the level of statehood; and the concept of the “liberal agenda” has been introduced and operationalized. *Improved* has been the understanding of the decolonizing function of Ukrainian media, the proposition concerning the ambivalent nature of oligarchic media, the theoretical comprehension of the media’s role in forming the symbolic boundary between the liberal and the national-traditional paradigms, and the interpretation of pro-Ukrainian media as an environment for articulating statehood values. *Further developed* have been the study of the interrelation between media discourse and public trust in political institutions, the theoretical proposition about nationalism as a consolidating ideology of the state, and the analysis of the transformation of the public image of nationalism from stigmatization through heroization to its establishment as an element of the social norm.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their use in developing strategies for the state’s information security and policies for countering disinformation, in forming editorial policies and ethical standards for covering ideologically sensitive topics, and in the educational process of training specialists in political science, mass communications, and public administration. The proposed conceptualization of modern Ukrainian nationalism as an adaptive mobilizing ideology may serve as a theoretical model for further research. The main results of the dissertation were presented at the 6th and 7th International Scientific and Practical Conferences “Political Processes of the Present: Global and Regional Dimensions” (Ivano-Frankivsk, 2025, 2026) and are reflected in three articles in professional journals of Ukraine (category “B”).

Summarizing the results of the research, the work substantiates that the change in the media background regarding Ukrainian nationalism is one of the principal indicators of profound changes in society and testifies to Ukraine's transition to a new model of political and cultural self-identification, in which nationalism appears not as a marginal phenomenon but as a foundation of social consolidation. The full-scale Russian invasion became a catalyst for the "political renaissance" of Ukrainian nationalism, while the Ukrainian media, from passive relayers of events, turned into active subjects of the information war, which not only reflect but also actively construct the image of the nationalist as a defender of the state.

Keywords: media; contemporary Ukrainian nationalism; information and communication mechanisms of interaction; information space; war; information warfare; information security; national security; Ukraine; ideology; propaganda; Russian propaganda; national statehood; civil society; military-political conflict.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях України категорії Б:

1. Савлюк Б. Взаємовідносини медіа та політики в Україні. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія. Івано-Франківськ. 2024. Випуск 19. С.149-157.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-17>

URL: <https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/23155/1/19%20%281%29.pdf>

2. Савлюк Б. Деструктивні впливи медіа на формування сучасного українського націоналізму. Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. Львів. 2025. № 61. С. 484–494.

DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.56>

URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/61_2025/58.pdf

3. Савлюк Б. Роль націоналістичної преси у розвитку сучасного українського націоналізму. Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. Львів. 2026. № 64. С. 522-529.

DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.58>

URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/64_2026/60.pdf

Тези наукових конференцій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Савлюк Б. Негативне позиціонування ліберальних ЗМІ щодо націоналістичного руху в Україні. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 8–9 травня 2025 р.)*. Електронне видання. Івано-Франківськ : Карпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника 2025. С. 201-203. URL: <https://kpn.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/197/2025/11/zbirnyk-materialiv-vi-mizhnarodnoi-naukovo-praktychnoi-konferentsii.pdf>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ І УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІА ТА ІДЕОЛОГІЇ.....	28
1.1. Теоретичні та методологічні аспекти дослідження медіа.....	28
1.2. Вплив медіа на політичні інститути та процеси.....	45
1.3. Тлумачення та класифікація ідеологій.....	70
1.4. Поняття та сучасний розвиток націоналізму в Україні.....	83
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ МЕДІА НА СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ.....	113
2.1. Ліберальна агенда та її вплив на націоналістичний рух в Україні.....	113
2.2. Вплив проросійських медіа на процеси розвитку українського націоналізму.....	123
2.3. Олігархічний фактор в медіа та його вплив на сучасний український націоналізм.....	142
РОЗДІЛ 3. КОНСТРУКТИВНИЙ ДИСКУРС МЕДІА В ПОСТУПІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ.....	152
3.1. Ресурсний потенціал українських націоналістичних медіа в контексті розбудови націоналістичного руху.....	152
3.2. Внесок проукраїнських медіа в розвиток націоналістичного руху.....	171
3.3. Зміна вектору медіа щодо націоналістичного руху в процесі Війни за Незалежність України.....	182
ВИСНОВКИ.....	204
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	214
ДОДАТКИ.....	249

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ І УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АНБ – Антибільшовицький блок народів.

АТО – Антитерористична операція на сході України.

БТР – Бронетранспортер – Бойова броньована колісна або гусенична машина.

ВЗ ОУН – Великий збір ОУН.

ВО – Всеукраїнське об'єднання.

ГО – Громадська організація.

ГОПІС – Головний осередок пропаганди й інформаційної служби.

ДІА – Національний рух «Державницька ініціатива Яроша».

ДСУ – Державна самостійність України.

ЄС – Європейський Союз.

ЗМІ – Засоби масової інформації.

ЗСУ – Збройні сили України.

ЗУЗ – Західноукраїнські землі.

ЗЧ ОУН – Закордонні частини ОУН.

ІМІ – Інститут масової інформації.

ІСНО – Ідеологічно споріднені націоналістичні організації.

КДА – Критичний дискурс-аналіз

КДБ – Комітет державної безпеки.

КМІС – Київський міжнародний інститут соціології.

КУН – Конгрес українських націоналістів.

КПУ – Комуністична партія України.

ЛГБТ – акронім для позначення лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерів.

МВС – Міністерство внутрішніх справ.

МЗС – Міністерство закордонних справ.

МП – Маніпулювання політичне.

НаУКМА – Національний університет «Києво-Могилянська академія».

НАТО – (англ. North Atlantic Treaty Organization) – Північноатлантичний альянс.

НАЦ – Недержавний аналітичний центр.

НГУ – Національна гвардія України.

НД – Національні дружини.

НЕП – Нова економічна політика.

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ.

НРУ – Народний рух України

НСТУ – Національна суспільна телерадіокомпанія України.

ОНР – (пол. Oboz Narodowo-Radykalny) – «Національно-радикальний табір».

ОДВУ – Організація державного відродження України.

ООС – Операція об'єднаних сил.

ОПЗЖ – Опозиційна платформа – за життя.

ОУМ – Організація української молоді «Спадщина».

ОУН – Організація українських націоналістів.

ОУН-б – ОУН-бандерівців.

ОУН-з – ОУН-за кордоном.

ОУН-м – ОУН-мельниківців.

РІА – Російське міжнародне агентство інформації.

РНБО – Рада національної безпеки і оборони.

РФ – Російська Федерація.

ПС – Правий сектор.

ПУ – ГО «Патріот України».

СБУ – Служба безпеки України.

СНА – Соціал-національна асамблея.

СНПУ – Соціал-національна партія України.

СНУМ – Спілка незалежної української молоді.

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

СС – (нім. Schutzstaffel) — Захисні загони «Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії».

ССО – Сили спеціальних операцій ЗСУ.

США – Сполучені Штати Америки.

ТАСС – Інформаційне агентство Росії.

ТОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю.

ТрО – Сили територіальної оборони ЗСУ.

ТЦК – Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки.

УВО – Українська військова організація.

УВС – Українська Видавнича Спілка

УГКЦ – Українська греко-католицька церква.

УГС – Українська гельсінська спілка.

УДАР – Український демократичний альянс за реформи.

УІС – Українська інформаційна служба.

УМА – Українська міжпартійна асамблея.

УНА-УНСО – Українська національна асамблея – Українська народна самооборона.

УНІАН – Українське незалежне інформаційне агентство новин.

УНП – Українська народна партія.

УНС – Українська народний Союз.

УП – Українська правда.

УПА – Українська повстанська армія.

УПЦ МП – Українська православна церква Московського патріархату.

УРП – Українська республіканська партія.

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка.

ФСБ – Федеральна служба безпеки РФ.

ЦК КПРС – Центральний комітет Комуністичної партії радянського Союзу.

ЦК КПУ – Центральний комітет Комуністичної партії України.

ЦМР – Центр Медіареформи.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність теми дослідження зумовлена глибокими трансформаціями українського інформаційного простору в умовах Війни за Незалежність України. Зростання ролі медіа як інструменту інформаційної війни, поширення дезінформації та маніпулятивних практик, а також активна переоцінка історичних фактів зумовлюють необхідність наукового осмислення того, як саме український націоналізм репрезентується, трансформується і функціонує у сучасному інформаційному просторі. Особливої ваги набуває аналіз взаємозв'язку між медійними дискурсами та змінами суспільних установок, що безпосередньо впливають на процеси державотворення та консолідації нації. Від подачі інформації, вираженості оцінок медіа щодо конкретних політичних партій, громадських організацій та рухів напряму залежить історична пам'ять нації та суспільний резонанс, який у свою чергу впливає на політику держави. У ХХІ столітті медіа перетворилися з інструменту інформування на повноцінного політичного актора, здатного формувати ідентичності, мобілізувати соціальні групи, конструювати образи «свого» й «чужого», легітимізувати або делегітимізувати політичні ідеології. У цьому контексті націоналізм як форма політичної самоорганізації певних груп людей дедалі більше набуває медіа-опосередкованого характеру. Тобто люди отримують уявлення про націю, націоналістичні рухи, націоналістичні цінності, історію, героїв, ворогів переважно з інформаційного простору (телебачення, новинні сайти, журнали, соцмережі, документальні фільми, інтерв'ю, блоги тощо).

Український націоналізм, що формувався в умовах бездержавності, імперського домінування та цензури, історично залежав від альтернативних каналів комунікації. Проте саме в новітній період – після проголошення Незалежності України та особливо після 2014 року, роль медіа у процесах національної самоідентифікації набула надзвичайно важливого значення. Попри значну кількість наукових досліджень українського націоналізму, роль медіа як чинника його сучасної трансформації залишається недостатньо осмисленою. Саме

ця наукова прогалина й визначає фундаментальну актуальність теми. Дослідження дозволяє продемонструвати, що український націоналізм в сучасному вигляді є не лише історичною спадщиною, а результатом постійної медійної реконструкції, що відбувається через журналістику, публіцистику, телевізійний дискурс, цифрові платформи.

Отже, дослідження українського націоналізму у сучасному інформаційному просторі України є актуальним через поєднання теоретичної новизни, практичної значущості та безпосереднього зв'язку з сучасними викликами України. Умови російської агресії, інформаційної війни та процесів національної консолідації роблять цю проблематику не лише науково доцільною, а й стратегічно необхідною для розуміння механізмів збереження політичної суб'єктності української нації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 10 від 06 грудня 2022 року). Дисертаційне дослідження здійснене на кафедрі політичних наук у рамках наукової теми кафедри «Трансформація сучасної політичної системи України: внутрішньополітичні виклики та зовнішні впливи» за номером державної реєстрації 0117U004396.

Мета дисертаційного дослідження. Здійснити комплексний аналіз особливостей представлення, трансформації та функціонування українського націоналізму в сучасному інформаційному просторі України, а також визначення його ролі у формуванні національної ідентичності та суспільно-політичних процесів в умовах війни. Цій меті підпорядковані такі дослідницькі **завдання**:

- проаналізувати теоретичні та методологічні аспекти дослідження медіа;
- з'ясувати вплив медіа на політичні інститути та процеси;
- проаналізувати ідеології;
- дослідити поняття націоналізму та його сучасний розвиток в Україні;
- проаналізувати ліберальну агенду та її вплив на націоналістичний рух в Україні;

- оцінити вплив проросійських медіа на процеси розвитку українського націоналізму;
- проаналізувати олігархічний фактор в медіа та його вплив на сучасний український націоналізм;
- окреслити ресурсний потенціал українських націоналістичних медіа в контексті розбудови націоналістичного руху;
- проаналізувати внесок проукраїнських медіа в розвиток націоналістичного руху в Україні;
- дослідити зміну вектору медіа щодо націоналістичного руху в процесі Війни за Незалежність України.

Об’єкт дослідження – сучасний інформаційний простір України.

Предмет дослідження – закономірності медійної репрезентації українського націоналізму, механізми його інтерпретації та трансформації, а також вплив цих процесів на формування суспільної думки й національної ідентичності.

Методи дослідження. Міждисциплінарний характер дисертаційної роботи зумовив необхідність застосування інструментарію як загальнонаукових підходів, так і спеціальних методів.

Системний метод дозволив дослідити медіа не ізольовано, а як структурний компонент політичних процесів, що впливає на формування ідентичностей, легітимацію влади та політичну мобілізацію. Медіа розглядаються як елемент політичної системи, що взаємодіє з громадським суспільством, політичними інститутами та ідеологічними рухами. За допомогою системного підходу показано, що націоналістичний рух в Україні формується не лише вузькопартійними медіа, а через ширший проукраїнський інформаційний простір.

Структурно-функціональний метод застосований для визначення функцій медіа у політичному просторі. Метод дає змогу показати, що медіа виконують не лише роль каналу передачі інформації, а виступають механізмом відтворення політичного порядку та ідентичності. Розглянуто функції різних типів медіа. Зокрема, визначені основні функції націоналістичних медіа: ідеологічна (поширення української національної ідеї), мобілізаційна (залучення до

націоналістичного руху), консолідаційна (формування спільної ідентичності), контрпропагандистська (протидія ворожим наративам).

Інституційний підхід дозволив розглянути медіа як інститути конструювання історичної пам'яті, формування національної ідентичності та інформаційної безпеки держави. Даний метод дав змогу показати, що медіа виступають посередником між інститутами влади та суспільством, а також інструментом схвалення або критики ідеології.

Дискурс-аналіз дозволив виявити ідеологічні рамки та смислові структури, через які медіа впливають на політичну свідомість. Дискурс-аналіз застосований для дослідження медійного конструювання мовних конструкцій у матеріалах сфокусованих на ліберальних цінностях та проросійських медіа. В рамках методу досліджено лексику делегітимації націоналістичного руху («радикали», «фашисти», «екстремісти», «бандерівці»), способи історичної маніпуляції, мовні стратегії критики української ідентичності. За допомогою дискурс-аналізу виявлено, що проукраїнські медіа трансформують націоналізм із маргінального в загальносуспільний дискурс. Проаналізовано зміну лексики від «радикали» до «захисники», «герої». У медіа виявлено позитивне переосмислення історичних постатей.

Контент-аналіз забезпечив емпіричне підтвердження теоретичних положень дослідження. Застосований під час аналізу конкретних публікацій, зокрема: тематики новин, тональності матеріалів, акцентування конфліктних ситуацій. Так у другому розділі за допомогою контент-аналізу емпірично обґрунтовано систематичну критику націоналістичного руху в Україні. У третьому розділі показано зростання патріотичної тематики у досліджуваних медіа, виявлено частоту позитивних згадок націоналістичного руху. Паралельно використано соціологічний метод для аналізу соціологічних досліджень.

Історико-порівняльний метод дозволив виокремити наукову історіографію від пропагандистських конструкцій. Застосований для зіставлення українського націоналізму з фашизмом і нацизмом, аналізу історичних міфів (ОУН, Бандера, Нюрнберг, гасло «Слава Україні»). Порівнюється характер медіа щодо

українського націоналізму до початку російського вторгнення в Україну (націоналізм як радикалізм), 2014 – 2021 роки (націоналізм як мобілізаційна ідеологія), після 2022 року (націоналізм як елемент державницької ідеології). Метод використаний для порівняння різних моделей впливу медіа на політичні процеси та для аналізу трансформацій даних впливів у часі. Даний метод дозволяє показати націоналізм як динамічне явище, що трансформується залежно від політичних умов, загроз та державотворчих процесів.

Теоретичну базу дослідження склали наукові пошуки, зосереджені навколо двох визначальних елементів – медіа (В. Ліппманн, Г. Лассвел, Г. М. Маклуен, Д. Мак-Квейл, Д. Галлін, Е. Кац, П. Манчіні, П. Лазарсфельд, Р. Мертон, Т. Джеферсон, Дж. Мільтон, Дж. Томпсон, Е. Бернейс, Ф. Сіберт, В. Шрамм, Т. Пітерсон, М. Мак-Комбс, Г. Почепцов, Ю. Фінклер, В. Кулик, О. Мотлях, В. Брадов, М. Житарюк, О. Стасюк, О. Довженко, В. Іванов, В. Різун та інші) та націоналізму (Е. Сміт, Е. Гелнер, П. Альтер, Дж. Армстронг, Е. Ренан, Б. Андерсон, Ю. Каменка, М. Біллінг, Д. Донцов, І. Лисяк-Рудницький, П. Мірчук, Р. Шпорлюк, О. Зайцев, Г. Касьянов, О. Сич, В. Рог, В. Кулик та інші).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні українського націоналізму в сучасному інформаційному просторі України.

Уперше:

1. Встановлено системний взаємозв'язок між медійними матеріалами і процесами формування сучасного українського націоналізму, як динамічної ідеологічної конструкції. Доведено, що медіа виступають не лише каналом трансляції політичних ідей, а є структурним елементом політичного процесу, який визначає рамки суспільного сприйняття націоналізму, формує його аксіологічний зміст та впливає на рівень його легітимності в публічному просторі.

2. Здійснено комплексний порівняльний аналіз впливу проросійських та проукраїнських медіа на розвиток націоналістичного руху в Україні. Виявлено специфіку їхніх стратегій, що дозволило встановити механізми інформаційного впливу на процеси делегітимації та легітимації націоналістичних ідей.

3. Сформульовано концептуальне положення про сучасний український націоналізм як мобілізаційну ідеологію, що трансформується під впливом воєнних, безпекових, геополітичних чинників. Доведено, що медіа виступають каталізатором переходу українського націоналізму на державницький рівень.

4. Сформульовано поняття «ліберальна агенда» – фокусування медіа на правах людини, демократії, ринковій економіці, цінностях відкритого суспільства та його еволюції. Наведено основні елементи ліберальної агенди.

Удосконалено:

1. Розуміння, що в умовах російської агресії українські медіа деколонізують національну свідомість. Обґрунтовано, що через медіа здійснюється ревізія історичної пам'яті, демонтаж імперських наративів та формування нової моделі суб'єктності української нації.

2. Положення щодо амбівалентної природи олігархічних медіа в Україні. Доведено їхню здатність одночасно підтримувати патріотичну риторику, дискредитувати націоналізм і комерціалізувати національну ідею в межах політичної конкуренції.

3. Теоретичне осмислення ролі медіа у формуванні символічної межі між європейською ліберальною парадигмою та національною традиційністю. З'ясовано, що в сучасному українському медіапросторі ці категорії інтерпретуються здебільшого як антагоністичні.

4. Розуміння ролі проукраїнських та національно орієнтованих медіа як середовища формування сучасних ідей українського націоналізму, артикуляції державницьких цінностей та мобілізації громадськості.

Набули подальшого розвитку:

1. Дослідження взаємозв'язку між медійним дискурсом і рівнем суспільної довіри до політичних інституцій. Поглиблено розуміння кореляції між характером інформаційного висвітлення національної ідеї та показниками політичної стабільності й громадянської самоідентифікації.

2. Теоретичне положення про націоналізм як консолідаційну ідеологію держави. Розкрито його роль у процесах формування політичної суб'єктності нації,

особливо в умовах Війни за Незалежність України, у тому числі інформаційної війни.

3. Дослідження трансформації суспільного образу українського націоналізму від етапу стигматизації через фазу героїзації до поступового утвердження як елементу суспільної норми. Доведено важливу роль медіа в цій еволюції.

Джерельну базу дослідження становлять праці науковців у галузі політичних наук, зокрема, націоналізму, теорії масової комунікації та нормативно-правові акти. Дисертація опирається на класичні та новітні теорії медіа, моделі політичної комунікації, дослідження українського націоналістичного руху. Емпіричну основу складають матеріали сучасних українських медіа, націоналістична та діаспорна преса, аналітичні публікації та соціологічні дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання в діяльності органів державної влади, інституцій громадянського суспільства, медіа, освітніх установ, а також у подальших наукових дослідженнях проблем політичної комунікації, формування національної ідентичності.

У сфері інформаційної політики результати дослідження можуть бути використані під час розроблення стратегій інформаційної безпеки держави; у формуванні політики протидії дезінформації та інформаційним впливам держави агресора, при виробленні концепцій державної комунікаційної політики в умовах воєнного стану.

В діяльності медіаспільноти дані результати можуть бути застосовані для розроблення редакційних політик щодо висвітлення тем національної ідентичності та націоналізму; у створенні етичних стандартів подачі ідеологічно чутливих тем; для підвищення рівня відповідальності медіа в умовах інформаційної війни.

Матеріали та висновки дисертації можуть бути використані у навчальному процесі, зокрема, для майбутніх фахівців у галузях політології, масових комунікацій, державного управління, а також у професійній діяльності політиків та журналістів, у викладанні відповідних дисциплін для студентів політологів та

журналістів. Запропонована концептуалізація сучасного українського націоналізму як адаптивної мобілізаційної ідеології може бути використана як теоретична модель у подальших наукових дослідженнях.

Особистий внесок здобувача. У дисертації здійснено комплексне дослідження впливу різних типів медіа на формування ідеології українського націоналізму, що дає змогу побачити загальну картину розвитку націоналістичного руху в Україні, ставлення до нього громадськості з початку проголошення Незалежності України. Зокрема, висвітлено, як російська агресія змусила медіа змінити ставлення до українського націоналізму. Здійснено емпіричний аналіз нової агенди в українських медіа.

У науковій роботі виділено новий етап розвитку державної політики у сфері медіа. Так у 2022 році розпочався період, який характеризується посиленням регуляції медіапростору з боку держави. В українських медіа прослідковується ефект гуртування. Даний ефект виникає в періоди суспільної загрози (час Війни за Незалежність України). Медіа послаблюють критику стосовно посадових осіб, намагаються виконувати роль посередника між владою і громадою з метою мобілізувати людей навколо влади у боротьбі з суспільною загрозою.

Здобувачем опрацьовано й систематизовано широкий масив наукової літератури та матеріалів медіа.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри політичних наук Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Викладені у роботі теоретичні положення апробовані у виступі на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Політичні процеси сучасності: Глобальний та регіональний виміри» (м. Івано-Франківськ, 8-9 травня 2025 р.). Підготовлено тези та виступ «Негативне позиціонування ліберальних ЗМІ щодо націоналістичного руху в Україні». На VII Міжнародній науково-практичній конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри» (м. Івано-Франківськ, 4-5 червня 2026 р.) підготовлено тези та виступ «Український націоналізм у медіа в час Війни за Незалежність України».

За темою дисертації опубліковано 3 наукових публікації у фахових виданнях України: Савлюк Б. Взаємовідносини медіа та політики в Україні. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія. Івано-Франківськ. 2024. Випуск 19. С.149-157; Савлюк Б. Деструктивні впливи медіа на формування сучасного українського націоналізму. Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. Львів. 2025. № 61. С. 484–494; Савлюк Б. Роль націоналістичної преси у розвитку сучасного українського націоналізму. Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. Львів. 2026. № 64. С. 522–529.

Структура та обсяг дисертації. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів (десять підрозділів), висновків, списку використаних джерел (324 найменування) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 258 сторінок, з них 195 – основного тексту.

Розділ 1

Теоретико-методологічні засади дослідження медіа та ідеології

1.1. Теоретичні та методологічні аспекти дослідження медіа

Відмінною рисою сучасної цивілізації є стрімкий розвиток інформатизації суспільства та широке проникнення інформаційних технологій в усі сфери життєдіяльності людини. Панівна роль інформації закладає засади нової форми суспільного устрою, змінює економічне та соціокультурне середовище, визначає взаємини в людській спільноті.

В українській науці інформаційний простір тлумачать по-різному. В. Карпенко наголошує, що «інформаційний простір – це складне соціально-політичне поняття, в якому виробляється, існує, циркулює, обертається інформація». [156, с. 223-224]. За В. Карпенком кожна держава володіє власним інформаційним простором, який поширюється на її територію, акваторію, повітряний простір та економічну сферу. Саме в межах цього простору функціонують медіа як ключові інститути комунікації. Відповідно, національний інформаційний простір спрямований на формування суспільної думки, поширення певних ідей, цінностей і смислів серед громадян держави. За умов наявності консолідуючої ідеї та спільної системи цінностей такий інформаційний простір здатний ефективно інтегрувати зовнішні інформаційні впливи або протидіяти їм без суттєвих ризиків для суспільної стабільності та національної ідентичності.

На думку О. Солодкої, інформаційний простір у контексті гарантування інформаційного суверенітету України являє собою сукупність умов і процесів, у межах яких здійснюються створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації суб'єктами інформаційної діяльності. Невід'ємною складовою такого простору є також національна інформаційна інфраструктура, функціонування якої регулюється законодавством та перебуває в межах юрисдикції держави. [252, с. 45].

А. Осмолівська розглядає інформаційний простір України як багаторівневе комунікаційне середовище, у межах якого інформація створюється різними суб'єктами – як вітчизняними, так і зарубіжними, передається через канали масової комунікації до аудиторії та інтерпретується нею під впливом різноманітних соціальних, політичних і медійних чинників. Науковиця наголошує, що інформаційний простір не обмежується державними кордонами, оскільки на його формування впливають не лише внутрішні актори, а й зовнішні суб'єкти міжнародної політики.

Дослідниця зазначає, що інформаційний простір України формується на різних рівнях суспільної організації – від локального до загальнодержавного. Водночас суттєвий вплив на його змістове наповнення здійснюють прикордонні держави, провідні світові центри сили та недержавні міжнародні актори. У структурі інформаційного простору України вона виокремлює кілька взаємопов'язаних інформаційних полів: інформаційне поле територіальних громад і локальних спільнот, інформаційне поле регіонів та великих міст, офіційний дискурс органів державної влади та центральних інституцій, а також поле впливу зовнішніх геополітичних суб'єктів.

На думку А. Осмолівської, межі інформаційного простору держави не завжди збігаються з її територіальними кордонами. У певних випадках він може охоплювати меншу територію, ніж державні межі, або ж, навпаки, виходити за їхні рамки, поширюючи свій вплив на зовнішні аудиторії. Це свідчить про динамічний та транснаціональний характер сучасного інформаційного простору [191, с. 279-280].

Узагальнюючи ці підходи, у дисертації використовуємо власне робоче визначення: інформаційний простір України — це багаторівневе середовище виробництва, циркуляції та інтерпретації суспільно значущої інформації, межі якого не тотожні державному кордону, а його наповнення є предметом постійної конкуренції внутрішніх і зовнішніх акторів. Таке визначення фіксує два принципові для нашої теми моменти: відкритість простору для ворожого впливу та його статус арени боротьби за зміст національної ідентичності.

Інформаційний простір є потужним важелем національної безпеки кожної держави. З. Бжезінський висловив думку, що «соціально-економічно світ стає єдиним ігровим полем, в якому все більше переважають три динамічні реалії: глобалізація, «інтернетизація» та дерегулювання». «Інтернетизація» або глобальний вплив на інформаційний простір обумовлюють могутність та впливовість сучасних держав. У зв'язку з цим визначилась і стратегічна мета української інформаційної політики – це забезпечення переходу України до інформаційного суспільства, до світового цивілізованого розвитку. Це вимагає ефективного управління усіма видами інформаційних ресурсів та елементами інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, державної підтримки інформаційного виробництва, ринку інформаційних технологій, засобів, продуктів і послуг. Основою соціально-економічного, політичного розвитку і забезпечення безпеки та інтеграції України є інформаційний простір, який сучасні українські дослідники визначають як сукупність інформаційних потоків як національного, так й іноземного походження, які доступні на території держави і які формує медіа та інформаційні мережі [169, с. 224].

Аналізуючи медіа, потрібно розглянути Закон України «Про медіа», який набув чинності 31 березня 2023 року. Даний закон тлумачить медіа (засіб масової інформації) – як засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою [222].

Даний закон виділяє наступні види медіа:

1. Аудіовізуальне медіа – медіа-сервіс, основним призначенням якого або відокремленої частини якого є надання загальній аудиторії доступу до програм, що здійснюється з інформаційною, розважальною чи навчальною метою під редакційним контролем суб'єкта у сфері медіа за допомогою електронних комунікаційних мереж, а саме: телевізійне мовлення (лінійний аудіовізуальний медіа-сервіс) або аудіовізуальний медіа-сервіс на замовлення (нелінійний аудіовізуальний медіа-сервіс); радіомовлення (лінійний аудіомедіа-сервіс) або аудіальний медіа-сервіс на замовлення (нелінійний аудіомедіа-сервіс).

2. Друковане медіа – медіа, що здійснює поширення інформації у текстовій чи візуальній формі на друкованих носіях, однотипно оформлене, виходить у світ через певні проміжки часу упродовж року у міру настання відповідного періоду або накопичення матеріалу.
3. Онлайн-медіа – медіа, що регулярно поширює інформацію у текстовій, аудіо-, аудіовізуальній чи іншій формі в електронному (цифровому) вигляді за допомогою мережі Інтернет на власному веб-сайті, крім медіа, які віднесені цим Законом до аудіовізуальних медіа [222].

Законодавство у сфері медіа складається з Конституції України, цього Закону, законів України «Про електронні комунікації», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про кінематографію», «Про рекламу», «Про суспільні медіа України», «Про інформацію», «Про систему іномовлення України», «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста», інших законів України, що регулюють діяльність у сфері медіа, а також міжнародних договорів, що регулюють діяльність у сфері медіа, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [222].

Медіа накладають відбиток на ритм щоденного життя окремої людини й календар публічних подій спільноти, правлять за важливий засіб зв'язку між владою та народом і між різними суспільними групами, великою мірою визначають уявлення індивідів і колективів про себе та про інших [129, с. 81].

Медіа виступають як посередники у передачі інформації між владними структурами та громадянами. Вони впливають на формування громадської думки, подаючи інформацію, аналіз та оцінки подій. Політичні рішення, дії лідерів та розвиток держави активно комунікуються через різні медійні канали. У зв'язку з постійним зростанням ролі медіа в суспільних і політичних процесах виникає необхідність пошуку ефективних шляхів удосконалення їхньої діяльності. Реалізація цього завдання потребує дослідження вивчення теоретичних засад, закономірностей і механізмів функціонування медіа, які визначають їхній вплив на суспільство та особливості взаємодії з іншими соціальними інститутами. Упродовж

тривалого історичного періоду, зокрема в добу Реформації, Просвітництва та буржуазних революцій у Європі, відбувалося активне протистояння між владними колами та опозиційними суспільно-політичними силами за можливість впливати на громадську думку та визначати межі свободи висловлювання. У процесі цієї боротьби поступово формувалися різні ідейні течії, концепції та теоретичні підходи, які визначали сутність, суспільне призначення, права, функції та роль журналістики в політичному й громадському житті.

Основою ідейно-теоретичних концепцій журналістики була свобода слова (друку), яка осмислювала й реалізовувала такі головні два постулати:

1. ступінь контролю держави (влади) за змістом і розповсюдженням масової інформації;
2. ступінь відповідальності журналістів (публіцистів, письменників) перед державою (владою) та суспільством за розповсюджену інформацію.

Раніше (у XVII–XIX ст.) ці проблеми прийнято було розглядати крізь призму соціально-політичних концепцій про державний устрій, ураховувати відносини між владою та соціальними інститутами, суспільством, особистістю [91, с. 6].

В основі розвитку теорій масової комунікації лежить пошук відповідей на питання про переваги й ризики медіатехнологій, оптимальні механізми їх регулювання та контролю, а також роль медіа у функціонуванні демократичного й мультикультурного суспільства.

Відлік нормативних досліджень взаємин преси та влади у політичній науці зазвичай ведуть від монографії Ф. Сіберта, Т. Пітерсона і В. Шрамма (1956) [91]. Для даного дослідження цінність цієї праці полягає не так у самій типології (авторитарна, лібертаріанська, соціальної відповідальності, радянська моделі), як у закладеному в ній принципі: характер медіасистеми є похідним від типу політичного режиму. Застосування цього принципу до українського матеріалу дає несподіваний результат – український медіапростір 1991–2026 рр. не вкладається в жодну з чотирьох схем, оскільки поєднує лібертаріанську риторику законодавства, олігархічну практику власності та безпекові обмеження воєнного часу. Саме ця

гібридність, як буде показано у розділах 2–3, визначає і суперечливість медійної репрезентації українського націоналізму.

Автори книги вважають, що медіа завжди набувають форм та забарвлення тієї соціально-політичної структури, в якій вони функціонують. Вони звели до «спільного знаменника» історичний досвід взаємовідносин влади та преси. Окреслюючи філософсько-теоретичні підстави кожної з моделей, вони виокремили в них головну мету, важелі контролю за пресою, соціальні зони, які влада забороняє критикувати, види власності, головні характеристики. На основі досліджень Д. Дубова, М. Житарюка, В. Іванова, К. Шкуренко, Е. Барендта [85; 91; 104; 320; 17] сформовано таблицю «Порівняльна характеристика нормативних теорій преси» (за Ф. Сібертом, Т. Пітерсоном та В. Шраммом).

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика нормативних теорій преси.

Критерій	Авторитарна теорія	Лібертаріанська теорія	Теорія соціальної відповідальності	Радянська теорія
Суб'єкт контролю	Монарх, уряд, державна бюрократія	Громадська дискусія, «вільний ринок ідей», судова система	Громадська думка, професійна етика, саморегулювання медіа	Комуністична партія та державний апарат
Межі дозволеної критики	Заборонена критика влади, уряду та державного устрою	Допускається критика влади; обмеження стосуються клевети, непристойності та антидержавної пропаганди у воєнний час	Допускається критика влади за умови дотримання професійних стандартів та прав людини	Заборонена критика партійної ідеології та стратегічних цілей; можлива обмежена критика окремих практичних недоліків
Форма власності	Переважно приватна або громадська під	Переважно приватна	Переважно приватна	Державна

	державним контролем			
Основна функція преси	Підтримка державної політики, зміцнення влади правителя, забезпечення стабільності	Інформування суспільства, пошук істини, контроль за владою, захист свободи слова	Інформування, сприяння суспільному діалогу, забезпечення суспільного блага та соціальної відповідальності	Підтримка соціалістичної системи, ідеологічне виховання населення, утвердження влади партії
Історичний приклад	Англія XVI–XVII ст., абсолютні монархії Європи	США кінця XVIII–XIX ст., Велика Британія після скасування цензури	США середини XX ст.	СРСР та інші соціалістичні держави
Провідні теоретики	Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо	Дж. Мільтон, Дж. Локк, Дж. С. Мілль, Т. Джефферсон	В. Гокінг, Комісія Гатчінса	К. Маркс, Ф. Енгельс

Також слід виділити нацистський тип системи журналістики, який можна визначити як перехідну модель журналістики між авторитарною та радянською системами журналістики [91]. У своїй концепції пропаганди А. Гітлер стверджував, що її зміст має бути максимально спрощеним і доступним для сприйняття широкими масами населення. Він виходив із того, що комунікаційне повідомлення повинно орієнтуватися на найнижчий рівень підготовки аудиторії, а ступінь його складності має знижуватися пропорційно до кількості людей, яких воно покликане охопити. Такий підхід передбачає адаптацію інформації до особливостей масового сприйняття з метою підвищення ефективності пропагандистського впливу [91, с. 32-33].

Ефективність нацистської пропаганди полягала не стільки у переконанні в об'єктивності повідомлень, скільки у створенні відчуття колективної приналежності та «очевидності» запропонованого світоустрою. Спираючись на емоційне залучення, ритуалізацію публічного життя та ресурси масової культури, вона перетворювала особисте сприйняття на колективний досвід, і тим самим поступово витіснила

здатність до самостійного осмислення та будь-які альтернативні погляди [150, с. 273].

Узагальнюючи положення наведених теорій, можна стверджувати, що однією з фундаментальних проблем взаємодії влади та медіа, яка зберігає актуальність від давніх часів до сьогодення, є боротьба за контроль над інтерпретацією суспільно значущих подій.

В. Кулик зазначає, що політична влада прагне формувати та поширювати вигідний для себе спосіб висвітлення власної діяльності, тоді як медіа відстоюють право самостійно визначати рамки та зміст такого висвітлення.

З одного боку, владні інститути зацікавлені в обмеженні доступу громадськості до окремих аспектів своєї діяльності, а також у забезпеченні позитивного або нейтрального характеру повідомлень щодо тих питань, які стають предметом публічної комунікації. У цьому контексті офіційні структури прагнуть максимально контролювати процес поширення інформації, віддаючи перевагу прямому відтворенню офіційних повідомлень без їхньої редакційної обробки, інтерпретації чи критичного аналізу. Найефективніше такого контролю можна досягти за умов безпосередньої залежності медіа від державних органів або їхньої інтеграції в систему влади. З іншого боку, медіа прагнуть зберігати організаційну та змістову автономію від політичних інститутів, позиціонуючи себе як незалежних посередників між владою та суспільством. Саме незалежність дає змогу журналістам здійснювати відбір, аналіз і тлумачення інформації, забезпечуючи громадян об'єктивними відомостями про діяльність державних органів. У такій моделі медіа виступають важливим елементом демократичної комунікації, створюючи умови для взаємодії між владою та громадянами та сприяючи реалізації механізмів суспільного контролю й зворотного зв'язку. Таким чином, взаємовідносини влади та медіа характеризуються постійним балансуванням між прагненням політичних еліт до контролю над інформаційними потоками та бажанням медіа зберегти незалежність у процесі формування суспільного дискурсу [127, с. 92-93].

Типологія медійних систем прямо пов'язана з соціально-політичними факторами, а саме: характером правлячого режиму, пануючою ідеологією та ступенем розвитку економіки, культури, освіти, технологій. Власне ці чинники формують той чи інший тип медіасистеми, тобто є системотворчими. Окрім цих чинників, на формування конкретних систем медіа впливають також геополітичні фактори та особливий національний менталітет.

Принциповим кроком уперед стала модель Д. Галліна та П. Манчіні, що порівнює реальні медіасистеми за чотирма параметрами: розвитком медіаринку, політичним паралелізмом, рівнем журналістського професіоналізму та характером державного втручання. Це моделі: поляризованого плюралізму, демократична корпоративістська та ліберальна [235]. У наступній таблиці наведемо порівняльну характеристику моделей медіасистем за Д. Голліном та П. Манчіні.

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика медіасистем за Д. Галліном та П. Манчіні

Критерій	Модель поляризованого плюралізму	Демократична корпоративістська модель	Ліберальна модель
Регіон поширення	Країни Середземномор'я	Країни Північної та Центральної Європи	Країни Північно- Атлантичного регіону
Країни- представники	Іспанія, Італія, Греція, Португалія	Німеччина, Австрія, Швейцарія, Бельгія, Нідерланди, Данія, Фінляндія, Норвегія, Швеція	США, Канада, Велика Британія, Ірландія
Рівень розвитку медіаринку та масової преси	Низький	Високий	Середній
Політичний паралелізм (зв'язок медіа з політичними силами)	Високий	Високий	Низький (за винятком Великої Британії)

Рівень професіоналізації журналістики	Низький	Високий	Високий
Ступінь державного втручання в діяльність медіа	Відносно високий	Високий	Низький
Характер взаємодії медіа і політики	Тісна залежність медіа від політичних партій та фінансово-промислових груп	Поєднання розвиненої журналістської автономії та активної ролі держави	Переважання ринкових механізмів та редакційної незалежності
Тип плюралізму	Поляризований плюралізм	Організований (корпоративістський) плюралізм	Поміркований плюралізм
Роль держави в медіасистемі	Значна	Активна регуляторна та підтримувальна	Мінімальна, переважно регулятивна
Домінуючий принцип функціонування медіа	Політична та ідеологічна орієнтація	Баланс між державним регулюванням, суспільними інтересами та професійною автономією	Ринкова конкуренція та незалежність медіа

Для дисертації цей підхід є методологічно цінним, бо дає інструмент для діагностики гібридного характеру українського медіапростору, у якому поєднуються елементи різних моделей, що відкриває можливості як для демократичного розвитку, так і для маніпулятивних впливів.

Коли ми говоримо про теоретичне дослідження медіа то неможливо, звичайно, обійти увагою особу і погляди канадсько-американського вченого Г. М. Маклуена. Епоху виникнення медіа він вважав «третьою юністю людини».

Г. М. Маклуен увів у науковий обіг поняття «ера Гутенберга», яким позначив писемно-друкарський етап розвитку суспільства. Цей термін акцентує увагу на визначальній ролі винайдення друкарського верстата, що спричинило перехід до нової форми поширення інформації та суттєво змінило комунікаційні процеси.

На думку дослідника, поява друкарства сприяла розвитку індивідуалізму, формуванню національної свідомості та становленню модерних націй. Друковане слово перетворило національні мови на основний засіб масової комунікації, створило передумови для централізації державної влади та запровадження нових механізмів суспільного контролю. Водночас можливість масового тиражування інформації відкрила шлях до поширення альтернативних поглядів і посилення суспільної протидії державній владі.

Таким чином, друкарство, за Г. М. Маклуеном, одночасно сприяло уніфікації націй і зміцненню державного централізму, а також розвитку індивідуалізму та критичного ставлення до влади. Зростання швидкості поширення друкованої інформації стало одним із чинників формування нових політичних просторів, трансформації владних структур, розвитку індустріального суспільства та поширення загальної освіти. Однак ці процеси зазнали кардинальних змін із появою електронних засобів комунікації, які забезпечили передачу інформації зі швидкістю світла та започаткували новий етап розвитку інформаційного суспільства [102, с.71-80].

Й. Гутенберга сміливо можна вважати прабатьком масового медійного виробництва. Друкарський верстат уможливив непорівняно активніше видання книжок, кількість назв яких на кінець XV ст. обчислювалася десятками тисяч, а сукупний наклад – десятками мільйонів. Технологічна революція обернулася економічною: в різних країнах Європи виникли друкарні-видавництва, продукція яких «стала першим, у сучасному розумінні, масово виготовленим промисловим товаром».

Саме промисловий, серійний характер цього процесу й, відповідно, масовість та інтенсивність сприймання/споживання його продуктів робить творців/виробників потужною економічною, політичною та ідеологічною силою. Ці три аспекти діяльності медіа – економічний, політичний та ідеологічно-культурний – від самого початку доби масової комунікації були нерозривно пов'язані.

Не випадково, як наголошує Дж. Томпсон, здійснена в цю добу радикальна трансформація способів творення, передавання та сприймання символічних форм – медіалізація культури – відбувалася водночас і у взаємозв'язку з поширенням промислового капіталізму та формуванням національної держави. Взаємодія цих трьох процесів відіграла ключову роль у творенні нового, так званого модерного типу суспільства в Західній Європі та на теренах розселення її мешканців, а відтак змінила спосіб життя людей в усьому світі [127, с. 87].

Саме друк рідними мовами, а не латиною в результаті породжує сучасну систему держав-націй, оскільки пробуджує націоналізм, якого до цього не було [216].

Надзвичайної важливості медіа здобувають завдяки своєму місцю в системі політичної комунікації, що має певну структуру. Базовою моделлю будь якої комунікації вважається модель, запропонована американським політологом Г. Лассвелом [151]. Базова формула Г. Лассвела («хто – що – яким каналом – кому – з яким ефектом») та її розширена версія 1968 р. («хто – намір – ситуація, ресурси – стратегія») задають аналітичну рамку, яка застосовується до націоналістичного дискурсу у наступних розділах так: «хто» – типи власників медіа, «з яким наміром» – ідеологічні агенди, «з яким ефектом» – динаміка суспільного ставлення до націоналізму.

Приблизно з середини 1970-х років медіа намагаються змінювати свою роль: з каналу передачі інформації вони прагнуть стати (і реально стають) суб'єктом (або, радше, псевдосуб'єктом) політичної комунікації завдяки можливостям інтерпретації інформації [84, с. 60-61].

Під політичною комунікацією розуміють процес передачі, обміну політичною інформацією, який структурує політичну діяльність та надає їй нового значення, формує громадську думку і політичну соціалізацію громадян з урахуванням їхніх потреб та інтересів [209, с. 162]. У ширшому значенні політичну комунікацію тлумачить французький соціолог та політолог Р.-Ж. Шварценберг. Дослідник вважає, що політична комунікація – це процес передавання політичної інформації, що циркулює від однієї частини політичної системи до іншої, між

політичною та суспільною системами, а також між політичними структурами, суспільними групами та індивідами [321, с. 42].

Під політичною інформацією розуміються відомості про політику, якими обмінюються (збирають, зберігають, переробляють, поширюють і використовують) взаємодіючі в суспільстві індивіди, соціальні групи, верстви, класи. Політична інформація являє собою сукупність знань, відомостей, повідомлень про явища, факти і події політичної сфери суспільства. З її допомогою передаються політичний досвід, знання, координуються зусилля людей, відбувається їх політична соціалізація і адаптація, структурується політичне життя [302, с. 32].

Значення політичної комунікації важко переоцінити, адже вона має підтримувати цілісність суспільства, зокрема забезпечувати постійний зв'язок між владними структурами, політичними партіями, громадськими організаціями, об'єднаннями, лобістськими угрупованнями, медіа і громадянами з приводу актуальних проблем громадсько-політичного і соціально-економічного життя [192, с.139].

О. Болкарьова зазначає, що політика кожної нової епохи говорить своєю мовою, яка відображає реалії часу. Однак для визначення особливостей політичного дискурсу того чи іншого часу необхідно враховувати не тільки те, що і як політика «говорить», але і де вона «говорить». «Особливість сучасного політичного життя полягає в тому, що політики все рідше спілкуються з населенням безпосередньо, виступаючи в залах і на майданах, і роблять це через ЗМІ» [23, с. 22]. Тому можна стверджувати, що сучасна політична комунікація має медійний характер, адже в основному здійснюється через медіа.

Д. Лиллекер зазначає, що політична комунікація – стрижень політичної системи й основа демократії. Комунікація між владними інституціями та громадянами є центральною для будь-якого політичного устрою. У демократії вона має бути двосторонньою й виконувати роль «активатора», що залучає громадян і забезпечує зворотний зв'язок, а не зводиться до односторонніх настанов правлячої еліти до суспільства [316].

Розрізняють два рівні політичної комунікації: горизонтальний та вертикальний. Горизонтальна політична комунікація – взаємодія між приблизно рівними інституційними компонентами чи соціальними акторами (наприклад, між групами еліт). А вертикальна політична комунікація передбачає відносини між різними ієрархічними рівнями макрополітичної структури (наприклад, між елітою та масами, між урядом, парламентом чи партіями, з одного боку, і пересічними громадянами, виборцями з іншого) [192, с. 142]. Вертикальний рівень політичної комунікації найбільше виявляється у медійному представленні діяльності політичних інституцій з одного боку, чи оприлюдненні громадської думки з іншого.

Здебільшого медіа виконують посередницькі функції в цій комунікації. Це зокрема:

- Інформаційна – полягає в одержанні та поширенні інформації про найбільш значущі для громадян і органів влади події.
- Функція політичної соціалізації – засвоєння людьми політичних норм, цінностей і зразків політичної поведінки. Вона дає особистості можливості адаптуватися до соціально-політичної дійсності.
- Оперативна – обслуговування медіа відповідних політичних лідерів, політичних партій і асоціацій.
- Функція критики і контролю – ґрунтується на авторитеті суспільної думки та закону.
- Функція артикуляції різних суспільних інтересів – полягає у забезпеченні представникам різних суспільних груп можливості привселюдно виражати свою думку, знаходити і поєднувати однодумців [302, с. 11-12].

Серединна позиція будь-якого медіа обов'язково коливається під впливом крайніх представників (у схемі «джерело повідомлення – інформація – споживач повідомлення» крайніми виступають джерело та споживач). Разом з посередництвом медіа певною мірою властиві функції крайніх суб'єктів – або принаймні те, що може сприйматися суспільною свідомістю як атрибут крайнього суб'єкта (наприклад наділення медіа атрибутами влади) [287, с. 472].

Тут потрібно виділити наступні функції:

- Мобілізаційна – виражається в спонуканні людей до відповідних політичних дій (або свідомій бездіяльності), в їхньому залученні в політику.
- Функція формування громадської думки – відбувається як процес інтенсивного обміну інформацією, порівняння і протиставлення близьких позицій, їх зближення, пошук точок зіткнення, відкидання деталей, характерних для індивідуальних уявлень.
- Інноваційна функція – виявляється в ініціюванні політичних змін шляхом постановки відповідних суспільних проблем і привертання до них уваги влади і суспільства. [302, с.11-12].

Функції преси є динамічною категорією. На пріоритетність певних функцій преси впливають політичні, соціокультурні, технологічні фактори [200, с. 58].

Масовість аудиторії та інтенсивність взаємодії дають самим медіа доступ до специфічного виду влади, що її Дж. Томпсон, услід за П. Бурдьє, називає символічною. Здійснювання цієї влади або, звичніше кажучи, ідеологічного впливу стає наслідком творення за допомоги медійних форм певних уявлень про світ, що спонукають одержувачів форм до певної поведінки [127, с. 85].

Потрібно зазначити, що окрім розглянутих теорій медіа (авторитарна, лібертаріанська, соціальної відповідальності, радянська), які засновані на свободі слова/цензурі існують наступні теорії масової комунікації, які ґрунтуються на впливі медіа: теорія дифузії інновацій, теорія культивуації, теорія медійної гегемонії, теорія «спіраль мовчання», теорія двоступеневого впливу, теорія масового суспільства і сильних медіа, теорія медійної залежності, теорія «пропагандистська модель» та інші. Детальніше впливи медіа розглянуто у наступному підрозділі.

Якщо теоретичні підходи задають розуміння функціонування медіа, то емпіричні методи забезпечують систематичний збір та аналіз медіаданих. Нижче розглянуто провідні методи, що утворюють інструментальне ядро медіадосліджень.

Контент-аналіз – базовий і найпоширеніший метод кількісного дослідження медіатекстів. Б. Берельсон класично визначив його як дослідницьку техніку для об'єктивного, систематичного й кількісного опису явного змісту комунікації [311, с. 16]. Процедура контент-аналізу передбачає кілька послідовних кроків: формулювання дослідницьких питань та гіпотез; визначення генеральної сукупності та формування вибірки медійних матеріалів; вибір одиниць аналізу (одиниць контексту й одиниць рахунку); розроблення системи категорій і інструкції кодування; кодування; перевірку надійності кодування (зокрема через показники узгодженості кодувальників); статистичне опрацювання та інтерпретацію. Категоріями для аналізу медійної репрезентації українського націоналізму можуть слугувати, наприклад: тематика публікації, тональність (позитивна / нейтральна / негативна), оцінні маркери, ключові актори, фрейми висвітлення, контекст згадування. У дисертаційному дослідженні він забезпечує емпіричне підтвердження теоретичних положень: дає змогу обґрунтувати систематичність критики націоналістичного руху в одних медіа та зростання патріотичної тематики в інших, виміряти частоту позитивних і негативних згадок та простежити їхню динаміку.

Потрібно виділити також «якісний аналіз тексту». Даний метод доповнює кількісний там, де важливе не число, а глибина значень. Він охоплює тематичний аналіз (виявлення наскрізних тем і мотивів), аргументаційний аналіз (реконструкцію логіки переконування) та інтерпретативний аналіз окремих репрезентативних публікацій. Перевага методу – у здатності вловити нюанси, іронію, підтекст і риторичні стратегії, які вислизують від формалізованого кодування. У дослідженні він доречний для поглибленого розгляду показових кейсів медійного конструювання образу українського націоналізму.

Критичний дискурс-аналіз (КДА) досліджує зв'язок мови, ідеології та влади в медіатекстах. Н. Фейрклаф в праці «Медіадискурс» запропонував трирівневу модель аналізу: текст (лексика, граматики, зв'язність) – дискурсивна практика (виробництво й споживання текстів) – соціальна практика (відносини влади) [314, с. 59]. КДА відрізняється фокусуванням уваги до політичних, інституційних,

медійних дискурсів, що досліджуються в ситуації боротьби та конфлікту. Основним зацікавленням його представників є приховані та відкриті структурні відносини домінування, дискримінації, влади і контролю, які виявляються в мові. Саме такий погляд на природу дискурсу останнім часом був актуалізований появою в політичному житті нових соціальних рухів, котрі позначаються такими термінами, як «рух за ідентичність», «рух за культурні права та мультикультурне громадянство» та інші. Вагомим чинником також постали феномени, пов'язані з процесами медіатизації політики і формування нової галузі наукового пізнання – комунікативних досліджень [118, с. 80]. КДА дає змогу систематично виявити мовні механізми делегітимації («радикали», «екстремісти», «бандерівці») та легітимації («захисники», «герої») націоналістичного руху в медіа.

Фрейм-аналіз як емпіричний метод полягає у виявленні та систематизації рамок інтерпретації, через які медіа подають подію чи явище. Дослідник реконструює фрейми за їхніми чотирма функціями (за Р. Ентманом): визначення проблеми, діагностика проблеми, моральна оцінка, рекомендація щодо розв'язання [313, с. 52]. Метод дає змогу формалізувати конкуренцію фреймів — наприклад, фрейму «загрози / радикалізму» проти фрейму «оборони / героїзму» — і простежити, який із них домінує в конкретний період та в конкретному типі медіа. Фрейм-аналіз органічно поєднується з контент-аналізом, надаючи кількісним показникам смислову інтерпретацію.

Наративний аналіз досліджує, як медіа організовують події у зв'язні розповіді з певною структурою (зав'язка, конфлікт, розв'язка), героями та антигероями. Предметом дослідження в наративному аналізі називають «розказану історію, або розповідь, з точки зору способів упорядкування досвіду в послідовному ланцюгу подій». Провідним інструментом наративного аналізу є інтерпретація [60, с.431]. Він дає змогу виявити «стратегічні наративи», через які конструюється колективна ідентичність і легітимуються політичні дії. Для дисертації метод корисний при аналізі того, як проросійські медіа вписують агресію в наратив про «братні народи» чи «денацифікацію», а проукраїнські — у наратив національного спротиву й героїчної боротьби за державність.

Дослідження медіа доповнюється соціологічними методами вивчення аудиторії: масовими опитуваннями (для вимірювання довіри до медіа, медіаспоживання, ставлення до тем національної ідентичності), фокус-групами та глибинними інтерв'ю (для з'ясування механізмів сприйняття). Медіаметрія забезпечує вимірювання реальних аудиторних показників (охоплення, рейтинги, цифрова аналітика). Вторинний аналіз даних соціологічних служб дає емпіричну основу для зіставлення медійного дискурсу з динамікою суспільних настроїв.

Також ще можна виділити: візуально-семіотичний аналіз для дослідження національної символіки (прапор, гасла, образи історичних постатей), що функціонує як міфологічний знак; цифрові та обчислювальні методи, які незамінні для вивчення сучасних націоналістичних медіа в соціальних мережах, динаміки вірусного поширення наративів та виявлення координованих інформаційних операцій у межах гібридної війни.

1.2. Вплив медіа на політичні інститути та процеси.

Дискусія щодо ступеня і можливості впливу медіа на людську свідомість, поведінку, політичний вибір звелася до появи кількох протилежних наукових напрямків. Так класик структурно-функціонального підходу у дослідженні медіа П. Лазарсфельд вважає, що медіа мають мінімальний вплив на переконання та вчинки аудиторії. П. Лазарсфельд та його послідовники акцентують на тому, що медіа, скоріш, підсилюють наголоси на певних ідеях, аніж формують їх.

Люди роблять самостійні висновки, виходячи зі своїх власних потреб, і звертаються до тих матеріалів медіа, які відповідають їх установам, ігноруючи матеріали, які їм суперечать. Про обмеженість ролі медіа свідчать і емпіричні данні. Так, у 1940 році проти Ф. Д. Рузвельта виступали більшість преси, і він впевнено переміг на президентських виборах. У 1948 році за Г. Трумена виступали лише 16,2 % щоденних газет (14 % від загального накладу). Незважаючи на це демократ отримав 49,5 % голосів виборців [102, с. 59].

Учень і послідовник П. Лазарсфельда Е. Кац розробляв «теорію корисності та задоволення потреб», яка виходить із того, що індивіди здійснюють активний відбір даних, ігноруючи повідомлення медіа, які не відповідають їхнім інтересам. Ще одним критерієм сприйняття інформації в медіа може бути її приваблива подача, оцінка якої споживачем також відбувається суб'єктивно [235, с. 17].

До цього напрямку також потрібно віднести феноменологічну теорію Дж. Клеппера. Він вважав, що медіа не мають прямого впливу на аудиторію, що її вплив незначний порівняно з іншими соціальними факторами. [102, с. 66].

Прибічники іншого напрямку вважають, що людська свідомість, а значить, і поведінка є чутливими до інформаційного поля, яке формує медіа.

Зокрема, В. Ліппманн називав аудиторію пасивними споживачами інформації, адже процес усвідомлення дійсності й формування картини довколишнього світу в людей відбувається за посередництва стереотипів, які виникають під впливом медіа. Медіа, на думку політичного аналітика, проводять первинний відбір фактажу й на власний розсуд трансформують їх [317]. За певних обставин люди так сильно піддаються вигадці, як і дійсності, і що в багатьох випадках вони допомагають створювати ці вигадки, у які самі потім вірять. «Хай першим кине камінь той, хто не сприймав будь-яку вигадку без прямих доказів та ніколи не бачив зрадника або шпигуна там, де їх не було взагалі. Хай кине камінь той, хто ніколи не передавав як щиру правду те, що він чув від когось, хто знав не більше від нього». [37, с.32].

Свого часу американські дослідники П. Лазарсфельд і Б. Берельсон, наукові праці яких присвячувалися дослідженню масової комунікації під час президентських кампаній, запропонували вивчати ефективність медіа-впливів за одним з таких векторів: певні види повідомлень за певними темами, запропоновані увазі певних категорій людей за певних умов, справляють певний вплив [5, с. 480].

Відтоді як виникнення масових аудиторій газет, а потім радіо й телебачення стимулювало громадський і науковий інтерес до проблеми впливу медій на суспільство, уявлення дослідників про суть і силу цього впливу зазнали кількох різких змін, що скидалися на коливання маятника між крайніми точками

приписування медіа мало не всемогутності та майже повного заперечення їхньої впливовості [127, с. 104].

Офіційна історія вивчення медіа-впливів починалася в США й охоплювала результати військової пропаганди під час першої світової війни, а також комерційної реклами і зв'язків з громадськістю після війни. Вважалося, що медіа чинять на аудиторію могутній, потужний вплив. Цю «стурбованість» фахівців поділяла й громадськість. Вплив масової інформації порівнювався з кулями або наркотиками, що кололися в вену. Ці образи стали основою теорії шприца або теорії кулі для пояснення впливу медіа. Наукові роботи писалися в рамках цих теорій і визнавали величезну владу медіа над аудиторією, виношувалася концепція суспільства ізольованих індивідів, які потрапляли під вплив всемогутніх медіа: «Громадська думка» В. Ліппманна, «Методи пропаганди у світовій війні» Г. Лассвела, «Союзницька, пропаганда і крах Німецької імперії в 1918 році» Г. Бранца. Роботу В. Ліппманна «Громадська думка» часто ще називають першою класичною книгою в історії вивчення масової комунікації [229, с. 225]. Дослідники стверджували, що «певні типи медіа-змісту спричиняють певні прогнозовані соціальні реакції». З огляду на постійну зацікавленість замовників, ці намагання спрямовувалися насамперед на визначення ефективності комерційної та політичної реклами, тобто її здатності спонукати споживачів/виборців купувати рекламований товар чи голосувати за кандидата [127, с. 104].

Теорія шприца залишалася провідною до завершення великої депресії в США, коли емпіричні дослідження показали, що вплив медіа був все-таки не таким сильним, як вважалося. На зміну прийшла концепція індивідів – членів соціальних груп, спілкування в яких обмежує вплив масової інформації [229, с. 225].

На початку 1970-х років маятник знову хитнувся в бік приписування медіа більшого впливу. З одного боку, низка емпіричних дослідників закликала до «нового погляду» на суть і методи аналізу медійного впливу та, відповідно, до переосмислення результатів попередніх праць, тлумачених доти як повне заперечення істотного впливу медіа на глядачів і читачів. Ці дослідники наголошували, що в багатьох випадках медійні повідомлення таки можуть чинити

вплив, зокрема, коли аудиторія сприймає їх просто як інформацію, а не висловлення погляду, чи коли представлення проблеми не суперечить тому, що людина знає про них з інших джерел [127, с.105]. Тому історія медіа-впливу була відредагована таким чином, що з'явилася концепція помірної і сильного впливу (Рисунок 1).

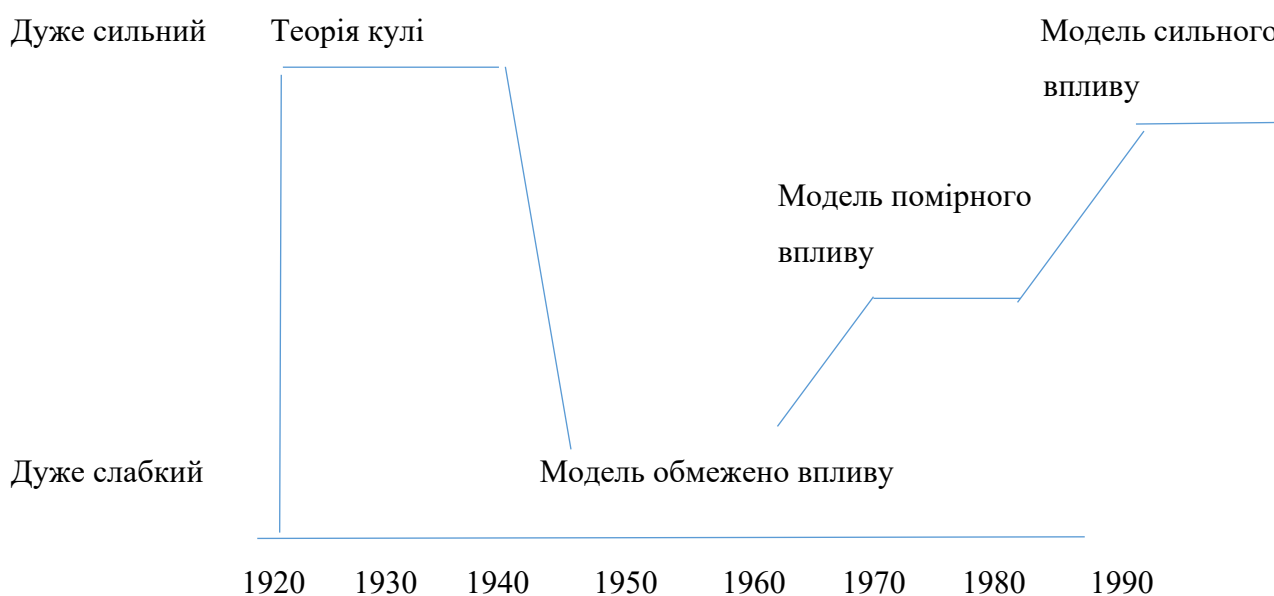

Рисунок 1.1[229, с. 226].

Схожий огляд періодизації наводить український вчений, президент Академії української преси В. Іванов. У своїй праці «Основні теорії масової комунікації та журналістики» В. Іванов говорить про три фази ефектів, які відповідають вищенаведеним періодам медіа-впливів. «Перша фаза – коли вважалося, що ефекти всемогутні, а аудиторія фактично беззахисна перед медіа. Вказаний етап визначають теорії магичної кулі».

Ефектами зазвичай називають чинники, котрі приводять до змін суджень і установок людей, які виникли під впливом масової комунікації. Часто наводять такі визначення ефектів: «Ефект є наслідком процесу комунікації. При цьому в свідомості індивіда відбувається те, що за відсутності акту комунікації не відбувалось би» [102, с. 21].

Дослідник масових комунікацій В. Різун виділяє наступні види ефектів:

- Ефект гуртування. Така модель виникає в умовах суспільної загрози, коли медіа зменшують рівень критики влади та виконують роль посередника між державою і громадянами, сприяючи суспільній консолідації.
- Ефект праймінгу. Суть цього ефекту праймінгу полягає в тому, що медіаповідомлення активують у свідомості людини попередній досвід і пов'язані з ним асоціації, які впливають на сприйняття інформації та подальшу поведінку. Унаслідок цього реакція на події може визначатися не реальними обставинами, а раніше пережитими ситуаціями.
- Ефект бумеранга. Цей ефект виникає внаслідок надмірної інтенсивності інформаційного впливу, коли аудиторія перенасичується однотипними повідомленнями. У результаті замість зростання довіри формується скептичне або навіть іронічне ставлення до інформації. Наприклад, надто часте повторення політичної реклами під час виборчої кампанії може призвести до того, що виборці перестають сприймати її серйозно, а самі повідомлення починають викликати роздратування чи насмішки.
- Ефект переконання. Ефект полягає у формуванні або зміні поглядів, установок і поведінки аудиторії під впливом медійних повідомлень. Для досягнення впливу необхідно, щоб аудиторія звернула увагу на повідомлення, правильно зрозуміла його зміст і прийняла запропоновані ідеї або оцінки. Ефективність переконання залежить від особливостей повідомлення, джерела інформації та характеристик аудиторії.

Окрім даних ефектів В. Різун виділяє ще ефекти: ореолу (напр. «розкрутка» політика); довіри; десенсибілізації (зміна норм і цінностей); культивуації (напр. сприйняття світу через телеекран) [229, с. 181-182].

Ми спостерігаємо, що медіа володіють потужними можливостями впливу на свідомість і поведінку людей. Це дає підстави розглядати медіа як інструмент впливу на суспільну свідомість або як «четверту неформальну гілку влади» [75].

Поясненням цього є те, що законодавча, виконавча та судова гілки влади володіють механізмами примусу для забезпечення виконання своїх рішень, хоча

можуть застосовувати й засоби заохочення. Натомість медіа не мають таких інструментів впливу, однак здатні формувати громадську думку завдяки переконливості, авторитетності та довіри аудиторії.

Медіа мають справу з інформацією, і саме контроль за інформацією дає змогу маніпулювати масовою свідомістю, створювати у ній модель вигідної суб'єкту впливу дійсності та вирішувати, які проблеми на сьогодні є найбільш актуальними. Штучно відтворюється таке явище, як медіа-свідомість (тобто свідомість, заснована на хибних цінностях, маніпулятивних інтерпретаціях, подвійній моралі), коли реальність, пропонована медіа, відрізняється від дійсної. Громадська думка через медіа-свідомість значно спотворюється та має значні відмінності з реальністю [75].

Слово «маніпуляція» походить від латинського «manus» – рука. Оксфордський словник англійської мови трактує «маніпуляцію» як «акт впливу на людей або управління ними зі спритністю». Виданий у 1969 р. в Нью-Йорку «Сучасний словник соціології» подає таке визначення маніпуляції: «вид застосування влади, при якому людина, яка нею володіє, впливає на поведінку інших, не розкриваючи поведінку, яку вона приховує» [138, с. 180]. Р. Блакар вважає, що «виразитися нейтрально неможливо, оскільки навіть неформальна розмова передбачає здійснення влади».

Маніпуляції вивчали Г. Франк і К. Фабер (в роботах «Маніпульована людина», «Маніпульоване суспільство»), Ч. Міллс («Владна еліта»), Д. Рісмен («Одинокий натовп»), Г. Маркузе («Одновимірна людина»), Г. Шиллер («Маніпулятори свідомості»).

Маніпулювання політичне (МП) – система засобів ідеологічного і духовно-психологічного впливу на масову свідомість із метою нав'язати певні ідеї, цінності; цілеспрямований вплив на громадську думку і політичну поведінку для спрямування їх у заданому напрямку. Здійснюється за допомогою різноманітних медіа, кіно, реклами, комп'ютерної техніки тощо [210, с. 455].

Технологія МП здійснюється завдяки такому: впровадженню у свідомість під виглядом об'єктивної інформації несправжнього, однак бажаного змісту; впливу на

больові точки суспільної свідомості, які спричиняють страх, тривогу, ненависть; реалізації певних прихованих цілей, досягнення яких комунікант пов'язує з підтримкою громадською думкою своєї позиції.

МП найбільше використовують з метою досягнення влади, її реалізації та утримання. Мета будь-якого маніпулятора чи групи маніпуляторів – підпорядкувати власній волі іншу людину чи групу людей. Маніпуляції в політиці – не що інше, як спекуляція на людських емоціях і почуттях. Звідси релігійні війни, глибокі національні сутички і конфлікти, фанатизм, екстремізм, тероризм та інші явища, основою яких є передусім вторгнення в глибинні почуття не лише окремих людей, а й цілих народів і націй.

Завдяки медіа створюються і ефективно використовуються як елементи МП різноманітні іміджі, образи, умовні формули і штампи, стереотипи поведінки, подаються заздалегідь заготовлені відповіді на запитання, що хвилюють багатьох. Маніпулятивний арсенал медіа добре відомий: навмисне перекручування реального стану речей шляхом замовчування одних фактів і нав'язування інших; публікація нереальних (брехливих) повідомлень; пробудження в аудиторії негативних емоцій за допомогою візуальних засобів або словесних образів тощо.

МП має багато спільного з політичною демагогією як формою свідомого обдурювання широких мас, спекуляції на реально існуючих труднощах і проблемах, потребах і сподіваннях громадян [210, с. 456].

Вплив медіа посилюється, якщо збільшується число каналів, передачі одного і того повідомлення. Тому для світу є закономірними, як спроби політичних суб'єктів «зверху» заручитися підтримкою цілих блоків медіа, так і навпаки, формування підприємцями від медіа «знизу» таких блоків для вдалого «продажу» їх політичним лідерам і об'єднанням, або самостійного включення в політичний процес. В останньому випадку мова йде про сучасні медіа-холдинги, що представляють собою великі об'єднання самих різних медіа. [302, с. 19-20]. Медіа як суб'єкт та інструмент політичного маніпулювання має значний вплив на політичні інститути та процеси.

У сучасному суспільстві медіа перетворилися на могутній політичний інститут, без якого не можливо уявити функціонування публічної влади [298, с. 457]. У політичній науці політичні інститути розглядаються як організації та установи, наділені повноваженнями ухвалювати політичні рішення та забезпечувати їх реалізацію через правові норми й механізми суспільного управління. Сукупність таких інститутів, які здійснюють владу та регулюють суспільні процеси, формує політичну систему держави. Таким чином, центральним елементом політичної системи є держава, яка виступає як провідний політичний інститут у здійсненні суспільних інтересів [206, с.7].

Поняття політичного інституту також трактується як система ідей, цінностей і норм, що реалізується через конкретні соціальні та політичні структури. До таких структур належать політичні партії, громадські рухи, об'єднання та інші організації громадянського суспільства, які представляють колективні інтереси й суспільно значущі ідеї. Відтак у політичному житті можна виокремити дві основні групи політичних інститутів: державні інститути, представлені органами влади та державними установами, і політичні інститути громадянського суспільства, до яких належать різноманітні політичні та громадські об'єднання.

До структури державницьких політичних інститутів належать: сама держава, її владні структури, законодавчі органи влади в центрі і на місцях, центральні та місцеві органи виконавчої влади, вищі та місцеві судові органи, органи прокурорського нагляду, медіа, або, як їх часто називають – «четверта влада» [206, с.7-8].

Структура політичних інститутів громадянського суспільства визначається:

- наявністю політичних партій та громадсько-політичних рухів, усіляких творчих об'єднань, професійних та молодіжних організацій, різних політизованих об'єднань та організацій;

- рівнем політичної культури та політичної свідомості суб'єктів політичного життя суспільства.

Варто зазначити, що некоректно відносити медіа суто до державних політичних інститутів (як це робить А. Пахарєв), адже медіа поділяються на

державні та недержавні. Останні належать до структур громадянського суспільства. Недержавні медіа відрізняються від державних засновниками, фінансуванням, власністю матеріальної бази та редакційним контролем. Засновниками державних медіа є органи державної влади.

Видання державних медіа здійснюється коштом державного бюджету та на матеріальній базі, що перебуває в державній власності. Редакції державних медіа зазнають прямого чи опосередкованого контролю держави. Натомість засновниками недержавних медіа є приватні структури, громадські організації, політичні партії, органи місцевого самоврядування, що здійснюють їх фінансування. Видання недержавних медіа відбувається на матеріальній базі, що належить приватним особам чи громадським об'єднанням.

Часто недержавні медіа характеризують як незалежні, проте на практиці їхню редакційну політику визначають (чи суттєво впливають на неї) засновники та власники видань [233, с. 19].

Співвідношення між державними та недержавними медіа детермінує характер політичного режиму: що він демократичніший, то більшу роль у регулюванні суспільних відносин відіграють недержавні медіа. Вони становлять інформаційне підґрунтя функціонування громадянського суспільства та загалом виконують ті самі функції, що й державні, але надають їм іншого змісту та напряму [233, с. 21].

Змістовна складова політичних інститутів суспільства включає діяльність держави зі всіма її управлінськими структурами та установами, функціонування виборчої системи, діяльність політичних партій та рухів, рівень громадсько-політичної думки, роботу медіа, діяльність груп тиску, значення і роль політичних еліт і політичних лідерів. [206, с. 8].

Зміст політичного процесу становить сукупність політичних дій і подій, спрямованих на досягнення конкретних результатів, таких як створення політичних партій, проведення виборів, референдумів та інших форм політичної діяльності. Політичний процес відображає реальну взаємодію суб'єктів політики, яка формується під впливом численних внутрішніх і зовнішніх чинників, а не лише

відповідно до намірів політичних лідерів чи програмних засад партій. Він характеризує взаємодію громадян, соціальних груп, інститутів влади та держави в процесі реалізації їхніх інтересів, ролей і функцій. Сукупність дій усіх політичних акторів у сфері владних відносин визначає динаміку розвитку або, навпаки, деградації політичної системи суспільства.

Політичний процес фактично забезпечує комунікацію між суб'єктами політичного життя та владними інститутами, створюючи умови для формування спільного розуміння політичних подій і явищ. Його значення полягає у здатності впливати на сприйняття та інтерпретацію політики, задаючи певні орієнтири для політичної діяльності. Водночас характер політичного процесу значною мірою визначається типом політичної культури суспільства, яка формує систему цінностей, норм і стандартів політичної поведінки, схвалюючи одні моделі діяльності та відкидаючи інші.

Зміст політичного процесу визначається значущими суспільними подіями та явищами, які спричиняють суттєві трансформації в політичній системі або можуть зумовлювати її докорінні зміни. Тому його структурні елементи безпосередньо залежать від конкретної внутрішньополітичної ситуації, що формується в певній державі в конкретний історичний період.

Серед цих елементів: гостра політична криза; повстання, бунти, заколоти, путчі; революції; політичні, соціально-економічні та інші реформи; політичні кампанії; реакція на прийняття усіляких політичних рішень; прямі владні заходи та дії в політиці; наявність або відсутність політичного плюралізму в суспільстві; політичні конфлікти в суспільстві на основі соціально-економічних, духовних, міжнаціональних, міжконфесійних та інших причин [206, с. 24-25].

Усі політичні процеси, передусім демократичні, можна розглядати як двосторонній обмін інформацією: виборці передають обранцям свої побажання, вимоги, думки і висловлюють підтримку, а ті приймають ці «послання», засвоюють, переробляють і створюють уже свої власні у формі декларацій і політичних рішень [173, с.76].

Коли ми говоримо про медіа як про «четверту неформальну гілку влади», то варто наголосити про взаємопов'язані процеси між медіа та офіційними гілками влади. Так, відомо, що з боку держави спостерігаються маніпулятивні засоби впливу на суспільство через медіа, такі як пропаганда та агітація.

Пропаганда – діяльність, що передбачає системне поширення, поглиблене роз'яснення соціально-політичних, економічних, правових поглядів, ідей, теорій і забезпечує формування в суспільстві певних настроїв, закріпленні у свідомості громадян тих чи інших цінностей, орієнтацій, уявлень з метою максимального розширення кола прибічників відповідної ціннісної системи [210, с. 624].

Термін «пропаганда» (від лат. Propaganda – поширення) з'явився у XVII ст. і тлумачився як пропаганда віри, для чого Ватикан заснував спеціальну конгрегацію пропаганди.

У сучасному політичному значенні поняття пропаганди набуло особливої актуальності під час Першої світової війни. Саме в цей період сформувалося уявлення про надзвичайно потужний вплив засобів масової комунікації на громадську думку. Масове використання різноманітних комунікаційних каналів для поширення державних ідеологічних повідомлень сприяло утвердженню концепції могутності медіа. Через пресу, листівки, плакати та інші засоби комунікації населення активно залучалося до пропагандистських та агітаційних кампаній, організованих державою. [318, с.3].

Основоположник досліджень у сфері пропаганди Е. Бернейс визначає пропаганду в широкому сенсі як «організовану діяльність з розповсюдження того чи іншого переконання або доктрини – механізм широкомасштабного навіювання поглядів». Сучасна пропаганда – це послідовна, цілком тривала діяльність, спрямована на створення або інформаційне оформлення різноманітних подій задля впливу на ставлення мас до установи, ідеї або групи [20, с. 12 -16].

Л. Фрезер розкриває маніпулятивний аспект пропаганди та фактор впливу: «пропаганду можна визначити як мистецтво примусу людей робити те, чого б вони ніколи не робили, якщо б володіли всіма даними, що стосуються ситуації» [64, с. 154].

Учені Г. Джоветт та В. О'Донелл розмежовують пропаганду та комунікацію на основі того, що пропаганда включає цілі, які не входять в коло інтересів реципієнта. Пропаганда – це навмисна, систематична спроба формувати сприйняття, маніпулювати пізнанням і спрямовувати поведінку з метою досягнення реакції, яка відповідає бажаним намірам пропагандиста. [320, с. 235].

Під час Першої світової війни в країнах Європи та США преса й кінематограф почали активно використовуватися для досягнення військово-політичних цілей держави. Це продемонструвало значний потенціал медіа у формуванні громадської думки та впливі на масову свідомість за умов централізованого контролю інформації. Подальше перетворення медіа на інструмент державної пропаганди в Радянському Союзі та нацистській Німеччині ще більше посилювало уявлення про їхню здатність ефективно впливати на суспільні настрої та політичну поведінку населення [107, с.98].

Г. Лассвел визначав пропаганду як управління колективними настроями шляхом маніпулювання значущими символами: словами, зображеннями, чутками, гаслами. Пропаганда впливає на свідомість мас не через фізичне насильство чи підкуп, а є окремим способом соціального контролю, що діє на рівні уявлень і переконань людей [315].

Як зазначав Г. Лассвел (аналізуючи події Першої світової війни), до пропаганди вдавалися навіть демократичні країни, які виступали проти її використання, однак в іншій мірі – від імені дипломатичних союзників або проти дипломатичних антагоністів. «Історія війни показала, що сучасна війна повинна битися на трьох фронтах: воєнному фронті, економічному фронті та на пропагандистському фронті». Пропаганда досягає успіху завдяки простоті повідомлень (лозунгів), направленістю на всі групи населення та апеляції до емоцій людей. Як зазначає Ж. Еллюль, для досягнення ефективності пропаганда повинна бути безперервною, поступовою та непомітною. Для цього людина повинна бути повністю залучена до неї та перебувати у певному психологічному кліматі [107, с.98-99].

Зі світовим розвитком вдосконалюються та множаться інструменти політичної пропаганди, проте її сутність не видозмінюється, оскільки сенсом пропаганди залишається вплив на людську свідомість [64, с. 151].

А. Едельстайн виводить вивчення пропаганди за межі міжнародної політики й війни та вписує її в ширший простір популярної культури, медіа й повсякдення. Цінності популярної музики, медіа, політичних і соціальних дискусій і навіть міжнародної торгівлі стають «повсякденною пропагандою», до якої так чи інакше причетний кожен [312].

Екс-президент США Р. Ніксон, виступаючи одного разу у Раді національної безпеки з питань бюджетних витрат, сказав, що він вважає що один долар, вкладений в інформацію і пропаганду є більш цінним ніж десять доларів, вкладених на створення систем озброєння, бо остання навряд буде колись використовуватися, у той час як інформація діє щохвилино і повсюди [75].

Що потрібно для успіху пропагандиста? Це: 1) єдина інтерпретація реальності, відсутність альтернативної думки; 2) безперервність комунікації; 3) вплив на емоції людини [236, с. 17].

Серед найбільш розповсюджених технік політичної пропаганди сьогодні можна виділити такі: перепис історії, інформаційна блокада, приклеювання ярликів, створення фейкових загроз, рейтингування, ефект ореолу тощо [182, с. 54].

Агітація – найважливіший засіб впливу на свідомість і настрої широких мас з метою спонукати їх до політичної чи іншої активності, це так звана «ідеологічна зброя» боротьби партій [75].

Агітація (від лат. «agitatio» – приведення в рух, спонукання) – діяльність, спрямована на переконання іншої особи або групи осіб, спонукання до певних рішень або дій, зокрема для збільшення кількості прихильників ідеї (програми, політики тощо), у виборчій кампанії – для збільшення кількості прихильників кандидата та голосування за нього. Агітація, що використовується у виборчій кампанії, є її елементом. Правила виборчої (передвиборної) агітації регламентуються виборчим законодавством. Агітація може бути спрямована на неприйняття (не підтримку) ідеї, програми, політики [210, с. 15].

Агітація провадиться шляхом поширення певних ідей і лозунгів за допомогою різноманітних засобів: через медіа, усні виступи (доповіді, бесіди, читання газет та ін.), кіно, театр, образотворче мистецтво (плакати, діаграми, карикатури тощо), політичну і художню літературу.

В політичному сенсі – це процес інформаційного впливу на маси з метою спонукання до певної політичної поведінки. Зокрема, мова може йти про спонукання до голосування певним вигідним для замовника агітації чином. Наразі політична агітація є не лише невід’ємною складовою політичного процесу, а й усього нашого життя. Щодня з екранів телевізорів, радіоприймачів та шпальт газет ми бачимо, чуємо, читаємо найрізноманітніші зразки політичної реклами, яка має яскраво виражений агітаційний чи прихований характер. Щодня сотні іміджмейкерів працюють над тим, щоб створити привабливі образи політиків та їхніх партій, щоб впливати на думку громадськості. Особливо це стосується передвиборчих кампаній [75].

Досліджуючи політичну роль медіа, доцільно розмежовувати періоди виборчих кампаній і міжвиборчий період. Під час виборів взаємодія між медіа та політичними акторами значно активізується, оскільки медіа стають важливим інструментом передвиборної агітації та комунікації з електоратом. Водночас політичні сили прагнуть посилити контроль над інформаційними потоками, усвідомлюючи здатність медіа впливати на громадську думку та результати голосування. Регулярна присутність політичного діяча в медіапросторі сприяє підвищенню його впізнаваності, суспільної підтримки та політичного авторитету, що може позитивно позначитися на його електоральних перспективах.

Передвиборча агітація в останні роки набула надзвичайної політичної й інформаційної важливості. Дедалі різноманітнішими стають і самі медіа. Оскільки велика частина виборців визначає свої електоральні переваги ще до початку виборчої кампанії, особливо важливою стає роль медіа в період між виборами. У цей час політики вільні від необхідності забезпечувати постійну підтримку виборців, а контроль над медіа значно слабшає, порівняно з періодом виборів. При цьому змінюється і співвідношення та функції медіа – їх вплив виявляється в інших

сферах: задоволенні комунікативних потреб населення, формуванні «суспільного порядку денного», створення образу політичної реальності [173, с.76].

Беручи до уваги те, що медіа забезпечують суспільство інформацією про політичні інститути, неважко зрозуміти, що саме вони формують уявлення про ці структури, іншими словами, створюють «образ політичної реальності», або ж «малюють картини в головах глядачів». Незалежно від того, відповідають вони реальності чи є оманливими, сам факт впливу на суспільну думку не викликає сумніву.

В Україні, як і в багатьох інших країнах світу, відбувається процес «деромантизації» політичних інститутів. Державні органи вже не настільки віддалені від суспільства дистанцією недосяжності, як раніше, і не мають беззастережний авторитет та привілей усемогутності. Медіа роблять їх об'єктом всенародного обговорення [173, с.77].

О. Мотлях виокремлює шість періодів у розвитку державної політики у сфері медіа з часу проголошення Україною Незалежності [172, с.160-161]:

Перший – з 1991 до 1995 року. Його визначають як період стихійного або ж хаотичного плюралізму (владні інститути не чинили перешкод заснуванню нових газет та журналів, радіо- й телекомпаній).

Якщо у вересні 1990 року в Україні нараховувалося 1754 назви газет різного рівня: від республіканських до заводських і колгоспних, то до середини 1992 року побачили світ більш ніж тисяча нових газет і часописів, а абсолютний показник дорівнював 2869 найменувань. За три наступні роки чинності Закону «Про друковані засоби масової інформації в Україні», до кінця 1995 року, їхнє число вже досягло 4229, тобто їх кількість зросла більше ніж на 47 відсотків [26, с. 163].

Зокрема, В. Карпенко зазначає, що за президентства Л. Кравчука чиновники здебільшого не чинили відвертого тиску на журналістів із метою змусити їх говорити й писати так, як вигідно владі. Подеколи вони намагалися обмежити журналістську критику, передусім на адресу Президента чи інших керівників, але медіа тоді здебільшого вдавалося боронитися від цих зазіхань на свободу слова [127, с. 203].

Цей період називають аматорським в розвитку українських медіа. Зникли обмеження радянського держзамовлення на інформаційний продукт, але поки ще не зародилися ринкові умови (з їх жорсткими вимогами менеджерів та маркетологів). У журналістику прийшли люди з різних сфер діяльності, принесли нові знання, погляди, цінності, розширивши тим самим її обрії, що зумовило більшу інтелектуальну розкутість журналістики як друкованої, так і телевізійної. У цей час постичне документальне телебачення та перші авторські програми доповнювалися провокаційними суспільно-політичними виданнями на кшталт львівської газети «Поступ», яка друкувалася за кордоном та ввозилась у Львів таємно. Її редактором був О. Кривенко – одна з найяскравіших постатей української політичної журналістики [39, с. 198].

Про концепцію та внутрішні завдання газети згадував пізніше один з її авторів В. Павлів: «Ми не підфарбовували дійсність, а намагались у всьому знайти елемент істини і робили це з таким молодечим завзяттям, за якого сам процес пошуку важливіший, ніж можливість отримати результат. На сторінках своєї газети ми кепкували собі з речей поважних і поважно говорили про речі, що вважалися несерйозними чи навіть сором'язливими» [194, с. 9].

Цей часовий відрізок – унікальний в тому розумінні, що саме тоді вперше за кілька радянських десятиліть журналіст міг відкрито писати про події, не оглядаючись на партійний «апарат» чи цензурний комітет.

Разом із тим стрімке кількісне зростання медіа (понад 2869 назв газет уже до середини 1992 року) не було забезпечене відповідним рівнем редакційної культури та фінансової самодостатності, що закладало інституційну слабкість, якою пізніше скористались олігархічні структури.

З точки зору дослідження формування сучасного українського націоналізму в медіа, цей період є особливо важливим, оскільки саме тоді відбулось первісне «розморожування» тематики ОУН-УПА, Голодомору, репресій – тем, що раніше були табуйовані, а тепер могли вільно обговорюватись у друкованій пресі.

Другий – датується з 1995 до 1999 року. Це період зародження нової формації, який відрізнявся від прямого керування медіа, що було за радянської доби, до

опосередкованого впливу, хоча, насправді, цей процес виокремлювався тільки формальними ознаками демократичного регулювання медіасферою [172, с. 160 - 161]

Цей період є початком процесу «кланізації» медіа. Характерною ознакою цього періоду є часті погрози, подекуди побиття журналістів. Траплялися й убивства медійників. В період з 1995 по 1998 роки убито 15 журналістів.

Цей час у професійному житті журналістів характеризується двома тенденціями. По-перше, зароджується олігархічна (кланова) преса, а відтак і замовна політична журналістика – «джинса»; По-друге згортаються творчі пошуки та інновації в галузі інформації. Журналістика цього періоду стає менш різноманітною. Однак широко розвивається масова преса, починаючи спекулювати на політичних (і не тільки) сенсаціях [39, с.198].

Формування «кланових» медіа в цей час – не стихійний, а цілеспрямований процес: фінансово-промислові групи усвідомили, що контроль над новинним потоком є стратегічним ресурсом не лише для виборчої конкуренції, а й для захисту власних економічних інтересів у взаємодії з державою.

Символічним маркером цього перелому є трансформація медіа з майданчиків для громадської дискусії на інструменти «обслуговування» власників, що безпосередньо вплинуло на те, яким чином висвітлювались або замовчувались теми, пов'язані з національною ідентичністю та українським національно-визвольним рухом.

Третій – визначається часовими рамками, починаючи від президентських виборів 1999 року та референдуму 2000 року до виборів Президента України у 2004 році [172, с. 161]. Він ознаменовується як маніпулятивний період, оскільки медіа стали частиною бізнес інтересів можновладців і бізнесменів (ця ознака характерна і наступним періодам). Замість того, щоб піддавати членів владної та інших ключових еліт примусовій видимості, медіа виносили на всезагальний розгляд тільки ті аспекти життя впливових людей, які власники чи зверхники видання або каналу вважали за доцільне оприлюднювати. Медійники почали не тільки відверто

«прославляти своїх господарів», а й дискредитувати їхніх політичних та бізнесових опонентів.

Під час парламентської кампанії 1998 року в пресі ще зберігався реальний плюралізм із поділом преференцій газет відповідно до їхніх формальних власників чи неформальних «спонсорів», і про Л. Кучму в багатьох виданнях писали здебільшого негативно. Проте, як указували автори одного з моніторингів, «протягом 1999 року співвідношення між позитивними і негативними публікаціями поступово змінювалося на користь Президента, а безпосередньо напередодні виборів у жовтні-листопаді зусиллями передвиборних штабів Л. Кучма мав найкращі серед кандидатів показники». А головне, Л. Кучма мав безперечну перевагу за кількістю присвячених йому публікацій, яка в загальнонаціональних і київських міських газетах майже втричі перевищувала кількість матеріалів про інших реальних кандидатів. Ще разючішим був контраст на телебаченні, де не лише державний, а й більшість приватних каналів говорили про Л. Кучму тільки позитивно чи нейтрально, тоді як його головних суперників вони представляли переважно негативно, особливо перед другим туром [127, с. 207].

Незважаючи на те, що цей період одностайно визнаний у наукових і журналістських колах жорстким з погляду державного контролю над медіа, більш конкретизоване дослідження інформаційного політичного простору виявляє (хоча як це парадоксально) різноманітний політичний продукт.

На цьому етапі розгортається в інформаційному просторі т. зв. «справа Гонгадзе», яка фактично викрила сутність політичної журналістики, її безпринципність, продажність та непрофесійність. Досі журналісти різних видань використовують «симулякр Гонгадзе» при нагоді, хоча маніпуляції ним з боку різних політичних сил під час акції «Україна без Кучми» та під час Помаранчевої революції давно дискредитували його наповнення і сенс [39, с. 199].

Виявом регресії медійної політики Кучминого режиму стала поява влітку 2002 року так званих темників – розповсюджуваних серед медійних організацій письмових інструкцій щодо висвітлення різноманітних політичних і соціальних

«тем дня». Доти влада диктувала медіа, чого не говорити, а тепер стала також указувати, що та як саме говорити, часом до окремих фраз і ключових слів. [127, с. 208].

Наприкінці даного періоду (2004-2005 роки) з'являється мода на політичні ток-шоу. В ефір виходить перша «Свобода слова» С. Шустера, відкриваючи нову епоху відносин у суспільстві: медіа – влади – політиків. Як зазначає дослідниця М. Воронова в ці роки медіа систематично не виконують своїх першочергових функцій: інформування й аналізу поточних суспільно-політичних подій. Поле інформації насичене політичною риторикою, інформаційними війнами, що розгортаються між Ю. Тимошенко, В. Ющенком, В. Януковичем. [39, с. 199].

Введення «темників» стало першим в Україні прецедентом систематизованої, централізованої медіаманіпуляції: влада перейшла від вибіркового тиску на окремі редакції до конструювання єдиного інформаційного порядку денного для всього мейнстримного телевізійного і газетного простору.

Логіка «темників» закономірно поширювалась і на висвітлення питань національної пам'яті: повне замовчування реабілітаційних тенденцій щодо УПА у провладних медіа разом із одночасним нагнітанням регіонального розколу між «сходом» і «заходом» — є прямим наслідком маніпулятивної редакційної моделі цього часу.

Четвертий – з 2005 року до 2009 року й визначається як період наближення державної інформаційної політики України у сфері медіа до кращих європейських стандартів [172, с. 161]. Злам медіасистеми стався щойно після другого туру президентських виборів наприкінці листопада 2004 року, коли медійники побачили масові протести проти фальшування результатів на користь В. Януковича й, отже, повірили в реальність змін. Працівники інформаційних служб спершу «1+1», а потім «Першого національного» просто відмовилися працювати за темниками й зрештою домоглися від менеджерів згоди на неупереджене представлення подій. Уже за тиждень після початку революції жоден загальнонаціональний канал не працював за інструкціями президентської адміністрації (з огляду на масовість опору, вона зрештою перестала їх розсилати). Всі вони (за винятком хіба донецької

«України», що й далі явно підтримувала В. Януковича) більш чи менш збалансовано подавали погляди двох протиборчих політичних таборів і надавали їхнім представникам змогу самим висловлювати ці погляди, зокрема й у спеціальних дискусійних програмах, суспільний інтерес до яких тепер годі було заперечити. Припинилися арешти, затримання та залякування журналістів [127, с. 211]. У цей період влада стала більш відкритою до журналістів і толерантнішою до критики медіа, а медійники – критичнішими до діяльності владних інститутів, певними свого права й обов'язку контролювати владу від імені суспільства, зокрема робити видимими й ті аспекти, до яких самі державники прагнули не привертати уваги широкої аудиторії.

Помаранчева революція зламала «темники» не лише технічно – вона відновила суб'єктність журналістського корпусу, що виявилось у появі критичних матеріалів про обраного Президента В. Ющенка, допоки він сам не впав у прірву популярності через нездатність реалізувати реформи.

Саме в цей короткий «ліберальний вікон» відбувся прорив у медійному висвітленні теми ОУН-УПА: почали виходити документальні фільми, журналістські розслідування та публікації на платформах «Телекритика», «Українська правда», які вперше системно подавали погляд на визвольний рух без радянських ярликів.

П'ятий – датується 2010–2013 роки. Даний період характеризується розшарування курсу державної інформаційної політики в діяльності медіа між євразійським та європейським векторами розвитку української держави. Медійники заявляють про утиски свободи слова. 30 квітня 2010 року журналіст каналу «1+1» М. Откович заявив про цензуру: за його словами, йому не дозволили зняти сюжет про те, як В. Янукович трактує Голодомор. І акціонер І. Коломойський, і керівництво каналу в особі генерального продюсера О. Ткаченка, і влада в особі депутатки від «Партії регіонів» Г. Герман заперечили цензуру. Однак на підтримку М. Отковича почали виступати інші журналісти каналу, а сьомого травня про цензуру заявили й журналісти «СТБ». Медійники

утворюють рух «Стоп цензурі!» Почалося згортання українізації медіапростору [51].

Повернення до практики неформальних «темників» у новій версії – через власницький тиск наближених до Адміністрації Президента В. Януковича медіагруп означало не просто регрес свободи слова, а й цілеспрямоване «згортання» тих сигналів про національну ідентичність, які встигли проникнути до медіапростору у попередній період.

Водночас розвиток інтернет-медіа та соціальних мереж у цей час виявився чинником, якого авторитарна медіаполітика не могла ефективно контролювати: саме в мережевому просторі продовжувала циркулювати несанкціонована інформація про українські визвольні змагання, що врешті-решт стало одним з ідеологічних субстратів Революції гідності 2013–2014 років.

Шостий період, як зазначає О. Мотлях починається з 2014 року і діє як курс інтенсивного інтегрування державної інформаційної політики України, у сфері інформаційної індустрії в напрямку кращих європейських стандартів життя людини.

У вересні 2014 року Окружний адміністративний суд Києва за позовом Національної ради з питань телебачення і радіомовлення заборонив ретрансляцію в Україні 15 російських телеканалів – державних і таких, що найактивніше поширювали пропаганду Кремля. У грудні того ж року утворене Міністерство інформаційної політики. У 2017 році в Україні заблокували доступ до деяких російських соціальних мереж. У цей період завершився процес роздержавлення друкованих медіа [51].

Анексія Криму та початок збройного конфлікту на сході України у 2014 році переформатували медіапростір не лише організаційно (блокування проросійських каналів, роздержавлення преси), а й ідеологічно: вперше після 1991 року держава почала формулювати власну активну позицію щодо змісту медіадискурсу в питаннях національної безпеки та ідентичності.

Парадоксом цього періоду є те, що паралельно з демонтажем проросійських медіаструктур відбувалось посилення олігархічного контролю над провідними

загальнонаціональними телеканалами, що означало: замість «прокремлівських темників» аудиторія отримала «темники» власників бізнес-груп, зацікавлених у формуванні вигідного електорального клімату.

Аналізуючи сучасний інформаційний простір можна ствердити, що з 2022 року, розпочався черговий *сьомий* період, котрий характеризується посиленням регуляції медіапростору з боку держави [237, с.153]. В українських медіа прослідковується ефект гуртування. Як уже зазначалося, даний ефект виникає в періоди суспільної загрози (час Війни за Незалежність України). Медіа послаблюють критику стосовно посадових осіб, намагаються виконувати роль посередника між владою і громадою з метою мобілізувати людей навколо влади у боротьбі з суспільною загрозою (агресія РФ).

Повномасштабна війна спричинила глибоку деформацію медіаринку: частина олігархічних медіаактивів перейшла під контроль держави або фактично призупинила діяльність (телеканал «Інтер», медіаактиви Р. Ахметова зазнали суттєвих змін у редакційній політиці під тиском воєнної кон'юнктури). Водночас різко зросла частка інтернет-медіа та Telegram-каналів, які в умовах обмежень ефірного мовлення перетворились на основний канал оперативного інформування. Цифрова реструктуризація медіаландшафту є специфічною рисою саме цього, а не попередніх часових відрізків.

Якщо у попередні роки основним призначенням провідних медіа була трансляція поглядів власників (комерційно-політична функція), то від лютого 2022 року реалізується принципово інша модель: медіа набувають виразно мобілізаційно-консолідаційної функції. Це підтверджується соціологічними даними: рівень довіри до українських медіа зріс. Поява «єдиного телемарафону» «Єдині новини» є структурним виразом саме цього функціонального переформатування медіасистеми.

Розглянемо телемарафон «Єдині новини». На початку повномасштабного російського вторгнення марафон задовільнив життєво важливі потреби суспільства та самих телевізійників. Про це засвідчує голова Незалежної медійної ради, медіа-експерт О. Довженко. Суспільство в умовах інформаційних вкидів та фейків

отримувало доступ до офіційної інформації з першоджерел та оперативного спростування російської дезінформації, а телевізійники, у яких не було ресурсів на повноцінні інформаційні ефіри, змогли розділити навантаження, підтримуючи і виручаючи одне одного в режимі марафону.

Але ситуація в країні стабілізувалась, медіа адаптувались, дезінформації стало менше. І з певного моменту марафон став задовольняти насамперед потребу влади в тому, щоб каналізувати інформацію і тримати під контролем наймасовіший традиційний вид медіа – телебачення [122]. Політичний вплив посилюється, якщо збільшується кількість каналів, передачі одного і того ж повідомлення. Закономірно, політичні суб'єкти намагаються отримати підтримку цілих блоків медіа.

Першою великою претензією на адресу телемарафону стало недопущення до нього трьох каналів, яких пов'язують з головним опонентом чинної влади, екс-президентом П. Порошенком. «Еспресо», «5 канал» та «Прямий» кілька разів намагалися долучитися до марафону і щоразу «їх там не чекали», інформує генеральний директор «5 каналу» В. Мжельський [122].

Інформаційна блокада одних медіа передбачає інформаційне домінування інших. Таке домінування дозволяє забезпечити єдину інтерпретацію подій, що є методом пропаганди. Вбачається асиметрія в увазі до суб'єктів політичного процесу на користь правлячої партії та культивування її позитивного іміджу.

Керівниця Інституту масової інформації О. Романюк вважає, що існування єдиного телемарафону протягом довгого часу може ще більше відвернути людей від телебачення та зіпсувати демократичний імідж України у світі. Таку ж думку, щодо зниження рівня демократії поділяє директор КМІС, професор НаУКМА В. Паніотто [122].

КМІС провів опитування, щодо довіри до окремих інституцій між травнем 2022 року та жовтнем 2023 року (Рисунок 1.2). Соціологи простежили зниження довіри до телемарафону. З 69% до 48% стало менше тих, хто йому довіряє (і натомість з 12% до 39% стало більше тих, хто йому не довіряє). Найбільша довіра населення до ЗСУ та волонтерів [59].

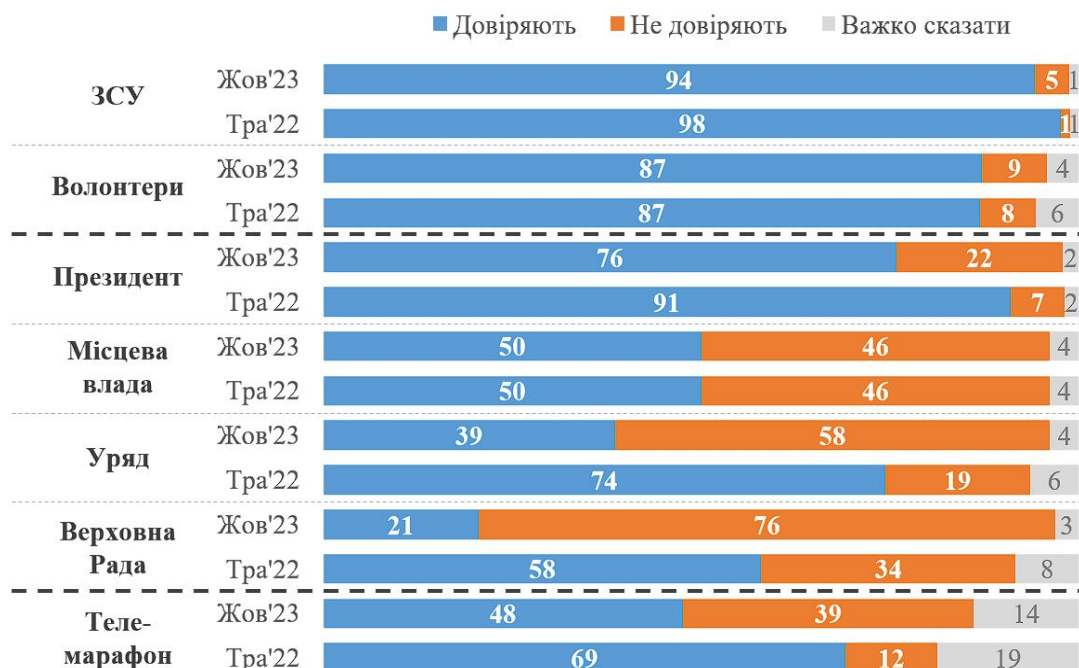

Рисунок 1.2 [59].

Також професор НаУКМА В. Паніотто виокремлює і позитивні впливи телемарафону. «Єдині новини» сприяли згуртованості суспільства.

В іншому дослідженні КМІС, проведеного 4 – 27 грудня 2022 року, щодо «довіри до соціальних інституцій», соціологи простежили загальну динаміку довіри до медіа впродовж 2021 – 2022 років. На кінець 2022 року довіра до українських медіа у порівнянні з 2021 роком зросла з 32% до 57%. При цьому, якщо у 2021 році баланс довіри до українських медіа був негативним (-7%), то на кінець 2022 року він різко стрибнув до +43% [58].

Однією з важливих тенденцій сьомого періоду державної політики у сфері медіа є руйнування міфу про «братерські народи», нав'язаного російською пропагандою. На законодавчому рівні заборонено виправдовувати злочинний характер комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років, збройну агресію РФ як держави-терориста. До значних порушень у сфері медіа відноситься переслідування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті. Вбачається обмеження впливу проросійських структур на українські медіа.

З точки зору основного предмету дослідження – медійної репрезентації українського націоналізму – сьомий період є переломним. Він знаменує завершення тривалого процесу маргіналізації та/або демонізації націоналістичного

руху в мейнстримному дискурсі й переходу до його ціннісної реабілітації та суспільної нормалізації. Медіа стали провідним інструментом цього переосмислення, що детально буде розглянуто у розділі 3.

Сьогодні залишається актуальним питання: чи медіа відображають реальність, чи вони впливають на аудиторію, формуючи її уявлення про навколишню дійсність? Іншими словами: медіа у нас «дзеркало суспільства», «вікно у світ» чи переважно інститут, який не лише впливає на цінності, установки та поведінку людей, а й формує їх? Ці та інші питання у науковій практиці набули особливої актуальності через поширеність маніпулятивних технологій, основним каналом для яких стала масова комунікація. Така ситуація зумовлена характером політичного устрою в Україні, відсутністю впливових інститутів громадянського суспільства, нерівністю громадян у доступі до інформаційних ресурсів, недостатньою поінформованістю журналістів про життя, проблеми суспільства, корпусом журналістської корпорації, який встиг скластися, домінуванням в інформаційному просторі медіа, що пов'язані з великими олігархічними об'єднаннями. Класичний постулат про те, що «преса завжди набуває форми та забарвлення тих соціальних і політичних структур, у межах яких вона функціонує», у проекції на українську політичну систему уточнює відповідь на запитання про причини домінування маніпулятивних стратегій в інформаційному просторі [69, с. 6-7].

Можна ствердити, що суспільно-політичні процеси для аудиторії медіа стають усе більше «непрозорими», й індивіду все важче об'єктивно оцінити зміни в суспільстві. Прийшовши до влади, політичні лідери та партії намагаються донести до суспільства ті ідеї, які важливі для них, та забезпечити прийняття цих ідей суспільством. Медіа посилюють владу та авторитет політичних лідерів і створюють новий тип лідера. Соціологічні опитування та рейтинги стають непрямим підтвердженням легітимності влади. Власники інформаційних каналів «обробляють» аудиторію в розрахунку на отримання голосів [189, с. 27].

Розвиток громадянського суспільства в Україні нерозривно пов'язаний із зміцненням незалежних медіа, які гарантують право на вільне висловлювання та

забезпечують громадян збалансованим відображенням суспільно-політичної дійсності. При цьому медіасередовище виконує подвійну функцію: воно є органічною складовою самого громадянського суспільства і водночас слугує комунікаційним містком між владою та широкою аудиторією [135, с. 79].

Дослідження медіа-впливів має не лише теоретичне, а й вагоме практичне значення для функціонування сучасного демократичного суспільства. Потрібно ствердити, що дослідження медіа-впливів дає змогу: зрозуміти як формується громадська думка, захистити суспільство від маніпуляцій, підвищити критичне мислення, забезпечити більш прозору інформаційну політику держави.

1.3. Тлумачення та класифікація ідеологій

У політичній науці існують різноманітні підходи до класифікації політичних партій. Їхня діяльність і програмні засади ґрунтуються на певних суспільно-політичних доктринах, сформованих під впливом відповідних ідеологій. Водночас у науковому дискурсі немає єдиного підходу до трактування поняття ідеології, її сутності, функцій та ролі в політичному житті суспільства.

У політологічному словнику ідеологія тлумачиться як система переконань та ідей, поглядів на суспільство та його політичне життя, яка відображає ідеали, світогляд, інтереси, умонастрої людей, класів, соціальних верств, політичних партій та громадських рухів, а також охоплює цінності, нормативні й цільові схильності та способи їх досягнення [210, с. 319-320].

Ідеології не є вічними. Вони народилися в певний момент еволюції культури, і їхня історія досі триває, позначена злетами, кризами та трагедіями. Епоха їхнього народження – це епоха пізнього просвітництва та раннього романтизму, коли в кількох країнах Європи інтелектуали прагнули винайти нові всеохопні системи ідей. Вони мали б кинути виклик релігії і були водночас достатньо антирелігійними за змістом та достатньо релігійними за формою, пафосом та мобілізаційним потенціалом. У цьому сенсі ідеології прагнули стати новими релігіями в епоху пошуку пострелігії. Відмовляючись від ідеї трансцендентного божественного, вони

прагнули шукати сакральне «тут», «на землі» в іманентній реальності, реальності «тут» і «зараз» – у реальності економіки, історії, біології, класу, нації чи раси. Вони прагнули ідеалізувати матерію і привести «земне» до рівня «небесного» [89, с.15-16].

У словниках минулого, наприклад, було вказано що ідеологія це частина метафізики або психології, яка міркує про мислення і думки, чи знову ж таки буквально тлумачення, що ідеологія це світогляд, система поглядів та ідей. У подальшому, у зв'язку з історичними змінами та еволюцією, в першу чергу, правової та політичної думки, було еволюціоновано й поняття ідеології, а саме – сукупність філософських, політичних, правових, моральних, релігійних та мистецьких поглядів, що характеризують те або інше суспільство, клас, політичну партію. Але найголовніше, що в результаті даної еволюції ідеологія стала не просто поняттям, а невід'ємною складовою сучасного світу і важливим елементом державного становлення та функціонування [155, с. 93-94].

Н. Смелзер обґрунтовує розуміння ідеології як системи теоретичного знання, що утворює певні цінності і факти. Н. Смелзер вважає, що функції ідеології полягають:

1. В тому, щоби послабляти соціальну напругу, яка виникає тоді, коли люди усвідомлюють розбіжності між своїми цінностями і реальними умовами своєї життєдіяльності.

2. Оскільки ідеології захищають інтереси певних соціальних груп, то мають, в силу свого статусу, виправдовувати існуючий стан речей або ж, навпаки, боротися за його скасування.

3. Ідеології можуть надавати сенс і законність діям людей, їх вимогам. Зрештою, ідеології є засобом ідентифікації особистісних, групових норм і цінностей, задля досягнення яких громадяни вдаються до відповідних дій [183, с. 45-46] .

Е. Фромм визначає ідеологію так: «Ідеології – це ідеї, сформульовані на потребу публіци, які задовольняють очікування кожної людини полегшити докори совісті вірою в те, що вона діє заради чогось, напевне – доброго і бажаного.

Ідеологія – це готові «думки-товари», що поширюються пресою, ораторами, ідеологами для того, щоб маніпулювати масами людей заради цілей, котрі нічого спільного з ідеологією не мають, а часто навіть їй прямо протилежні».

А. Мендра трактує ідеологію як систему доцільних, науково обґрунтованих положень, покликаних давати зрозуміле пояснення соціальної дійсності. Р. Гароді, навпаки, вважає, що ідеології, в тім числі й світові, – лібералізм, консерватизм, соціал-демократія, націоналізм тощо, – не можуть дати задовільні відповіді на порушені постіндустріальною цивілізацією питання через розрив між дійсністю, що пішла далеко вперед, і застарілими теоретичними конструкціями [183, с.46].

В. Єрмоленко у праці «Плинні ідеології» трактує ідеології, як системи ідей, покликаних організувати суспільне життя, також уявляються в історії думки останніх двох століть як архітектонічні утворення. «Це своєрідні храми ідей, у які вірять, яких дотримуються, яким бережуть вірність. Це замки, з яких ведуть війну: праві проти лівих, консерватори про ти революціонерів, ліберали проти традиціоналістів. Але уважніший погляд помітить, що ідеологічні дискурси останніх двох століть завжди перебували в парадоксальному становленні, безупинно змінюючи одяг, маски чи аргументи, винаходячи собі нових супротивників, своє власне минуле, своє походження та свою генеалогію. Ідеологічні системи – консервативні, ліберальні, соціалістичні, комуністичні, фашистські, нацистські тощо – хотіли бути архітектонічними дискурсивними єдностями, закритими на самих собі, але ніколи ними не були; вони підпільно обмінювалися своїми ідеями та своїми аргументами, аби наново себе винайти та наново себе створити» [89, с. 18].

Ідеологія впливає на всю сукупність соціальних відносин, визначає глобальний розвиток сучасного людства. Вона є багатогранним явищем, що з'єднує сукупність соціальних поглядів і етичних установок, системи цінностей та політичних орієнтацій.

Державна влада, що опирається тільки на насилля і примус, не міцна та недовговічна, оскільки породжує в суспільстві зростаючу протидію. Тому вона об'єктивно потребує ідеології, тобто системи ідей, тісно пов'язаних із інтересами

пануючого суб'єкта. За допомогою ідеології влада пояснює й виправдовує свої цілі та завдання, методи і способи їх досягнення, виконання. Ідеологія забезпечує владі певний авторитет, доводить тотожність її цілей народним інтересам. На сьогодні видається безперечним те твердження, що стабільний стан ідеологічної сфери будь-якої держави є одним із найважливіших умов його цілісності, запорукою ефективного державного управління, а також багато в чому тим необхідним елементом, який визначає духовно-моральний стан суспільства. Вірно й зворотнє: руйнування ідеологічного поля, втрата ціннісних орієнтирів, перспектив розвитку згубні для держави та суспільства. О. Марущак зазначає, що ідеологічна функція держави являється однією з основних і беззаперечних.

Принизливі трактування ідеології як «помилкової свідомості» (К. Маркс), «жалогідного міфотворчості» (У. Матц), змінювались міркуваннями про необхідність ідеології, її життєво важливих для суспільного організму функцій. Тим часом у нинішню епоху глобалізму і посилення культурного плюралізму ставиться проблема розмивання національної ідентичності (С. Хантінгтон), у зв'язку з чим лунають здебільшого справедливі заклики реанімувати інститути, явища, які пов'язані з усім національним [155, с. 96-97].

Україна прослідувала за загальною тенденцією формальної відмови від ідеології, яку проголошують сучасні країни і закріпила це на законодавчому рівні в Конституції. Так у статті 15 йдеться про те, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України [121].

Структурно ідеологія складається з трьох елементів: образу дійсності (того, що відбувається у конкретному суспільстві та поза ним); аксіологічної системи (ієрархії цінностей); практичних вказівок (методології діяльності для зміни або збереження існуючого стану справ). Функціями суспільно-політичних доктрин є визначення політичного курсу, стратегії, тактики партій і, певною мірою, електоральної поведінки громадян [183, с. 45-46].

Традиційно провідною ідеологічною формою вважається політична, яка частіше окреслюється як політична ідеологія. У цій формі найбільш чітко проглядається як структура ідеології взагалі, так і всіх інших ідеологічних форм економічної, правової, моральної, естетичної, релігійної тощо.

На сьогодні не існує єдності у поглядах щодо побудови ідеологічної структуризації політичних інтересів. Є версія, що сучасний ідеологічний вимір складається з шести частин: комунізм, соціал-демократія, лібералізм, консерватизм, націоналізм і фашизм [211, с. 413]. На думку М. Головатого, в Україні існують такі основні ідеології: комуністична, соціалістична, ліберально-демократична, соціал-демократична, націонал-демократична і християнсько-демократична [48, с. 67]. В. Бебик провідними політичними доктринами називає лібералізм, неолібералізм, консерватизм, неоконсерватизм, соціалізм, соціальну демократію, анархізм і тоталітарні доктрини (комунізм, фашизм, сіонізм) [183, с. 47].

Часом новітні ідеології функціонують у формі політичних партій. Проте хибно припускати, що вони цілковито ідентичні партіям, які їх сповідують. Часто при спробі опису ідеології вдаються до маркування, починаючи з лівого до правого крила: від комунізму через соціалізм, лібералізм, консерватизм і до граничного націоналізму. І все-таки подібну диференціацію часто заперечують. Так, представники руху «зелених» люблять іменувати себе ні лівими, ні правими, а «авангардом». Зрозуміло, що кодифікація «лівий»/«правий» теж значною мірою ідеологічна, позаяк засвідчує, що ідеології є несполучними і завбачають жорсткий вибір. Зрештою, більшість сучасних ідеологій складні й не можуть зводитися до чогось простого, як-от лібералізм тільки до свободи, а консерватизм – до статус-кво й подібне. Дж. Шварцмантель убачає в політичній ідеології єдність ціннісно-нормативного та діяльнісного, визначаючи її як «сукупність нормативних ідей, що формують ідеал. [143, с.11].

О. Лютий пропонує наступну класифікацію ідеологій: 1. Політичні ідеології: лібералізм, соціалізм, консерватизм, націоналізм. 2. Тоталітарні ідеології: фашизм, націонал-соціалізм, комунізм. 3. Рухи протесту: анархізм, екологізм.

Г. Куц зазначає, що у політичній науці загальноприйнятим є виділення трьох типів класичних політичних ідеологій: консерватизму лібералізму та соціалізму [133, с.65].

Лібералізм. Слово «ліберальний» від XIV ст. означало розкуту особу й спершу передбачало відвертість мислення, а згодом пов'язувалося зі свободою та вільним вибором. А вже з XIX ст. його почали вживати як політичне кредо. Врешті, лібералізм обернувся на ідеологію індустріального західного світу. Лібералізм виходить із гіпотези, що люди – розумні істоти, схильні до свободи думки. Обстоюється віра в соціальний прогрес, а кожна особистість вважається унікальною й такою, що готова дотримуватися громадських інтересів [143, с. 11].

Соціалізм. Соціалізм виникав із протесту проти капіталістичних форм господарювання та під впливом зростання нової суспільної сили – пролетаріату. Маючи спільне коріння з лібералізмом, яке полягало в просвітницькому ідеалі розуму й ідеї прогресу, соціалізм таки не приймає вільного ринку та капіталістичного виробництва. Соціалісти переймалися нелюдськими умовами існування робітничого класу, низькою оплатою праці, тривалістю трудового дня (аж до 12 годин), залученням до тяжкої праці жінок і дітей, нарешті, загрозами безробіття. Як альтернативу капіталізму можна розглядати соціалізм як економічну модель, пов'язану з колективізацією та плануванням. [143, с.15].

Консерватизм. У повсякденному вжитку це слово має розмите значення: конвенційність, обережність, конформізм. Починаючи з XIX ст. воно асоціюється з патерналізмом, захистом чинного державного чи громадського порядку, тобто з ідеалами, що сформувалися як реакція на політичні зміни, передовсім на Французьку революцію та процеси модернізації. Утім, консервативні погляди різняться залежно від країни чи культури. Різні консерватори виступають за збереження різних форм правління: монархічних, автократичних або навіть демократичних, на відміну від християнсько-демократичних. [143, с.18].

Опираючись на монографію Т. Лютого Ідеологія: матриця ілюзій, дискурсів і влади [143], розроблено авторські таблиці основних характеристик лібералізму, соціалізму та консерватизму в яких обумовлено ставлення до нації

Характеристика лібералізму

Критерій	Характеристика лібералізму
Сутність ідеології	Політична ідеологія, в центрі якої перебувають свобода особистості, захист природних прав людини, рівність можливостей і верховенство права.
Історичні передумови виникнення	Сформувався в епоху Просвітництва та утвердився в період становлення індустріального суспільства як реакція на станові привілеї, абсолютизм і обмеження особистої свободи.
Основні цінності	Свобода, справедливість, рівність можливостей, права людини, індивідуалізм, толерантність, правова держава.
Ставлення до змін	Підтримує суспільний прогрес, реформи та модернізацію за умови збереження прав і свобод людини.
Ставлення до традицій	Традиції визнаються лише тоді, коли вони не обмежують свободу особистості та не перешкоджають суспільному розвитку.
Погляд на суспільство	Суспільство розглядається як сукупність вільних і рівноправних індивідів, які реалізують власні інтереси через співпрацю та конкуренцію.
Ставлення до держави та влади	Держава повинна гарантувати права і свободи громадян, забезпечувати правопорядок та створювати рівні можливості для самореалізації особистості.
Соціальна структура	Визнається соціальна диференціація, однак усі громадяни повинні мати рівні права та можливості незалежно від походження, статі, раси чи переконань.
Ставлення до родини	Родина визнається важливим соціальним інститутом, але пріоритет надається свободі особистого вибору та самореалізації людини.
Ставлення до релігії	Підтримує свободу совісті та віросповідання, виступає за відокремлення релігії від держави і рівність усіх конфесій перед законом.
Ставлення до власності	Приватна власність розглядається як одна з фундаментальних свобод людини та важлива умова її економічної незалежності.
Політичні форми правління	Віддає перевагу демократії, конституціоналізму, поділу влади та правовій державі.
Провідний принцип	Пріоритет свободи особистості та рівності можливостей за умови дотримання прав і свобод інших людей.
Ставлення до нації	Нація розглядається як політична спільнота рівноправних громадян. Лібералізм наголошує на громадянській єдності, повазі до культурного різноманіття та недопущенні дискримінації за національною ознакою.

Характеристика соціалізму

Критерій	Характеристика соціалізму
Сутність ідеології	Політична та соціально-економічна ідеологія, спрямована на досягнення соціальної справедливості, рівності та подолання експлуатації людини людиною.
Історичні передумови виникнення	Виник як реакція на розвиток капіталістичних відносин, соціальну нерівність і складні умови життя робітничого класу в період індустріалізації.
Основні цінності	Соціальна справедливість, рівність, солідарність, колективізм, співпраця, суспільне благо.
Ставлення до змін	Підтримує глибокі соціально-економічні перетворення, спрямовані на усунення нерівності та вдосконалення суспільного устрою.
Ставлення до традицій	Критично оцінює традиції та підтримує лише ті з них, що сприяють соціальному прогресу та рівності.
Погляд на суспільство	Суспільство розглядається як спільнота людей, об'єднаних спільними інтересами та співпрацею задля досягнення загального блага.
Ставлення до держави та влади	Держава повинна забезпечувати соціальний захист населення, перерозподіл ресурсів і гарантувати соціальну справедливість.
Соціальна структура	Орієнтується на зменшення соціальної нерівності, усунення привілеїв і скорочення суспільної ієрархії.
Ставлення до родини	Родина визнається важливим соціальним інститутом, проте значна роль відводиться суспільному та колективному вихованню.
Ставлення до релігії	Переважно нейтральне або критичне; релігія розглядається як приватна справа особи.
Ставлення до власності	Перевага надається суспільній, колективній або державній власності на засоби виробництва; приватна власність може обмежуватися в інтересах суспільства.
Політичні форми правління	Допускає різні форми правління за умови забезпечення соціальної рівності, захисту трудящих і суспільного контролю над владою.
Провідний принцип	Пріоритет соціальної справедливості, рівності та колективного блага над індивідуальними економічними інтересами.
Ставлення до нації	Національна належність визнається важливою, однак класова солідарність і соціальна єдність часто розглядаються як пріоритетні. Значна увага приділяється принципам інтернаціоналізму та співробітництва між народами.

Характеристика консерватизму

Критерій	Характеристика консерватизму
Сутність ідеології	Політична ідеологія, орієнтована на збереження традиційних цінностей, суспільного порядку та історичної спадщини.
Історичні передумови виникнення	Сформувався наприкінці XVIII – на початку XIX ст. як реакція на Французьку революцію та процеси модернізації суспільства.
Основні цінності	Традиція, порядок, стабільність, авторитет, спадковість, релігія, відповідальність, власність.
Ставлення до змін	Підтримує поступові та еволюційні зміни, виступає проти радикальних реформ і революційних перетворень.
Ставлення до традицій	Традиції розглядаються як перевірений часом механізм збереження суспільної стабільності та ідентичності.
Погляд на суспільство	Суспільство трактується як органічна цілісність, у якій усі елементи взаємопов'язані та виконують визначені функції.
Ставлення до держави та влади	Влада є природним елементом суспільного життя, повинна забезпечувати порядок, дисципліну та спадкоємність розвитку.
Соціальна структура	Визнається природність суспільної ієрархії та нерівності соціальних статусів.
Ставлення до родини	Родина розглядається як базовий соціальний інститут, що забезпечує передачу цінностей і соціалізацію особистості.
Ставлення до релігії	Релігія виступає важливим джерелом моральних норм, суспільної єдності та легітимації влади.
Ставлення до власності	Приватна власність є основою економічної незалежності, суспільної відповідальності та стабільності соціального порядку.
Політичні форми правління	Допускає різні форми правління (монархію, демократію, республіку), якщо вони забезпечують стабільність і збереження традиційних цінностей.
Провідний принцип	Пріоритет історичного досвіду та практики над абстрактними політичними теоріями.
Ставлення до нації	Нація розглядається як історично сформована органічна спільнота, об'єднана спільними традиціями, культурою, мовою, релігією та історичною пам'яттю. Консерватизм наголошує на важливості збереження національної ідентичності, патріотизму та наступності поколінь.

Зіставлення за критерієм ставлення до нації показує: лібералізм розглядає націю як одну з добровільних ідентичностей особи, соціалізм – як вторинну щодо

класу спільноту, консерватизм – як органічну даність. Націоналізм відрізняється від усіх трьох тим, що робить націю не одним із елементів картини світу, а її системоутворюючим центром. Саме тому в медійному полі він конкурує не з окремою ідеологією, а з усіма одразу, що пояснює різновекторність вплив, аналізованих у розділі 2.

Г. Куц пропонує наступну характеристику класичних політичних ідеологій [133, с. 66].

Таблиця 1.6

Базові характеристики класичних політичних ідеологій

Критерії відмінностей	Консерватизм	Лібералізм	Соціалізм
Ключові ідеологеми	Порядок	Свобода	Справедливість
Ставлення до змін, новацій	Негативне (опозиційність щодо рішучих змін)	Позитивне (зміни мають відбуватися реформаторським шляхом)	Позитивне (зміни мають відбуватися революційним шляхом)
Спосіб пояснення світу	Еволюційний ірраціоналізм	Еволюційний раціоналізм	Конструктивістський раціоналізм
Характер суспільного розвитку	Недовіра до абстрактних теорій, орієнтація на традиції	Ідея прогресу	Діалектичний розвиток
Ставлення до спонтанно сформованих інституцій	Позитивне	Позитивне	Негативне
Відношення до необхідності обмеження впливу держави	Позитивне щодо економіки	Позитивне у всіх сферах	Негативне
Економічні пріоритети	Ринкова економіка з елементами протекціонізму	Ринкова економіка	Планова економіка
Ставлення до приватної власності	Позитивне	Позитивне	Негативне, загальнонародна

Співвідношення «індивідуальне / колективне»	Еліта має правити суспільством	Індивід на передньому плані	Колектив на передньому плані
Сприйняття історичного часу	Орієнтація на минуле	Орієнтація на далеке майбутнє	Орієнтація на далеке майбутнє
Психологічна мотивація	Дотримання моральних законів	Причини невдач у власних діях	Причини невдач у зовнішніх обставинах

Т. Лильо зазначає, що завершення холодної війни не означало появу ідеологічного вакууму, навпаки створило нову ідеологічну ситуацію з чітко вираженою ліберальною домінантою, яка за визначенням журналу «Foreign Policy» базувалася на п'ятих ідеологемах: мир є кращий за війну, лагідна гегемонія є кориснішою від рівноваги сил, капіталізм є кращим за соціалізм, демократія ліпша від диктатури, західна культура є вищою від інших культур. Публіцистичним маркуванням цього процесу стала стаття «Кінець історії та остання людина» американського політолога Ф. Фукуями, який ще 1989 року в журналі «The National Interest» констатував небувалий, посилений поразкою конкурентних ідеологій (нацизм, комунізм та ін.) консенсус щодо легітимності ліберальної демократії як системи правління. Т. Лильо підкреслює, що узалежнення стану свободи від стану нації в посттоталітарній ситуації було логічним, адже неможливо реалізувати права людини без реалізації прав народу, з яким ця людина себе ідентифікує. Саме тому розпад СРСР відбувся переважно по національних межах, результатом чого була поява на місці радянської імперії національних держав. Відтак ліберальна ідеологія отримала конкурента – ідеологію націоцентричну. [134, с. 319].

Це протиставлення мало не фундаментальний, а ситуативний, позначений вищезгаданою риторикою ліберального тріумфалізму характер хоча б тому, що у період холодної війни на Заході ліберально-демократичні цінності переважно не суперечили національним ідеалам, оскільки їх, по-перше, поєднувало спільне антикомуністичне призначення. По-друге, націоналізм став органічним продовженням загальнолюдського поступу, доктриною модернізації країн і Західної Європи, і Південно-Східної Азії, з якими пов'язуємо повоєнні «економічні

дива», серед визначальних чинників яких було втілення базових елементів економічної та політичної доктрини націоналізму: політичної незалежності, прискореного індустріально-технічного розвитку, створення і розвиток модерної системи національної освіти під протекторатом держави, запровадження системи захисту вітчизняного виробника [134, с. 319].

Сучасна українська журналістика репрезентує різні концептуальні підходи до осмислення дійсності. У різних її сегментах спостерігається домінування консервативної та ліберальної моделей. Формування ідеології у сучасній Україні (і відповідно, в українській медіасфері) відбувається за вже відомими у світі алгоритмами. Розвиток нових ідеологій у сучасному суспільстві відбувається одночасно з демократичним плюралізмом та, як його наслідком, фемінізмом, енвайроменталізмом, популізмом, глобалізмом, консьюмеризмом, що функціонують у тісному зв'язку з активністю медіа. За цих умов відбувається медіаконструювання соціальної реальності. Перелічені дослідницею нові для України ідеології (переважна більшість з яких належить до кола ліберальних), транслюються медіа, і, вступаючи у складні відносини з консервативною ідеологією, поступово трансформують соціокультурну та політичну ситуацію [249, с. 173].

Вагомим аспектом ідеологічного впливу медіапродуктів є їхня здатність відтворювати та закріплювати домінуючі суспільні уявлення, цінності й норми, сприяючи тим самим підтриманню існуючого суспільного порядку. Відбираючи, які події варті висвітлення і в якому форматі їх подавати, редакції керуються професійними стандартами та усталеними процедурами, однак саме ці рутинні практики непомітно відтворюють картину світу, вигідну панівним групам. У науковій літературі склався консенсус щодо цього парадоксу: медіа здатні продукувати домінантну ідеологію без цензурного тиску й без прямого підкупу з боку еліт — явище, яке дістало назву «журналістики об'єктивності» [127, с.127]. Прикметно, що професійні норми тут працюють двояко: з одного боку, вони легітимізують медійний продукт в очах аудиторії як достовірне відображення дійсності, з іншого — саме ця презумпція достовірності приховує системне

зміщення картини на користь еліт та чинного суспільного ладу. Інакше кажучи, найефективнішою формою ідеологічної підтримки статус-кво виявляється не пропаганда, а «нейтральна» професійна журналістика.

Чільне місце повідомлень про членів владної та інших впливових еліт є наслідком, по-перше, тієї обставини, що виробники новин надають перевагу подіям і процесам, які вважають важливими, тобто здатними вплинути на життя великої частини читачів/глядачів. Такі «важливі» новини (hard news) медійники зазвичай протиставляють «цікавим» (soft news), покликаним розповісти про незвичайні випадки з життя тих чи тих людей. Припускаючи, що впливові еліти вже посідають горішню позицію в «порядку денному» аудиторії, медіа ставлять їх на таку позицію в своєму дискурсі й цим уможливають їхню постійну присутність у свідомості читачів або глядачів. Уже на рівні реєстрації подій медійники надають перевагу наділим тією чи іншою владою особам і організаціям. Журналісти постійно відстежують їхню діяльність, шукаючи те, що має стати новинами.

По-друге, медійники припускають, що події за участю впливових чи просто відомих осіб цікавлять аудиторію завжди, тобто що ці люди становлять інтерес не тим, що вони роблять, а тим, ким вони є. Сприятливу для їхньої репутації та, отже, суспільного становища появу членів панівних груп у новинних повідомленнях зумовлює також усталена практика медійників покладатися на речників владних структур та інших впливових організацій як головне джерело інформації про представлявані події. Здобуваючи таким чином упривілейований доступ до медіа, панівні групи звичайно мають кращі шанси накинути свої означення подій і процесів як авторитетні й нейтральні (а отже, задати дискурсивне поле, в якому муситимуть говорити на цю тему решта акторів) [127, с. 127-128].

Підтримувати діяльність ключових інституцій держави та суспільства зумовлює залежність медійних організацій від власників і (надто якщо йдеться про телебачення та радіо, офіційно піддані адміністративному регулюванню) представників державної влади, зацікавлених у збереженні чинного стану речей. Однак більшу роль – принаймні в демократичних країнах, де політично зумовлений тиск влади і навіть власників рідко буває сильним і явним, відіграє

бажання медійників завоювати якомога масовішу та якомога платоспроможнішу, рекламно привабливішу аудиторію [127, с. 130].

Ідеологія в сучасному світі є не лише теоретичною конструкцією, а й практичним інструментом впливу, який значною мірою реалізується через медіа. Саме медіа забезпечують циркуляцію, адаптацію та легітимацію ідеологічних змістів, формуючи когнітивні рамки сприйняття реальності громадянами. Це дозволяє розглядати медіа як одного з головних майданчиків ідеологічної боротьби, де відбувається не лише відображення, а й продукування соціально-політичних смислів.

1.4. Поняття та сучасний розвиток націоналізму в Україні

Питанням націоналізму присвячена велика кількість досліджень, наукових праць провідних європейських мислителів і вчених-дослідників XIX–XXI ст. Націоналізм за своєю суттю є доволі складним та багатогранним явищем.

Більшість визначень, які прагнуть зафіксувати «серцевину» націоналізму, зводяться до такого варіанта: націоналізм – це ідеологія, в якій нація є найважливішим поняттям і центральною цінністю. Це відрізняє націоналізм від інших ідеологій – лібералізму, консерватизму, соціал-демократизму, анархізму та комунізму. У кожній з них поняття нації відіграє певну роль, але не є найважливішим [179, с. 12].

Для одних націоналізм є явищем позитивним, яке асоціюється з патріотизмом, в інших – викликає негативні відчуття, пов'язані з радикальними формами цієї політичної течії – національним екстремізмом, шовінізмом, а то й нацизмом. Контroversійність оцінок націоналізму в наукових колах, а також перманентна затребуваність цього феномена в політичній практиці черговий раз актуалізують дослідження в цьому напрямі. Як комплекс ідей націоналізм, мандруючи континентами, адаптується до відповідної території, проявляючи властивості хамелеона, тобто набуває барв навколишнього середовища [254, с. 23].

Націоналізм може набувати настільки різних форм та «національних» різновидів, що можна засумніватися, чи справді в кожному з цих випадків ми маємо справу з тим самим явищем. Мабуть, тільки врахування конкретних історичних обставин дає можливість зрозуміти, що позначає чи має позначати в тому чи тому випадку цей термін. Але поки що сказане вище уможливорює тільки один висновок: націоналізм не існує як щось єдине, існують тільки різноманітні форми його проявів [6, с. 212].

Порівняно з поняттям «нація» термін «націоналізм» є відносно новим. Найперше його вжив у розумінні певного соціального й політичного поняття німецький філософ Й. Г. Гердер та французький церковник-контрреволюціонер абат О. де Барюель наприкінці XVIII ст. [251, с. 14]. Й. Г. Гердер зауважував, що деякі нації можуть не лише позичати в інших необхідний для них культурний та історичний досвід і надбання, а й просто ненавидіти одна одну. Останнє він характеризував як «примітивізм, вузький націоналізм». Проте він визнавав, що націоналізм може мати й позитивне значення тоді, коли нації доводиться самотужки вирішувати якісь складні завдання [112, с.128].

Оскільки дослідники весь час наштовхуються на все нові різновиди націоналізму, то у визначенні та дослідженні націоналізму внесок будь-якого дослідника оцінюють залежно від того, наскільки він у своєму дослідженні врахував ті нові складники якого-небудь націоналізму, які, як вважають, обов'язково мають бути враховані. Такими складниками чи ознаками націоналізму на думку П. Альтера є: усвідомлення своєї відмінності-самобутності, що ґрунтується передусім на етнічній, мовній і конфесійній гомогенності, наголос на спільності соціокультурних настанов (Einstellungen) та історичних спогадів, месіанізм, зневага чи нетерпимість щодо інших народів [6, с. 213].

Націоналізм у своїй зрілій формі з'явився у новочасний період європейської історії. І саме внаслідок його впливу старий політичний порядок зазнав суттєвих змін: відтепер його базисним елементом стала національна держава — найважливіше політичне утворення і найважливіша політична реальність як життя окремих суспільств, так і міжнародних взаємин [179, с.14].

Починаючи з часів Французької революції, історія Європи являє собою історію піднесення і розвитку політичного націоналізму [108, с. 216]. Французька революція, як влучно висловився А. де Токвіль у своєму трактаті «L'Ancien Regime et Revolution», була перша «всезагальна» політична революція. «Вона розпалила пристрасті, які революції, що вдавалися до куди жорстокіших насильницьких методів, досі не спроможні були породити. Вона почала вербувати собі прибічників і пропагувати свої ідеї в усьому світі. Таким чином, зрештою, її ідеї стали скидатися на віровчення, що вразило сучасників. Більше того, вона сама перетворилася на якусь подобу віровчення, яке заповонило світ своїми прихильниками, своїми апостолами і своїми мучениками».

Французька революція стала тим, що Г. В. Ф. Гегель назвав всесвітньо-історичною подією: вона символізувала в політичному сенсі народження сучасної ери. Подібно до Промислової революції, вона містила в собі зернята незчисленних подальших революцій [108, с. 231-232].

Епоха переходу до індустріального суспільства була періодом бурхливих зрушень, зміщень політичних і культурних кордонів – усе це, аби задовольнити імператив націоналізму, який уперше дає про себе знати. Оскільки правителі неохоче поступаються своєю територією (і кожна зміна політичного кордону обов'язково означає втрату чогось для когось), оскільки зміна певної культури завжди є дуже болісним процесом, оскільки відбувалася боротьба конкуруючих культур за душі людей так само, як ворогуючі центри політичної влади змагалися за підданих і нові території, – цей перехідний період був приречений на конфлікти і ескалацію насильства. Про це свідчать історичні факти [67, с.73].

Теоретик націоналізму Е. Ренан вважає, що людина не є рабом ні раси, ні мови, ні релігії, ні течії рік, ані напрямку гірських хребтів. Велике згромадження людей зі здоровим розумом і гарячим серцем витворює моральну свідомість, яка зветься нацією. Наскільки ця моральна свідомість доводить свою силу жертвами, що вимагають зречення особи на користь спільноти, настільки вона законна, вона має право на існування [228, с.120].

Політолог К. В. Дойч, праці якого, починаючи від 50-х років, стали важливим внеском у дослідження націоналізму, визначає націоналізм як «духовну структуру» («*Geistesverfassung*»), у відповідності з якою в суспільній комунікації віддають перевагу «національним» повідомленням, спогадам та уявленням, які водночас стають найважливішими також у прийнятті політичних рішень. За К. В. Дойчем, націоналіст приділяє найбільшу увагу передусім тим повідомленням, які містять у собі своєрідну національну символіку або які можна осмислювати на основі національних мовних та культурних кодів. Це визначення націоналізму – в якому найбільший наголос зроблено на інтенсивній суспільній комунікації як найважливішій передумові будь-якого почуття національної ідентичності – все ж не є цілком задовільним: воно бере до уваги тільки частковий, хоча й важливий аспект націоналізму.

За П. Альтером новочасний (*moderne*) націоналізм – яким він постає перед нами від часу Американської та Французької революцій – починають розуміти і як ідеологію і як політичний рух, у яких нація та суверенна національна держава набувають характеру центральних внутрішніх цінностей і які здатні політично змобілізувати народ або велику групу населення. Націоналізм, отже, значною мірою втілює в собі динамічний принцип, що стає основою надій, почуттів і дій. Він є засобом об'єднання та активізації людей для досягнення спільної мети [6, с.214].

Узагальнюючи вищесказане потрібно звернутися до відомого дослідника Е. Сміта, котрий виокремлює основні смисли націоналізму:

1. Процес утворення й становлення націй.
2. Почуття й свідомість належності до нації.
3. Мова й символіка нації.
4. Соціальний і політичний рух від імені нації.
5. Доктрина і/або ідеологія нації, загальна й конкретна [251, с. 14].

Національну символіку, як і націоналістичні рухи, не можна відривати від ідеології націоналізму, його останнього й головного значення. Ідеологія націоналізму покликана надати силу й напрямок як символізові, так і рухові.

Завдання соціально-політичного руху визначають не тільки його діячі й діяльність, а ще й основні ідеали та принципи ідеології. Так само, характерні символи й мова націоналізму сформовані тією роллю, яку вони відіграють у розвиткові й пробудженні ідеалів нації, а також дальших завдань, встановлених націоналістичною ідеологією. Отже, саме вона й має надати нам початкове робоче означення терміну «націоналізм», адже його зміст визначають ідеології, що ставлять націю в центрі своїх інтересів і завдань, та відрізняють націоналізм від решти подібних ідеологій [251, с. 16].

Е. Сміт виокремлює чотири парадигми націоналізму, котрі прив'язані до версій походження націй: модернізм, переніалізм, примордіалізм та етносимволізм.

Модерністи, як про це лаконічно заявляє Е. Гелнер, вважають, що «коріння націоналізму слід шукати в модерній добі». Переніалісти (perennial – постійний, вічний) хоч і погоджуються, що ідеологія націоналізму є сучасною, однак обстоюють думку, що «багато націй існувало з найдавніших часів». Науковець уточнює, що переніалізм притаманний більшою мірою історикам, а от «спеціалісти у царині суспільних наук і органічні націоналісти» обрали своїм пристановищем примордіалізм (примордіальний – первісний, споконвічний). Для них нація – вічна категорія, і вона лежить в основі всіх дальших суспільних процесів і подій. Натомість етносимволізм взагалі «переміщує фокус досліджень від чисто зовнішніх політичних і економічних чи соціобіологічних факторів до культурних чинників, символів, спогадів, міфів, вартостей і традицій» і при цьому набирає різних форм – як модерністських, так і переніалістських чи примордіальних [248, с. 26-27].

Б. Андерсон зазначає, що можливість уявлювання нації історично з'явилася там і тоді, коли три дуже давні фундаментальні культурні концепції втратили свою аксіоматичну владу над людським розумом. Першою з них була ідея про те, що тільки певна книжна мова забезпечувала привілейований доступ до онтологічної істини – саме тому, що мова була невіддільною частиною цієї істини. Ця ідея дала життя великим трансконтинентальним солідарностям християнського, ісламського та інших світів. Другою була віра в те, що суспільство природнім чином

організоване навколо і в підпорядкуванні до верховних центрів – монархів, які стоять осторонь решти людських істот, і чиє правління є формою космологічного (божественного) завіту. Людські лояльності були необхідно ієрархічними й доцентровими, адже володар, як і сакральний текст, був фокусом доступу до буття й невід'ємною його частиною. Третьою була концепція темпоральності, в якій історія та космологія були нерозрізними, а першопричиною світу й людини сутнісно ідентичні.

Повільний, нерівномірний занепад цих взаємопов'язаних очевидностей – спочатку в Західній Європі, а згодом повсюди – під впливом економічних змін, «відкриттів» (соціальних та наукових) та поширення дедалі швидших засобів комунікації, вбив глибокий клин між космологією й історією. Не дивно отже, що йшли пошуки нового способу осмислено поєднати разом солідарність, владу й час. Ніщо так не прискорило ці пошуки й не зробило їх плідними, ніж розвиток капіталістичного друкарства, що надав можливість все швидше зростаючій кількості людей думати про себе й співвідносити себе з іншими у кардинально новий спосіб [7, с. 55-56].

Е. Сміт виокремлює три головні завдання націоналізму: національна автономія, національне об'єднання й національна ідентичність; на думку націоналістів, нація не спроможна вижити без достатнього прояву всіх трьох завдань. А це, своєю чергою, наводить на таке робоче означення націоналізму: «ідеологічний рух за здобуття й збереження автономії, єдності та ідентичності населення, представники якого вважають, що вони становлять реальну або потенційну «націю» [251, с. 17].

Іншу дефініцію подає авторитетний дослідник націоналізму Е. Гелнер. Націоналізм – це передусім політичний принцип, за яким політичні та національні одиниці мають збігатися. Націоналізм як почуття та рух найкраще можна визначити саме мовою цього принципу. Націоналістичне почуття – це або відчуття гніву, викликане порушенням цього принципу, або ж відчуття задоволення дотриманням його. Такого типу почуття і спричиняють будь-який націоналістичний рух [66, с.292].

Націоналізм згідно з гелнерівською теорією вже з природи свого виникнення має революційний характер. Адже, будучи локомотивом масового поширення високої культури і соціалізації населення в одну національну спільноту, він тим самим руйнує підвалини старого суспільства. Аналізуючи гелнерівську теорію націоналізму, Г. Касьянов, узагальнюючи, вказує, що той одночасно діє у двох напрямках: з одного боку, руйнує старі суспільні структури, а з другого – формує нові. Поєднання в природі націоналізму двох основ – руйницького та конструктивного має також важливе значення для розуміння його сутності і використання потенціалу сучасного українського націоналізму в процесі розбудови національної держави [248, с. 43].

На переконання Е. Гелнера, саме націоналізм покликаний виконати функцію поширення в масах «високої культури». У цьому сенсі він визначає його як «гін до злиття культури і держави, забезпечення культури її власним і лише одним політичним дахом» [248, с. 42-43].

Велике значення культури в процесі формування націоналізму підкреслює й Е. Сміт. Науковець вважає, що націоналістичний рух починається не з мітингів протесту, заяв чи збройного опору, а з появи літературних товариств, історичних досліджень, музичних фестивалів та часописів, присвячених культурі – вид діяльності, що її М. Грох розглядав, як обов'язкову початкову фазу становлення й поширення східноєвропейських видів націоналізму, а також багато пізніших націоналізмів колоніальної Африки й Азії. Націоналізм, як соціально-політичний рух, надає виняткового значення культурному розвитку й представленню. Ідеології націоналізму потребують заглиблення в національну культуру – нового прочитання своєї історії, відродження рідної мови за допомогою мовознавства й лексикографії, розвитку своєї літератури, а надто драматургії й поезії, відновлення національних мистецтв та ремесел, а ще своєї музики, особливо народних танців і пісень [251, с.15]. Також Е. Сміт зазначає, що в історичному процесі важливу роль відіграють «державотворчі затяжні війни» (state-making protracted warfare) – кристалізуючи, уможливлюючи подальше існування етносу, порушуючи або й уриваючи процес етнічної ідентифікації. Тому з огляду на ці чинники, як

зауважував вчений, «війна мобілізує етнічні почування й національну свідомість, стає об'єднавчою силою в житті спільноти і забезпечує міфами та спогадами наступні покоління». Адже на його думку сучасні нації варто ще трактувати й як конфліктні групи, які, зазвичай, об'єднані війною проти інших колективів – інших націй і національних держав [167, с. 114].

Синтезуючи наведені підходи, у дисертації під націоналізмом розуміємо ідеологію та рух, що визнають націю найвищою суспільною цінністю і прагнуть забезпечити її автономію, єдність та ідентичність, із тим уточненням, що в умовах ХХІ ст. уявлення про націю формуються переважно медіа-опосередковано, а отже сам націоналізм слід аналізувати як комунікаційний феномен.

І. Монолатій зазначає, що ідея української соборності виникла одночасно з «новонародженням» (за висловом В. Гришка) національно-культурної самосвідомості українців, роз'єднаних обабіч австро-російського кордону ще на початку ХІХ ст. Про це писав І. Райківський, вважаючи, що «не інтелектуальні впливи чи політичні ідеї визначали характер взаємодії між галичанами і надніпрянцями, а ірраціональний фактор. Йдеться про національний міф, стереотип соборності, національної єдності, усвідомлений як засіб ідентифікації себе з чимось ідеальним, що наділялося позитивними рисами». [166, с. 317].

Термін «націоналізм» з'являється в українській публіцистиці приблизно у 80 – 90-ті роки ХІХ ст. Важко сказати, з якої мови він був запозичений: німецької чи французької. Тоді це слово ще не мало специфічного ідеологічного забарвлення й ототожнювалося з певними почуттями, культурною ідентичністю або ж діяльністю, спрямованою на захист культурних та (іноді) політичних прав нації.

Ідеї українського націоналізму активно поширювалися й розвивалися в середовищі інтелігенції та серед студентських організацій Львова, Відня, Праги тощо. Знаковою подією для націоналістичного руху стала поява у 1926 році фундаментальної праці Д. Донцова «Націоналізм», в якій автор провів нищівну критику українського угодництва і соціалістичної псевдомократії. Як антитезу до цього Д. Донцов вказав український націоналізм. Його значення в ідеології та історії націоналістичного руху полягає в тому, що Д. Донцов скристалізував ті ідеї,

які витали в українському суспільно-інтелектуальному просторі, заклад системні основи ідеології українського націоналізму й остаточно запропонував на його позначення назву «націоналізм». До того часу сам термін «націоналізм» був рідко вживаний в Україні, а до його актуалізації спричинився агресивний наступ більшовицького інтернаціоналізму, який у самих основах заперечував існування нації [248, с.158].

Національна ідея за Д. Донцовим має бути всеобіймаючою, виключно яскравою, стояти над окремими особистостями. Її гаслом є не спочинок, а воля до влади. Лише така ідея виведе українців зі стану провінції [81, с. 246].

Значним кроком вперед стало створення націоналістичних часописів («Національна думка», «Державна нація», «Розбудова нації»), на сторінках яких власне і формувалися основні ідеологічні постулати націоналістичного руху. Формування націоналістичних організацій (Легія Українських Націоналістів, Союз Української Націоналістичної Молоді, Група Української Національної Молоді) супроводжувалося досить гострими ідеологічними дискусіями і відходом тих, хто не погоджувався з його явними антидемократичними тенденціями [110, с. 14]. Історик І. Лисяк-Рудницький зазначає, що у 1920-х роках націоналістична течія оформилася в організований політичний рух, поняття націоналізму набрало партійного характеру.

Конгрес українських націоналістів відбувався 28 січня до 3 лютого 1929 р. у Відні. Місце проведення Конгресу було до останньої хвилини законспіроване [162, с.88]. Конгрес покликав до життя Організацію українських націоналістів та ухвалив головні засади українського націоналізму. [162, с.91].

Найвищим типом людської організації проголошувалася нація як внутрішньо органічна, цілісна спільнота. Український націоналізм визначався як «духовий і політичний рух», який виник природнім шляхом «з внутрішньої природи Української Нації в час її зусильної боротьби за підстави і цілі творчого буття». Абсолютизація органічності нації та українського націоналізму, їхньої природності стала одним з базових і незмінних постулатів, яких ОУН у всіх її іпостасях неухильно дотримувалась упродовж усієї своєї історії.

Природною формою самоствердження нації та найвищим щаблем її розвитку проголошувалась держава, у цьому ОУН слідувала принципам класичного націоналізму, і знов-таки цей елемент залишався незмінним у програмах ОУН до початку 1990-х років [110, с. 16]. Створення єдиної організації на Конгресі у Відні стало завершальним етапом об'єднання націоналістичної течії української політики [120, с. 5]. Націоналістична ідеологія та революційно-бойова дія стали підґрунтям для реалізації важливого завдання, яке ставила перед собою ОУН, – морально-психологічного переродження української нації з народу-мученика на народ героїв-борців [161, с.10].

ОУН розглядала можливість видавання під польською окупацією легальної української націоналістичної преси. Цією справою зайнявся З. Пеленський. Завдяки старанням Є. Зиблікевича, він відкупив інформативний тижневик «Український Голос», що виходив у Перемишлі і перетворив його на «орган націоналістичної думки». Співробітниками даного тижневика були провідні члени ОУН. Адміністратором газети був І. Паславський. «Український Голос» виходив у 1929–32 роки і відіграв важливу роль в поширенні націоналістичної ідеології серед українського громадянства. Польська цензура утискувала його чимраз більше, конфіскуючи часто цілі сторінки. Також існували нелегальні видання «Сурма», «Український націоналіст», вже приблизно через рік після постанови ОУН «Розбудова Нації» зайняла місце поруч «Сурми», як нелегальна протипольська література. П. Мірчук пише, що «Розбудова Нації» своєю тематикою і стилем не надавалася для масового поширення і залишалася підпільною націоналістично-революційною літературою тільки для провідних кіл [162, с.123].

Для підкреслення того, що ОУН є для її членів не якимось механічним об'єднанням на зразок партій але окремою вірою в політичній ділянці, було укладено «Десять заповідей українського націоналіста», що стали загально знаними під своєю грецькою назвою «Декалог». Автором «Декалогу» був С. Ленкавський. Вперше «Декалог» був поширений, як вкладка до «Сурми», влітку 1929 року [162, с.126].

І. Лисяк-Рудницький пропонував розрізняти націоналізм у «широкому значенні», як «поняття, однозначне з активною національною свідомістю та патріотизмом» (зокрема, він писав про те, що в ідеології Кирило-Мефодіївського братства український націоналізм був новим елементом), та у вузькому розумінні, як поняття, що «набрало партійного забарвлення» у зв'язку з появою у 1920-ті роки українського політичного руху, який перебрав назву «націоналістичного». В даному випадку поняття «український націоналізм» ототожнюється з терміном «інтегральний націоналізм» [112, с.306].

Дослідник націоналізму О. Зайцев зазначає, що інтегральний націоналізм – це форма авторитарного націоналізму, яка ставить інтереси власної нації понад інтереси будь-якої соціальної групи, особи, людства в цілому. І цю націю розглядає як єдиний організм, як органічну цілість. Загалом усіх націоналістів спрощено можна поділити на дві категорії: всі націоналісти говорять, що воля нації – найвищий закон, але по-різному її визначають. Для демократичних націоналістів воля нації визначається виборами, референдумами, вільними змаганнями політичних партій, в яких викристалізовується воля нації. Для авторитарних націоналістів воля нації визначається елітою, або навіть вождем. Демократію авторитарні націоналісти прагнуть обмежити або взагалі відкинути, вважаючи, що надмірна демократія, ліберальна демократія шкодить єдності нації, розсварює націю між собою. Тому демократію треба обмежити або навіть, у крайньому варіанті авторитарного націоналізму, зовсім ліквідувати. Але не всі авторитарні націоналісти є інтегральними, а лише ті, які вважають, що нація є чимось на зразок колективної особистості – тобто це щось значно важливіше від окремої особистості. Отже, окрема особа повинна підпорядковувати свої інтереси інтересам своєї нації. Вони розглядають боротьбу між націями як нормальну річ. І вважають, що їхня нація має бути готовою до цієї боротьби і утверджувати свої інтереси в світі конкурентних націй будь-якими шляхами, якщо потрібно – силою [96].

Аналізуючи специфіку українського інтегрального націоналізму міжвоєнної доби, Дж. Армстронг у праці «Український націоналізм» виокремлює п'ять взаємопов'язаних ознак, що разом відображають унікальні умови, в яких

формувався цей рух. Перша з них – культ сили: за відсутності будь-яких легальних каналів для тривалої відкритої опозиції до окупаційних режимів рух неминуче тяжів до пропаганди і практики збройного терору як єдиного дієвого засобу боротьби. Друга ознака органічно випливає з першої: позаяк на той момент не існувало власної держави – тієї інстанції, яка в «нормальних» умовах уособлює «національний ідеал», – весь символічний ресурс було зосереджено на беззастережній відданості мові та культурі: вони перетворились на сурогат державності, ставши водночас і мобілізаційним інструментом, і своєрідним простором суверенітету. Третя ознака логічно продовжує цю лінію: відсутність власних правових та інституційних структур і постійна опозиція до чужих держав призвели до того, що «нелегальність» сама по собі набула позитивного, навіть сакралізованого характеру – перебування поза законом сприймалося не як вимушена необхідність, а як ознака революційної чесності. Четверта ознака пов'язана з ідеологічним кліматом руху: ірраціоналізм тут виявлявся у фанатичному романтизмі, проте Дж. Армстронг наголошує на принциповій відмінності від аналогічних тенденцій у Німеччині чи Італії – серед українців цей романтизм виникав із щирого, спонтанного нутра, а не з цинічного, інструментального заперечення раціональності, як у нацистів та фашистів. П'ята ознака стосується міжгенераційного виміру: невдачі й компроміси старшого покоління з польськими окупаційними властями дискредитували поміркованість як таку, і рух закономірно зорієнтувався на молодь – запальну, нескомпрометовану, готову до радикальних дій, – що й визначило його особливу вольову енергію та водночас крайній максималізм у відкиданні будь-яких тактичних поступок [310].

Дж Армстронг підкреслює, що інтегральний націоналізм не був єдиним зовнішнім впливом на ідеологію націоналістичних партій у період між двома світовими війнами. Велику роль відігравала також революційна традиція, яка мала своє найближче джерело розвитку в межах царської імперії. У своїй терористичній підпільній діяльності наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років, що включала, зокрема, вбивства польських посадовців і радянських представників, українські групи наслідували такі рухи, як російська «Народна воля» 1870-х років. В інших

аспектах вони (як і інші прихильники інтегрального націоналізму, зокрема німецькі нацисти) запозичували більшовицькі методи, особливо організацію таємної політичної поліції для підтримання «чистоти партії» та жорстокі методи внутрішньопартійної боротьби. Різкість і зневага до правди в пропаганді також свідчать про подібні впливи.

Водночас зберігалися сильні елементи ліберальних, демократичних, а також християнських принципів, навіть тоді, коли учасники руху словесно їх заперечували. Формальна освіта, повага до усталеної влади, індивідуальне рішення та народний вибір ніколи повністю не зникали з реальної діяльності навіть найрадикальніших груп. Інтегральний націоналізм був своєрідною «лихоманкою», яка охопила частину найактивніших елементів України в покоління після 1918 року, але його легше зрозуміти і, можливо, виправдати в цій нації, ніж в інших, які мали більше можливостей для самовираження через розвиток держави, заснованої на праві.

Упродовж 1920-х років Українська військова організація та Союз української націоналістичної молоді поступово залучили майже всі політично активні сили Західної України, за винятком тих, що залишалися вірними поміркованим легальним партіям. Крім того, між ветеранською організацією та студентською групою завжди існували тісні зв'язки. У 1929 році ці зв'язки були формалізовані створенням ОУН, яка об'єднала обидві групи в єдину партію, покликану продовжувати боротьбу як політичними засобами, так і силою проти всіх гнобителів української нації. Завдяки підтримці розчарованої молоді, що жила під польською владою, а також привабливості для багатьох озлоблених емігрантів зі Східної України, новий рух швидко набрав значної сили. Протягом восьми років ним керував колишній командир Січових стрільців Є. Коновалець [310, с.22-23].

Після убивства очільника ОУН Є. Коновальця у 1938 році організація розкололася. Витворилося дві організації з однаковою назвою, що їх популярно розрізняли за іменами провідників – ОУН-бандерівська (ОУН-б) та ОУН-мельниківська (ОУН-м). (Слід зазначити, що представники ОУН-м не визнають

такого визначення і принципово вживають аббревіатуру «ОУН», наголошуючи, що залишаються єдиною і «справжньою» ОУН) [248, с.161].

Розкол не тільки ослабив силу націоналістичного руху назовні і то в час, коли його чекало велике історичне випробування, але розбрат в ОУН та жалюгідні інциденти взаємопоборювання завдали націоналізмові непоправного морального удару.

Події воєнної доби поставили націоналізм перед важким іспитом. Не зважаючи на труднощі, які впливали з його внутрішньої істоти та міжнародної ситуації, націоналізм, як найбільша українська політична сила того часу, очолив рух опору, що спрямовувався проти гітлерівської Німеччини та комуністичної Росії. Цей рух опору вилився в 1942 – 43 роках у форму Української повстанської армії (УПА), яка продемонструвала волю українського народу до державної самостійності в надзвичайно несприятливій кон'юнктурі [137, с. 255].

Після завершення Другої світової війни обидві ОУН продовжували свою діяльність в еміграції. Обидві ОУН намагалися тримати контакт зі своїми підпільними осередками в Україні. Для цього в структурі ОУН-б було створено спеціальну Референтуру крайових зв'язків, а в ОУН-м існував подібний відділ – «одинка» [248, с.163-164].

О. Сич зазначає, що з проголошенням Незалежності України традиційні ОУН переносять свою діяльність на рідні землі (в «Край») [248, с.166]. Загалом з проголошенням Незалежності націоналістичні організації в Україні виникають трьома шляхами: 1) в Україну переносять свою діяльність традиційні формації ОУН; 2) традиційні формації ОУН ініціюють створення політичних партій та громадських організацій; 3) незалежно від впливу ОУН в Україні виникають нові націоналістичні організації [248, с.188-189].

Осередком розвитку націоналізму в сучасній Україні слід вважати Галичину. З огляду на меншу тривалість перебування Галичини в СРСР й міцні традиції національної свідомості й національної боротьби, уможливили перемогу на парламентських виборах УРСР 1990 року опозиційного до комуністів «Демократичного блоку». Опозиція отримала 111 з 442 місць. «Демократичний

блок» отримав перемогу у п'яти областях: Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Волинській та Київській, зокрема у Львівській області усі 24 мандати одержали кандидати від «Народного руху» [128, с. 16].

Найстаршою націоналістичною організацією, яка була заснована за часів перебудови та зберігала активність протягом 1990-х років, було Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України» (ДСУ). У 1991 році з'явився друкований орган ДСУ – газета «Нескорена Нація», редактором якої став журналіст, колишній член УГС та УРП Р. Коваль [9, с.47].

Чи не найпопулярнішою і знаковою націоналістичною організацією не тільки початкового етапу становлення націоналістичного руху в Україні, але й протягом 1990-х рр. була «Українська національна асамблея» (УНА), з часом трансформована в УНА–УНСО. Початковим етапом її політичного шляху стало формування 1990 р. в Києві «парасолькової» Української міжпартійної асамблеї (УМА), до якої ввійшли представники різноманітних політичних партій та громадських організацій. Націоналістичний складник в УМА становили УНП і націоналістична фракція Співки незалежної української молоді (СНУМ), яка надалі зайняла в УМА домінуюче становище. Керівні органи Асамблеї очолювали націоналісти Г. Приходько, А. Лупиніс і Ю. Шухевич. З часом вона трансформується в монолітну націоналістичну організацію. Під час спроби реакційного перевороту в Москві в серпні 1991 р. УМА створила власні озброєні загони УНСО. Загроза швидко минула, але УНСО залишилася, продовжувала розвиватися, і далі ця назва стала невід'ємним складником назви партії [248, с. 191-192].

Один з лідерів УНСО О. Вітович у червні 1991 р. заявляв: «З москалями нема спільної мови, – застерігав С. Бандера. І ми живемо за його заповітом... Тих, для кого сучасні демократи-москалі стали друзями... сприймаємо за сміття. Вони не українці». [3, с.3].

В. Кулик зазначає, що радикальна УМА (яка до проголошення незалежності України) відкидала будь-яку участь в «окупаційній адміністрації», мусила після проголошення цієї адміністрацією незалежної держави коригувати свою програму

«націоналістичної революції». Замість готуватися до майбутнього зриву проти номенклатурного режиму, члени УМА здебільшого допомагали йому «націоналізувати» Крим чи «імперську» церкву Московського патріархату й підштовхували до опанування успадкованої від СРСР ядерної зброї [128, с.20].

Унаслідок боротьби з режимом Л. Кучми у 2001 році частина активістів УНА-УНСО зазнала репресій, а організація розділилася на окремі структури. У 2002 році попри внутрішні негаразди, партія спромоглася взяти участь у парламентських виборах, а А. Шкіль переміг на одномандатному окрузі [3, с.7].

Авангардом українських національних ідей першої половини 90-х років ХХ ст. була партія «Народний рух України». Дана політична сила у своїй діяльності спиралася на символи класичного українського націоналізму, популяризувала гуманітарні цінності через українську культуру, але головною помилкою діяльності «Руху», було те, що партія не створила та не змогла реалізувати програму національного розвитку України. Водночас вони не координовано займалися популяризацією артефактів класичної української культури. Головною причиною цього є велика кількість у даній організації діячів культури та академічних філософів, що призвело до відсутності практичних дій в сфері розвитку суспільства у всіх сферах крім гуманітарної і ці процеси відбувалися на тлі негараздів в економіці. Головний наслідок цього розкол в стані партії [170, с.13].

На Галичині, де рухівці встигли продемонструвати свою неефективність за два роки панування в місцевих Радах, а історична пам'ять, реабілітована національним відродженням, зберегла героїчний ореол ОУН-УПА, добрі шанси консолідувати в політичному русі національні й соціальні почуття мали наступники того ореолу. Вже в березні 1992 року ОУН-б відновила свою діяльність в Україні, а в жовтні організаційно утвердилася під назвою Конгресу українських націоналістів. В опублікованій у квітні програмовій статті один із ідеологів організації Я. Дашкевич визначив мету організації – побудову справді незалежної української держави, що забезпечила би «владу українській більшості» [128, с.38-39]. 26 січня 1993 року Конгрес українських націоналістів (КУН) зареєстровано як партію [2, с. 39]. Очолила КУН С. Стецько. Новостворений КУН виступав за

встановлення повної рівноправності українців всіх регіонів держави, припинення дискримінації українського громадсько-політичного життя у Криму, Донецько-Криворізькому басейні, на півдні України.

Невдовзі після офіційної реєстрації партія взяла участь у чергових парламентських виборах 1994 року і її результат був найкращий з-поміж інших націоналістичних структур – п'ять народних депутатів, обраних у мажоритарних округах. Ще двоє, І. Білас та О. Матковський, хоча формально і не були членами партії, але тісно співпрацювали з нею. В березні 1997 року до них приєдналася С. Стецько, яка з феноменальним результатом 86,5% перемогла в дочасних виборах замість вибулого депутата у виборчому окрузі на Івано-Франківщині. Отож загалом КУН отримав у Верховній Раді другого скликання вісім депутатських місць [248, с. 195].

Зі всіх націоналістичних партій КУН був найменш радикальним у діях та найбільш схильним до компромісів із владою та опонентами. Порівняно з епатажними УНА чи ДСУ «Конгрес» мав репутацію «респектабельної», «солідної» організації [9, с. 58].

На Десятому ВЗ ОУН-б, що відбувався восени 2000 року замість С. Стецько головою Проводу ОУН-б обрано А. Гайдамаху. Невдовзі між ОУН-б та КУН відбувся остаточний розрив, і 3 лютого 2001 року Провід ОУН-б оголосив, що «КУН не є репрезентантом політичної лінії ОУН з усіма витікаючі звідси наслідками». У парламентських виборах 2002 року КУН вже брав участь у складі Блоку Віктора Ющенка «Наша Україна». В результаті депутатами парламенту стали три його представники – за списком блоку С. Стецько та О. Івченко і депутат від мажоритарного виборчого округу на Івано-Франківщині Є. Гірник [248, с. 196-197].

Окрім КУН провід ОУН створив ще одну структуру, яка посіла помітне місце в націоналістичному русі 1990-х років. Це була Громадська спортивно-патріотична організація «Тризуб» імені Степана Бандери. Керівництво «революційної» ОУН в ті часи намагалось втілити ідею про структуру з трьох пов'язаних між собою

організацій: власне ОУН мав бути проводом, КУН – займатися політичною сферою; ще одна організація мала відповідати за силову підтримку.

Головними формами діяльності «Тризубу» були охорона заходів КУН, Всеукраїнського братства ОУН–УПА, охорона споруд Української греко-католицької церкви (УГКЦ)[248, с. 213-214].

Найбільші гоніння на ВО «Тризуб» припали на 1996–1998 роки, коли проти її членів по всій Україні було порушено чимало кримінальних справ, а потім на 2010–2011-й, часи правління В. Януковича, коли «тризубівці» організували знищення пам'ятника Сталіну в Запоріжжі[138].

Також слід виділити «Соціал-національну партію України» (СНПУ), яка виникла на початковому етапі становлення партійної системи України без впливу традиційних формацій ОУН шляхом самостійного утворення. Вона постала внаслідок об'єднання активістів ряду громадських організацій – Варти Руху, Студентського братства, Організації української молоді (ОУМ) «Спадщина», Українських ветеранів Афганістану. Збори ініціативної групи пройшли 29 вересня 1991 року у Львові, установчий з'їзд відбувся 13 жовтня 1991 року, а офіційно партію зареєстровано 16 жовтня 1995 року. Із нею тісно співпрацює і на формування її ідеології впливає відомий дисидент і політв'язень В. Мороз. [248, с.204]. Основними проблемами молодोї Української держави у 1990-х рр. В. Мороз вважав відсутність національної ідеї та україноцентризму у всіх сферах життя. Доки цього немає – все, що ми будуємо – збудоване на піску». В. Мороз активно критикував політику президента Л. Кучми за її нерішучість, низьку активність у національному питанні та відсутність чіткої україноцентричної позиції. Теоретик засуджував намагання владних діячів під прикриттям демократизму та лібералізму гальмувати процес модерної української нації. Дисидент закликав до обережності у проведенні мовної політики, вважаючи, що українізація Сходу України повинна проводитися поступово. Зокрема, у регіоні Донбасу, за В. Морозом, слід акцентувати увагу швидше на економічних чинниках єдності з Україною, ніж на мовних чи культурних. В. Мороз у своїй роботі вказував на основні засоби зміцнення України та наповнення її реальним українським змістом – створення

позитивного образу українця, перетворення України в активного суб'єкта міжнародних відносин, повну відмову від «малоросійщини» [201, с.192].

Головною метою СНПУ визначила розбудову незалежності Української соборної держави на засадах національної та соціальної справедливості [44, с.56]. На думку американського дослідника Е. Вілсона, СНПУ на відміну від УНА-УНСО та ДСУ ідеологічно була більш прихильна до націоналізму Д. Донцова [201, с. 188]. Після підписання Л. Кравчуком та Б. Єльциним Масандрівських угод з розподілу Чорноморського флоту у вересні 1993 року СНПУ взяла участь у створенні «Надзвичайного комітету порятунку нації і держави» та у вуличних акціях протесту в столиці [1, с.137].

14 лютого 2004 року СНПУ на своєму IX з'їзді змінила назву на ВО «Свобода» і керівництво партії – замість Я. Андрушкова головою обрано О. Тягнибока. Під такою назвою і незмінно на чолі з О. Тягнибоком партія до сьогодні є активним учасником українського політичного процесу [248, с.205].

ВО «Свобода» брала активну участь у Помаранчевій революції 2004 року – зокрема в розбудові наметового містечка, в утриманні та налагодженні функціонування «Українського Дому», в блокуванні Адміністрації Президента та Кабінету Міністрів України тощо [1, с.138].

Як зазначає О. Сич, «під час Помаранчевої революції Майдан Незалежності значною мірою наповнився націоналістичним змістом. Вперше на ньому почали звучати теми, які раніше були цариною винятково націоналістичних організацій – про визнання на державному рівні ОУН–УПА, захист української мови, десовєтизацію різних сфер суспільного і державного життя тощо». З одного боку, це стало свідченням реального впливу націоналістичних структур на атмосферу революційного Майдану в Києві. А з другого, така атмосфера була закономірна і з уваги на те, що головною електоральною базою для В. Ющенка були пронаціоналістичний Захід України, Київ та Центр України. За влучним висловом Т. Еша і Т. Снайдера, Захід у цей час постійно розширюється на схід і перш за все втягує у сферу свого світоглядного впливу Центр. Очевидно, цей факт дав підстави відомому американському політологові З. Бжезинському стверджувати: «Ми зараз

спостерігаємо своєрідний драматичний шлюб між українським націоналізмом і українською демократією. Україна мала в своїй історії у минулому чимало потужних націоналістичних рухів, але далеко не усі з них були демократичними. Були також і демократичні рухи, але з дуже нечисельною групою прихильників. Зараз можна говорити про драматичне поєднання українського патріотизму, української тотожності і української демократії, свободи, лібералізму» [248, с. 277-278].

Вершиною політичних успіхів ВО «Свобода» стали 2009–2014 роки. Спочатку ВО «Свобода» здобуває переконливу перемогу (34,69%) на позачергових виборах до Тернопільської обласної ради, потім підтверджує успіх у чергових місцевих виборах 2010 року, загально набравши по Україні 4,97%. За підсумками виборів партія формує фракції у восьми обласних радах, три з яких (Тернопільську ще 2009 рік та Львівську й Івано-Франківську 2010 рік) очолюють її представники. Ще більше вона наростила свій успіх на чергових парламентських виборах 2012 року, отримавши 10,44% голосів виборців та створивши першу в історії України націоналістичну фракцію в кількості 37 депутатів й отримавши посаду віце-спікера Верховної Ради [248, с.205].

22 січня 2013 року під час відзначення 94-ої річниці з Дня Соборності та 95-ої річниці IV Універсалу О. Тягнибок зазначив, що «соборність України – це безумовна цінність, яка можлива лише за умови самостійності держави; це воля нації до спільного майбутнього і збереження ідентичності української нації, це спільна історія і спільна боротьба сьогодні за українську перспективу; це економічний добробут, соціальна і національна справедливість». Це визначення засвідчило, що партія відмовляється від вузького трактування «соборності» як прагнення до об'єднання всіх українських етнічних земель чи консолідації українства, а розглядає термін як досягнення українцями загального добробуту й успіху. ВО «Свобода» займає активну позицію у питанні формування спільної історії. [1, с.140].

Під час Революції гідності ВО «Свобода», яка на той час домінувала в націоналістичному русі, здійснила масову мобілізацію членів партії та проводила

регулярну ротацію своїх «сотень» для участі в столичних акціях протесту і протистояння з правоохоронними структурами. Незалежні експерти вказують, що серед інших партій ВО «Свобода» домінувала кількістю задіяного членства як на центральному Майдані в Києві, так і на всіх регіональних майданах від Галичини до Криму. Її участь зафіксовано й у відсотково найбільшій кількості акцій протесту.

Крім ВО «Свобода», іншою виразно націоналістичною структурою в цій революції став громадський рух «Правий сектор» («ПС»). Датою його створення вважається 28 листопада 2013 року, а назва походить від місця розташування в революційному наметовому таборі [248, с. 218-219]. За іншою версією громадський рух вирішили назвати «правим», бо він об'єднав активістів правих поглядів, а «сектор» – бо це слово дуже миле вуху футбольних фанатів, яких серед учасників на той час не бракувало [152]. Починаючи з січня 2014 року за «Правим сектором» поволі починає закріплюватися неформальний статус лідера націоналістичного руху [248, с.218-219]. Ініціатором створення «ПС» вважають «Тризуб». До нього ввійшли представники ще двох відомих націоналістичних структур – УНА-УНСО та «Патріот України», а також маловідомі широкому загальному організації «Білий молот», «Чорний комітет», Комітет визволення політв'язнів, «Карпатська Січ», окремі націоналісти і футбольні фанати. За свідченнями лідера «ПС» Д. Яроша, кожне таке середовище нараховувало по 100–200 осіб, а сам «Тризуб» у передреволюційний період мав у своїх лавах десь близько 500 – 600 членів [248, с. 300].

Правий сектор з'явився на шпальтах світових медіа після перших зіткнень на вулиці Грушевського 19 січня 2014 року. За лічені дні бійці в балаклавах з коктейлями молотова в руках стали обличчям українського протесту [176].

«Правий сектор» утворив політичну партію та висунув Д. Яроша кандидатом на президентських виборах 2014 року. Речник «ПС» А. Скоропадський зазначив: «Непотрібно думати, що завтра весь «Правий сектор» буде ходити в краватках. Для нас партія – це ще один метод боротьби за незалежну та соборну Україну». [146].

Під час дочасних президентських виборів Д. Ярош набрав лише 0,7% голосів, а «ПС» у таких же парламентських виборах – 1,8%. Наприкінці 2015 року Д. Ярош

покинув партію, оголосивши про формування на базі окремих батальйонів «Добровольчого українського корпусу» нового політичного проекту – Національний рух «Державницька ініціатива Яроша» (ДІЯ) [248, с.220].

Після Революції гідності націоналізм легітимізувався в очах всього українського суспільства. Двигуном революції був націоналістичний рух, але все ж домінантною складовою революційного дискурсу були ліберальні гасла та ідеї. Хоча революцію «витягли» націоналістичні організації, але здобутками скористалися представники ліберального крила сил Майдану [103, с. 108].

О. Сич зазначає, що Революцію гідності не можна назвати націоналістичною. Вона не була такою ні за своїми цілями, ні за політично-організаційною складовою, ні за світоглядною атмосферою її учасників. В усіх трьох аспектах в ній домінували ліберальні чинники. Публічно озвучувана й домінуюча у гаслах мета – ліберальна євроінтеграція, домінуючі політичні партнери – ліберально-соціал-демократичний мікс «Фронту змін» та «Батьківщини» й такого ж ліберального УДАРу В. Кличка. В силу існуючих обставин націоналістичне Всеукраїнське об'єднання «Свобода» було їх міноритарним партнером [247, с.82].

Водночас політолог В. Кулик вважає, що Революція гідності мала істотний, хоч і непомітний націоналістичний вимір. Моральна настанова «не дозволити їм бити наших дітей» несла націоналістичну конотацію, адже націю тут сприймали як одну велику родину. Урочистий ритуал щогодинного виконання національного гімну всією громадою на Майдані не тільки демонстрував громадянську відданість демонстрантів, а й утверджував їхню рішучість як «українців» перемогти в боротьбі з невизначеними «ворогами». У хвилини, коли загони міліції наступали на Майдан і демонстранти співали гімн задля піднесення бойового духу, вороги набирали конкретних обрисів, проте в інших випадках вони могли бути не тільки всередині країни, а й за її межами. Цей ритуал допомагав не лише уявляти нову демократичну націю, що бореться з тиранією, а й утверджувати гімн як один із її визначальних символів. Так само посилювалися демонстрування та значення національного прапора, особливо тому, що більшість учасників не належали до жодних партій і, відповідно, не тримали партійних прапорів.

Піднесення ролі національних символів сприяло ще більшій популярності українського націоналізму, який тим самим ставав менш банальним, хоча не обов'язково менш інклюзивним (В. Кулик має на увазі концептуальне розрізнення «гарячого» й «банального» націоналізмів у М. Білліга, коли націоналізм першого типу активно обстоює національні інтереси, а другий непомітно відтворює їх) [130]. Як наголошує М. Білліг, націоналізм усталених націй (на відміну від тих, що домагаються права стати однією з них) може бути не лише войовничим, а й «банальним», нібито позбавленим націоналістичного почуття – і тому непомітним, сприйманим як конструктивний патріотизм чи просто як природний спосіб мислення й поведінки, що його не треба позначати жодними «ізмами». Метафорично кажучи, націоналізм не мусить розмахувати прапором своєї нації, тобто «її» держави: досить, аби цей прапор завжди висів у кутку й члени нації краєм ока його бачили. Цю метафору реалізує не лише буквальне вивішування численних прапорів у громадських місцях, а й безліч інших державних і недержавних практик – від указування національної належності (громадянства) в паспорті до сповіщення про погоду тільки чи передусім у «своїй» країні, яку до того ж у газетах і на телеекрані нерідко позначають просто обрисом її зображення на мапах, що його кожен член нації, роками бачивши ті мапи, має миттю впізнавати [127, с. 53].

В. Кулик вважає, що бурхливі місяці масштабних протестів та російське вторгнення змінили український націоналізм у кількох важливих аспектах. Найважливіше, що він різко поширився на масовому рівні, охопивши верстви населення, які раніше мали доволі амбівалентну національну свідомість [129]. «Після двох десятиліть незалежності це засвоєння стало очевидним під час народного повстання проти байдужої та нездарної держави, а згодом її поставторитарного переродження, ускладненого зовнішньою агресією» [130].

Пам'ять героїв Майдану увічнено в назвах вулиць та монументах у багатьох містах України, а пам'ятники Леніну повалили один за одним у центральних і навіть східних регіонах, де вони пережили розпад Радянського Союзу. Повалення започаткували «свободівці» й інші радикальні націоналісти як підривно діяльність проти режиму Януковича, що захищав ці пам'ятники, а з ними й усю спадщину

СРСР. Однак після Майдану це свавільне знесення «ленінів» зусиллями різних груп активістів підтримали демократично налаштовані верстви населення як вияв революційних змін. За влучним формулюванням С. Єскельчика, «повалення пам'ятників Леніну стало визвольною дією, бо вони були також символами авторитаризму, і старого радянського, і нового російського» [129].

У 2014 році люди не лише відчули себе українцями більше, ніж будь-коли раніше, – вони готові діяти, керуючись цим відчуттям. Ця готовість найпомітніша у волонтерській діяльності, спрямованій на допомогу тим, хто захищає країну (мільйони людей роблять пожертви, тисячі їх збирають і доправляють), але так само важливою є політична активність, що має на меті змінити країну відповідно до власного розуміння того, якою вона мусить бути. Більшість цих людей називають себе патріотами, але сила їхньої національної ідентичності й готовість її обстоювати уможлиблює зарахувати їх до широкотлумаченої категорії націоналістів. Чимало людей засвоїли й саме це окреслення – разом із повагою до тих українців, що називали себе націоналістами в минулому, передусім вояків УПА, яких упродовж десятиліть демонізувала радянська влада [129].

Хоча члени й прихильники відверто націоналістичних партій штабу «Свободи» становили виразну меншість протестного руху, режим Януковича та його московські союзники прагнули здискредитувати їх в очах України, Росії та всього світу, виставляючи Майдан як украй націоналістичне, ксенофобське й антисемітське збіговисько. Для людей, які часто відвідували Майдан, хибність такого представлення була очевидна бодай тому, що там було дуже багато російськомовних демонстрантів, до яких україномовні, зокрема й самопроголошені націоналісти, переважно ставилися толерантно. Утім, чимало далеких від Майдану людей могли повірити цьому образу, зокрема через велику кількість прапорів і гасел Організації українських націоналістів та Української повстанської армії, що впадали в око на поширюваних у медіа світлинах і відео. Ліберальніші чи космополітичніші протестувальники, побоюючись розколу й ослаблення руху, не відкинули категорично цих атрибутів, що їх запровадили радикальні націоналісти,

які вже давно прославляли ОУН-УПА як предтечу сучасної боротьби за незалежність України [130].

Революція гідності 2013 – 2014 років дала шанс для політичної реанімації тим парамілітарним організаціям: УНСО, «Тризуб», «Патріот України»-СНА, які до цього часу перестали суттєво впливати на суспільно-політичні процеси в Україні. Вони увійшли до громадського руху «Правий сектор», який разом з передреволюційним лідером націоналістичного руху ВО «Свобода» здійснював найбільший серед інших націоналістичних структур вплив на перебіг революції. З початком Війни за Незалежність України досвід українських націоналістичних парамілітарних організацій вирішально вплинув на формування добровольчого руху, який відіграв вагомий роль у стримуванні російської військової агресії. На базі «Правого сектору» створено «Добровольчий український корпус», «Азов» утворився на основі «Патріота України»-СНА, ВО «Свобода» сформувала батальйон МВС «Січ» та добробат «Карпатська Січ», незалежно від партійних впливів сформувався добровольчий батальйон «ОУН» [248, с. 225].

У жовтні 2014 року батальйон «Азов» увійшов до складу Національної гвардії України – воєнізованого підрозділу Міністерства внутрішніх справ. Відтоді як військовоє формування він підпорядковується офіційній владі та її наказам. Відколи «Азов» почав воювати, він постійно брав участь у війні проти сепаратистів [52] та росіян на Сході.

Центральним символом емблеми «Азову» стали аналогічні до колишньої монограми СНПУ та офіційного знака ПУ-СНА накладені одна на одну латинські літери «I» та «N», що символізують фразу «Ідея Нації» [276].

Як і чимало інших військових чи ветеранських організацій, «Азов» прагнув скористатися зростанням кількості членів та ресурсів і перетворитися на ширший суспільний рух. У 2016 році його очільники зробили наступний закономірний крок, створивши політичну партію «Національний корпус». Станом на 2018 рік рух «Азов» – військовий полк, суспільний рух і політична партія – перетворився на зірку української правих. Він привертав увагу численних медіа, переманював

активістів з інших правих організацій і навіть узявся за захист прав тварин та довкілля.

Після того, як «Азов» зазнав поразки як політична партія і зайшов у глухий кут як суспільний рух, чи має взагалі «Азов» майбутнє? Російське вторгнення забезпечило йому актуальність: станом на березень 2022 року рух «Азов» нараховував:

1. Батальйон Національної гвардії «Азов», що дислокувався як гарнізонна частина в охопленому облогою Маріуполі.
2. Нещодавно створений батальйон спецпризначення «Азов» у складі Збройних сил України, який дислокується в Києві.
3. Декілька рот «Азова», що ввійшли до Сил територіальної оборони, військового резерву й оборонних підрозділів у Запорізькій, Миколаївській, Чернігівській та Дніпропетровській областях.

Також є харківські підрозділи територіальної оборони, які становлять особливий інтерес, оскільки на їхній базі сформовано 225-й та 226-й батальйони спеціального призначення у складі Збройних сил України [52].

Український націоналізм засадничо не є явищем ксенофобським чи шовіністичним. Він природно постав і діє з єдиною метою – захист інтересів української нації і її всебічний розвиток у власній державі. Український націоналізм не є явищем вузько регіональним чи дрібнопартійним, він охоплює своєю організованою дією всі етнічні українські землі та діє за межами власної території в місцях компактного проживання українців впродовж багатьох десятиліть в різних формах, як-от підпільної організації, збройного спротиву, ідеологічно-творчих осередків, громадських структур та політичних партій. [231, с.93].

З 24 лютого 2022 року український націоналізм ідеологічно відроджується. На центральних медіа говорять про героїзм ОУН-УПА, сучасних націоналістичних формацій та їх провідників.

Б. Андерсон зазначає, що в новітній культурі націоналізму важливим є пошанування могил військових. [7, с. 25]. 22.04.2026 року Президент України В.

Зеленський заявив про створення Пантеону видатних українців. Новий меморіал увічнить постатей, які відіграли ключову роль в українській державності. Йдеться передусім про повернення в Україну історичних діячів – тих фігур, які мають фундаментальне значення для формування української національної свідомості. Також ідеться про політику героїв в Україні, гідну меморіалізацію різних етапів української історії та повноцінне повернення всієї української історичної пам'яті. «Маємо створити особливе місце ціннісної консолідації Українського народу, яке точно матиме значення для майбутніх поколінь українців і берегтиме пам'ять про покоління українців, які й створили нашу культуру та нашу державу» – підкреслив В. Зеленський [177]. Дана ініціатива впроваджена на законодавчому рівні: Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо місць поховання загиблих (померлих) осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України [218]. Тому можна ствердити, що український націоналізм виходить на державницький рівень. Також важливим свідченням даної тези є підписання В. Зеленським Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вшанування пам'яті співвітчизників, які загинули внаслідок збройної агресії Російської Федерації» про загальнонаціональну хвилину мовчання за співвітчизниками, загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, яка проводиться щоденно о 9 годині ранку [217]. Після хвилини мовчання по всій Україні лунає національний гімн.

З-поміж багатьох ідентичностей, у творення яких робить внесок медіа, національні відіграють особливу роль, із котрою конкурують лише статеві. Як і будь-які інші ідеології, уявлення про існування націй та важливість належності до них можуть бути в медіа об'єктом явного ствердження чи заперечення та більш або менш активного обстоювання чи поборювання. Їх висловлюють автори вміщуваних у газетах коментарів і листів до редакції, інтерв'юювані та представлявані в журналістських текстах актори або навіть самі журналісти, особливо в тих жанрах, де їх не обмежують вимоги «об'єктивності» (як-от у нарисах чи редакційних статтях). Особливо помітними стають такі матеріали під

час виборчих кампаній, коли намагання кандидатів продемонструвати свою турботу про добро країни й народу та поставити під сумнів наявність такої чесноти в суперників активізує також дискусію про те, в чому це добро полягає або навіть, у деяких випадках, хто до країни/народу належить. Усі ці тексти більш чи менш суттєво впливають і на читацьке/глядацьке сприйняття авторів та представлених осіб, і на уявлення про нації загалом і «свою» зокрема [127, с. 134].

Встановлено, що націоналізм має внутрішньо суперечливу природу: з одного боку, він є конструктивною силою, що сприяє державотворенню, культурному відродженню та політичній мобілізації; з іншого – може набувати радикальних і навіть деструктивних форм, пов'язаних із авторитаризмом, екстремізмом чи нетерпимістю. Така амбівалентність зумовлює контрверсійність його оцінок у науковому та суспільному дискурсі. Історичний аналіз розвитку українського націоналізму показує його еволюцію від культурно феномена XIX ст. до організованого політичного руху XX ст., реалізованого у діяльності ОУН. Особливістю українського варіанту націоналізму стала його тісна пов'язаність із боротьбою за державність, що визначило його радикалізацію в умовах бездержавності та зовнішнього тиску. Націоналізм у сучасній Україні виступає не лише як ідеологія окремих політичних сил, а як ширший суспільний феномен, що впливає на формування державної ідентичності, політичної культури та стратегічних орієнтирів розвитку.

Висновки до розділу I

У розділі послідовно й системно розкрито теоретичні аспекти дослідження медіа, що дозволяє розглядати медіа не як другорядний політичний інститут, а як один з головних елементів політичної системи та політичної комунікації. Обґрунтовано, що політика як колективна форма діяльності не може функціонувати поза комунікацією. Медіа є центральною ланкою у зв'язку між

владою та суспільством. Медіа виступають інструментом формування громадської думки та чинником легітимації або ж делегітимації політичної влади.

Детально проаналізовано теорії преси: авторитарну, лібертаріанську, соціальної відповідальності, радянську. Їхній аналіз дозволяє порівняти механізми контролю, свободи слова та відповідальності медіа у різних політичних режимах і продемонструвати залежність медіасистеми від типу влади та ідеології.

Виявлено суперечність у відносинах «влада – медіа», яка виявляється в тому, що влада прагне контролювати спосіб репрезентації політичної реальності, а медіа в свою чергу намагаються зберегти автономію та право інтерпретації. Дане питання важливе, адже в сучасному світі контроль над інформаційними потоками часто є не менш важливим, ніж контроль над силовими або економічними ресурсами.

Проаналізовано еволюцію наукових підходів до розуміння медіа-впливів. Простежено зміну наукових парадигм від концепції «всемогутніх медіа» до моделей обмеженого, помірною та знову сильного впливу. Розкрито суть політичної маніпуляції, її цілі, інструменти та зв'язок із пропагандою й агітацією.

Вдалося чітко періодизувати розвиток українського медіапростору з 1991 по 2026 роки, показавши перехід від хаотичного плюралізму до олігархічної моделі. Запропоновано виділяти новий період, який характеризується посиленою державною регуляцією в умовах Війни за Незалежність України (2022-2026 роки). Війна різко посилила роль медіа як інструменту мобілізації та згуртування, водночас створюються ризики для свободи слова.

Встановлено, що ідеологія є однією фундаментальних категорій політичної науки, яка не має єдиного універсального визначення. Ідеології відрізняються за основними параметрами: ставленням до свободи, рівності, ролі держави, економічної організації та соціальної структури. Зокрема, лібералізм акцентує на свободі та індивідуалізмі, соціалізм ґрунтується на рівності та колективізмі, а консерватизм опирається на традиції та стабільність. Така диференціація дозволяє глибше зрозуміти ідеологічний спектр сучасної політики.

Розкрито сутність націоналізму як складного, багатовимірного соціально-політичного явища, а також специфіку його формування й еволюції в українському

контексті. Систематизовано класичні та сучасні теоретичні підходи до вивчення націоналізму, спираючись на праці провідних західних та українських дослідників (П. Альтер, Е. Ренан, К. Дойч, Е. Гелнер, Е. Сміт, П. Мірчук, Г. Касьянов, О. Сич, В. Кулик та інші). Це дозволило показати націоналізм не як монолітну ідеологію, а як сукупність різних концепцій, практик та форм. З'ясовано політичну та культурну природу націоналізму, котрий одночасно виступає ідеологією, політичним рухом та механізмом націєтворення. Окреслено головні парадигми націоналізму (модернізм, примордіалізм, переніалізм, етносимволізм).

Простежено історичну еволюцію українського націоналізму від його інтелектуально-культурних витоків ХІХ ст., через ідеологічне оформлення у міжвоєнний період, до сучасних форм політичного, громадського та парамілітарного націоналізму. Проаналізовано націоналістичні організації, партії та рухи (ОУН, УПА, КУН, УНА-УНСО, ВО «Свобода», «Тризуб», «Правий сектор», «Азов» та інші) у формуванні політичного простору України кінця ХХ – початку ХХІ ст. Проаналізовано трансформацію націоналізму в умовах Революції гідності та російської агресії, що дало змогу виявити його масове поширення та легітимацію.

Розділ 2

Вплив медіа на сприйняття сучасного українського націоналізму.

2.1. Ліберальна агенда та її вплив на націоналістичний рух в Україні.

У публікаціях медіа часто вбачається нав'язування «порядку денного» (Agenda Setting theory). Згідно цієї теорії, ті хто контролює медіа, формують набір освітлюваних в медіа тем. Громадськість здобуває із медіа не лише інформацію з різних питань, а й уявлення про важливість цих питань, через спрямування уваги чи ігнорування тих чи інших повідомлень.

Нав'язування порядку денного (agenda setting) – це здатність медіа структурувати когнітивні можливості аудиторії і вносити зміни в наявні когнітивні можливості, або ж – формування суспільного ставлення та інтересу до важливих питань за допомогою інформаційних повідомлень. Ця теорія виникла на основі досліджень впливу комунікацій на політичну соціалізацію [91, с. 60-61].

Таке нав'язування, виникає завдяки тривалому (мінімум – кілька тижнів) висвітленню і приверненню уваги до певних тем. Робота медіа з інформацією включає надання особливого статусу, стереотипізацію, побудову образу й інформаційну вибірковість [147, с.135].

Особливу увагу слід приділити діяльності журналістів. Фрагментарність вибору журналістами тем для повідомлень, їхні пріоритети набувають особливого значення у світлі теорії порядку денного [102, с.199].

Якщо приписування подіям і процесам різної важливості стає наслідком присвячування їм неоднакової кількості й розміру медійних повідомлень, то наділення їх позитивним або негативним «знаком» чи, точніше, одним із багатьох можливих означень залежить від внутрішньої структури повідомлень. Тобто вживані в повідомленні мовні елементи та спосіб їх поєднання – реалізує те чи інше означення висвітлюваної ситуації.

Чи не найкращим визначенням теорії «agenda setting» є теза Б. Коена, згідно з якою медіа «можуть не мати успіху, вказуючи нам, що думати», тобто як саме

ставитися до тієї чи іншої особи, структури або явища, але вони «приголомшливо успішні, вказуючи нам, про що думати», тобто яких осіб чи структури вважати впливовими, а явища – важливими, незалежно від оцінки їх впливу чи важливості. Запорукою цього успіху є усталена й переважно сприйнята як належне медійна практика вибирання певних подій і аспектів для представлення в статтях чи програмах, яка впливає на те, про що люди знають і, отже, можуть думати й говорити [127, с. 110-111].

Треба зазначити, що одним з основних чинників формування порядку денного є відношення власників медіа до ідеологій, політичних партій, владних інститутів, бізнесу, реалізація власних інтересів тощо [5, с. 484].

На основі визначення агенди та основних характеристик лібералізму, можна дати наступне означення поняттю «ліберальна агенда» – це фокусування медіа на правах людини, демократії, ринковій економіці, цінностях відкритого суспільства та його еволюції. Варто виділити основні елементи ліберальної агенди: впровадження демократичних процесів, акцент на правах меншості, гендерній рівності, свободі вибору, захист приватної власності, просування курсу в ЄС та НАТО.

У медійному дискурсі часто йдеться про несумісність між з одного боку – громадянським суспільством, плюралізмом, толерантністю, а з іншого – націоналізмом, фундаменталізмом та ксенофобією. Перспективи розвитку посткомуністичних суспільств позначають новою альтернативністю – або зміцнення держави на основі реалізації національної ідеології, або громадянського суспільства як місця незалежної від державних та її ідеології дії. [134, с. 320].

Диференціація консервативних та ліберальних медіа відбувається, передусім, за критерієм локалізації медіа. Це можна пояснити на прикладі маркованих для ліберальної ідеології тем: прав ЛГБТ-спільноти, інклюзивної освіти, гендерної рівності тощо. Якщо на регіональному рівні ці питання не входять в топові теми (обласні та місцеві медіа зосереджуються переважно на проблемах, що найбільше турбують їх цільову аудиторію, – війні, соціальному захисті, комунальних тарифах,

цінах, медичній сфері тощо), то загальноукраїнські видання (хоча й далеко не всі) активно включають ці питання в порядок денний [249, с. 175].

Оскільки поняття «ліберальна агенда» вводиться в дисертації як авторське, воно потребує операціоналізації – переведення у систему емпірично фіксованих ознак, за якими конкретну публікацію можна віднести до цього типу порядку денного. Пропонуємо триярусну систему індикаторів, розроблену для потреб нашого контент-аналізу.

Перший ярус – тематичні маркери, тобто предметне поле публікації: (Т1) права сексуальних та інших меншин, прайд-заходи; (Т2) гендерна рівність і небінарні ідентичності; (Т3) інклюзія та політики різноманіття; (Т4) пріоритет індивідуальних прав над колективними інтересами спільноти; (Т5) євроатлантична інтеграція, подана як цивілізаційний вибір, що протиставляється «архаїці» національної традиції. Наявність хоча б одного тематичного маркера є необхідною, але не достатньою умовою: тема сама по собі ще не визначає агенди.

Другий ярус – лексичні маркери, які фіксують спосіб номінації учасників подій. Щодо націоналістичного руху це: (Л1) генералізуючі ярлики без фактичного підтвердження в самому матеріалі («радикали», «ультраправі», «екстремісти»); (Л2) конфліктна та кримінальна лексика в заголовку («скандал», «зірвали», «погрожують», «напали»); (Л3) іронічне або знижене маркування націоналістичних цінностей (лапки при словах «традиції», «мораль» тощо). Саме лексичний ярус відрізняє ідеологічно навантажену публікацію від нейтрального інформування на ту саму тему.

Третій ярус – структурні маркери, що стосуються побудови матеріалу: (С1) місце теми в порядку денному видання (частота, позиція на головній сторінці, серійність публікацій); (С2) баланс джерел – наявність чи відсутність позиції другої сторони; (С3) добір спікерів – домінування представників однієї ціннісної позиції (правозахисники, посли західних держав, активісти) за відсутності опонентів; (С4) заголовковий фрейм – винесення в заголовок оцінного твердження однієї зі сторін без атрибуції.

Публікацію відносимо до ліберальної агенди за одночасної наявності щонайменше одного тематичного, одного лексичного та одного структурного маркера. Тональність щодо націоналістичного руху кодуємо за тричленною шкалою: позитивна / нейтральна / негативна. Така процедура дозволяє відрізнити ліберальну агенду як систему редакційних рішень від поодиноких публікацій на «ліберальні» теми, які можуть з'являтися в будь-якому медіа. Саме за цією методикою нижче проаналізовано публікації «Української правди», «ТСН» та інших загальнонаціональних онлайн-видань.

Розглянемо ліберальну агенду у публікаціях виданнях «Українська правда» та «ТСН». «Українська правда»: 06.06.2016 р. «Охороняти марш рівності в Києві будуть 6,5 тисяч поліцейських», 10.06.2017 р. «Чому я йду на Марш», 18.06.2017 р. «Геращенко про Київ Прайд: Україна склала іспит на відданість європейським цінностям», 16.11. 2017 р. «5 міфів про ЛГБТ активізм та правозахисну діяльність в Україні», 14.12.2017 р. «Чи готова українська школа сприймати ЛГБТ-учнів?», 15.06.2018 р. «Права меншості мають бути відвойовані зараз – ЛГБТ-люди про «сафари» на активістів, гомофобію та гранти», 14.06. 2018 р. «Філарет: Чи відспівував би гея? Якщо він хрещений – так» [193; 126; 47; 300; 249, с.175; 38; 286].

«ТСН»: 28.11.2013 р. «Тягнибок у Вільнюсі жваво обговорював долю українських геїв». У статті йдеться: «Лідеру ВО «Свобода» Олегу Тягнибоку у Вільнюсі під час саміту «Східного партнерства» показали виставку про права людини. Особливо жваво обговорювали стенд зі становищем української ЛГБТ спільноти. Одне із запитань до Тягнибока, яке поставило крапку в обговоренні, було про церкву, права сексменшин та їхню роль у державі. Лідера «Свободи» спитали: «Ви ж як розумна та освічена людина розумієте, що в правовій світській державі церква відокремлена від держави?» Після цього лідер українських націоналістів був дуже лаконічним. «Це все дуже складно», – вимовив сумирний Тягнибок та пішов від стенду. Організатори виставки за права людини на своїй сторінці в Facebook кажуть, що на відміну від реакцій Тягнибока в Україні, в Європі він повадився стримано» [270].

13.08.2016 р. «Посол США Джеффри Пайетт привітав проведення Гей-параду в Одесі» [212].

06.08.2017 р. «На фестивалі «Бандерштат» націоналісти зірвали презентацію книжки про злочини комунізму». У статті йдеться: «Організатори фестивалю «Бандерштат» скасували презентацію книжки О. Герасим'юк «Розстрільний календар», де описуються політичні репресії у радянській Україні. «Презентації «Розстрільного Календаря» на «Бандерштані» не буде. Мені повідомили, що до організаторів прийшли «свободівці» і попередили, що зірвуть мій виступ. Деталі уточнюю. Організатори прийняли рішення убезпечити людей від нападів і відмінити подію», – написала авторка. Координаторка літературної сцени фестивалю Г. Луцюк повідомила, що достеменно невідомо, чи мають стосунок до ВО «Свобода» люди, які погрожували зірвати презентацію. Але вона також чула про те, що вони нібито представлялися «свободівцями». За словам Г. Луцюк, невідомі не мають претензій до книжки, а виступають проти авторки, мовляв, вона підтримувала «Київпрайд»» [178].

02.02.2018 р. «Національні дружини: Хто вони – націоналісти, які збурили соцмережі і погрожують застосувати силу». У статті йдеться: «В Інтернеті інформації про добрі справи НД менше, але чимало скандалів» [180].

16.05.2018 р. «Патріотизм чи банальний рекет: в Україні активізувалися радикальні угруповання». У статті йдеться: «Правозахисник Т. Шевченко вважає, що держава мусить узяти під контроль радикальні рухи, інакше проблем із часом тільки більшатиме. «У цьому, на моє переконання, нічого хорошого для країни немає. Тому що коли ми будемо переходити до суду Лінча, до нападів, до побиттів – це лише розвалює країну, а не укріплює її», – пояснив він» [205].

17.06.2018 р. «Травесті-діви на платформі й близько трьох тисяч учасників ходу: у центрі Києва відбувся Марш Рівності». У статті йдеться: «Люди тримали в руках плакати «Права людини важливіші за традиції», «Неоліт скінчився. Культ родючості неактуальний» та скандували гасла «Право на кохання та вільне існування». Також учасники «КиївПрайду» дякували поліції за її роботу під час заходу». За словами кореспондента, у колоні також були помічені посол Канади в

Україні Р. Ващук, депутат Європарламенту від Німеччини Р. Хармс, народний депутат України С. Лещенко, а також екс-учасниця проекту «Голос країни», дівчина-трансгендер Зіанджа та травесті-діва Монро [266].

Двома годинами пізніше «ТСН» публікує: «Таким полум'ям буде горіти не лише ЛГБТ-прапор. Біля поліції спалили символ Маршу Рівності». У статті йдеться: «У націоналістів та представників релігійних громад трапилися дві сутички з правоохоронцями. До ЄРДР були внесені дані за двома статтями Кримінального кодексу України: ст. 342 (Опір працівникові правоохоронного органу) та ст. 345 (Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу)» [263].

Ліберальна агенда конструювання новин застосовується різними медіа. До прикладу: публікація «Главком» 08.06.2024 р. «На ЛГБТ-вечірку в Києві завітали працівники ТЦК. У «КиївПрайді» заявили про тиск», так само «Громадське» 08.06.2024 р. «ЛГБТ-вечірку у Києві відвідали працівники ТЦК. У «КиївПрайді» кажуть, що це тиск на прайд-рух» [109; 157]. Медіа використовуючи у заголовку слово «тиск», створюють уявлення читача про обмеження прав і свобод. Береться до уваги «що сказали у КиївПрайд», проте з матеріалів даних публікацій невідомо як коментує дану ситуацію «ТЦК».

Так, у публікації «ТСН» від 17.06.2018 про Марш рівності фіксуємо одночасну наявність маркерів Т1 (тематика прайд-заходу), С3 (спікери — посол Канади, депутат Європарламенту, народний депутат за відсутності опонентів) та С2 (позиція противників ходи не представлена), що дає підстави віднести матеріал до ліберальної агенди з нейтрально-позитивною тональністю щодо події та негативною — щодо її опонентів.

Натомість у публікаціях «Главкому» і «Громадського» від 08.06.2024 спрацьовують маркери Т1 та С4: оцінне слово «тиск» винесене в заголовок як факт, хоча в тексті воно атрибутоване лише одній стороні («КиївПрайд»), а коментар ТЦК відсутній (С2).

О. Мітчук вважає, що, переважання лібералізму в сучасній практиці функціонування соціальних комунікацій є незаперечним фактом. Лібералізм став домінуючою ідеологією демократичної журналістики [163, с.180-181].

Ю. Сиротюк зазначає, що послідовна антиконсервативна політика нинішньої фази лібералізму руйнує ідею природного порядку. Людину розглядають не як частину природної спільноти, а матеріал, який можна формувати за бажанням, взаємозамінний без обмежень, коли людину легко замінює інша людина або штучний інтелект чи робот. І коли цієї абсолютної пластичності не видно лібералізм її нав'язує. Це неолібералізм: проект нав'язування «нової» людини поза народами, поза расами, поза категоріями чоловічого та жіночого. «Цифрова» людина навіть поза людьми (за оцінкою П. Ле Вігана). Глобалізм веде наступ проти всіх традиційних спільнот і цінностей [244, с. 25-26].

Т. Хоменко вважає, що глобалізація неминує впливає на культурні проекції, і, зокрема, по-новому формулює національні ідентичності. Сьогодні масові комунікації дають змогу уявити нову глобальну спільноту, а отже, по-новому відродити ідею космополітизму, що в часи Відродження та Просвітництва захоплювала уяву лише невеликої кількості освіченої публіки. Найбільшою небезпекою глобалізаційного процесу у культурній площині є гомогенізація, бо саме в ній коріниться космополітична візія «Я — громадянин Всесвіту». І медіа найчастіше підхоплюють цю риторику, не зважаючи на те, що в такий спосіб роблять крок до усереднення людства і кожної людини зокрема, адже сприйняття текстів медіа відбувається через призму культурного контексту. «Про це слід пам'ятати тому, що ми дедалі частіше говоримо про національний інформаційний простір і про політику його захисту, про інформаційну безпеку». [291, с.63].

Ліберальна агенда у публікаціях медіа піднімає на розгляд транссексуальне, трансестетичне і трансполітичне, що суперечить доктрині українського націоналізму. Люди перестали вважати секс і політику головними проблемами, звільнилися від «поклику статі», від влади ідей і тиранії вождів. Н. Зражевська зазначає, що ліберальний інформаційний простір нівелює статевий та державний інстинкти. Батьківщина, мати, дружина, діти – все це перестало бути тим, що

раніше люди берегли і віддано захищали. У новому інформаційному суспільстві людина відривається не тільки від природно-біологічної основи, але і від традиційних форм соціуму і культури, які вона будувала впродовж століть. [101, с. 29-30].

Медіа пришвидшили процес культурного обміну. Саме вони, поглинаючи, продукуючи і поширюючи ідеї, посприяли розмиванню кордонів між власним і чужим і трансформували культуру із чітко обмеженої, відносно статичної, замкнутої в собі системи в потік значень, який постійно розчиняє старі значення і створює нові зв'язки [291, с. 63].

Натомість Т. Рантанен вважає, що глобальне й національне не протилежності, а взаємопов'язані виміри. Глобалізацію неможливо зрозуміти без аналізу ролі медіа; вона не скасовує національного, а перебуває з ним у складній взаємодії. Вивчати глобальне означає не відмовлятися від національного, а визнавати вищий рівень складності їхніх взаємозв'язків. Поширення глобальних медіа, нових комунікаційних технологій, іноземних програм і реклами підважило радянську інформаційну монополію та стало одним із чинників падіння комунізму, відкривши доступ до альтернативних джерел і форматів. У пострадянський період визвольний потенціал глобалізації було поступово трансформовано через відновлення національного контролю: держава й національні інтереси знову утвердилися в медіапросторі [319].

Французький філософ Ж. Бодріяр вважає, що національна держава втратила здатність регулювати циркуляцію товарів і грошей, видання книг і журналів і, більше того, вона втратила контроль і управління сексуальністю, що завжди було засобом збереження генофонду нації. У результаті глобалізації гігантський світовий механізм почав працювати на «руйнування». [101, с. 32-33].

Якщо візьмемо такі фундаментальні межові категорії культури, як кохання чи родинні стосунки і проаналізуємо їх виявлення, зокрема, у дискурсі сучасних медіа, то побачимо, що в основному простежуються такі тенденції: з одного боку захист традиційних цінностей сім'ї, цнотливості, захист від насильства іноді з елементами примітивного сентименталізму, казковості; з іншого – порушення не

тільки норм моногамії як фундаментальної установки християнської культури (публікації з позитивною конотацією на тему полігамії, одностатевих стосунків, повернення до язичництва, еротично-сексуальний стриптиз не тільки на шпальтах бульварної преси, але і на сторінках доволі серйозних громадсько-політичних видань), а й інших базових цінностей традиційної культурної епістемі. [101, с. 37].

Звісно, раніше доступ до глобальної інформації був досить складним, але й сучасна динамізація комунікування через слова та образи ще не засвідчує порозуміння між культурами, особливо між тими, які мають різні традиції. Медіа часто під натиском зростаючої конкуренції доводиться відмовлятися від ґрунтовних розслідувань, якісної аналітики (усвідомлюючи, що новинних обмінів замало), які б сприяли порозумінню [291, с. 65-66].

Згідно ідеології націоналізму імунітет нації проявляється у тому, щоб триматися за традиційні цінності та норми: родину, батьківщину, жертівність, мужність і жіночість. Ліберальна парадигма пропонує зовсім інший аксіологічний набір: вільний одинак, космополіт, розумний егоїзм, гендерні варіації [249, с. 176].

Академік В. Задорожний вважає, що Україна стала полем консцієнтальної війни, коли населенню нав'язуються стереотипи неоліберального світогляду, швидко зламуються традиційні металні образи і підриваються національно-культурні цінності й мотиви. [95, с. 204].

Консцієнтальна війна (від латинського *conscientia* – свідомість) – це нова форма геополітичного протистояння, що здійснюється за допомогою медіа, які використовуються для трансформації і управління свідомістю людини. Консцієнтальною зброєю такої війни є технології впливу на свідомість. Впровадження у свідомість людини спеціально створених образів руйнує її природні механізми захисту і готує ґрунт для подальшої трансформації. Цей процес відбувається у випадках, коли людина сама не здатна підключити власні рефлексивні механізми захисту і знайти сили відкинути руйнівний образ, що силоміць впроваджується у її свідомість. Консцієнтальна війна ведеться для того, щоб зруйнувати сакральну енергію, енергію архетипу країни. Після цих руйнувань і зламів країна перетворюється на відкритий порожній простір. [242, с. 45–46].

Медіа допомагають ідеології проявитися в несподіваних формах: явних або прихованих. Власне, ідеологія претендує не лише на формування низки цінностей, а й на механізми поширення й трактування феноменів, які легітимізують стан певних суспільних груп. Ідеологія виходить за межі політичної сфери, домагаючись ролі незалежної матриці регулювання соціуму. Розкривати її прояви доводиться шляхом вивчення мови й образів у медійних повідомленнях. Не менш важливим є і те, як її творці інтерпретують соціокультурні явища. Утім, більшість медіа, претендуючи на схвалення з боку реципієнтів, декларують свою ідеологічну нейтральність. Та їм годі уникнути визначальних ідеологічних переваг: пропаганди соціального порядку чи тези про національне лідерство [143, с.186].

Дослідження показує, що в українських медіа ліберальна агенда реалізується через систематичне висвітлення тем, пов'язаних із правами меншин, гендерною рівністю, інклюзією та глобалістськими цінностями. Водночас ці теми часто подаються у протиставленні до націоналістичної ідеології, яка асоціюється з традиціоналізмом, консерватизмом і захистом національної ідентичності. Така дихотомія формує у суспільній свідомості уявлення про їхню взаємну несумісність. Якщо націоналізм апелює до традиційних цінностей: родини, нації, культурної спадщини та колективної ідентичності, то лібералізм орієнтується на індивідуалізм, плюралізм, універсалізм і розширення прав особистості. Це породжує ідеологічне напруження, яке активно відтворюється у медійному дискурсі. Ліберальна агенда в українському інформаційному просторі є не лише відображенням глобальних ідеологічних тенденцій, але й активним чинником впливу на націоналістичний рух. Вона формує альтернативну систему цінностей, яка конкурує з націоналістичною ідеологією.

2.2. Вплив проросійських медіа на процеси розвитку українського націоналізму

Маніпулювання історією та звинувачення в нацизмі стали найбільш видимими наративами російської пропаганди в інформаційному просторі. Як і колись радянська пропаганда, тепер російська пропаганда ототожнює націоналістичний рух в Україні з нацизмом та фашизмом. На сьогодні російська пропаганда змальовує Україну виключно у негативному дискурсі: як країну, вражену корупцією, безладом, еміграцією та бідністю. При владі в Україні перебувають нацисти, котрі тероризують російськомовне населення, тому потрібно «денацифікувати» Україну. «Денацифікація» означатиме викорінення всіх аспектів української національної ідентичності, які не лягають у канву російського імперіалізму.

Проаналізувавши методи ведення інформаційної війни та інформаційних провокацій з боку РФ, дослідниця соціальних комунікацій Н. Семен Н. виокремлює п'ятнадцять завдань російської інформаційної пропаганди [240, с.50]. Для потреб нашого аналізу зводимо їх до п'яти функціональних блоків (групування авторське): (1) деструкція довіри до влади, війська та державності як такої; (2) історична фальсифікація: привласнення і дискредитація українського минулого; (3) соціальна фрагментація: провокування міжрегіональних, міжетнічних і міжпартійних конфліктів; (4) деморалізація: навіювання паніки та зневіри в перемозі; (5) міжнародна дискредитація України. Таке групування дозволяє точно локалізувати місце антинаціоналістичних наративів у системі: ототожнення націоналізму з нацизмом обслуговує одночасно блоки (2), (3) і (5). Саме ця багатофункціональність пояснює, чому Кремль тримається за нього десятиліттями.

Досліджуючи російську пропаганду у 2020-2021 роках експерти Інституту масової інформації та ГО «Детектор Медіа» виділили такі основні приклади проросійських наративів: Україна не виконує Мінських угод і порушує домовленості; Україні потрібна війна, щоб відволікти населення від невдач влади; Крим російський та водопостачання з України; втручання України в справи

Білорусі; екстремізм/націоналізм в Україні; дискредитація чинної влади України; Православна церква України, невизнання церкви, «розкольництво»; «вагнерівці» в Білорусі; Україна – держава, яка не відбулась (failed state); утиски російської мови в Україні; Донбас російський; Північний потік – 2; незаконне захоплення влади в Україні внаслідок повалення законного керівництва; коронавірус (успішна боротьба Росії проти коронавірусу, вакцина «Спутнік V»); успішна Росія, Путін – захисник, Росії не потрібна війна; Росія не є стороною війни в Україні[225].

Проросійський наратив виставляє РФ або російські/проросійські структури чи їхні дії в позитивному світлі, просуває політику Кремля.

Найбільше матеріалів з проросійською риторикою було виявлено в таких медіа: «Страна.ua», «112ua» та «ZIK», причому дослідження не зафіксувало суттєвого зменшення кількості таких матеріалів після блокування медіа, які входять до сфери впливу В. Медведчука. Дійсно, YouTube-канали «112ua», «ZIK», «Newsone» є заблокованими, а ось сайт «Страна.ua», до якого у серпні 2021 року рішенням РНБО було відключено доступ, перейшов на інші URL-адреси: strana.today, strana.news [225] і функціонував до 2024 року. Окрім вищенаведених медіа дослідники виділяють наступні медіа з проросійською орієнтацією: «Голос.ua», «Вести», телеканал «Наш», ютуб-канал «Перший незалежний». Наведені медіа виступали рупорами п'ятої колони в Україні.

Найбільш поширеною категорією проросійських наративів станом на 2021 рік є «ескалація україно-російської війни – це справа рук України» (виявлені у 14.15% матеріалів), яка включає твердження про порушення та невиконання Україною Мінських угод, спроби Україні зірвати перемир'я на Донбасі, підготовку української армії до наступальних дій. Тобто таким чином створюється враження, що Росія та її маріонетки прагнуть миру, у той час як українська влада вдається до ескалації. Як наслідок, Росія намагається уникнути своєї ролі сторони війни і створити фон для скасування накладених на неї санкцій. Основними поширювачами цього наративу були «Страна.ua», «Голос.ua» і «Вести»

Наратив «Екстремізм/нацизм/радикали в Україні» станом на 2021 рік займав 9,64% від загальної кількості матеріалів з проросійськими та антизахідними

наративами. До цієї категорії віднесені маніпуляції щодо широкого розповсюдження ідей нацизму в Україні, представлення українців як фашистів та радикалів, твердження, що українська влада діє під тиском та у співпраці з радикалами. Також в рамках цього наративу поширювалася інформація про утиски російськомовних громадян та утиски російської православної церкви в Україні. Таким чином створюються підстави для виникнення розколу в середовищі українських громадян, ненависті до українських націоналістів, перетворення патріотично налаштованих українців на об'єктів ненависті як всередині України, так і в Росії. Найчастіше в такому світлі подавали інформацію «Страна.ua» та «112ua.tv» [225].

Засновником найбільш відвідуваної (25 млн. переглядів на місяць, станом на 2021 рік) проросійської «Страна.ua» на сайті вказане ТОВ «Ласмак». Згідно реєстраційних даних бенефіціарними власниками цього ТОВ є І. Гужва та Г. Солнцева. Головним редактором є І. Гужва. На початку 2000-х І. Гужва став головним редактором проросійської газети «Сегодня», котра орієнтувалася на «Партію регіонів». Газету критикували за антиукраїнську і антинаціональну позиції.

Яскравим прикладом проросійського дискурсу «Сегодня» були матеріали про російське військове втручання в конфлікт між Грузією та Південною Осетією в серпні 2008 року. Газета досить виразно підтримувала Росію, нейтрально подаючи її воєнні дії та політичні заяви й не згадуючи про те, як її поведінка позначилася на мирному населенні. Натомість твердження керівництва Грузії вони ставили під сумнів: і посилаючись на протилежні твердження російської влади (а часом ще й західних журналістів), і зображуючи страждання мешканців Південної Осетії внаслідок грузинської військової операції, відповіддю на яку й стало російське втручання. Не припускаючи, що прецедент свавільного військового втручання Росії в конфлікт на території суверенної держави свідчить про потенційну загрозу для України (на чому наголошували критики цього втручання, що закликали у відповідь активізувати зусилля на вступ до НАТО), «Сегодня» натомість бачила загрозу в спробі української влади перешкодити використанню

розташованого в Криму Чорноморського флоту Росії у воєнних діях проти інших держав: адже «навіть чи росіяни дозволять Україні зупинити свій флот по поверненні в Севастополь». Правомірності російських дій автор цього тексту не обговорював, а Україні пропонував діяти так, аби не стати на перешкоді Росії [127, с. 291].

«На матеріалі газети «Сегодня» В. Кулик показав три механізми «м'якої» проросійської культурної політики: кількісну диспропорцію уваги (за тиждень 11 текстів про російських діячів проти 3 про українських), риторичне «оминання» національності російських зірок, що включає їх у категорію «своїх», та вибіркове відзначення пам'ятних дат, яке вбудовує російський календар в український медіапростір [127]. Принципово, що жоден із цих механізмів не передбачає прямої брехні, а вплив досягається структурою уваги. Аналіз показує, що ті самі три механізми у 2022–2026 рр. відтворюють анонімні проросійські Teltgram-канали; змінилася платформа, але не технологія, що засвідчує її відпрацьованість.»

Проросійські медіа (включаючи Telegram-канали), діючи як складова частина інформаційної агресії РФ, цілеспрямовано транслюють наративи, спрямовані на делегітимацію української національної ідеї. Публікації проросійських медіа ототожнюють сучасний український націоналізм із нацизмом, ксенофобією, екстремізмом, створюючи злочинний образ українського націоналіста як загрози для демократичного суспільства. Інформаційні конструкції такого ґатунку мають на меті розкол українського суспільства та послаблення національної єдності [238, с. 491].

Розглянемо публікації найбільшого рупора п'ятої колони в Україні «Страна.ua», які стосуються націоналістичного руху в Україні (станом на початок 2024 року усі домени вищенаведеного сайту заблоковані в Україні):

17.05.2020 р. «Зниште їх. Андрій Портнов розповів, як вирішити проблему радикалів та Порошенка». У статті йдеться: «Для того, щоб почати рухатися шляхом мирного врегулювання на Донбасі потрібно ліквідувати загрозу з боку радикалів, а також нейтралізувати экс-президента Петра Порошенка» (стаття заблокована).

За день до повномасштабного вторгнення 23.03.2022 р. «Страна.уа» покликаючись на основну пропагандистську агенцію Кремля «ТАСС» публікує статтю: «ФСБ звинуватила «прихильників Правого сектора» у підготовці теракту у кримському храмі». У статті йдеться: «ФСБ запобігла терористичному акту в Криму. В результаті проведених заходів затримано шістьох громадян Росії, які є прихильниками української організації «Правий сектор», які здійснювали підготовку підризу саморобного вибухового пристрою в одному з православних храмів регіону з метою залякування населення» (стаття заблокована).

03.01.2023 р. «Глорифікація Бандери веде до саморуйнування української нації». Автор статті називає С. Бандеру та його послідовників терористами. «Врешті-решт, терор був (і залишається) зброєю слабких далеко не тільки в українському контексті... Пам'ятаєте принцип радикалів: велика мета виправдовує будь-які засоби її досягнення? Велич мети «Свободи» та ОУН звичайно не порівняти, як і масштаб особистості Бандери та Тягнибока. А от абсолютна нерозбірливість у засобах залишилася» (стаття заблокована). Врешті сайт фейкових новин «Страна. уа» був цілком заблокований в Україні.

Медіа є одним із головних форумів, де відбувається змагання між різними версіями історичного минулого. У сучасній Україні центральне місце в твореному/виборюваному історичному наративі посідає ставлення до її радянського минулого: спрощено кажучи, тлумачення його як золотого віку чи як пропащого часу. Від перших років незалежності її легітимація спиралася на засудження радянського режиму, хоч у дискурсі постноменклатурної влади воно було далеко не таким рішучим, як в опозиційному націоналістичному за часів СРСР та після його розпаду. Тим часом як права опозиція вимагала радикальнішого відкидання політичної та ідеологічної спадщини радянського ладу, комуністи й інші ліві партії виступали за повернення до того ладу та його наративу.

Як і інші ідеологічні розбіжності в суспільстві, ставлення до різних подій минулого є предметом явного обговорення в певних медійних практиках, як-от проблемних статтях та інтерв'ю в газетах і документальних фільмах та ток-шоу на телебаченні [127, с. 297].

Так, «Сегодня» не лише мало пише про українську історію, а й локалізує її головню в періодах царської та радянської влади, тобто часах належності України до Росії, що постають не просто як легітимна, а як головна частина національного минулого, легітимуючи й саму ту належність. Цей ефект посилюється завдяки доборові представляваних осіб та аспектів їхньої діяльності: в матеріалах «Сегодня» взагалі немає відверто антиросійських чи антирадянських постатей, а сумнівних під цим оглядом персонажів знейтралізовано далеким від ідеологічних суперечок наголосом. «Сегодня» втілює радянський наратив спільної історії Росії та України, до того ж у досить радикально російськоцентричній версії, де українського взагалі залишається небагато [127, с. 302].

Російська пропаганда щонайменше 20 років називає українців «бандерівцями», «фашистами» та «нацистами». З'явилися ці маніпулятивні назви не нізвідки: за цим терміном, так добре знайомим у Росії через культ Перемоги у Другій світовій війні (або у Великій Вітчизняній війні, як називають її в Росії) стоїть міцний символізм. Нацизм, фашизм – уособлення зла. Називання окремої людини, групи чи цілої нації нацистами або фашистами стає чітким маркером: перед тобою екзистенційний ворог. І тут або ти його – або він тебе.

Активно ці звинувачення на адресу українців проросійські медіа почали використовувати ще за часів виборчих перегонів В. Ющенка та В. Януковича, а також під час і після Революції гідності 2014 року. Ще у 2003 році про «українських неофашистів» розповідала тоді ще не заборонена КПУ, пізніше, у 2007 році, Ю. Луценка зустрічали з плакатами «фашизм не пройде» у Миколаєві. Загострення відбулося під час Революції гідності – і тоді російська пропаганда ввімкнула цей наратив на повну силу [164].

Саме «захистом населення від нацистів і націоналістів» пояснювала російська пропаганда анексію Криму й окремих районів Донецької та Луганської областей у 2014 році. А у лютому 2022 року В. Путін оголосив «денацифікацію» однією з цілей повномасштабного вторгнення до України [164].

Російська пропаганда часто називає українських націоналістів фашистами й нацистами, хоча це зовсім різні поняття.

Фашизм – це ідеологія мілітарного ультранаціоналізму, якому притаманний вождизм, антидемократизм, однопартійність і ще багато інших – «ізмів» та ознак, щодо яких і досі сперечаються історики. Фашизм виник в Італії після Першої світової війни. Найвідомішим представником фашизму є Б. Муссоліні [164]. Італійський фашизм був першою диктатурою правих, яка заволоділа європейською державою. [36].

Нацизм (скорочення від «націонал-соціалізм») – різновид фашизму, найбільшої популярності досяг у Німеччині за правління А. Гітлера. Ідеологія нацизму ґрунтується на соціальному дарвінізмі, вважаючи, що є вищі й нижчі раси.

Італійський історик і письменник У. Еко у 1995 році написав есе «Вічний фашизм», де виділив 14 ознак цієї ідеології. А саме:

1. «Культ традиції» – усе сучасне є менш суттєвим і непевним, а от традиціоналізм точно працює, тому що так жили предки.
2. «Відмова від модернізму» – нащо щось вигадувати, якщо вже все придумали.
3. «Культ дії заради дії» – не думати над тим, що робити, важливіше діяти тут і зараз.
4. «Незгода – це зрада» – відкидання критичного ставлення до проблеми, фашизм бачить у цьому загрозу.
5. «Страх різниці» – неприйняття ЛГБТ, інших націй і народів.
6. «Звернення до розчарованого середнього класу» – влада не винна у ваших проблемах, винні в цьому зовнішні вороги, тож працюймо, щоби показати їм, що ми не боїмося.
7. «Одержимість змовою» – віра в теорії змов.
8. «Вороги мають бути сильними і в той же час слабкими» – з одного боку, вороги сильні, з іншого – нікчемні, дурні, ми їх легко переможемо.
9. «Життя – це постійна війна» – культ сили.
10. «Зневажливе ставлення до слабких» – якщо з кимось стається щось погане, вони на це заслужили.
11. «Герою фашизму не терпиться померти» – культ смерті заради перемоги.

- 12.«Мачизм» – героїзм, брутальність, перевага чоловіка над жінкою.
- 13.Вибірковий популізм – прикривання власних інтересів «бажанням народу».
- 14.Новомова – збіднення мови, використання кліше й фраз, вихід за які вважається ризикованим і небажаним.

Усі ці риси притаманні сучасній російській системі влади. Але попри очевидну схожість режимів, російська пропаганда намагається звинуватити саме Україну, проти якої Росія почала агресивну війну, в нацизмі – і задля цього використовує історичні факти, перекручуючи та маніпулюючи ними, тим самим утворює міфи про фашистів, нацистів та неонацистів [164].

Міфи російської пропаганди:

1. ОУН – нацистська організація.
2. ОУН «прислужувала» нацистам під час Другої світової війни.
3. С. Бандера – нацист і поплічник А. Гітлера.
4. Нюрнберзький трибунал засудив українських націоналістів.
5. «Слава Україні!» – нацистське гасло.
6. Україна – неонацистська держава.

Розглянемо перший міф. І фашизм, і український радикальний націоналізм були революційними рухами, однак революції, яких вони прагнули, були різними. Фашистська революція в Італії та націонал-соціалістична революція в Німеччині були «вертикальними» – спрямованими на радикальний суспільний переворот у державі при збереженні цієї держави (як мінімум) у наявних кордонах. Революція, якої прагнули українські націоналісти, мала бути «горизонтальною» – спрямованою на відокремлення власної країни від чужих держав і створення власної держави. [98]. Дослідник О. Зайцев зазначає, що український націоналізм не був і не міг бути по-справжньому фашистським, оскільки аж до 1991 року українці не мали головної передумови, яка робить можливим «повноцінний» фашизм – власної національної держави. Стосовно німецького націонал-соціалізму висловлювався П. Мірчук: ОУН утворилася до приходу нацистів до влади, отже, не могла наслідувати їх ані в ідеології, ані в програмах [110, с.25].

І. Лисяк-Рудницький зауважував, що за наявності «найближчих родичів» українського націоналізму слід шукати не так у німецькому нацизмі чи італійському фашизмі, як скорше серед партій цього типу в аграрних економічно відсталих народів Східної Європи: хорватські усташі, румунська Залізна Гвардія, словацькі глінківці, польський ОНР (Oboz Narodowo-Radykalny) тощо. І. Лисяк-Рудницький твердив, що «український націоналізм був явищем генетично самостійним, хоч у своєму розвитку він зазнавав безперечних впливів з боку відповідних чужоземних зразків» [110, с. 26-27].

Український націоналізм не був сталим. Він розвивався й намагався відповідати викликам часу. Так, у 1943 році на III надзвичайному великому з'їзді націоналісти змінили програму й статут ОУН-б, офіційно декларували боротьбу проти нацизму та більшовизму [164].

У будь-якому разі, наукові дебати про природу радикального українського націоналізму, зокрема про можливість його зарахування до політичних рухів фашистського типу, слід відрізняти від пропагандистських зловживань Росії, у яких ярлики «фашизму» і «нацизму» використовуються для дискредитації українського націоналістичного руху та для обґрунтування необхідності «денацифікації» України [98].

Щодо пропагандистських наративів про те, що ОУН «прислужувала» нацистам, а С. Бандера поплічник А. Гітлера, слід зазначити, що після проголошення Я. Стецьком Акту відновлення державності України 30 червня 1941 року, нацисти розпочали масові арешти оунівців. Нацисти вимагали скасувати Акт відновлення державності, але С. Бандера відмовився, через що його посадили до концтабору Заксенгаузен. Важко назвати колаборантами армію, головний символ якої сидів у нацистському концтаборі три роки підряд. Історик Я. Грицак зазначає, що «це якийсь дивний спосіб колаборації» [227, с. 91].

С. Бандера уособив для російської пропаганди український націоналізм, саме його дуже часто згадують російські пропагандисти, а слова «фашисти», «нацисти» й «бандерівці» для них стали синонімами.

Ось цитата з допиту С. Бандери 3 липня 1941 року: «Ми вступили в бій, що розгортається зараз, щоб боротися за незалежну і вільну Україну. Ми боремося за українські ідеї і цілі. Я дав розпорядження негайно організувати в окупованих німецькими військами районах адміністрацію та уряд країни... Я хотів би ще раз ствердити і вияснити, що стосовно всіх наказів, які я видавав, ... я не покладався на жодні німецькі власті, ані на їхнє погодження, але тільки на мандат, який я отримав від українського народу» [164].

Очевидно, що українські історики, українські медіа, політики, мали б бути зацікавлені в тому, щоб спростовувати «чорну легенду» про страшного С. Бандеру – зрадника і колаборанта. Адже таким чином Росія дискредитує не тільки конкретну історичну постать, а й увесь український визвольний рух. А відтак, і всю Україну [137].

Якщо у 2016 році 35% українців позитивно ставилися до С. Бандери, а 46% – негативно, то у 2022 році майже 50% населення України позитивно оцінювало постать С. Бандери, а негативно – лише 11% опитаних [164].

Міністр освіти і науки регіонал Д. Табачник у 2012 році в ефірі передачі «Велика політика» на телеканалі «Інтер» заявив: «Немає жодного документа, який би свідчив про бойові дії УПА проти німців. І в 42-му, і в 43-му, і в 44-му роках німці поставляли зброю загонам УПА». Насправді ж надзвичайно жорстока окупаційна політика гітлерівців змушувала Провід ОУН-б виступити на захист населення збройно. Першу сотню УПА створили 22 січня 1943 року. Уже 7 лютого вона розгромила німецьку комендатуру в райцентрі Володимирець на Рівненщині [22].

«Нюрнберзький трибунал засудив українських націоналістів» – чергова російська пропаганда для дискредитації українського націоналістичного руху.

Теза про «засудження бандерівців Нюрнберзьким трибуналом» не витримує документальної перевірки: у переліку визнаних злочинними організацій українських структур немає, а з 42 томів матеріалів у СРСР було перекладено лише сім – саме ця вибірковість і створила простір для маніпуляцій [57]. Показово, що міф апелює до авторитету міжнародного права, тобто розрахований передусім на

зовнішню аудиторію, на відміну від міфу про «карателів УПА», адресованого пострадянському читачеві. Така диференціація аудиторій ознака системної, а не стихійної пропаганди.»

Критики українського націоналізму сподіваються відшукати вирок С. Бандері в одному з невиданих томів. Однак аналіз матеріалів показує, що жодна згадка про С. Бандеру не може бути витлумачена проти нього [57].

«Слава Україні!» – нацистське гасло. Якщо пошукати це гасло в Telegram-каналі пропагандиста В. Соловйова, то знайдеться аж 247 (станом на 06.11.2023 р.) повідомлень, і всюди воно згадується винятково в контексті «нацистського гасла» [164]. Гасло «Слава Україні!» – нацистське, і його дотепер використовують українці, прославляючи так «нацизм». Про це заявила представниця МЗС Росії М. Захарова у відповідь на зустріч В. Зеленського з канцлером Німеччини О. Шольцом 15 травня 2023 року. Під час брифінгу канцлер вигукнув «Слава Україні!».

Насправді гасло «Слава Україні!» не є нацистським гаслом. Історики фіксували використання українським національним рухом вітання «Слава Україні!» принаймні з кінця XIX ст. Крім того, масово почали вживати «Слава Україні!» під час української революції у період 1917 – 1921 років. Згодом це вітання запровадили в Армії УНР. А на Других великих зборах ОУН (під проводом С. Бандери) в 1941 році затвердили постанову, в якій до вітання «Слава Україні!» додавалася обов’язкова відповідь: «Героям слава!». Саме ця формула й функціонує дотепер [250].

Гасло «Слава Україні!» у період 1990 – 2000-х років використовувалося як девіз націоналістичних партій і рухів. Та вже під час Революції гідності це гасло ввійшло в лексикон проєвропейськи налаштованих українців. Як пише історик О. Зайцев, «під час Євромайдану це гасло фактично втратило специфічні асоціації з ОУН-б, ставши одним із символів Революції гідності». А сьогодні фактично є символом спротиву Росії [164].

2018 року Верховна Рада України фактично узаконила наявну в ЗСУ практику вітання. Відповідно до Закону «Про внесення змін до деяких законів

України щодо вітання «Слава Україні! – Героям слава!», воно стало офіційним для ЗСУ та поліції [227, с. 66].

Тобто жодного стосунку до так званого нацизму воно не має. Тим більше, це гасло існувало задовго до створення ОУН [250].

Російський наратив: «Україна – неонацистська держава». Проросійські політики ще на початку 2000 в Криму поширювали листівки від Н. Вітренко, де гоблінська рука з написом НАТО і свастикою лягала на територію півострова. НАТО змальовували, як нацистську руку окупанта і загрозу для людей. І, звісно, лише тодішня лідерка «Прогресивної соціалістичної партії» (а нині – відома колаборантка) могла б врятувати Україну від такої пошесті.

Далі перед Помаранчевою революцією через проросійські телеканали, які посилювали риторику проросійських політиків, ширилася реклама про три сорти українців (Рисунок 2.1). То був чистісіньких чорний піар, покликаний розділити український народ і зробити жителів сходу України прихильнішими до російської риторики.

Рисунок 2.1 [87].

Цю рекламу розробив політтехнолог Т. Сергеев, який працював на Л. Кучму і В. Януковича. Він зараз в російських медіа розповідає про плани росіян «денацифікувати» українців [87].

З 2014 року російська пропаганда ліпила до будь-якого українського політика приставку «нацист» або «неонацист», зокрема й до президентів П. Порошенка та В. Зеленського.

Після початку Війни за Незалежність України у 2014 році російські пропагандисти почали звинувачувати націоналістів руху «Правий сектор» у вбивствах цивільних. Дійшло до того, що навесні 2014 року в російських медіа кількість згадок про «Правий сектор» була ідентична кількості згадувань головної партії Росії – «Єдиної Росії» [278]. Цьому сприяла згадка про «візитівку Д. Яроша», яку начебто знайшли у вщент вигорілій машині сепаратисти Слов'янська.

На сьогодні окрім «Правого сектора», російська пропаганда використовує також полк «Азов», як символ українських радикальних націоналістів і неонацистів.

Напередодні місцевих виборів у жовтні 2020 року аналітики «Детектор медіа» здійснили моніторинг дезінформаційних проросійських наративів. Розглянемо наратив «Україна – нацистська держава». На хвилі «війни пропаганд» довкола конфлікту в Нагірному Карабаху пропагандистські медіа, зокрема «Вести», «легалізували» в Україні вкид російського Telegram-каналу «WarGonzo»: начебто Азербайджан завербував бійців «Правого сектору» та полку «Азов». Фейк поширювала низка російських видань, зокрема пропагандистський «Eadaily». Новину закинули в український інформаційний простір разом із запереченням Міністерства закордонних справ.

Для позиціонування України як «нацистської держави» використали й конфлікт ЛГБТ-спільноти з «Національним корпусом» через підсвічення торгово-розважального центру «Гуллівер» у Києві в кольорах веселки. Мітинг «Нацкорпусу» «Страна.ua» назвала «акцією залякування». «Радикалами» це ж видання називало людей, які зібралися під будівлею суду в Києві й намагалися завадити проїзду автозаку із А. Антоненком – підозрюваним в убивстві П. Шеремета.

Також «Страна.ua» в цей час писала, що українські праворадикальні організації постійно привертають увагу американських неонацистів, які «в останні

роки вже не раз намагалися поповнити ряди «Азова». Були й більш традиційні меседжі на підтвердження цього наративу: що влада хоче заборонити телерадіокомпаніям заперечувати російську агресію («Страна. ua», «112», «Вести»), переписує історію («Вести») тощо [165].

В цей наратив також включені меседжі про начебто дискримінацію російськомовних, антисемітизм і расизм в Україні, про праворадикальних бойовиків на службі влади, глорифікацію «гитлеровських пособників» і «переписування історії». Ці теми проросійські медіа традиційно піднімають перед виборами для мобілізації свого електорату та дискредитації націоналістичних партій. А що повноцінних інформаційних приводів було обмаль, то пропагандистам доводилось вигадувати штучні. В багатьох випадках для цього факти підмінювали коментарями та суб'єктивними тлумаченнями – дописи в соціальних мережах чи коментарі в ефірі телеканалів окремих політиків або «експертів» подавались у форматі, який читачі могли легко прийняти за новини від поважного джерела [79].

Наприклад, «Страна.ua» та (рідше) інші проросійські медіа використовували вигадані приклади антисемітизму, які регулярно постачає проросійський єврейський діяч Е. Долинський, для констатації «засилля антисемітизму» в Україні. Медіа ОПЗЖ поширили заяву цієї партії з протестом проти блокування фейсбук-сторінки В. Рабиновича під заголовком «Адміністрація Facebook стала на бік бандитів і неофашистів». Також «Страна.ua» потрактувала ініціативу відзначення річниці Акту проголошення української держави – важливої події в історії українських земель ХХ століття – в маніпулятивний спосіб: «Деды зиговали. Зачем депутаты Рады предлагают отпраздновать в 2021 году юбилей акта союза с Гитлером». В межах цього ж наративу телеканал «112» нагадав про «таємні тюрми СБУ», поставивши Україну в один ряд із країнами, де спецслужби на догоду владі катують і вбивають громадян – це також суб'єктивний матеріал, поданий як зважено-аналітичний. Станом на 2020 рік медіа партії ОПЗЖ і «Страна. ua» продукували 90% прокремлівських меседжів у всеукраїнському інфопросторі та забезпечували контентом регіональні осередки пропаганди. [79].

Так у проросійській «Страна.ua» знаходимо матеріали:

12.09.2020 р. «Зозуля, ти – нацист. Навіщо Зеленський нагородив орденом скандального футболіста». У статті пояснюють чому футболіста Р. Зозулю звинувачують у неонацизмі. Автор статті тлумачить це тим, що футболіст фотографувався з військовими, зокрема з батальйону «Азов», і позував з автоматом (стаття заблокована).

17.03.2021 р. «Вовчий гак та чорне сонце. Що не так із символікою українських націоналістів. Аналіз Гельсінської групи». У статті йдеться про спорідненість знаку «Азова» з символом дивізії СС «Дас Райх» так званого вольфсангеля або «вовчого гака». Автор статті відносить знак «Азову» до «символів ненависті» (стаття заблокована).

19.07.2021 р. «Втрачений слід «Азова» та СБУ. Як 5 років розслідували та розвалювали справу Шеремета». В статті висувують припущення про причетність представників «Азова» до вбивства П. Шеремета (стаття заблокована).

А згодом звинувачення в нацизмі дістав і весь український народ. У квітні 2022 року на сайті «РИА Новости» вийшла стаття вже згаданого Т. Сергійцева під назвою «Що Росія має зробити з Україною», яка закликає до цілковитого знищення України як держави та етноциду українців [13].

У досліджуваних статтях українці системно представлені як «пасивні посібники нацистської влади», щодо яких з огляду на неможливість притягнення до відповідальності всього населення, пропонується програма «перевиховання та денацифікації». Аналіз змісту цієї програми дозволяє кваліфікувати її не тільки як денацифікаційний, а і як окупаційно-колоніальний проєкт, що передбачає: встановлення тривалої воєнної присутності РФ на українській території; ліквідацію української державності та створення на її місці маріонеткових «народних республік» під повним контролем Москви; усунення чинної державної влади України; запровадження жорсткої цензури в політичній, освітній та культурній сферах; реставрацію радянської соціалістичної моделі суспільно-економічного устрою; терор проти мирного населення, що реалізується через «народну міліцію», репресії проти будь-якої опозиції до окупаційного режиму та примусове залучення

цивільних до відновлення інфраструктури, знищеної самими ж окупантами; заборону топоніма «Україна» як такого; нарешті – остаточну асиміляцію українців та інкорпорацію України до «російської цивілізації» як вищу і кінцеву мету всього задекларованого процесу. Таким чином, риторика «денацифікації» у досліджуваному тексті є не правовою чи гуманітарною концепцією, а ідеологічним обґрунтуванням знищення українського народу як суб'єкта історії, що відповідає доктринальним ознакам геноциду в розумінні Конвенції ООН 1948 року.

Автор статті вважає, що на втілення цього плану знадобиться щонайменше 25 років. У статті постійно наголошується на «штучності» Української держави та нації, існування яких «немає жодного цивілізаційного підґрунтя», а прагнення України до незалежності завжди завершується нацизмом. Крім національного і етнічного, автор цілком вітає і фізичне винищення українців. Громадян, які стали на захист своєї держави стаття пропонує якнайбільше знищувати на полі бою, а цивільне населення повинно по максимуму пережити тягар війни.

«Бандерівська верхівка має бути ліквідована... Соціальне «болото», яке її підтримало,... має пережити тягар війни і засвоїти пережитий досвід як історичний урок і спокутування своєї провини» [13].

Матеріал вийшов на державному медіа РФ «РИА Новости». Майже одразу він став недоступним для пошуку, але за допомогою Інтернет-архівів його досі можна переглянути.

По-перше, в Україні при владі немає жодної партії з нацистською чи неонацистською ідеологією. Демократичний режим правління зберігається від моменту проголошення незалежності України [164]. По-друге, з 2015 року в Україні діє Закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [221]. По-третє, в Україні не панує однопартійна система, яка заборонила всі інші, як це було в нацистській Німеччині.

Для нашого дослідження принципово, що «денацифікація» тут відверто означена як деукраїнізація – тобто пропагандистський наратив про «нацизм» саморозкривається як інструмент етноциду

Ще одним вагомим засобом медійного впливу на історичну свідомість аудиторії є відзначення святкових і пам'ятних днів, яке встановлює перелік та ієрархію важливості таких днів, а отже, й ідеологій, що їх ці дні унаочнюють. Перша сторінка газети «Сегодня» за 26.11.2007 р. (Рисунок 2.2). Прагнення президента В. Ющенка домогтися рішучого засудження Голодомору як злочину радянського режиму редакція кваліфікує як роз'єднавчий крок, «війну» проти радянської влади та, треба розуміти, її українських прибічників. Поміщаючи антирадянську пам'ять у контекст політики, пам'ять радянську це видання тлумачить як частину історії: тут-таки анонсовано спогади «українських чекістів» про померлого голову КДБ Крючкова, котрий, мовляв, «не дав перемогти путчеві» [127, с. 310].

Рисунок 2.2 [127, с. 310].

Російська пропагандистська машина гнучко реагує на поточну суспільно-політичну ситуацію в Україні, щоразу перебудовуючи свій інструментарій впливу. Якщо на початковому етапі збройної агресії РФ інформаційні операції були

зосереджені на просуванні концепту «русского мира», запереченні права України на власну державність, історію та перспективу розвитку, вдаючись до прямолінійної ворожої риторики, то на сучасному етапі стратегія трансформувалась: наголос переноситься на апеляцію до «здорового глузду» українців, нагнітання внутрішніх суперечностей, дезінтеграцію суспільної єдності та культивування суспільного скептицизму через маніпулятивне використання висловлювань вітчизняних політиків, журналістів і псевдопатріотів.

Тому підтвердженням є назви статей, у яких використовується маніпулятивно-лінгвістична тактика навішування ярликів, стверджування про безперспективність державних реформ: «Украина, новые языковые проблемы: похищение будущего»; українські опозиційні політики використовують принизливі терміни: «Вилкул о «пещерном национализме» в законе об образовании»; дія радикальних угруповань узагальнюється і подається як загальнодержавна: «Виктор Медведчук: В Украине агрессия, ненависть и нетерпимость возводятся в ранг национальной идеи»; сумнівна інформація: «Голуб: миллионы украинцев хотели бы получить гражданство РФ» [5, с.486].

В усіх наведених прикладах застосовується оперативна (або ситуаційна) маніпуляція, коли маніпулятор змушує сприймати будь-яку інформацію так, як йому вигідно, базуючись на стереотипах, потребах, звичках людей і має ознаки підступної тактики з акцентом, панічних настроїв [5, с. 486].

У лютому 2021 року РНБО вжила рішучих заходів для обмеження проросійського впливу в українському телепросторі, запровадивши санкції проти телеканалів із медіагрупи В. Медведчука: «112-й», «Newsone» та «ZIK» [224]. Спробу цих медіа відновити мовлення під новою назвою «Першого незалежного» телеканалу також було своєчасно заблоковано. Результатом стало суттєве скорочення обсягу проросійських інформаційних кампаній і наративів в ефірі вітчизняного телебачення, а загальна інтенсивність проросійської риторики на телевізійних платформах помітно знизилась. Водночас аналогічного ефекту в інтернет-просторі досягти не вдалося: проросійські наративи продовжують

активно поширюватися через російські Telegram-канали, діяльність яких на сьогодні залишається поза правовим регулюванням в Україні.

Попри декларовану незалежність від Кремля, Telegram фактично використовується російською стороною як інструмент інформаційного впливу, у тому числі за межами Росії. Частина каналів цієї платформи функціонує в інтересах іноземних кураторів, завдаючи цілеспрямованої шкоди сучасному українському інформаційному простору [323, с.82] та національній безпеці України

Українські дослідники виявили, що 88 проросійських Telegram-каналів було створено в перші дні повномасштабної війни і використовувалися «як офіційні джерела окупантів» або «імітували поведінку медіа, тобто публікували регіональну інформацію, переповнену пропагандою та дезінформацією». Н. Стеблина зазначає, що популярність Telegram-каналів зростає від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. За даними опитування USAID-Internews, 74% українців споживають новини із соціальних мереж, де Telegram є найпопулярнішим під час війни (60% у 2022 році порівняно з 20% у 2021 році). У 2022 році Telegram обігнав Facebook, який був найпопулярнішим у 2021 році (43% проти 25% у 2022 році) (Internews, 2022). Отже, Telegram лідирує в українському цифровому медіасередовищі, незважаючи на аматорський підхід його користувачів до висвітлення новин [322, с. 101-102].

Проросійські медіа (Telegram-канали) продовжують функціонувати як систематизована інформаційна зброя, що формує негативний образ українського націоналізму з метою руйнування національної ідентичності, виправдання збройної агресії та унеможливлення суспільної консолідації України навколо ідей державності і самобутності.

2.3. Олігархічний фактор в медіа та його вплив на сучасний український націоналізм

Медіа відіграють важливу роль для всього суспільства, бо вони відповідають за висвітлення подій, інформування суспільства, продукують відповідні символи, стереотипи, настанови, формують загальний настрій аудиторії, є агентом соціалізації. Перехід України до нового типу економічного розвитку і правової держави породжує величезну суспільну потребу в інформації, що й обумовлює особливу роль медіа в житті суспільства, які є одним зі складових інформаційного простору України. У цьому контексті незалежні та плюралістичні медіа є важливим інструментом інформування суспільства, його розвитку та соціальної згуртованості. Проте національний медіаландшафт є не громадянським («uncivil»), він зазнає впливу олігархів, «...які слідують власним («приватним») економічним та політичним інтересам, а не національному інтересу. Олігархічний медіаландшафт (як гібрид влади та власності) характеризується ірраціональністю через активне використання медіа-скандалів та політичних шоу як інструментів політичного протистояння». [156, с. 225].

Першим мислителем, який зауважив вплив олігархічних груп на функціонування політичної системи був Платон. Олігархія в нього – це устрій базований на майновому цензі, коли при владі стоять багаті, а бідні не приймають участі в управлінні.

Олігархія, на думку сучасних дослідників економічних процесів в суспільстві, – це зрощені з владою кланово-олігархічні групи, засновані на круговій поруці та патронно-клієнтельних стосунках, які володіють контрольними політичними та комерційними структурами та власними кишеньковими медіа[197, с. 281].

М. Михальченко аналізуючи, що живило появу олігархічного режиму в Україні, вказував на:

- притаманні українцям риси: безмежна довірливість, поступливість, відсутність свідомості необхідності постійної міцної єдності всіх членів держави не тільки під час війни, а кожного разу, що губило всі завоювання українців;
- жорсткий дефіцит кадрів чесних, компетентних, патріотичних;
- відкидання партійно-радянською номенклатурою, «червоними директорами», головами колгоспів «чистих» гасел комунізму, які згадали «гасло НЕПу... – «Збагачайтеся!» і завзято почали грабувати державу і народ України»;
- політичну волю та гроші деяких політиків, завдяки яким створювалися позаконституційні угоди, союзи, даючи змогу змінювати моделі з парламентсько-президентської на протилежну.

Дослідник, таким чином, виокремлює дуальні соціально-психологічні риси української ментальності (масовий рівень) як умову появи олігархів. З одного боку, згадані риси (довірливість, поступливість, а отже, бажання уникнення конфліктів) є соціально-психологічним позитивним ресурсом соціетальної інтеграції. Однак маніпулятивна експлуатація цих рис егоїстичною елітою і призводить до розчарувань, стаючи перешкодою для єдності (втрата постійності міцної державної єдності), з пошуком індивідуального порятунку – з іншого. На груповому рівні – брак фахової управлінської еліти та якостей чесності, патріотизму (відданості, готовність служити своєму народу) у них, зміна її світоглядної, ціннісної ідентичності з комуністичної на криміналізовану квазіліберальну, вольову спрямованість на корпоративні елітарні переваги.

В. Андрусів наголошує, що утвердження олігархату в Україні почалося ще в радянсько-цеховому кримінально орієнтованому й нечисельному прошарку, який зневажала більшість населення. Особисті якості, що суперечили тогочасним засадам суспільної моралі, спрямовувалися на забезпечення свого існування на більш високому матеріальному рівні порівняно з основним населенням. Автор, покликаючись на дослідження британського економіста М. Олсена, пов'язує це з «британською хворобою», коли є негласні таємні розподільчі коаліції, які використовують свій вплив на політиків для блокування доступу нових гравців і консервації існуючого стану доходів. Адже чиновники високого рангу «можуть

долучатися до таємних колективних дій у складі малих груп, вступаючи в змову для досягнення і забезпечення своїх інтересів, навіть якщо це підриватиме економічний ріст, якого прагне диктатор чи політбюро». [27, с.67-68].

З політологічної точки зору олігархи – це можновладці, які використовують монополізовані ними сектори економіки для концентрації у своїх руках політичної влади, а політичну владу – для подальшого збагачення. Сучасні олігархи володіють багатоманітними суспільними ресурсами: економічними (промислові та фінансові підприємства й установи), інформаційними (медіа), політичними (партії, парламентські групи й фракції, важливі державні посади, вплив на перших осіб у державі). Завдяки цим ресурсам олігархи приховують свої надприбутки від оподаткування, значну їх частину перекачують за кордон, ще іншу – використовують на політичні цілі [119, с. 32].

Нині в медіа часто зустрічаємо такі терміни як: «політичний олігарх», «політичний синдикат», «політичний холдинг», саме у 1996 році у науковий обіг ці поняття ввів директор Інституту політики М. Томенко. За його твердженням олігархія – це влада вузького кола осіб в державі, отримана не за видатні можливості, а на основі їх походження, багатства чи приналежності до правлячої чи фінансової еліти. Клановість – це специфічна форма організації фінансово-економічних та політичних взаємозв'язків певною групою осіб з метою посилення їх впливу на політичний процес, що є необхідною умовою для створення сприятливого законодавчого поля з метою подальшого збагачення [197, с. 281].

Уже в 1996 році відбувся певний поділ груп медіа в залежності не від їхніх фахових інтересів, а від інтересів їхніх «господарів». Заангажованість преси стала виразно помітною не лише з матеріалів, надрукованих на газетних шпальтах, але про це почали говорити відкрито – і журналісти, і високопосадовці, зокрема сам Л. Кучма. Одну з найкрасномовніших заяв із цього приводу зробив головний редактор газети «Независимость» В. Кулеба: «...ні про яку незалежну пресу сьогодні в Україні не може йти мова. Як і колись, преса зараз – служниця, а журналісти – привідні паски, але вже не однієї партії, а різних кланів». Неодноразове публічне ствердження політично-кланової залежності медіа вплинуло на їх сприйняття серед

еліт і загалу (принаймні серед освічених верств, здатних критично аналізувати прочитані й почуті тексти), а отже, певною мірою змінило саму суть медійної інституції. Медіа були вже не так речником інтересів суспільства, вповноваженим контролювати владу, як знаряддям певних політичних чи бізнесових груп, не вартим ані довіри громадян, ані поваги держави. Можна припустити, що задля утвердження в масах такої думки Л. Кучма та його оточення й говорили про заангажованість медіа як про доконаний і майже безальтернативний факт [127, с. 205].

М. Сенченко вважає, що «розвиток засобів комунікації забезпечив новоявленим олігархам щонайширші можливості для пропаганди своєї «віри». Медіа стали їхньою головною зброєю [241, с. 11].

Олігархи використовують власні медіа для отримання політичних дивідендів – проходження у владу пов'язаних із олігархами осіб і груп (партій), або формування стійкої суспільної думки з важливих для олігархічного бізнесу питань. Можна стверджувати, що олігархи контролюють те, яка інформація і в якому вигляді потрапляє до більшої частини виборців. Відповідно до цього легко формуються електоральні переваги й уподобання. У цьому легко переконатися, проаналізувавши частку власності олігархів на українському медіа-ринку.

У дослідженні «Майбутнє українських олігархів» розробленого Українським інститутом майбутнього проведено аналіз розділення українського ефіру між олігархами станом на 2018 рік (2.3).

Зазначені лідери: «ТРК Україна» 14,24 Ахметов; «Інтер» 9,37 Фірташ, Львовчкін; «1+1» 8,71 Коломойський; «ICTV» 7,27 Пінчук; «СТБ» 7,04 Пінчук; «Новий Канал» 4,6 Пінчук; «2+2» 3,3 Коломойський; «НТН» 3,26 Фірташ, Львовчкін; «ТЕТ» 3,17 Коломойський; «Плюс-Плюс» 2,22 Коломойський; «К1» 2 Фірташ; «НЛО ТВ» 1,73 Ахметов; «Ентер-Фільм» 1,66 Фірташ; «Піксель» 1,58 Фірташ; «112 канал» 1,4 Подшипков; «Бігуді» 1,27 Коломойський; «Мега» 1,25 Фірташ; «М1» 1,18 Пінчук; «NewsOne» 1,05 Мураєв; «Індиго ТВ» 0,8 Ахметов [8].

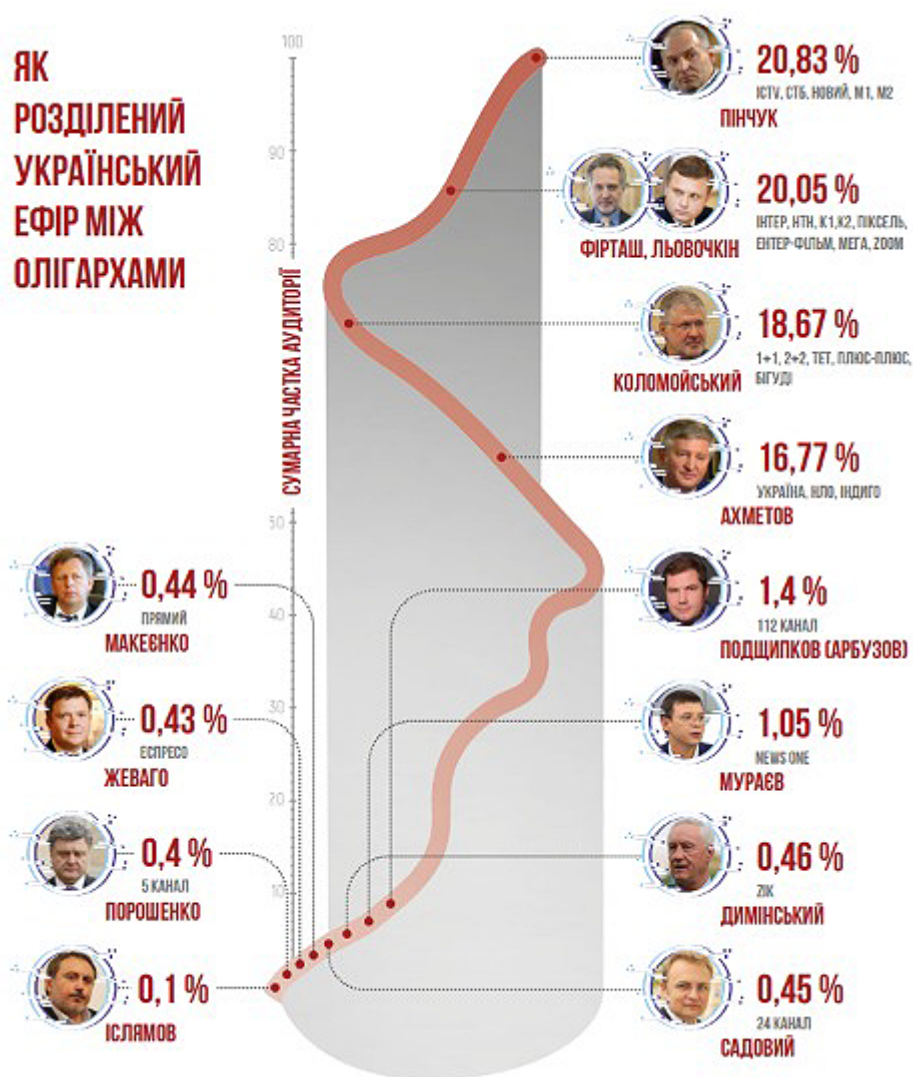

Рисунок 2.3 [8].

Олігархи в Україні тримають під контролем значну частину медійного простору. Це дає їм можливість формувати суспільну думку, просувати свої політичні та економічні інтереси, а також впливати на націоналістичні дискурси. Медіа за вказівкою олігархічних груп можуть як підсилювати націоналістичний патріотизм, так і демонізувати радикальні рухи залежно від ситуації. Медіа, власниками яких є олігархи нерідко викривлюють ідеї націоналізму, підпорядковуючи їх політичним чи економічним інтересам своїх «босів». Це має кілька ключових проявів:

- Комерціалізація ідей: замість глибокого висвітлення питань національної ідентичності, медіа часто обмежуються поверхневими патріотичними гаслами, що спрощують складні питання.

- Дискредитація радикальних рухів: радикальні націоналістичні групи часто зображуються як маргінальні або небезпечні, навіть якщо вони висловлюють суспільно важливі позиції.
- Розкол у суспільстві: медіа активно створюють інформаційні «бульбашки», де певна аудиторія отримує викривлену інформацію, що веде до поглиблення внутрішніх конфліктів.

Інформаційна поляризація поглиблює розкол між різними частинами суспільства. Це може призводити до конфліктів між поміркованими патріотами та радикальними націоналістами. У 2019 році деякі телеканали активно дискредитували націоналістичні рухи, такі як «Національний корпус», звинувачуючи їх у радикалізмі та зв'язках із незаконними діями. Націоналістична риторика використовувалася для дискредитації опонентів, наприклад, через акцентування на радикальних заявах певних кандидатів.

М. Сенченко зазначає, що олігархія незмінно спирається на «ліві» ідеї (то соціалістичні, то ліберальні), щоб спокусити людей теоретичною можливістю ділити національне надбання на всіх порівну або привласнювати собі його невідповідно велику частку в різного роду приватних авантюрах. В обох випадках спокуса полягає в тому, щоб менше працювати і більше споживати. В результаті нація виробляє все менше, а лєвова частка споживання припадає на олігархічні клани. Олігархічна пропаганда перетворює громадян на холопів. [241 с. 11-12]. М. Сенченко вважає, що національний підприємець і національний політик підлягають цькуванню всюди, де править олігархія. І головною зброєю цього цькування є медіа. «Це ставить перед націоналістами одне з ключових завдань – націоналізацію найбільших медіа і напрям їхньої діяльності на відтворення національної самосвідомості» [241, с. 52-23].

Олігархічні групи зацікавлені у збереженні деструктивного для держави і суспільства стану і стримуванні національного відродження, бо розрізнена атомізована маса – зручне поле для маніпуляцій. Тоді як люди з окресленими принципами і національною свідомістю важче піддаються інформаційному впливу. Тому останніми роками запроваджується інший інструментарій – запозичення

національних і конструктивних гасел політиками, що надалі дискредитують патріотичні ідеї [187].

В щорічній доповіді «Про дотримання прав людини в країнах світу», яку оприлюднив державний секретар США Е. Блінкен у 2020 році йшлося про те, що в Україні медіа, які належать олігархам, працюють за принципом «упередженого плюралізму», транслуючи погляди своїх власників, а незалежна преса не може конкурувати з ними. Це забезпечувало власникам медіа сприятливе висвітлення своїх союзників та критику політичних та бізнес-суперників. Десять найпопулярніших телевізійних станцій належали бізнесменам, основний бізнес яких не був у медіа. Через це незалежним медіа було складно конкурувати з медіа, які працювали коштом олігархічних субсидій.

Згідно з доповіддю Державного департаменту США, редакційна незалежність була особливо обмеженою у медіа, підконтрольних особам та олігархам, пов'язаним із російським урядом і спецслужбами. Міністерство оборони України у листопаді того ж року констатувало, що РФ посилила заходи з дискредитації вищого державного та військового керівництва країни, активніше залучаючи до цього проросійські медіа, журналістів та агентів впливу, зокрема й на теренах самої України. Паралельно фіксувався системний фінансовий і політичний тиск на Національну суспільну телерадіокомпанію України, інституцію, покликану забезпечити незалежну альтернативу олігархічним медіа. Державний бюджет 2020 року передбачав лише 89% від обсягу фінансування попереднього року, що само по собі було на 45% нижчим від законодавчо встановленого мінімуму. Парламент систематично ігнорував норму про обов'язковість виділення НСТУ щонайменше 0,2% видатків загального фонду держбюджету, що фактично консервувало фінансову залежність суспільного мовника. Доповідь також фіксує широку розповсюдженість «джинси» – прихованої оплаченої журналістики на замовлення політиків та олігархів. За результатами моніторингу ІМІ, лише 11 із 50 найвідвідуваніших інформаційних сайтів України були вільні від неї, а 70% виявлених матеріалів такого ґатунку мали виразно політичний характер, що дослідники пов'язували з цілеспрямованою спробою

формування громадської думки напередодні місцевих виборів 25 жовтня 2020 року[40].

Олігархічний контроль над медіа в Україні виступає системним чинником деформації інформаційного простору та ідеологічних процесів. Він обмежує розвиток незалежної журналістики, викривлює націоналістичний дискурс. Потрібно впроваджувати ефективні механізми демонополізації медіа, посилювати інформаційну безпеку та розвиток суспільного мовлення як альтернативи олігархічному впливу.

Після 2021 р. описана модель олігархічного впливу зазнала демонтажу: закон «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті(олігархів)» (№ 1780-IX) запровадив реєстр олігархів[219], а повномасштабне вторгнення прискорило вихід великого капіталу з медіа. У липні 2022 році найбільший медіавласник країни Р. Ахметов відмовився від ліцензій «Медіа Групи Україна». Відтак олігархічний чинник не зник, а трансформувався: з прямої власності на канали у вплив через фінансування телемарафону, джінсу в онлайн-медіа та анонімні Telegram-канали. Це означає, що описані вище механізми викривлення націоналістичного дискурсу слід шукати тепер не в ефірі, а в месенджерах, соціальних мережах.

Висновки до розділу 2

В даному розділі проаналізовано впливи медіа на формування сучасного українського націоналізму. З'ясовано, що ліберальна агенда в публікаціях українських медіа відіграє активну ідеологічну роль, часто формуючи негативний образ націоналістичного руху через механізми медіаконструювання реальності. В таких публікаціях націоналізм іноді асоціюється з радикалізмом, нетерпимістю, подається у контексті конфліктів, скандалів, насильства та протиставляється «європейським цінностям», правам людини та толерантності.

Емпірично підтверджено упередженість декотрих публікацій українських медіа стосовно націоналістичного руху в Україні. На прикладі матеріалів «ТСН» та «Українська правда» проаналізовано конкретні публікації, що засвідчують використання ними ліберальної моделі конструювання новин, що виявляється у симпатії до ліберальних соціокультурних процесів (ЛГБТ-дискурс тощо) та надання негативної конотації діям націоналістичних рухів.

Аргументовано системний характер деструктивного впливу проросійських медіа на формування образу українського націоналізму. Доведено, що сучасна російська інформаційна політика є прямим продовженням радянської пропагандистської традиції, яка ототожнювала український національний рух із фашизмом та нацизмом, створювала історичні міфи як інструмент політичної дискредитації та заперечувала право України на державність і самобутню ідентичність. Систематизовано основні пропагандистські наративи. Проаналізовано роль конкретних медіа («Страна.ua.», «112», «ZIK», «Newsone», «Вести» та інших) як рупорів «п'ятої колонії». В даних медіа виявлено цілеспрямованість та регулярність антиукраїнських меседжів, використання маніпулятивних жанрів, адаптацію російських пропагандистських тез до українського інформаційного контексту. В даних медіа український націоналізм свідомо криміналізується, щоб виправдати російське воєнне втручання. Показано кульмінацію пропагандистської дегуманізації українців. Скандальна стаття Т. Сергійцева «Що Росія має зробити з Україною» наочно демонструє перехід російської пропаганди від дискредитації до відкритих закликів фізичного знищення українців. Наукове осмислення цих процесів є необхідною умовою ефективної протидії інформаційної агресії та зміцнення національної стійкості України.

У розділі розкрито сутність олігархічного фактору та його безпосередній вплив на функціонування українських медіа і, як наслідок, на представлення націоналістичного дискурсу. З'ясовано, що в українських реаліях олігархія є не лише економічним, а комплексним явищем, яке ґрунтується на зрошенні бізнесу, влади та медіа. Підконтрольні олігархам медіа втрачають функцію суспільного контролю та перетворюються на інструмент просування кланово-олігархічних

інтересів. Таким чином, розкрито механізми інституційної залежності медіа від олігархів та їхню роль у формуванні політичних і світоглядних орієнтацій масової аудиторії.

Націоналістична ідея в олігархічних медіа або комерціалізується та спрощується до поверхневих патріотичних гасел, або ж дискредитується через асоціацію з радикалізмом. Олігархічний контроль над медіа послаблює демократичні інститути та спотворює взаємини між владою та суспільством. В умовах війни та інформаційного протистояння, маніпуляція націоналістичною риторикою може дискредитувати саму ідею національного спротиву.

Попри взаємну ідеологічну несумісність, три проаналізовані агенди в питанні націоналізму функціонально збігаються: ліберальна маргіналізує його як архаїку, проросійська криміналізує як «нацизм», олігархічна інструменталізує та комерціалізує. Відмінність лише в мотивації; результат для націоналістичного дискурсу однаковий витіснення з легітимного політичного поля. Саме ця конвергенція пояснює, чому до 2014 р. націоналізм залишався маргіналізованим попри відсутність єдиного центру тиску

Дослідження впливів медіа на українські націоналістичні рухи є необхідним для формування стійкої національної свідомості, здатної протистояти як зовнішній пропаганді, так і внутрішнім маніпулятивним практикам.

Розділ 3

Конструктивний дискурс медіа в поступі сучасного українського націоналізму.

3.1. Ресурсний потенціал українських націоналістичних медіа в контексті розбудови націоналістичного руху

Слід зазначити, що формування основних ідеологічних засновків українського націоналістичного руху відбувалося на сторінках преси націоналістичного спрямування. Так у 20-х роках ХХ століття у Празі були засновані часописи: «Національна думка», «Державна нація», «Розбудова нації». Попереднє узгодження основних ідеологічно-програмних постулатів напередодні утворення ОУН відбувалося передусім на сторінках часопису «Розбудова нації», який згодом перетворився на головний теоретично-інформаційний орган ОУН. Саме довкола нього сформувалася група діячів, які власне і стали постачальниками та артикуляторами ідей, покладених в основу політичної програми майбутньої організації: М. Сціборський, Д. Андрієвський, Ю. Вассиян, В. Мартинець, С. Ленкавський, З. Пеленський та інші [110, с. 14-15].

Як позиціонував журнал редакційний колектив, на внутрішній сторінці обкладинки кожного номеру, він містить «ідеологічні, філософічні, політичні, історичні, господарські, військові, літературні та ін. статті, спомини учасників української визвольної боротьби, огляди міжнародної політики, світового господарства, життя на всіх українських землях і життя українців на чужині та звідомлення в діяльності Організації Українських Націоналістів». Це підкреслює багатовекторність та різнотематичність «Розбудови нації» [202, с.75].

Контент «Розбудови нації» (1928–1934 роки) піддається типологізації за трьома блоками (групування авторське): ідеологічний (програмні тексти Ю. Вассияна, М. Сціборського про засади націоналізму), організаційний (звіти про діяльність ОУН, дискусії довкола устрою майбутньої організації) та міжнародний (огляди світової політики, аналіз визвольних рухів інших народів) [202]. Така

структура показує, що часопис від початку замислювався не як інформаційний бюлетень, а як інтелектуальна лабораторія руху: спершу на його сторінках узгоджували ідеологію, і лише потім, 1929 р., постала сама ОУН. У цьому сенсі український організований націоналізм у буквальному значенні народився з редакційного процесу.

Журнал виходив до осені 1934 року. В останньому номері журналу липня-серпня 1934 року надрукована стаття Б. Дніпрянського: «Московський імперіялізм та український націоналізм». Автор окреслює завдання українського націоналізму наступним чином: «І нема ніякого сумніву, що лише український націоналізм є тим животворчим, боєвим, волевым та могутнім рухом, який своєю безнастанною чинністю виховує та організовує Українську Націю і розбудовує її власні сили, щоб підготувати її до рішального зудару за своє визволення; лише він може довести її до перемоги та вибороти українську великодержавність. Український націоналізм поставив своїм завданням та метою спільно з націоналізмами інших поневолених Москвою народів створити могутній блок держав, щоб таким робом, оточивши Москву залізним кільцем не лише приборкати московський імперіалізм, а знищити його в корені». У даній статті Б. Дніпрянський зазначає, що український націоналізм має високолицарський та глибоко-моральний характер [76, с. 176-177].

Також існували нелегальні видання «Сурма», «Український націоналіст», вже приблизно через рік після постанови ОУН «Розбудова Нації» зайняла місце поруч «Сурми», як нелегальна протипольська література [162, с.123]. Для підкреслення того, що ОУН є для її членів не якимось механічним об'єднанням на зразок партій але окремою вірою в політичній ділянці, було укладено «Десять заповідей українського націоналіста», що стали загально знаними під своєю грецькою назвою «Декалог». Автором «Декалогу» був С. Ленкавський. Вперше «Декалог» був поширений, як вкладка до «Сурми», влітку 1929 року [162, с.126]. «Сурма» (кодова назва «Трубка») – підпільна політична газета, орган Української військової організації (УВО), що з 1 січня 1927 року виходила, переважно, щомісяця у 1927–1928 роках у Берліні та в 1928–1934 роках у Каунасі. В окупованій Україні журнал розповсюджувався безкоштовно накладом близько 10 000

примірників. Після заснування ОУН видання спеціалізувалося на військовій тематиці [294].

Редакторами часопису були видатні українські політичні діячі: Є. Коновалець, Р. Сушко, О. Сенік, Р. Ярій, С. Чучман. Редакція у цьому складі зробила епохальний внесок до української політичної публіцистики. Є. Коновалець писав у часопис на ідеологічно-програмні теми, його сподвижник з років визвольної боротьби сотник Р. Ярій – виступав з військової проблематики, С. Чучман – із політичних питань, О. Сенік – писав на теми визвольної боротьби інших народів [45].

Сам же В. Мартинець вів рубрику хроніки бойових дій УВО. Цікаво, що всі вищезазначені діячі почергово займалися доставкою газети, контролювали її розповсюдження на місцях.

Багато матеріалів на сторінках «Сурми» присвячено важливості пропаганди. «Пропаганда є в нашому столітті важнішою зброєю, ніж усі інші в боротьбі народів між собою. Лише дорогою пропаганди можна якусь справу зробити популярною в світі. Поневолений народ мусить вести пропаганду також тому, щоб паралізувати протипропаганду своїх національних ворогів, які стараються визвольні змагання поневоленого народу здискредитувати перед світом, як рівно ж посіяти зневіру, роздор та деморалізацію внутрі гнобленого ними народу, й так без проливу крові та великих зусиль знищити моральну основу визвольного руху» [45, с. 117-118].

На титульній сторінці кожного числа «Сурми» незмінно розміщувалось гасло: «Передавайте з рук до рук, з хати до хати!» Фактично це інструкція вірусної дистрибуції за пів століття до цифрової епохи.

Конспіративна дистрибуція «Сурми», розосереджені закордонні пункти пересилання, розгалужена мережа зв'язкових і заздалегідь підготовлені схованки означала, що рух розглядав доставку друкованого слова як повноцінну бойову операцію, не менш ризиковану, ніж збройні акції ОУН.

Наприклад, на Закарпаття «Сурму» висилали великими пакунками на адреси знайомих гуцулів, які приносили їх до умовлених колиб і там закопували. Через

деякий час до місця прибували зв'язкові з Польщі і забирали їх. Упродовж трьох років виходу «Сурми» вона жодного разу не потрапила до рук польської поліції [42].

Після поділу ОУН назву «Сурма» для своїх видань використовували і ОУН-б – «бандерівці», і ОУН-м – «мельниківці». У період після Другої Світової війни місячник «Сурма» виходив у Мюнхені (1949 – 1954 роки) під редакцією С. Ленкавського. Це видання «Сурми» було відновлено ЗЧ ОУН до 20-ти річчя заснування ОУН. Власну газету з такою ж назвою у 1980-х роках видавала ОУН-м [42].

Новий часопис ОУН-б із назвою «Сурма» постав перед читачами 28 лютого 1949-го прологом:

«Не випадково відновлюємо видання «Сурми» якраз у 20-річчя заснування ОУН. Ми на те, щоб прорубувати шлях у майбутнє, щоб здійснити недовершені пориви попередніх поколінь, для тих, що прийдуть після нас. Відзначаючи нашу пов'язаність з революційним поколінням наших найближчих попередників – з Українською Військовою Організацією – відновлюємо видання того підпільного органу, що безпосередньо перед заснуванням ОУН кинув був посів ідей українського революційного націоналізму» [31, с.1].

У газеті виходили друком політичні аналізи і ідеологічні статті, також у ній документувалися підпільні операції ОУН в Україні. Фактично газета «Сурма» відіграла значну роль в становленні ідеології українського націоналізму та формуванні світогляду цілої маси українців, нащадки яких змогли досягнути Незалежної України в 1991 році.

У 2022 році В. Долинка створює в Чикаго газету «Сурма», матеріали якої також виходять на сайті surma.com.ua. У першому номері за 15 червня йдеться:

«В умовах повномасштабної війни проти споконвічного ворога – Московії, в умовах наявності потужних внутрішніх ворогів України – кланово-олігархічної системи, в умовах переходу глобалізованого світу до дуже важких часів, Український Народ та Україна потребують свого україноцентричного ЗМІ!» [42].

У першому номері поміщена стаття про Є. Коновальця. До першого примірника газети дописує статтю Р. Коваль, який є редактором ще однієї націоналістичної газети «Незборима нація». Україноцентричне медіа «Сурма» дописує на різні тематики: політика, економіка, культура, освіта, духовність та інші.

Після Другої світової війни український націоналістичний рух почав створювати організаційні осередки закордоном. У 50-х роках націоналістичні організації формували окремі системи політичних, ідеологічних, пропагандистських, фінансових, культурно-освітніх структур. Особливе місце займала інформаційна інфраструктура. Як зазначає К. Акименко періодичні видання виступали найдоступнішим засобом для популяризації націоналістичної ідеології, трансляції політичної доктрини, формування національної ідентичності у різних поколінь діаспори, спонукання до участі у визвольному русі та політичних виступах. Завдяки системі видань було створено інформаційний простір, який об'єднав локальні українські етнічні спільноти в різних країнах світу, поширював націєтворчий дискурс, утверджував систему національних ціннісних орієнтирів [4, с. 62].

Так закордоном у Мюнхені в 1950 – 1957 роках виходив «Український самостійник» – політично-інформативний тижневик, спершу як офіціоз Закордонних Частин ОУН за редакцією К. Кононенка, С. Ленкавського, Д. Штикала, З. Пеленського, Є. Штендери. Після розламу в ЗЧ ОУН (лютий 1954 року) часопис перебрала фракція ОУН-з, а ЗЧ ОУН почали видавати свій тижневик «Шлях Перемоги» [273]. З вересня 1957 року газета «Український самостійник» переходить у журнальний формат і виходить раз у місяць. Головними редакторами в 1957 – 1958 роки були: Л. Ребет, В. Маркусь; з 1959 року – редагує колегія: Б. Кордюк, В. Маркусь й А. Камінський [274]. У журналі переважали публікації та аналітичні огляди про ситуацію в Україні в політичній, економічній, культурній сферах. Публікувалися статті в яких аналізувався стан українського націоналізму на українських теренах [275]. Всього вийшло 212 чисел. Від січня 1976 року «Український самостійник» формально об'єднався з журналом «Сучасність».

Серед видань ЗЧ ОУН варто виокремити «Визвольний шлях», який був заснований в 1948 році у Лондоні. Спершу видавався референтурою пропаганди теренового Проводу ОУН виключно для членів організації невеликим тиражем у форматі циклостилю. З 1951 року видавцем журналу стала Українська Видавнича Спілка (УВС). Одночасно з тим, як це видання набуло офіційзу Проводу ЗЧ ОУН, воно стало доступним на широкий загаль [4, с. 64]. Важливо й те, що видання стало рупором низки міжнародних антикомуністичних та антирадянських організацій і об'єднань, таких, як Антибільшовицький блок народів (АБН) [83, с. 126].

У першому числі зазначено: «Журнал ставить перед собою ціль висвітлювати читачам та обговорювати на своїх сторінках різноманітні державно-політичні, суспільні, соціально-економічні та громадські проблеми і питання національно-визвольної революційної боротьби України на всіх поневолених московсько-більшовицьким імперіалізмом народів – націй єдиного фронту АБН» [30, с.1].

Головними гаслами «Визвольного шляху» від перших чисел його появи у світі стали ось ці три: «За Українську самостійну соборну державу!», «Воля народам!», «Воля людині!» Трохи згодом про ідейні позиції часопису декларовано чіткіше: «Визвольний шлях» – журнал активного українського ідеалізму, для якого гасло «Бог і Батьківщина» є життєвим гаслом... І в цьому – вся цілеспрямованість журналу; журнал стоїть на націоналістичних позиціях, бо це позиції витримки до кінця» (16-річчя «Визвольного шляху», 1962 рік). У цьому вислові коротко, але яскраво й правдиво, схарактеризовані своєрідні чотири «вогненні стовпи», що чітко виокремлюють ідеологічні, програмові та світоглядні позиції: українська нація, українська держава, український націоналізм, християнська мораль [264, с. 33].

«Визвольний шлях» сформувався як український суспільно-політичний, літературний і науковий часопис. Журнал містив ідеологічні матеріали, зокрема, праці Д. Донцова, С. Бандери, Я. Стецька та інші та «вишкільні» матеріали для підвищення політичної обізнаності членів організації. Часопис приділяв велику увагу висвітленню радянської доби, особливо дисидентському руху на теренах УРСР. Журнал розміщував документи пов'язані з правозахисним рухом, передруки творів української літератури періоду Розстріляного відродження та

«шістдесятників», твори самвидаву, політичні документи, огляди книг, новини й аналітику щодо діяльності опозиції в Україні. Дисидентство розглядалося як продовження національно-визвольного руху на Батьківщині [4, с. 64-65].

У 10-му номері журналу 1991 року «Визвольний шлях» публікує «Звернення голови Проводу ОУН до народу». У зверненні С. Стецько зазначає, що український народ не потребує зайвого референдуму, щоб утвердити свою незмінну волю до державності, бо він уже чимало разів виявив свою волю плебісцитом крові: «Нам пора негайно приступити до розбудови та закріплення молодого держави України. Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!» [259, с. 1156-1157]. В подальших номерах журналу «Визвольний шлях» публікуються постанови, щодо внутрішньої політики ОУН [214; 215] та головні ідеологічні засади українського націоналізму[50].

У програмних публікаціях «Визвольного шляху» початку 1990-х націоналізм окреслено багаторівнево, як світогляд, «одвічну стихію», ідеологію та організований рух [50 с.1453-1454]. Для даного дослідження показовий не зміст, а риторика цих дефініцій: квазірелігійна (порівняння українського націоналізму з «Духом Одвічної Стихії») та натуралістична (порівняння з Гольфстрімом) метафорика надає націоналізмові статусу природного закону, а не політичного вибору. Ця сакралізована стилістика, успадкована від міжвоєнної публіцистики, різко контрастує з прагматичною мовою сучасних націоналістичних медіа. І сам цей контраст є вимірюваним маркером еволюції руху, який ми фіксуємо в підрозділі 3.3

У 1995 році створено київську філію редакції часопису «Визвольний шлях», а у 2004 році редакцію журналу остаточно перенесено до Києва. Журнал й надалі відображав основні явища політичного, економічного й духовного життя України з позицій українського націоналізму: «Українська Нація – її збереження, оздоровлення і розвиток – залишається в центрі нашої критичної уваги. Розкриватимемо те, що тривке, закономірне, що коріниться в минулому та проростає у майбутнє, що є родючим ґрунтом для зростання й розвитку майбутньої Української Нації [43, с. 3].

Останнє число журналу вийшло у 2009 році. Головними редакторами журналу були: Г. Драбат (1948-1977 роки), С. Галамай (1977-1979 роки), І. Дмитрів (1979-1999 роки) С. Олеськів (2000-2003 роки), А. Гайдамаха (2004 – 2009 роки) [4, с. 64].

У 1954 році С. Бандера започаткував у Мюнхені ще один офіційний пресовий орган ЗЧ ОУН – тижневик «Шлях Перемоги», який виходив як громадсько-політичне видання у газетному форматі. Видання виникло внаслідок другого розколу в націоналістичному русі, коли «Український самостійник» перейшов до рук ОУН-з.

«З цим днем приступлено до видавання газети «Шлях Перемоги», яка є одним з пресових речників ЗЧ ОУН, заступає ідеологію українського революційного визвольного руху і стоїть на українських самостійницьких позиціях. Наш пресовий речник буде служити українській справі так, як цього вимагають потреби нашої Воюючої Батьківщини і твердо стоятиме на ґрунті українського визвольного руху» [29, с.1].

У газеті «Шлях Перемоги» публікувалися матеріали, що стосувалися діяльності опозиційних сил в Україні, репресій в СРСР, суспільно-політичного життя в діаспорі, хроніки міжнародних подій. Часто друкували спогади присвячені видатним постатям націоналістичного руху в манері глорифікації.

У 2024 році видання відзначило 70-ту річницю. У свій час, «Шлях Перемоги» став одним із основних рупорів Антибольшевицького Блоку Народів, а багатолітній Президент АБН та Провідник ОУН-б Я. Стецько був співредактором часопису. Ця традиція збереглася і по сьогодні: на сторінках бандерівського тижневика регулярно публікуються матеріали з новітнього антиімперського фронту. Пройшовши довголітній шлях свого становлення як виразника волі націоналістів, як пропагандиста націоналістичної думки та ретранслятора нових націоналістичних смислів, «Шлях Перемоги» зберіг непорушним своє цільове призначення, а разом з тим навіть спосіб інформування у вигляді друкованого слова на паперовому носії, що підкреслює унікальність газети. [32]. На відзначенні 70-річчя газети директор НАЦ «Українські студії стратегічних досліджень»,

військовослужбовець Ю. Сиротюк зазначив, що «Шлях Перемоги» надсилається на фронт: «Коли кілька днів сидиш на бойовому, тобі природно хочеться читати і наявність газети допомагає. Треба не забувати, що сучасна війна ведеться у чотирьох просторах – на землі, у воді, у повітрі і в свідомості людини. Росіяни збираються вкласти до 700 мільйонів доларів в інформаційну війну у тому числі на нашій території, і тому важливо, щоб ми підтримували ту справу, яку продовжує займатись «Шлях Перемоги»» [41]. Головний редактор газети В. Рог підкреслює, що сторінки «Шляху Перемоги» – це величезний архів та спадщина. Всі числа оцифровані і викладі на сайтах «Архів ОУН-УІС» та «Націоналістичний портал» [303]. На думку В. Рога український націоналізм сьогодні став суспільним явищем. З поодиноких ентузіастів, малочисельних і маловпливових груп та організацій кінця 1980-х початку – 1990-х минулого століття виріс націоналістичний рух, який став впливовим і сьогодні є надбанням суспільства. В. Рог зазначає, що націоналістичні організації практично в повному складі – в лавах Сил оборони України. Середовище бандерівців повністю зосередило свої зусилля на безпосередній боротьбі із загарбниками і відклало далеко набік політичні змагання [226].

Також варто зазначити, що ЗЧ ОУН видавали Бюлетень Проводу ОУН (Німеччина), Бюлетень Проводу Юнацтва ОУН, Бюлетень Теренового Проводу ОУН у Великій Британії, тижневик «Гомін України», заснований в Канаді. «Гомін України» заснований у грудні 1948 року; а від серпня 1949 року – орган Ліги Визволення України в Торонто. Від перших чисел позиціонований як національно-державницький. Містить матеріали про УПА, історію, боротьбу з комунізмом, героїв Українського визвольного руху. Редактори: М. Сосновський (1948 – 1949, 1951 – 1954 роки), Р. Рахманний (1949 – 1951 роки), В. Солонинка (1954 – 1979 роки), А. Бедрій-Антей (1979 – 1980 роки), О. Матла (1980 – 1981 роки), О. Романишин (1981 – 2018 роки), О. Соколик (від 2018 року) [4, с. 65].

Під егідою ОУН-м з 1948 року в Чикаго виходив журнал «Самостійна Україна», який з 1994 по 2014 роки друкувався у Києві. «Самостійна Україна» – суспільно-політичний та історичний журнал, орган Центральної Управи

Організації державного відродження України (ОДВУ) та (з 1973 року) Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій (ІСНО), одночасно ОУН (група полковника А. Мельника). Спочатку це був місячник, від 1974 року – двомісячник, від 1981 року – щоквартальник. В 1988 році на 11-му Великому зборі українських націоналістів журнал «Самостійна Україна» проголошено пресовим органом ОУН. У журналі інформували про визвольні змагання українського народу на рідній землі, вміщували статті ідеологічної, історичної, культурної, господарської тематики, твори сучасних українських письменників, розглядали актуальні проблеми міжнародного й українського життя. Редакція проголошувала ідеї державного відродження України [55].

Пресовим органом ОУН-м виступала газета «Українське слово». Вона була заснована українською організацією Франції Український народний Союз (УНС) в 1933 році, але виходила з перервами. Редакцію «Українського слова» після Другої світової війни очолив член Проводу ОУН-м О. Штуль (1948 – 1977 роки), а згодом М. Стиранка (1977 – 1996 роки). Серед авторів тижневика були авторитетні діячі визвольного руху: Д. Андрієвський, Я. Гайвас, Ю. Бойко, Ю. Пундик, Є. Мацяк, науковці В. Кубійович, П. Стерчо, Ю. Шевельов, А. Жуковський. З 1970-х років пріоритетним стає інформування діаспори про дисидентський і правозахисний рух в УРСР, а також публікація праць опозиціонерів [4, с. 64].

Дослідниця Стасюк О. зазначає, що період національно-визвольних змагань сорокових та п'ятдесятих років ХХ століття був найбільш плідним у плані видання літератури ОУН. Масштабність поставлених завдань, а також потреба переосмислення багатьох ідейно-політичних позицій зробили працю ідеологів, публіцистів і видавців особливо актуальною. Протиставляючи свої ідеї нацистській та більшовицькій ідеологіям, ОУН створила багату публіцистичну спадщину, яка нараховує понад 100 найменувань періодичних видань, майже 500 брошур, сотні листівок, відозв, декларацій та інших друкованих матеріалів на території України [255].

За матеріалами досліджень О. Стасюк складено таблицю про видавничу діяльність ОУН у 1940-1950-рр. [255; 256].

Таблиця 3.1

Видавнича діяльність ОУН у 1940-1950 роках

№	Аспект	Зміст / характеристика	Джерело
1	Хронологія та масштаб	Найбільш плідний видавничий період ОУН: 1940–1950-і рр. Загальний обсяг: понад 100 назв періодичних видань, близько 500 брошур, сотні листівок, відозв, декларацій.	[255, с. 181–182]
2	Пік видавничої активності	1947 р. — абсолютний максимум: 90 окремих видань ОУН-б підрадянського періоду. Масовий друк зупинено радянськими органами у 1954 р.; поодинокі екземпляри з'являлися до середини 1960-х рр.	[255, с. 183]
3	Мережа друкарень	Станом на початок 1945 р. — близько 30 друкарень; практично кожний край і округа мали власну. Головний центр — «Зелений гай» (Львівщина): друкарня «Прага», крайові «Самара», «Полтава», «Вінниця». Окремо — друкарня ім. Лопатинського (Карпати, Дрогобиччина).	[256, с. 41]
4	Період нім. окупації (1941–1944)	Організовано понад 10 друкарень; щорічно: 12–30 періодичних видань (виняток — 1941 р.: 4 часописи), 30–70 неперіодичних. Спроби ОУН опанувати пресовий сектор придушувались гестапо (арешт С. Ленкавського, Львів, 1941 р.).	[255, с. 183]
5	Керівний орган пропаганди	Навесні 1944 р. створено Головний осередок пропаганди й інформаційної служби (ГОПІС) — єдиний координаційний центр для ОУН та УПА. Керівник: П. Полтава. До ГОПІС контроль здійснювали Я. Бусел, пізніше М. Дужий.	[255, с. 182]
6	Найдовговічніші часописи ОУН-б	«Ідея і чин» (1942–1946); «Революціонер-пропагандист» (1947–1950); «На зміну» (1946–1950); «За волю нації» (1946–1950); «Молодий революціонер» (1948–1953); «Інформативні вісти» (1944–1947); «Хрін» (1947–1950).	[255, с. 183]

№	Аспект	Зміст / характеристика	Джерело
7	Наклади	«Ідея і чин» (друкарня «Прага»): 2 000 прим. Травень 1944 р. — осередок «Зелений Гай» розіслав: 242 прим. «Щоденних вістей УІС», 342 прим. «Вістей УІС», 241 прим. «Тижневих вістей УІС» до 5 областей.	[256, с. 84–85]
8	ОУН-б та ОУН-м	Видавнича діяльність ОУН-б тривала до 1953 р. ОУН-м припинила діяльність у підрадянській Україні на початку 1944 р., оголосивши боротьбу безперспективною, — звідси кількісна перевага ОУН-б.	[255, с. 181–182]
9	Технічні умови	Малий формат видань (економія паперу, конспіративне транспортування). Низька якість друку: непристосовані приміщення, брак фахівців, низькосортний папір і фарби. Суворий конспіративний режим на всіх етапах.	[256, с. 84–85]
10	Художнє оформлення	Ілюстратори підпілля: М. Черешньовський, Н. Хасевич (найбільш цінований), О. Перун («Сян») — референт пропаганди Буковинського проводу, виготовляв кліше для бофонів; С. Радиш («Сизий») — газета Коломийського осередку. Більшість митців не підписувала робіт.	[255, с. 183–184]
11	Тематичний спектр	Військові: «До зброї», «Повстанець», «Стрілецькі вісті», «Шлях перемоги». Ідеологічні: «Ідея і чин», «Революціонер-пропагандист». Молодіжні: «Молодий революціонер», «На зміну». Аналітичні: «Вісті УІС», «Інформативні вісті». Сатиричні: «Хрін», «Український перець».	[255; 256]
12	Ідеологічний контекст	Видавнича діяльність ОУН формувалась у протистоянні двом тоталітарним ідеологіям — нацистській та більшовицькій — і слугувала інструментом артикуляції самостійної позиції українського інтегрального націоналізму.	[255, с. 181–182]

Преса ОУН не лише оперативно відтворювала перебіг поточних подій, а й порушувала складні політичні, теоретичні й навіть філософські проблеми. Побіч серйозних теоретично-аналітичних праць П. Полтави, Й. Позичанюка, Я. Старуха,

Д. Маївського, друкувалися поезії, повстанські пісні, оповідання, спогади і навіть анекдоти, названі «повстанськими шпильками».

Часто журналісти, які боролися з ворогом словом, у безвихідному становищі закінчували життя, щоб не потрапити до рук ворога, й імена їх в більшості випадків не відомі. У великій кількості підпільних видань уміщено заповіді підпільної преси, в яких йдеться: «Читай мене швидко і другому передай, бо на мене ждуть тисячі таких, як Ти, і тому злочином є затримувати мене!»[232].

Слід зауважити, що деякі газетні публікації (найбільш вдалі статті) друкувалися як листівки і розповсюджувалися як підпільні друковані видання малого формату[232, с. 188-189].

На сторінках видань ОУН значна увага приділялася принципам кадрової політики. Оскільки націоналістичні організації поповнювалися новими членами та симпатиками, існувала необхідність їх ознайомлення з організаційними засадами. Окреслювали обов'язки та актуальні завдання членства, подавався ідеал цінностей націоналіста. Розглядалася стратегія розширення організацій, для недопущення процесу старіння та стагнації складу. В даному контексті значний обсяг публікацій був присвячений молоді націоналістичних організацій. На сторінках зазначених видань особлива увага приділялася ідеології українського націоналізму, морально-етичним засадам, до яких повинна прагнути молода людина, фізичному гартові. Націоналістична преса вміщала публікації з історії націоналістичних організацій та життя їх визначних діячів, теорії націоналізму, програми організацій. Політика націоналістичних організацій у видавничій сфері ставила за мету сприяння збереженню національної ідентичності та формування історичної пам'яті [4, с. 67-68].

Розповсюдження націоналістичної літератури надзвичайно дошкуляло радянській окупаційній системі. Відгукуючись на заклики організації, українське населення активно підтримувало вояків УПА, масово саботувало накази і рішення радянських органів влади, що стосувалися мобілізації до червоної армії, виконання хлібопостачання, організації колгоспів, проведення виборів тощо. Це руйнувало

плани більшовиків, знижувало показники радянських партійних органів та адміністрації на багатьох ділянках праці[256, с. 90].

Чи не найбільшу тематичну групу антирадянських матеріалів складали повідомлення про більшовицькі звірства у тюрмах Львова, Самбора, Луцька, Рівного, Чорткова, Станіслава та інших міст і сіл Західної України. Газети публікували списки загиблих від рук працівників НКВС, описували жахливі сцени мордування безборонного населення, друкували свідчення дивом уцілілих очевидців. У розвиток цієї тематики детально висвітлювали масове нищення державного і громадського майна, до чого вдавалися, відступаючи, більшовики: фабрик, заводів, нафтових і газових копалин, громадських будинків, церков тощо. У багатьох статтях висміювали більшовицький спосіб господарювання, засуджували злочинну недбалість голів колгоспів, які віддавали накази орати мерзлу землю чи збирати нестигле жито лише для того, щоб вчасно рапортувати нагору про завершення польових робіт, чим прирікали селян на нестачі та голод [256, с.99-100].

Виявляючи високий професіоналізм, підпільні публіцисти торкалися складних ідейно-політичних, філософських, моральних та інших проблем, що робило підпільну публіцистику повновартісним культурним явищем. Ідеї ОУН не знайшли багато прихильників серед східноукраїнського населення, але міцно ввійшли в свідомість українця-західняка, що дозволило Галичині наприкінці 1980-х років стати П'ємонтom української революції [255, с. 185].

Видавнича інфраструктура підпілля — з власними друкарнями, кадрами, логістикою і навіть «редакційними стандартами» була, по суті, інформаційним сегментом підпільної держави. Це дозволяє стверджувати: традиція розглядати медіа як стратегічний ресурс національної безпеки, законодавчо оформлена в Україні після 2022 року, має у вітчизняній історії столітній прецедент.

Ідейно-політичну боротьбу на своїх сторінках продовжили медіа націоналістичного спрямування, які виникли у дев'яностих роках ХХ століття: «Державність», «Незборима нація», «Націоналіст», «Українські проблеми», «Бандерівець». У 2003 році виходить газета Конгресу українських націоналістів

«Нація і держава». Також свої газети випускають ВО «Свобода», «Національний корпус». У 2014 році полк «Азов» випускає фронтовий часопис «Чорне сонце», який виходить упродовж трьох років. «Правий сектор» у 2015 році запускає інформаційний ресурс «Сектор правди», а у 2016 році реєструє друковане медіа – газету «Сектор дії» [239, с. 525].

Вагомий вплив на формування сучасного українського націоналізму зробив суспільно-політичний журнал «Державність», заснований у 1991 році у Львові. У журналі публікуються статті, які декларують ідеали національно-державної незалежності, демократії, громадянського суспільства. На сторінках журналу виходять публікації з теорії нації та національно-визвольного руху, історії України, філософії, політології, права, соціології, демографії, міжнаціональних і міжнародних стосунків, державного будівництва, соціально-економічного, релігійного і культурно-мистецького життя, освіти; окремі літературні твори. Серед авторів: В. Мороз, Є. Гуцало, В. Бирландик, С. Вовканич, Ю. Покальчук, П. Дужий, С. Злупко, А. Погрібний, М. Добриденько, С. Хмара, В. Чорновіл, П. Штепа, В. Паїк, М. Богачевська-Хом'як, П. Мірчук, С. Мудрик, А. Камінський, З. Ковальський. Географія розповсюдження: Україна, Австралія, Бельгія, Канада, Польща, США. Головний редактор – М. Стасюк (від 1990 року), співредактор – Я. Дашкевич (від 1994 року). Загалом до червня 2007 року вийшов 51 номер. [73].

У перших номерах публікуються статті: «Вождь українського національно-визвольного руху. (До 100-річчя з дня народження Євгена Коновальця)», автор П. Мірчук, «Мова і нація» – Д. Кривенко, «Антибольшевицький Блок Народів – історія і завдання» – В. Бирландик, «Революційність українського націоналізму» – О. Вітович, «Концепція національної організації» – О. Вітович, «Нещастя нації – брак націоналізму» – В. Цветков, «Вік націоналізму» – В. Чемерис, «Нашій державі понад 2000 років» – В. Буча, «Хрестом і мечем» – Д. Донцов [160; 125; 21; 34; 33; 299; 293; 28; 82]. У першому номері журналу за 1992 рік публікується маловідома автобіографія С. Бандери «Мої життєписні дані». С. Бандера зазначає, що після того як постала ОУН, його завдання в ОУН були загально-організаційні на Калуський повіт та членська праця в студентських клітинах. Одночасно він

виконував різні функції у відділі пропаганди. «В 1930 р. я провадив відділ кольпортажу підпільних видань на Західно-Українських Землях опісля до цього долучився технічно-видавничий відділ, а з початку 1931 р. ще й відділ доставки підпільних видань з-за кордону. В тому самому році (1931) я обняв керівництво цілою референтурою пропаганди в Крайовій Екзекутиві ОУН, яку в той час очолював Іван Габрусевич. [15, с. 49]. Як бачимо, С. Бандера починав свою діяльність в ОУН саме з розповсюдження та видання націоналістичних друкованих матеріалів на західно-українських землях. У наступному номері виходять статті: «Проблеми державності України» – Р. Коваль, «Націоналізм справжній і «демократичний»» – С. Іщенко [117; 106] та інші, в яких розглядається українська національна ідея.

Так у статті «Нація, національна ідея, націоналізм» В. Яворський тлумачить українську національну ідею, як вихід українців на світовий рівень у політичній, економічній і культурній сферах. У політичній сфері українці мають остаточно утвердити українську державу, зробити українське суспільство внутрішньо монолітним з великим запасом стійкості, населення України має ототожнювати себе з Україною, а не якою іншою державою, наприклад. З Росією. Україна повинна стати потужною у військовому розумінні, проводити незалежну політику та серйозно впливати на загальну ситуацію в Європі. Щоб досягти цього, Україна насамперед має вирватися з ідейно-духовної та економічної залежності від Росії. Причина, яка стримує розвиток українців, полягає у згубній звичці наслідувати російські зразки. Ця звичка є результатом понад трьохсотлітнього російського поневолення України. Розрив із Росією має бути широким і невідворотним. Головні зусилля повинні спрямовуватися на виведення України з-під російського інформаційного впливу і досягнення абсолютного домінування української національно-патріотичної ідеології в інформаційному просторі держави. На всій території держави має абсолютно домінувати українська мова. Радіо, телебачення, преса мають бути україномовними, те саме стосується і видання книг, концертів, кінофільмів. Населення України має розвиватися на традиціях українського мистецтва, літератури, музики, театру філософії, релігії тощо. Це означає, що

суспільне життя має бути українським не тільки за формою, а й за змістом. В. Яворський вважає, що основою для успіху цієї боротьби є, безсумнівно, культурна ізоляція Росії. Метафора «інфікованості» російством, до якої вдається автор, підкреслює радикальність пропонованого рецепту: культурна ізоляція від Росії розглядається як перший і обов'язковий крок деколонізації суспільної свідомості, підкріплений масштабною просвітницько-пропагандистською роботою на основі документованої історичної пам'яті. [306 с. 13-14].

Принципово важливим у концепції Яворського є те, що суспільне життя має бути українським не лише за формою, а й за змістом, а в масовій свідомості має утвердитись стійке сприйняття Росії як цивілізаційно чужого.

Така антиросійська пропаганда ведеться і на сторінках газети «Незборима нація», яка заснована у 1994 році письменником, чоловічим громадським діячем Р. Ковалем. До цього з 1991 Р. Коваль видавав газету «Нескорена нація», але через суперечності у редакційній політиці з І. Кандибою, який фінансував дану газету, Р. Коваль реєструє нове медіа, яке виходить і по сьогодні.

Р. Коваль коментував свої розходження з І. Кандибою наступним чином: «У нас виникли непорозуміння – через ставлення до Слави Стецько. Я був проти, щоб побивати її на сторінках «Незборимої нації», а Іван Кандиба тільки того й хотів. Бо всіма фібрами душі ненавидів її, фактично заздрив. Її усі знали, вона мала ресурси. І авторитет. А Кандибу мало хто знав, ще менше людей зважали на нього. Страшенно заздрив Кандиба і Левкові Лук'яненку. Мовляв, ми сиділи за однією справою, тебе весь світ знає, а мене майже ніхто» [105, с. 2].

У травневому номері «Незборимої нації» за 1994 рік редакція сформулювала сім програмних постулатів, що відображають ідеологічне кредо видання. Їхній зміст зводиться до такого: держава є нежиттєздатною без примату національного мислення над економічним прагматизмом; нація, яка ігнорує власні інтереси, неминуче підпорядковується інтересам чужим; воля і ідея є взаємообумовленими – перша без другої сліпа, друга без першої безсила; демократичні цінності, що переважають над інстинктом національного самозбереження, здатні знищити саму основу державності; відповідальність за державу лежить не лише на інститутах, а

й на кожному громадянині особисто; влада є лише інструментом реалізації державотворчої ідеї, а не самодостатньою метою; нарешті, саме національна ідея надає сенс існуванню нації як такої [105, с. 2].

Показово, що всі сім тез вибудовують єдину ієрархію цінностей, у якій національна ідея посідає системоутворюючу позицію в час коли молода українська держава перебувала в умовах глибокої економічної кризи, що об'єктивно сприяло витісненню національного дискурсу прагматичними міркуваннями виживання. Редакція «Незборимої нації» свідомо протиставляла цій тенденції ідеологічний максималізм, розглядаючи медіа як інструмент утримання національної ідеї в центрі суспільного порядку денного, що вписується в ширшу роль націоналістичної преси як компенсаторного механізму в умовах слабкої держави.

У 1990 році у Львові виходить суспільно-політичний часопис Клубу прихильників Д. Донцова – «Націоналіст». Спочатку мав назву «Молодий націоналіст» Від 1991 року – «Націоналіст». На сторінках журналу, який неперіодично виходив до 2000 року, публікували історичні розвідки та спогади про ОУН-УПА, актуальні репортажі з України, Польщі, Литви, Білорусі, РФ, праці діячів українського націоналізму Д. Донцова, С. Бандери, М. Колодзінського, М. Міхновського, Г. Ващенка, біографічні статті про Д. Донцова, С. Петлюру, Я. Стецька, П. Федуну та інших. Також уміщували художні твори, зокрема вірші О. Ольжича, Є. Маланюка, А. Лупиноса тощо. Головним редактором журналу був А. Шкіль [230].

У 1991 році письменник, політв'язень, очільник Проводу ОУН -б в Україні З. Красівський засновує у Стрию журнал «Українські проблеми». У першому числі журналу публікується декалог «Десять заповідей українського націоналіста».

Спершу редактором журналу був Л. Наконечний, технічним редактором – М. Кузів. З 1994 року головним редактором стає С. Квіт. Згодом журнал виходить у Києві. В журналі публікувалися статті про актуальні проблеми українського державотворення, ідеологію українського націоналізму а також матеріали історичної та філософської тематики, культурології, публіцистики та літературознавства.

У першому номері В. Парижак зазначає, що пора реабілітувати український націоналізм: «останнім часом ведеться велика робота в засобах інформації, особливо у львівських, щодо висвітлення так званих «білих плям» в історії України. Впливають із забуття, очищаються від брехні героїчні і трагічні події... відроджується слава ОУН і УПА. То чи не пора очистити від скверни і їхні ідеї, їхній націоналізм. Націоналізм пригнобленої нації не дає їй загинути, зникнути, націоналізм – це пульс нації, її кров». В. Парижак зазначає, що головне завдання українського націоналізму в тому, щоб пробудити і виховати в українцях національну свідомість, національну і людську гідність. Адже тільки національно свідомі люди зможуть присвятити себе боротьбі за Україну, за її волю. Авторка акцентує увагу на важливості контрпропаганді до комуністичної преси, яка сіє страх і непевність серед інших національностей [199, с. 22].

На сторінках часопису публікуються статті: «Український націоналізм – найбільша потреба української нації» – П. Дужий, «З позицій українського націоналізму» – С. Чекалюк, «Ідея нації – шлях до порятунку людства» – Р. Зварич, «Доповідь на конференції українських націоналістів» – С. Стецько, «Проблема утвердження ідеології українського націоналізму» – О. Баган, «Постанови Конгресу Українських Націоналістів» та інші [86; 292; 99; 258; 11; 213].

У 1998 році виходить пресовий орган ВО «Тризуб» імені С. Бандери – часопис «Бандерівець». В перших номерах публікується: молитва українського націоналіста, цілі життя українського націоналіста, націоналістичний календар, присяга націоналіста, обов'язки членів ОУН, основні ідеологічні засади українського націоналізму. У газеті друкувалися В. Іванишин, Д. Ярош, Ю. Сиротюк, С. Квіт, Є. Філь та інші. На сторінках газети публікувалася інформація про акції, події та вишколи тризубівців.

У 2003 році з ініціативи голови Секретаріату Проводу Конгресу Українських Націоналістів С. Брацюня заснована газета «Нація і держава». У різні роки наклад офіційного часопису КУНу складав 1–10 тис. прим. У газеті вміщують поточні новини України та світу; матеріали, що сприяють формуванню національної свідомості та патріотизму, збереженню національної ідентичності, усвідомленню

громадянами обов'язку захищати незалежність України, її гідність і честь. Постійні рубрики: «Національна безпека», «Геополітика», «На пульсі», «Правда кличе», «Ми стали волі на сторожі», «Волонтерські нотатки», «Це – наша історія», «Воля народам – воля людині», «Видатні українці», «Мова калинова», «Енергобезпека», «Акценти», «Ми – автохтони» [14]. Друкуються праці провідників українського нації.

Слід зазначити, що публікації у розглянутих медіа мали/мають на меті поглиблювати знання про націоналістичний рух в Україні, транслявати ідеологію та лобіювати інтереси націоналістичних партій, розвінчувати проросійську пропаганду, яка очорнює українську національну ідею. Інформаційна політика націоналістичних організацій у видавничому руслі оберігає історичну пам'ять українців, плекає ідентичності та традиції, виводить на світло самобутність української нації. Наразі видань такого штибу, відверто, дуже мало. Є велика ніша в медіапросторі, яку потрібно наповнювати науковими статтями, аналітичними матеріалами про український націоналізм.

3.2. Внесок проукраїнських медіа в розвиток націоналістичного руху.

Впродовж радянської окупації України, через жорстоку цезуру тоталітарної системи, лєвова частина патріотичних українських видань виходила закордоном. Все ж в УРСР існувало інформаційне поле, яке поширювало ідеї національно-визвольної боротьби, зокрема, варто відзначити шістдесятників, котрі транслювали свої погляди через самвидав. Окрім літературного самвидаву початку 1960-х років (художні твори, проза, поезія, мемуаристика, щоденники, літературно-критичні статті епістолярій В. Симоненка, В. Стуса, М. Холодного, Л. Костенко, Д. Павличка, І. Драча, М. Вінграновського, М. Воробйова, В. Голобородька, І. Калинця та інших), з'являються перші анонімні політичні статті, які «зачіпали гострі соціальні та національні проблеми, у відповідь на початки репресій інакомислячих» Провідними темами самвидаву були: захист української мови та

культури; боротьба за громадянські свободи і права [186, с. 99-100]. О. Бажан тлумачить «самвидав», як невідконтрольний державі засіб поширення позацензурної літератури: заборонених художніх, філософських, суспільно-політичних творів вітчизняних та зарубіжних авторів, передруків книг, заяв, петицій, клопотань, листів учасників національно визвольного руху в Україні в 1960 – 1980-х роках [12, с. 431].

Затиснуті в лещата літератори й художники, режисери, архітектори, скульптори, мистецтвознавці й музиканти мимоволі ставали політичними противниками системи, яка нищила в корені їхню творчість, усіляко уникала порозуміння й вимагала одного – послуху. А позаяк неозброєним оком було видно, що талановиті люди потерпають від людей малоосвічених, культура й духовність мусіли повстати [297, с.38]. Шістдесятники, принаймі та їх частина, що обрала шлях незгоди, а потім і конфронтації з режимом, у своєму політогенезі пройшли всі стадії, які до них проходив національно-визвольний рух – «етнографічну», «культурно-просвітницьку», і вийшли на рівень ідеологічно-політичного протистояння з системою.

Важливим аспектом шістдесятництва з точки зору руху опору, була поява лідерів, яскравих особистостей. Визначним духовним лідером шістдесятництва був І. Світличний, який стояв і за культурницькими акціями, і за розповсюдженням самвидаву, і за суто політичними дискусіями в середовищі нонконформістів. Інтелектуальне лідерство було за І. Дзюбою, Є. Сверстюком [111, с. 31]. Важливо відзначити В. Чорновола, котрий став ініціатором та відповідальним редактором нелегального журналу «Український вісник». У січні 1970 року український самвидав поповнився регулярним часописом – вийшов перший номер позацензурного суспільно-політичного журналу «Український вісник». Виходив як самвидав від січня 1970 до березня 1972 (випуски 1-6) у Львові та з серпня 1987 по березень 1989 рр. (Київ-Львів, випуски 7-14).

Журнал «Український вісник» починався декларацією: «Завдання «Українського вісника». ««Вісник» міститиме без узагальнень інформацію про порушення свободи слова й інших демократичних свобод, гарантованих Конституцією, про

судові та позасудові репресії на Україні, про порушення національної суверенності (факти шовінізму й українофобії), про спроби дезінформувати громадськість, про становище українських політв'язнів по тюрмах і таборах, про різні акції протесту тощо. «Вісник» даватиме огляд або повністю наводитиме публічні статті, документи, художні твори та інші матеріали, які вже набули поширення у «Самвидаві» [94, с. 11]. Журнал мав своїх кореспондентів у різних містах України, про що свідчить географія рубрики «Хроніка»: Київ, Дніпропетровськ (Дніпро), Донецьк, Івано-Франківськ, Львів, Рівне, Одеса, Тернопіль, Черкаси, Чернівці тощо [111, с. 117].

Під впливом зовнішніх обставин тематика від номера до номера збагачувалася й розгалужувалася: на перше місце виступають матеріали про проблеми суспільно-політичного життя, художні твори витісняють публіцистика та документалістика – спогади, хроніка репресій та переслідувань тощо. Незважаючи на переважання публіцистики й «злободенних матеріалів» з правозахисту, варто визнати, що публікації «Українського вісника» подають загалом достатньо повну картину тогочасного літературно-мистецького життя в Україні в його складності й суперечливості [186, с. 179].

Поява «Українського вісника» мала велике значення для розвитку руху опору: виник центр руху, його структурна база, місце обміну думками. Не варто, мабуть, нагадувати про історичні прецеденти, які вказують на те, що поява періодичного друкованого органу – свідчення виходу будь-якого політичного руху на новий організаційний рівень [111, с. 119]. Після перерви у кінці 1980-х років «Український вісник» стає пресовим органом Української Гельсінської спілки.

Широке розповсюдження самвидаву підштовхнуло вище політичне керівництво СРСР та УРСР до розробки спеціальних заходів «По протидії нелегальному розповсюдженню антирадянських та інших шкідливих матеріалів», схвалених постановами ЦК КПРС та ЦК КПУ в червні – липні 1971 року. Незважаючи на рішучу протидію владних структур, самвидав у 1960 – 80-х роках залишався фактором, що впливав на суспільно-політичну ситуацію в УРСР, сприяв

консолідації національно-патріотичних сил, служив засобом поширення об'єктивної інформації про Україну.

У часи «горбачовської перебудови» в УРСР набув поширення періодичний самвидав: газети, журнали, вісники, бюлетені, альманахи. Серед найбільш відомих українських неофіційних видань 1989 – 90 років: «Вільне слово», «Голос відродження», «Євшан-зілля», «Кафедра», «Поступ» та інші.

Із 1991 року переважна частина позацензурних видань перестала існувати, інша, згідно із Законом «Про пресу», пройшовши реєстрацію, перейшла в ранг легальної преси [12, с. 431].

У 1994 році В. Чорновіл заснував газету «Час-Тіме», яка набула статусу офіційного пресового органу Народного руху України. Поряд із виконанням традиційної для партійного офіціозу функції утвердження авторитету та підвищення публічної впізнаваності НРУ, В. Чорновіл наділяв видання ширшою суспільною місією: формування державницького мислення в масовій свідомості, відродження національної ідентичності, стимулювання громадянської активності та сприяння осмисленню й підтримці економічних і політичних реформ [71]. Таким чином, «Час-Тіме» позиціонувався не лише як інструмент партійної комунікації, а як медіа-агент націотворення в умовах становлення незалежної Української держави.

Коли у 1998 році призупинили друк «Час-Тіме», відомий український письменник В. Шевчук так розмірковував з приводу цієї драматичної ситуації з газетою: «...падіння такої поважної газети, як «Час-Тіме», було немалою для нас втратою, адже впав один із найсерйозніших наших часописів, до голосу якого прислухалися національно-демократичні сили. Ось чому я так зрадів, коли почув, що газета поновлюється». Нової непоправної кризи зазнала газета у зв'язку з трагічною загибеллю В. Чорновола. У 1999 році газета втратила свою популярність [71].

Доля «Час-Тіме» ілюструє структурну ваду партійної преси 1990-х: видання, побудоване довкола лідера, не пережило ані фінансової кризи 1998 року, ані загибелі В. Чорновола 1999 року. Персоналізована модель забезпечувала швидкий

старт, але не інституційну тривкість на відміну від діаспорних видань, де спадкоємність гарантувала організація, а не особа.

Окрім «Час-Тіме» «Рух» видавав у Києві газету «Народна газета» (1990 – 2009 роки). Гасло газети: «За єдність національно-демократичних сил». Основна тематика: політика, економіка, культура, історія, проблеми військового будівництва. Редакція пропагувала незалежництво, антикомуністичні ідеї (зокрема в період підготовки до перших в УРСР демократичних виборів), ідею єдності національно-демократичних сил як запоруки стабільного розвитку держави [301].

У 1989 році громадсько політичне об'єднання «НРУ за перебудову» засновує у Львові газету «Віче». Оригінал-макет готувався підпільно у Львові на приватних квартирах, наклад 10-20 тисяч примірників друкувався у Вільнюсі. У підпіллі вишло 20 чисел та кілька спецвипусків. У складі редколегії: Л. Сенник, В. Парубій, Г. Войтів, М. Сенів, Б. Якимович, художнє оформлення братів Б. та В. Турецьких. Газета містила хроніку подій 1989 – 1991 років, резолюції опозиційних мітингів, протести проти репресій режиму тощо. У «Віче» коментувалися події всеукраїнського значення, побачили світ не друковані в підрадянській Україні патріотичні поезії І. Франка, В. Пачовського, Б. Лепкого та інших [307].

Серед проукраїнських медіа, які доклалися до розвитку націоналістичного руху слід виділити газету «Україна молода». Вона виходила лише українською і, не менш важливо, не орієнтувалася переважно на селян або літніх людей, тобто утверджувала нормальність української мови для всіх соціальних і вікових груп, що її більшість інших друкованих медій не припускали. У виборчій кампанії 2002 року «Україна молода» агітувала за націонал-демократичну й опозиційну «Нашу Україну».

«Україна молода» відмовлялася сприймати українсько-російську дружбу, як вияв здорового глузду, повсякчас перевіряючи (й заперечуючи) її доцільність відповідністю іншому постулатові – збереженню та зміцненню незалежності. Скажімо, заяву Л. Кучми, що він не бачить «шляхів розвитку України без тісної взаємодії, співпраці, все, що завгодно, з РФ», газета прокоментувала риторичним запитанням про те, «чому Польща може самостійно розвиватися, а Україна не

спроможна», яке постулювало нормальність незалежності й ненормальність особливих стосунків із Росією.

На звинувачення голови комітету російської Держдуми Д. Рогозіна, що «Наша Україна» сприяє приходу до влади онуків тих, «хто стріляв у наших дідів на Західній Україні до середини 50-х років», «Україна молода» відповіла логічним, але все ще ненормальним для більшості українців запитанням: «а хто стріляв у наших і що зараз роблять їхні онуки?» Це запитання пропонувало інший поділ на «наших» і «чужих», заснований не на спільному для росіян і східних українців радянському минулому (зокрема, боротьбі проти УПА), а на спільному для східних і західних українців теперішньому (зокрема, відсічі російським зазіханням). Так не лише заперечено право Росії втручатися в «проблему громадянського примирення українців», а й відкинуто успадковану від радянських часів і підтримувану низкою пострадянських практик оцінку української історії в світлі тези про споконвічну єдність двох народів. Іще одним актом ревізії вкоріненого історичного уявлення, яке підтримувало проросійську орієнтацію масової свідомості, була реакція газети на указ Л. Кучми про святкування ювілею Переяславської угоди 1654 року. Винесений на першу шпальту анонс статті під назвою «Переяславська зРАДА-2» повідомляв сенсаційну новину: «Згідно з указом Президента, Україна відзначатиме 350-річний ювілей своєї національної поразки». Числівник «2» в заголовку дискредитував не лише сучасне «мазохістське» святкування, а й давню угоду, котра – нагадувала далі газета буцімто незаперечний факт – «стала першим кроком на шляху повного узалежнення України від Росії і часто вважається найбільшою політичною помилкою в історії нашого народу». Найцікавіше, що ненормальність кроку Л. Кучми обґрунтовано ще й здивованим коментарем польської інформагенції, який автора статті в «Україна молода» не дивував: «Звичайно, сусідам не зрозуміти, як можна святкувати початок входження в невільність» [127, с. 344-345].

До числа проукраїнських патріотичних медіа варто віднести журнал «Український тиждень», заснований у 2007 році. Мова публікацій українська та англійська. Мета журналу – створювати простір для глибокого розуміння сучасної

української дійсності та її викликів. Редакція ділиться історіями та аналітикою, що допомагає читачеві зрозуміти, які цінності та перспективи важливі для України в контексті війни, реформ і культурного відродження.

Сторінки «Українського тижня» відкривають різноманітні голоси: від солдатів на передовій до експертів, які обговорюють економічні виклики України. Видання вивчає роль культури та історії у формуванні національної ідентичності, розглядає сучасні тренди у світовому контексті та шукає шляхи, якими має йти Україна.

Місія «Українського тижня» полягає в тому, щоб бути опінієтворчим медіа, де кожен може знайти відповіді на актуальні питання сучасної України і спільно розробляти стратегії її подальшого розвитку [181].

На сторінках видання вміщено статті про історію українського націоналістичного руху, його провідних діячів, розвінчування радянських міфів про УПА: 05.03.2010 р. «У тіні Бандери» автор І. Патриляк розповідає про Р. Шухевича: «Українське націоналістичне підпілля до кінця боролось за те, щоб Україну остаточно не перетравили. Великі жертви і втрати внаслідок боротьби були ціною, яку заплатили українці за збереження власної ідентичності, що дала їм підстави врешті-решт сподіватися на відновлення державності. На чолі цієї боротьби за збереження власного «Я» проти всепоглинаючого більшовизму з 1944 по 1950 рік стояв Роман Шухевич. Він поплатився за свою позицію загибеллю брата, засланням і смертю на чужині батьків, депортацією дружини, дитбудинківськими й тюремними муками власних дітей. Він розумів, що загине, що за ним полюють радянські спецслужби, але не пішов на еміграцію» [204], 07.03.2011 р. «Простір підпілля», в якій аналізуються осередки пропаганди, нелегальні друкарні ОУН [203], 22.06.2011 р. «Шляхи різні, незалежність одна» аргументується роль УПА в антигітлерівському русі опору: «боротьба УПА в роки війни була не лише виявом загальноєвропейського антинацистського резистансу, а й одним із етапів українського визвольного руху (в його національних і соціальних формах) за здобуття Української незалежної держави та водночас різновидом антиколоніального збройного руху бездержавної нації. Це була єдина повстансько-

партизанська формація в період війни, яка виникла без будь-якої зовнішньої підтримки і яка спиралась у своїй діяльності тільки на допомогу місцевого населення та сили організованого націоналістичного підпілля. Від моменту свого формування антинімецький фронт у діяльності УПА був одним із головних, однак не визначальним. Бої та збройні акції українських повстанців спрямовувалися на перешкоджання нацистському колоніальному визиску України та її господарському пограбуванню, звільнення від окупаційного адміністративного апарату цілих територій. З високою ймовірністю можна говорити про визвольну боротьбу недержавного народу як про «нелегітимного гравця» міжнародної політики. Такі народи дотримувалися власних зовнішньополітичних орієнтирів і розрахунків залежно від зміни розстановки сил на геополітичній «шахівниці». Й український незалежницький рух тут не був винятком. Завдяки збройній боротьбі УПА проти німців та їхніх союзників у 1943 – 1944 роки український самостійницький рух став невід’ємною частиною загальноєвропейського резистансу в Другій світовій війні». У цій же статті опубліковано «присягу члена ОУН» [196], 30.06.2011 р. «Переграли Гітлера» про проголошення Акту відновлення Української держави 30.06.1941 р. [104], 15.10.2012 р. «Інтелектуальний спротив» про підпільних журналістів та пропагандистську діяльність, зокрема про творчий осередок Карпатського крайового проводу ОУН: «Упродовж 1944 – 1952 років цей осередок випустив цілу серію номерів журналів «Чорний ліс», «Український робітник», «Шлях перемоги», «Пропагандист», молодіжне видання «На зміну» та інші, годі й казати про власні численні твори цих підпільників. Зокрема, Ярослав Богдан був автором понад 40 публіцистичних статей, Михайло Дяченко – приблизно такої самої кількості дописів на різні теми, а також кільканадцяти поетичних збірок» [268], 13.10.2012 р. «Нескорені. Чому українські повстанці не стали нацистськими та совєтськими колаборантами» [195], 14.10.2012 р. «Вони боролися за незалежність України» – інтерв’ю з живими членами ОУН та УПА [184] та чимало інших аналітичних статей на тему націоналістичного руху в історичній площині. Потрібно зазначити, що дані статті публікувалися у позитивному ключі щодо української націоналістичної ідеології.

Напередодні місцевих виборів 2020 року на сторінках «Українського тижня» в колонці «політика» виходить велике інтерв'ю народної депутатки від націоналістичної партії «Свобода» О. Савчук під заголовком «Оксана Савчук: Країною керують люди, які дуже залежні від олігархів». Інтерв'ю насичене агітацією та піаром ВО «Свобода», зокрема кандидата у мери, націоналіста Р. Марцінків [153]. Через місяць в «Українському тижні» виходить стаття з промовистим заголовком «Івано-Франківськ: тотальний Марцінків» [53]. У статті «Проросійський трансформер» від 20 травня 2020 року «Український тиждень» викриває читачам проросійські медіа, які транслюють російську пропаганду [35].

Аналіз публікаційної діяльності «Українського тижня» дозволяє кваліфікувати це видання як системний майданчик конструювання позитивного образу українського націоналістичного руху в масовій свідомості. Важливим є те, що розглянуті публікації виходили у позитивному щодо націоналістичної ідеології ключі та системно розвінчували радянські пропагандистські конструкти, апелюючи до документальних джерел.

Серед загальноукраїнських видань також варто розглянути медіа підприємства ТОВ «Видавнича група «Нова інформація»», яке заснувало в 2009 році україномовний журнал «Країна», суспільно-політичну газету «Газета по-українськи», яка виходила з 2005 по 2022 рік, а сьогодні існує, як інформаційний інтернет-ресурс «Gazeta.ua».

Сьоме число журналу «Країна» за лютий 2014 року виходить з розлогим інтерв'ю керівника націоналістичного «Правого Сектора» Д. Яроша і його обличчям на титульній сторінці вісника (3.1) [158].

Рисунок 3.1 [158].

У 421 номері журналу за 2018 рік виходить стаття: «Московський патріархат 300 років русифікує Україну», в якій піднімаються питання визнання української православної церкви як помісної та закриття каналу духовно-політичного впливу Росії на українців. У статті релігієзнавець О. Саган цитує З. Бжезінського: «Якщо 20 відсотків релігійних організацій у державі контролюються ззовні, політична незалежність не може бути повною». О. Саган зазначає, що 2014 рік довів, що думки З. Бжезінського актуальні для нашої держави: «За 20 років нам виростили покоління, яке взяло в руки автомати проти своєї держави. Значною мірою це відбувалось і через церкву. Люди з іконами зупиняли наші колони БТРів і танків на Донбасі. Священики бігали з автоматами й громили виборчі дільниці» [70]. У цьому ж номері в статті «За вибір українського треба сплатити. Часом долею Шевченка, часом – долею Стуса, а часом – Дзюби» також йде мова про згубні ідеї «руського мира», які транслює УПЦ МП та розглядається заклик М. Хвильового: «Геть від Москви» [142].

У листопаді 2019 року виходить 498 номер журналу, присвячений тематиці Голодомору на українських землях та жорстоких злочинів росіян, щодо населення

України. У номері опубліковані наступні статті: «Оленка з молодшою Мотею назбирали колосків. Їх засудили на п'ять років і відправили в Магадан», «На місце вимерлих українців переселяли жителів Росії та Білорусі. Так розмивали українську етнічну територію», «Силоміць забирали останнє. Виривали з рота», «Зайшов товстий чоловік, замотаний у лахміття, з розпухлим жовтим обличчям. Здалося, сам Голод дивився на мене» [190; 46; 24; 265] та інші. У наступному номері виходить стаття: «Наша держава зможе вижити, якщо перестане бути пов'язана з Москвою» в якій піддається критиці співпраця українських видавництв з російськими. У цьому ж номері виходить інтерв'ю політичного в'язня М. Горбала «З ранку до ночі малював. Цими аркушами мати розпалювала піч», про життя в радянських таборах за антиросійську діяльність [79; 64].

У часописі «Газета по-українськи» у травні 2009 року виходить стаття «Тягнибок балотуватиметься в президенти». У статті здійснюється огляд з'їзду націоналістичної партії ВО «Свобода» у Києві та висунення О. Тягнибока кандидатом у президенти. У своїй промові політик підкреслює важливість захисту національної ідеї [269]. Перед парламентськими виборами у жовтні 2012 року на шпальтах газети виходить кілька матеріалів про партію ВО «Свобода» та її лідера О. Тягнибока, зокрема про з'їзд партії, ставлення до олігархів, виступ О. Тягнибока та І. Фаріон на марші УПА [85; 271; 159].

Водночас В. Гулай наголошує, що українські медіа мають дотримуватися стандартів журналістики у висвітленні чутливих етнополітичних питань. Вчений розглянув публікацію: «Українською школою має право керувати лише... етнічний поляк» медіа «Вголос» [65]. Публікація засвідчила недотримання загальноприйнятих журналістських норм щодо балансу думок: редакція не надала можливості висловитися польській стороні, а як експертні були представлені позиції лише політичних діячів Л. Ніцой та І. Фаріон [61, с.70].

Якщо аналізувати медіа в регіональному зрізі, то варто відзначити, що до розвитку націоналістичного руху долучилися західноукраїнські друковані медіа, позаяк здебільшого виходили українською мовою та часто піднімали теми

Українського визвольного руху ХХ століття. Також можна виділити західноукраїнські радіостанції та телебачення.

В умовах тоталітарного радянського режиму медіа виконували функцію альтернативного каналу комунікації, який забезпечував збереження та поширення національної ідентичності. Самвидав як специфічна форма позацензурної інформаційної діяльності став не лише інструментом інформування, а й формою політичного спротиву, що об'єднував інтелектуальні еліти та формував ідеологічні засади національно-визвольного руху. Важливим результатом аналізу є встановлення того, що проукраїнські медіа відіграли важливу роль у переосмисленні історичної пам'яті. Через публікації, аналітичні матеріали та інтерпретацію історичних подій вони здійснювали деконструкцію радянських наративів і формували нову національно орієнтовану історичну свідомість. Важливою функцією проукраїнських медіа є мобілізація суспільства навколо національних цінностей. Це проявляється як у підтримці політичних сил націонал-демократичного спрямування, так і у формуванні позитивного образу націоналістичного руху.

3.3. Зміна вектору медіа щодо націоналістичного руху в процесі Війни за Незалежність України

І. Монолатій зазначає, що воєнно-політичні конфлікти завжди були, є і, на жаль, будуть найбільш складними і чуттєвими сюжетами всесвітньої та української історії. З погляду теорії міжетнічних конфліктів вони постають як форма загостреного протистояння між двома національними спільнотами, яке виникає на тлі кризи національної державності, трансформації політичних систем та боротьби за контроль над територією [168, с. 166]. Окрім території боротьба також ведеться за інформаційний, культурний та ідеологічний простір. Упродовж своєї історії український націоналізм протистояв російському імперіалізму, котрий наразі існує у формі рашизму.

Верховна Рада України розуміючи рашизм як новий різновид тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі режиму, сформованого у державі-агресорі, що ґрунтуються на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного режиму СРСР та націонал-соціалізму (нацизму), враховуючи, що у збройній агресії проти України, яка розпочалася у лютому 2014 року, держава-агресор маніпулює інтерпретаціями історичних подій, розуміючи, що однією із складових збройної агресії РФ є прагнення позбавити українців їхньої історичної пам'яті, приймає 21.08.2025 року Закон «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу», яким визначає мету, основні принципи, завдання, правову основу державної політики національної пам'яті Українського народу, а також основні напрями діяльності суб'єктів політики національної пам'яті. Законотворці вводять поняття «Війна за Незалежність України», яке тлумачиться як боротьба за незалежність, суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України проти агресії Російської Федерації, яка розпочалась 19 лютого 2014 року [220].

Даний закон запровадив легальне поняття «Війна за Незалежність України». Для медіасфери це має прямий наслідок: термінологія, яку у 2014–2021 роках вживали переважно націоналістичні видання («війна», а не «конфлікт»; «агресія», а не «криза»), стала нормативною. Інакше кажучи, держава легалізувала мовну рамку, яку першими відпрацювали саме націоналістичні медіа. Це чи не найкращий доказ їхньої дискурсотворчої ролі.

Вперше термін «рашизм» набув поширення у 2008 році під час агресії Росії проти Грузії. Після анексії Криму, що зумовила початок Війни за Незалежність України та збиття 17 липня 2014 року біля Донецька цивільного літака «Boeing 777» термін «рашизм» увійшов у науковий обіг. Своєрідною духовною основою рашизму є російське православ'я. Патріарх Російської Православної Церкви Кирил, пропагуючи концепцію «русского мира», по-суті реалізовує клерикальний варіант рашистської ідеології. Під «руським миром» слід розуміти соціальну спільноту, ціннісно пов'язану з Росією, що сформувалася на основі спільних історичних, мовних, культурних і православних зв'язків, лояльного ставлення «до

сьогоднішньої Російської держави, що прагне виступати всередині країни і на міжнародній арені як органічна правонаступниця російської державної традиції, складовими якої є Російська імперія та СРСР». Рашизм як ідеологічний феномен виявляє різючу схожість із фашизмом і нацизмом. Він запозичує пропагандистські технології, відпрацьовані за часів Геббельса, просуваючи систему так званих цінностей, що суперечать загальноприйнятим гуманістичним нормам. Для нього як і для нацизму спільними є тоталітарні способи реалізації влади у внутрішньополітичному житті, тобто державне насильство щодо власного населення та загарбницька експансіоністська зовнішня політика. Прикметною у цьому контексті є літера «Z», яку активно використовують російські війська під час війни. Вона була присутня на емблемі 4-ї поліцейської панцергренадерської дивізії СС, яка брала участь в боях Другої світової війни. Есесівці дивізії були причетні до злочинів проти цивільного населення. У різні часи знак «Z» вважався символом жорстокої та необмеженої тиранії, ненависті, нацизму та неонацизму [171, с.24-25].

Росія часто уникає називати війну війною, оскільки з точки зору офіційної Москви це легітимізує іншу країну, на яку Росія нападає, та її уряд. Для Москви, що продовжує вести колоніальні загарбницькі війни, це не потрібно, адже росіяни нібито «приєднують» не незалежні держави, а території, що, мовляв, отримують від цього «позитивний цивілізаційний вплив». Для обґрунтування збройних авантур завжди знаходився зручний привід: «інтернаціональний обов'язок» слугував виправданням вторгнення в Афганістан, боротьба з тероризмом – для чеченських кампаній, а нинішня повномасштабна агресія проти України прикривається евфемізмом так званої «спеціальної воєнної операції» [257, с.35].

Для російського керівництва суверенна й успішна Україна є викликом, який підриває легітимність власної моделі управління. Саме це спонукає Москву до спроб повернути втрачений вплив через використання військових та гібридних засобів впливу. Паралельно з цим, російські політичні сили прикривають свої дії ідеологічними міфами та псевдоспільними цінностями [141, с. 48].

У 2014 році РФ застосувала проти України концепцію «гібридної війни». Найчіткіше характер нового типу війни продемонстрували спочатку анексія РФ

навесні території Автономної Республіки Крим, а потім – підтримка місцевих радикальних елементів та повномасштабне вторгнення російських підрозділів до східних областей України. Враховуючи те, що кожен конкретний елемент цієї гібридної війни не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак унікальними є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника. Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий. Особливість в нинішньому протистоянні України і РФ полягає в тому, що воно є логічним завершенням тривалої «геостратегії реваншу», яку довго напрацьовувала Москва [115, с. 214].

Сьогоднішню гібридну війну доцільно розглядати як протистояння у двох площинах – міфологічно-ідеологічній, де ключовими є концепти «руського міра» та «православ'я», і ресурсній, що охоплює як корисні копалини так і людський потенціал [90, с.210].

Проте не варто думати, що інформаційна війна проти України була розпочата паралельно з анексією Криму та розгортання на сході військової агресії, адже прямі погрози звучали ще задовго до цих подій. В 2008 році О. Дугін в свої публікаціях просував ідею вторгнення в Україну та інші республіки, які утворилися внаслідок розпаду СРСР. З кожним роком ця агресія наростала та розповсюджувалася на інших діячів РФ. З початку проголошення незалежності, Україна стикалася з систематичними нападами, особливо на західні регіони, через антиросійське ставлення до російської мови, літератури та інших культурних осередків, що в свою чергу породило безліч міфів пов'язаних з так званою «нацифікацією» населення та затуманення свідомості людей ультраправими наративами [116, с. 1425].

Війну за незалежність України слід розглядати як «війну сенсів» та війну за ідентичність. Цивілізаційний характер цієї війни проявляється насамперед у змаганні за культурну та національну ідентичність, а також за право на власне тлумачення спільної історичної спадщини, і лише в другу чергу у протистоянні за політичний вплив або економічні вигоди. Ключовою стратегічною метою є привласнення української культурної традиції та переосмислення минулого на

власну користь, зокрема щодо спадщини Київської Русі, яка відіграє центральну роль у конструюванні сучасного російського історичного наративу. На цьому фундаменті вибудовується імперська система інтерпретацій, що використовується для обґрунтування зовнішньої експансії та консолідації суспільства всередині країни [100, с. 2361].

Інформаційна війна, яка інтенсивно ведеться РФ проти України, стала істотним компонентом гібридної війни. Утягнутими в неї виявились фактично, усвідомлено чи ні, більшість громадян держави. Право громадян на інформацію є одним із фундаментальних прав громадян, його реалізація має значний комунікативний і водночас маніпулятивний потенціал. В умовах війни воно має стати засобом отримання достовірної інформації та мобілізації громадян на відсіч ворогу, об'єднання зусиль світової спільноти на допомогу українському народу, а також дієвою зброєю інформаційної війни [72, с. 109].

Під інформаційні війнами слід розуміти дії, метою яких є створення інформаційної переваги, впливу на противника за допомогою втручання в інформаційні процеси, діяльність місцевих медіа, психологічних кампаній у соціальних мережах, формування вигідної громадської думки, де простежувалися ознаки інформаційного впливу на маси, у тому числі за допомогою сучасних методів комунікації. Деструктивні впливи РФ в інформаційному просторі України становлять серйозну загрозу для державного суверенітету та внутрішньої стабільності країни. Їх наслідками є розмивання єдиного правового та комунікаційного середовища, а також поширення ксенофобських настроїв, ідей національної винятковості та нетерпимості, що живлять екстремістські прояви в суспільстві. Потрібно зазначити, що інформаційна безпека передбачає професійну діяльність відповідних державних управлінь та відомств. В Україні вона здійснюється РНБО, СБУ, Міністерством оборони України, Кіберполіцією України та іншими органами [140, с. 115-116].

Важливо посилити контроль над витоками інформації, її поширенням та діяльністю медіа, а також посилити відповідальність за поширення неправдивої, чутливої або шкідливої інформації. Інструментарій інформаційного впливу

охоплює широкий спектр каналів: підконтрольні медіа, тематичні онлайн-платформи, агітаційні спільноти в соціальних мережах, а також публічних осіб – від блогерів до політиків, які свідомо чи несвідомо ретранслюють потрібні меседжі. Паралельно активно задіюються технічні засоби: кібератаки на інфраструктуру та шкідливе програмне забезпечення [139, с. 82].

Блогери можуть цілеспрямовано чи несвідомо просувати політичні меседжі, маніпулювати емоціями аудиторії та радикалізувати громадські настрої. Як зазначають американські дослідники Дж. Донован і Р. Фаріс, сучасні соціальні медіа створюють сприятливе середовище для маніпуляцій довірою та політичної поляризації, адже алгоритми соціальних мереж заохочують поширення емоційно насиченого контенту й посилюють вплив «нових лідерів думок» на громадські настрої. Так, зокрема у час Війни за Незалежність України TikTok та Telegram перетворилися на майданчик для просування сфабрикованих «репортажів з фронту» та наративів, вигідних Москві, які охоплювали широку міжнародну аудиторію. Подібна картина характерна і для країн Центральної та Східної Європи, де частина популярних авторів просуває антиєвропейські й антиукраїнські погляди, подаючи їх як незалежну або альтернативну позицію [149, с. 104].

Сучасний безпековий контекст вимагає принципово нових підходів до захисту суспільства від зовнішніх впливів. Росія системно використовує механізми викривлення інформації, переписування минулого та психологічного маніпулювання, щоб розхитати внутрішню стабільність України. У цьому контексті для національної безпеки є важливим розвиток медіаграмотності, протидія дезінформації та захист національного інформаційного простору [136, с. 151].

Україна вже стала прикладом для багатьох країн, котрі стикаються з викликами гібридної агресії. Досвід нашої країни є цінним внеском у розуміння сучасної війни, де боротьба за правду, довіру та цифрову безпеку є питанням не лише національного, а й міжнародного значення [148, с. 137]

Аналіз нормативних актів і конкретної інформаційної діяльності владних структур дає підстави стверджувати про розуміння політичним керівництвом

держави сутності інформаційного виміру війни, причин, що поглиблюють її небезпеку для суверенітету й територіальної цілісності, певною мірою вироблено бачення протидії. Логічним стало прийняття з початком повномасштабного вторгнення РФ Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 № 2110-IX. Розділ XIX Кримінального кодексу України було доповнено ст. 436, якою встановлено кримінальну відповідальність, зокрема, за «виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України». Тоді ж, 03.03.2022, прийнято нову редакцію ст. 111 «Державна зрада», яку законодавець кваліфікує як «діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України» (ч. 1). На це спрямовані й введені до кодексу нові положення – ст. 111 «Колабораційна діяльність» і «Пособництво державі-агресору». [72, с. 109-110].

Починаючи з 2014 року, коли росіяни розпочали воєнну агресію проти України, український націоналістичний рух і його сприйняття у медіа зазнали суттєвих змін. Якщо до 2014 року український націоналізм у медійному інфопросторі часто мав суперечливе або навіть негативне забарвлення, то з початком Війни за Незалежність України націоналістичний рух почав асоціюватися з патріотизмом та боротьбою за незалежність.

Так у статті Б. Костюк «Націоналізм в Україні і в інших країнах Європи» в «Радіо Свобода» за 17.08.2017 року наведено думки історика, викладача Києво-Могилянської академії І. Лосєва, який зазначає, що за умов загрози існуванню нації

та держави націоналізм може стати силою, котра єднає націю для подолання загрози. В інтерв'ю І. Лосєв аргументує, що в сучасному українському націоналізмі немає небезпеки, навпаки – націоналізм є питанням виживання нації: «Я у ньому (націоналізмі – ред.) не бачу ніякої небезпеки, як і в патріотизмі, особливо під час війни, коли це є питанням виживання нації, себто, захисту національних інтересів. Я би навіть сказав, певною мірою жертовного захисту. Якщо нація здатна діяти, виходячи з таких позицій, вона має шанси на перемогу. А якщо вона починає діяти, керуючись усілякими ліберальними гаслами, то вона здебільшого приречена на поразку», – наголошує І. Лосєв. Для І. Лосєва представниками сучасних українських націоналістів і патріотів є герої Небесної сотні і сотні бійців та добровольців, які боронять Україну на Донбасі. На думку І. Лосєва, українська держава не має права нехтувати їхніми подвигами і повинна популяризувати таких людей. Тим більше, що Росія створює українським героям негативний імідж на міжнародній арені, і чимало європейських політиків і журналістів дивляться на українців «очима Москви», визнає експерт [123].

Як ми знаємо, до початку російської агресії український націоналізм здебільшого сприймався через історичні та політичні стереотипи, нав'язані Росією. Українські медіа часто зображали націоналістів як маргінальну політичну силу або радикальне крило опозиції. Російські медіа системно демонізували український націоналізм, використовуючи терміни «нацисти», «фашисти», «екстремісти». Варто зазначити, що західні журналісти нерідко переймали російські кліше, не розрізняючи український націоналізм з екстремізмом. Дані наративи формували негативний образ українських націоналістів не лише в Україні, але і у Європі, і поготів у Росії. Варто зазначити, що у деяких країнах ЄС російська пропаганда і досі діє на високому рівні. Парламентські вибори у Словаччині (30 вересня 2023 р.) стали показовим прикладом того, як наративи російської пропаганди проникають у внутрішньополітичний дискурс держав – членів ЄС і трансформують суспільні орієнтації щодо України. Передвиборчу кампанію більшості партій насичували популістські лозунги та одіозні заяви, а подекуди фіксувалися й фізичні сутички, особливо характерні для політичних сил радикального спрямування. В

інформаційному полі точилася боротьба між ліберальними медіа та комунікаційними майданчиками SMER-SD у соціальних мережах (зокрема сторінкою Р. Фіцо у Facebook), які функціонували як канал ретрансляції проросійського наративу в обхід традиційних медіа.

Програма SMER-SD будувалася на популістській риториці, у якій систематично відтворювалися тези, упізнавані як перенесені кремлівські наративи: відповідальність Заходу та США за війну РФ проти України, загроза безпеці словацьких кордонів з боку нелегальних мігрантів, економічна криза та зниження якості життя в країні. Таким чином ідеться не про самостійний політичний продукт, а про адаптацію російської дезінформаційної рамки до місцевого електорального контексту, у якій причинно-наслідкові зв'язки війни інвертуються, а відповідальність зміщується з агресора на Україну та її західних партнерів. Обраний соціал-демократами підхід багато в чому збігався зі специфікою агітації партії «Фідес» в Угорщині (Р. Фіцо у медіа часто порівнювали з В. Орбаном), що засвідчує регіональний характер поширення проросійського інформаційного впливу в Центрально-Східній Європі. Відповідна стратегія SMER-SD проводилася на протигагу класичній прозахідній кампанії «Прогресивної Словаччини», яка обстоювала поглиблення європейської співпраці та продовження допомоги Україні [63, с.29]. По суті, електоральне протистояння відображало й конкуренцію двох рівнів суспільної резистентності до російських інформаційних операцій. Словацький кейс має безпосереднє значення для розуміння досліджуваного феномену: той самий пропагандистський апарат, який ззовні підриває міжнародну підтримку України, всередині українського інформаційного простору спрямований на делегітимацію українського націоналізму – через його зображення як «першопричини» війни, як радикалізму чи екстремізму. Отже, словацький приклад слугує порівняльним емпіричним підтвердженням механізму та транснаціонального масштабу російської пропаганди, ключовою мішенню якої в Україні виступає національна ідентичність.

Варто віддати належне фактчекінговому ресурсу «StopFake», утвореному громадською організацією «Центр Медіареформи», який розвінчує міфи росіян

про «українських нацистів». Так на даному порталі були виявлені наступні фейки породженні російською пропагандою: 15.08.2018 р. «Фейк: Українських дітей змушують гратися плюшевим Гітлером», 13.08.2020 р. «Фейк: Зеленський носить військову форму з шевроном «СС»», 29.20.2020 р. «Фейк: Київ «не помітив» день звільнення України від нацистських загарбників», 06.03.2021 р. «Фейк: У Воронежі затримали українських нацистів», 23.08.2021 р. «Фейк: Україна починає вважатися нацистською країною у всьому світі», 22.09.2022 р. «Фейк: Українських дітей «привчають гратися кістками» російських окупантів», 13.10.2022 р. «Фейк: Очільник ЗСУ Залужний носить браслет зі свастикою» та інші [284; 279; 280; 282; 283; 285; 281].

Громадська організація «Центр Медіареформи», заснована Могілянською школою журналістики, функціонує як освітня платформа, спрямована на підвищення стандартів журналістської освіти, розвиток медіаграмотності та протидію пропаганді й дезінформації. Флагманським проектом організації є фактчекінговий ресурс StopFake, запущений 2 березня 2014 року, у відповідь на інформаційну агресію Росії в період окупації Криму та початку збройного конфлікту на Донбасі. Ініціаторами платформи виступили викладачі, студенти та випускники Могілянської школи журналістики, до яких долучилися журналісти, редактори, програмісти й перекладачі. Сьогодні StopFake є визнаним міжнародним ресурсом, який не лише документує факти поширення дезінформації про Україну, а й фактично ініціював глобальну фахову дискусію щодо механізмів протидії цьому явищу. [223].

Виклики, які постали перед інформаційною безпекою України в умовах Війни за Незалежність України, мають динамічний характер і зазнають постійної модифікації. Це актуалізує проблематику інформаційної безпеки як складника національної безпеки держави [62, с. 12].

З початком війни на Донбасі українські медіа розпочали формування нового патріотичного дискурсу. Медіа почали активно говорити про національну єдність, відродження армії, плекання української культури та мови. Націоналізм почали сприймати як основу державності а не як загрозу для суспільства. Чимало медіа

почали героїзувати добровольчі батальйони, які були створені з активістів націоналістичних рухів: «Азов», «Дніпро-1», «Правий Сектор».

Добровольчі батальйони стали символами мужності та самопожертви. У медіа з'явилися численні статті та сюжети про їхню роль у захисті України. У книзі «Добробати» подано коментар тодішнього радника міністра внутрішніх справ України А. Геращенка стосовно добровольчих формувань: «Добровольчий рух був «хребтом», на який слід було наростити «м'ясо». І ми не мали жодних механізмів протидії «путінській весні», окрім добровольців. Жодних! Держава не мала іншого інструментарію, окрім спиратися на власних активістів» [77, с. 98-99].

Водночас російська пропаганда посилила інформаційну війну, використовуючи тему «українського нацизму/фашизму» для виправдання своїх дій. Це, у свою чергу, стимулювало українські медіа до активнішої контрпропаганди та роз'яснення реальної суті українського націоналізму.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року відбулася остаточна переоцінка ролі націоналізму в українському інформаційному просторі. Українські медіа почали трактувати націоналізм не як радикальну ідеологію, а як форму національної самоідентифікації та захисту державності. Відбувається деконструкція російських наративів. Українські та світові журналісти активно спростовують міфи про «неонацистів в Україні», демонструючи багатонаціональний склад Збройних сил України та громадянську єдність. Під впливом нового медійного дискурсу суспільне ставлення до націоналізму стало більш позитивним, молодь почала сприймати націоналістичні цінності (мова, культура, армія) як елементи національної ідентичності, а не як політичну радикальність.

Для національної ідентичності обов'язковим є уявлення про спільну історію. Воно обґрунтовує потребу спільного сучасного життя та стає фундаментом для вибудовування майбутнього нації. За М. Біллігом, «усі нації зберігають почуття власної історії, яка не належить нічій іншій. Не випадково поява національних держав зазвичай супроводжується створенням національних історій». Дискурсивне конструювання спільної національної історії реалізується і в освіті, і в політиці, і,

безперечно, у медіа. Для постколоніальних держав це непросте завдання, адже імперії намагаються привласнити минуле колоній, насаджуючи своє бачення, де колонізованим відмовлено в суб'єктності. Невипадково дискурсивне конструювання української національної пам'яті у медіа відбувається через протидію імперським наративам [308, с. 42].

У багатьох медіа зросла кількість матеріалів про діячів українського визвольного руху: Є. Коновальця, С. Бандеру, Р. Шухевича та інших не як «суперечливих постатей», а як частини історії боротьби за свободу. Національна ідентичність стала центральною темою медіа: українська мова, культура, історія та армія посіли ключове місце в інформаційному просторі.

Процес переоцінки ідеології націоналізму є важливим маркером того, як змінюється Україна в інформаційно-медійному полі та як формується образ української держави на світовій арені. Якщо до повномасштабного вторгнення Росії в Україну у міжнародних медіа націоналістичні рухи, зокрема «Правий сектор» або ВО «Свобода», траплялися в контексті «екстремістів», «радикалів», то тепер закордонні видання почали писати про українських націоналістів у контексті героїчного спротиву. Західні медіа почали частіше представляти український націоналізм у позитивному контексті – як реакцію на імперську агресію РФ, а не як «екстремізм».

07.03.2022 року американський економіст А. Аслунд у статті «Путін програв інформаційну війну» заявив, що спроби російського лідера виправдати вторгнення показово провалилися. Цьому сприяла, крім усього іншого, активність іноземних журналістів в Україні. Українські військові, зазначав автор статті, прийняли виклик, регулярно оновлюють інформацію, оприлюднюють чіткі й послідовні повідомлення. Найважливішим чинником залишається фундаментальна слабкість путінського наративу. Його заява про викорінення «нацизму» в країні, де ультраправі партії постійно набирають низькі однозначні числа у загальнонародних виборах, є абсурдною. Що ще гірше, злочини, скоєні його військами в Україні, викликають почуття обурення й відрази в усьому світі. Суттєве поліпшення процесу висвітлення подій в Україні в міжнародних медіа

останнім часом є лише частиною причини гучної поразки Росії в інформаційній війні, наголосив А. Аслунд. Два американських видання описують, як сприймають війну жителі США та РФ. Зокрема, тижневик The New Yorker зауважує: широке висвітлення українських подій в американських медіа змушує громадян країни відчувати глибоку причетність до конфлікту, навіть попри відносно безсилля Заходу йому зарадити [188, с. 16].

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну «ТСН» публікує наступні новини про корпус «Азов»: 14.04.2022 р. ««Бійці творять неймовірні речі, які виходять за межі можливого»: у полку «Азов» подякували українцям за підтримку», 02.05.2022 р. «Пронацистським є не «Азов», а російські військові, які прийшли з війною до України – Зеленський», 22.09.2022 р. «Повернення героїв: захисники «Азовстали» «Редіс», «Калина», та «Волина» звільненні з російського полону», 26.10.2022 р. «У Києві офіційно з'явилася вулиця Героїв полку «Азов»», 05.05. 2023 р. «День «Азову»: легенди української війни 9 років наводять страх на окупантів», 09.07.2023 р. «Азов змушує окупантів тремтіти: що відомо про легендарний полк і як його засновано», 15.06. 2024 р. ««Азов» стане смертоносною зброєю для ворогів: «Редіс» подякував США за скасування обмежень», 05.05.2025 р. «Легендарний український полк святкує свій день народження: що відомо», 12.06.2025 р. ««А мій в Азові»: хто стали героями реклами, яка зачепила всіх» [131; 290; 19; 132; 174; 309; 170; 185; 289]. 07.05.2025 р. «Від партизанщини до військової еліти: як «Азов» Білецького змінив українську армію». В статті прочитується позитивна риторика щодо даного військового формування, утвореного в націоналістичних колах: «Азов був взірцем для наслідування для багатьох підрозділів, що проявили себе у часи АТО/ООС і повномасштабної війни. Прикладом того, якими мають бути сучасні командири і ефективні бойові організми. Його здобутки стали базою нинішнього «Азову» – корпусу у складі Нацгвардії. Білецький переніс і масштабував їх у своєму другому легендарному підрозділі – Третій штурмовій, яка разом з іншими бригадами Сухопутних військ формує Третій армійський корпус» [18].

Із заголовків прослідковується героїзація військових корпусу «Азов» та їхніх націоналістичних цінностей.

В останній день оборони «Азовсталі», 20 травня 2022 року, прес-офіцер полку «Азов» Д. Козацький, опублікував у твіттері останній допис з «Азовсталі». «Ось і все. Спасибі з притулку «Азовсталь» – місця моєї смерті і життя». До допису були додані фотографії, які Д. Козацький зробив на місці [208, с. 206]. Багато фотографій на той час встигли облетіти українські та світові медіа.

Коли Д. Козацький у вересні 2022 року повернувся з російського полону, то дізнався, що його фотографії завоювали золото та срібло на міжнародній виставці в Парижі. Крім того він отримав польську нагороду Grand Press Photo [208, с. 206].

Фотографія Д. Козацького «Світло переможе», на котрій військовий стоїть у промені світла, що пробився з пробитого бомбами даху, стала однією з кращих фотографій 2022 року за версією британського видання «The Guardian» [324].

У травні 2022 року прес-секретар міжнародного англomовного центру «Ukrainian Struggle Centre» А. Стара публікує на новинному сайті «Українська правда» колонку «Полк «Азов» та російські фейки», яка ґрунтується на матеріалах аналітичного дослідження «Рух Азов в Україні», створеного фахівцями «Ukrainian Struggle Centre» у 2022 році як посібник для журналістів щодо найбільшого націоналістичного формування, яке діє сьогодні в Україні. Матеріал спрямований на спростування систематичних звинувачень «Азову» з боку російської пропаганди у «неонацизмі», «антисемітизмі» та «расизмі». Показово, що, попри багаторічну дезінформаційну кампанію, жодного документального підтвердження нетерпимості підрозділу до інших рас і народів агентами кремлівської пропаганди так і не було надано, а самі звинувачення позначені внутрішньою суперечливістю щодо приписуваної «Азову» ідеології.

Верифікований аналіз публічних комунікацій дійсних і колишніх бійців підрозділу засвідчує, що єдиною поширеною в ньому ідеологією є сучасний український націоналізм громадянського, а не етнічного типу. За своєю природою ідеологія «Азову» ближча до американського патріотизму, ніж до будь-яких форм ксенофобії. Ідейним фундаментом цього націоналізму слугують праці М.

Міхновського «Самостійна Україна» та Д. Мирона-Орлика «Ідея та Чин України», а самі бійці позиціонують себе спадкоємцями ОУН та УПА, водночас декларуючи більшу відкритість до міжнаціональної співпраці. Поліетнічний склад підрозділу: серед бійців зафіксовані грузини, хорвати, греки, росіяни, білоруси, молдавани, вірмени, албанці, німці, шведи, британці, французи та представники інших народів є структурним спростуванням тез про ксенофобію та міжнаціональну нетерпимість.

Дезінформація стосовно «Азову» є багатовимірною: вона реалізується через фейкові публікації, мережових ботів, а також через цілеспрямоване фінансування РФ маргінальних громадсько-політичних акторів у різних країнах, завданням яких є трансляція кремлівських наративів у міжнародному інформаційному просторі. За цих умов, як наголошує А. Стара, журналістська відповідальність полягає у відмові від некритичного відтворення російських дезінформаційних матеріалів і переході до безпосередньої верифікації фактів через первинні джерела, що є базовим стандартом сучасної фактчекінгової журналістики [253].

З початком повномасштабного вторгнення «Українська правда» публікує чимало новин про оборону полком «Азов» Маріуполя, полонених захисників міста, теракт в Оленівці, російські судилища над азовцями, інтерв'ю командирів корпусу.

У серпні 2025 року «УП» публікує статтю «Аве «Трійка»! Чим займається «Центурія» і хто такі новітні українські націоналісти» про молодіжну націоналістичну парамілітарну організацію створену ветеранами «Азову». В лютому 2022 року близько тисячі учасників організації, майже всі повнолітні центурійці, долучилися до Сил оборони України. На базі регіональних осередків «Центурії» створювали підрозділи ССО і ТрО «Азов». Частина з них пізніше увійшла до Третьої штурмової бригади [262].

Активну роль у боротьбі з російською дезінформацією також провадить інтернет-видання «Історична правда», яке є дочірнім проектом «УП». Видання фокусується на розвінчанні фальсифікацій і маніпуляцій, пов'язаних із минулим України, що є важливою складовою інформаційної війни. Основний фокус публікацій зосереджений на темах, які мають важливе значення для української

історичної пам'яті: Голодомор, діяльність УПА, постаті С. Бандери, Р. Шухевича та інших представників українського визвольного руху. Дане медіа забезпечує об'єктивність і глибину аналізу завдяки роботі не лише журналістів, а й науковців. Зокрема, на сайті «Історична правда» опубліковані наступні матеріали про провідника ОУН-б С. Бандеру: 02.07.2020 р. «Бандера і спорт: вболівав за «Мюнхен-1860», грав у баскетбол, обожнював лижі», 01.01.2021 р. «Чому і як Бандера вів здоровий спосіб життя», 03.01.2022 р. «Фольклористка розповіла, як з'явилася пісня «Батько наш – Бандера»», 04.01.2022 р. «Володимир В'ятрович: Росія дискредитує не тільки Бандеру, а й весь український визвольний рух», 29.06.2022 р. «Росіяни поширюють фейк про канонізацію Бандери», 14.01.2023 р. «Ярослав Грицак: Як я купався у Збручі з Юрієм Андруховичем та паплюжив ім'я Бандери», 17.01.2023 р. «Москва має бути знищена. Бандера схвалює», 17.01.2023 р. «Кому і для чого потрібен Бандера?» та інші [243; 305; 288; 144; 234; 56; 114; 198].

У вищенаведеній колонці викладача Українського Католицького Університету Я. Грицака подано динаміку ставлення українського населення до С. Бандери з липня 2012 року по квітень 2022 року за даними соціологічної групи «Рейтинг» 27.04.2022 р. (Рисунок 3.2).

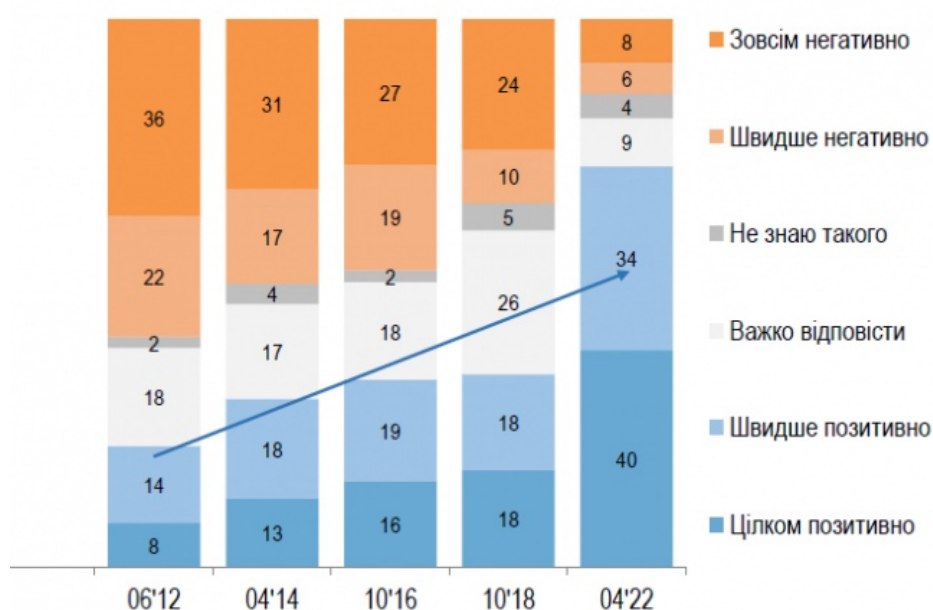

Рисунок 3.2 [56].

Опитування про «ідеологічні маркери війни», опубліковані 27 квітня 2022 року українською соціологічною службою «Рейтинг». Дане опитування засвідчує зростання ворожості до «руського мира», популярність С. Бандери зросла від 22% у 2012 році до 74% у 2022 році. [56].

Важливо, що позитивне ставлення до ідеолога українського націоналізму переважає сьогодні і в південно-східних регіонах, та серед тих, хто в побуті спілкується виключно російською мовою [74].

На думку професора Українського Католицького Університету, російське вторгнення, яке розпочав В. Путін 24 лютого 2022 року щоб «денацифікувати» країну, змінило ставлення українців до С. Бандери: «Справжню зміну внесла війна: навряд чи ті, хто змінили думку про Бандеру за останні місяці, дізналися про нього щось принципово нового. Просто оскільки зараз війна з Росією, то українці будуть підтримувати кожного, хто є символом антиросійської боротьби, а Бандера як історична фігура для цього ідеально надається».

Суттєво зросла підтримка визнання ОУН-УПА учасниками боротьби за державну Незалежність України: 81% підтримують, лише 10% – проти. З 2010 року показник підтримки зріс у 4 рази, з 2015 року – вдвічі. Динаміку ставлення до ОУН-УПА в Україні за даними соціологічної групи «Рейтинг» 27.04.2022 р. показано на Рисунку 3.3

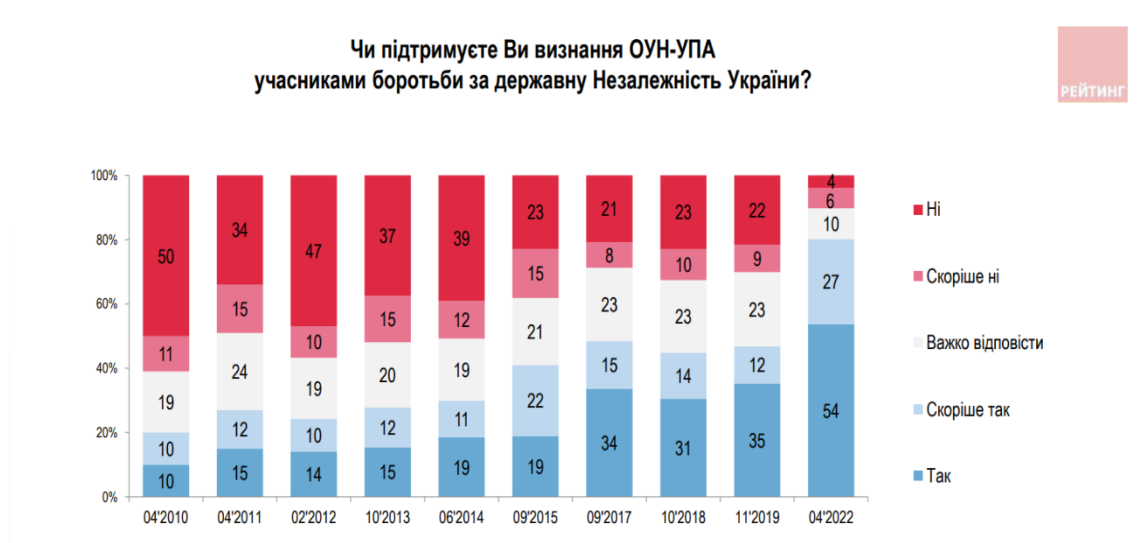

Рисунок 3.3 [74].

Аудиторія опитаних: населення України віком від 18 років і старші в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу. Вибірка репрезентативна за віком, статтю і типом поселення. Вибіркова сукупність: 1000 респондентів. Метод опитування: САТІ (Computer Assisted Telephone Interviews – телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера). Помилка репрезентативності дослідження з довірчою імовірністю 0,95: не більше 3,1%.

У інтерв'ю для «Радіо НВ» 17.12.2022 року голова ОУН-б О. Медуниця зазначив, що зараз український націоналізм перебуває у так званому політичному ренесансі. Після відновлення Україною незалежності влада намагалася відправити ОУН (разом із націоналістичною ідеологією) у нішу політичного маргінесу. Але не зважаючи на це, ОУН гідно тримала свій прапор. Увесь час націоналісти були політично представлені у різних гілках влади. Так само активно працювала і ціла низка націоналістичних громадських організацій. Діяв ряд видавничих проєктів, які несли ідею українського націоналізму в широкі маси. «Зараз всі націоналістичні напрацювання «впали у благодатний ґрунт», і зерна українського націоналізму дуже швидко проросли. І з початком російського вторгнення всі зрозуміли, що з ідеєю українського націоналіста, з Декалогом українського націоналіста, з Молитвою українського націоналіста, які завжди закликали до боротьби та збереження Української держави, протистояти агресору набагато легше» [272].

У травні 2025 року Інститут масової інформації провів моніторинг: «Посадовці й політики. Про кого найбільше пишуть медіа» [54]. Двоє осіб – командир Третього армійського корпусу ЗСУ, націоналіст А. Білецький та народний депутат від «Євросолідарності» О. Гончаренко – були внесені до моніторингу вперше. У кожного з них зафіксовано по шість–вісім згадок, що не дозволяє робити масштабні висновки, але вже дозволяє оцінити тональність публікацій, у яких вони фігурували. У випадку А. Білецького всі згадки були позитивними. У О. Гончаренка половина згадок мала негативне забарвлення, ще третина – позитивне, і решта – нейтральне.

Про А. Білецького зафіксовано вісім згадок протягом тижня в травні 2025 року. Всі вони – з позитивним емоційним забарвленням. «Перепочинок і

мобілізація: Білецький дав пораду, як скористатися перемир'ям із РФ» (Фокус). «Групи впливу гуртуються навколо Білецького: його можуть вивести на вищі військові і політичні посади, – Фокус» (УНІАН). Загалом інформаційна присутність А. Білецького нині формується здебільшого в героїко-патріотичному контексті. Моніторинг відбувався в період 25–31 травня 2025 року й охопив усі матеріали, що вийшли на 10 сайтах: «Цензор.Нет», «24 канал», «ТСН», «РБК-Україна», «NV», «Кореспондент.net», «Українська правда», «Фокус», «УНІАН», «Еспreso».

Закономірно, що одним з чинників зміни ставлення населення України до націоналістичного руху, є саме зміна вектору медіа, щодо трактування націоналістичної ідеології.

У листопаді 2025 року «Українська правда» представила рейтинг «УП 100» – список українців, які формують незалежність і майбутнє країни під назвою «УП 100: Межа вибору/Вибір на межі». Зокрема, до чільної сотні у рейтингу «Захисники» увійшли особистості, які належать до українського націоналістичного руху: командир Третього армійського корпусу, бригадний генерал А. Білецький, військовослужбовець Третьої окремої штурмової бригади, молодший сержант, Герой України О. Іванцов, командир 1-го корпусу НГУ «Азов» Герой України Д. Прокопенко, військовослужбовець батальйону «Свобода», старший лейтенант НГУ, Герой України В. Стоцький [277]. Публікація «Українською правдою» рейтингу «УП 100: Межа вибору / Вибір на межі» є показовою медіаподією, що відображає якісну трансформацію дискурсу щодо українського націоналістичного руху в сучасному інформаційному просторі України.

У коментарі «УП 100» стосовно персони А. Білецького начальник Головного управління розвідки України К. Буданов зазначив, що А. Білецький надихає молодь. «Доброволець, який став генералом, патріот, який створив одну з найбільш боєздатних систем у новій армії України. Ці здобутки, зокрема, зробили українське військо одним із найсильніших у світі. Історик, який національну українську ідею інтегрував у саму основу збройної сили держави». Командувач об'єднаних сил ЗСУ

М. Драпатий зазначає, що А. Білецький з когорти офіцерів, які творять глобальні зміни і будують українське військо майбутнього.

Ці характеристики, надані першими особами воєнного відомства, фіксують принципово новий тип відносин між державними інститутами та носіями націоналістичної ідеології: останні вже не є маргінальними акторами, яких слід толерувати, вони постають як чинник розбудови боєздатної національної армії.

Бачимо, що героїзація добровольчих формувань і військових підрозділів, пов'язаних із націоналістичним середовищем, стала одним із ключових механізмів зміни медійної репрезентації. Медіа не лише відображають, а й активно конструюють образ націоналіста як захисника держави, що сприяє легітимації націоналістичних ідей в українському суспільстві. Ідеологія українського націоналізму через медіа виконує мобілізаційну функцію в умовах Війни за Незалежність України.

Висновки до розділу 3

У розділі комплексно проаналізовано діяльність українських націоналістичних медіа, яка виступає одним з ключових чинників формування та розвитку націоналістичного руху. Увагу зосереджено не лише на змістовному наповненні даних медіа, а й на їх функціонуванні та організаційні ролі. Проаналізовано ідеологічні журнали, газети, підпільні видання, діаспорну пресу, зокрема: «Розбудова нації», «Сурма», «Український самостійник», «Визвольний шлях», «Шлях Перемоги», «Самостійна Україна», «Державність», «Незборима нація», «Українські проблеми» та інші.

Показано історичну тяглість медійної діяльності націоналістів та її адаптацію до різних політичних та технологічних умов. З'ясовано, що націоналістична преса була інтегрованою у саму структуру руху й виконувала стратегічні завдання. Можна стверджувати, що український націоналізм формувався через друковане слово, передусім у пресі, яка була головним майданчиком ідейної роботи.

Найдавнішим з розглянутих часописів, котрий функціонує і досі є газета «Шлях Перемоги». Наразі видань такого штибу доволі мало. Є велика ніша в інформаційному просторі, котру потрібно наповнювати науковими статтями, аналітичними матеріалами про український націоналізм. У час війни, коли РФ прагне знищити до кореня українську державу, саме націоналізм є ідеологічно-мобілізаційним чинником, котрий протистоїть різноманітним проявам російського геноциду щодо України.

Показано неперервність українського інформаційного поля від самвидаву 1960-1980-х років до легальних проукраїнських медіа ХХІ ст. Розкрито роль самвидаву як «рупора правди», що формував національно свідоме середовище опору радянському режиму.

Обґрунтовано, що поява періодичних нелегальних видань (зокрема «Українського вісника») означала вихід руху опору проти тоталітарної системи на новий організаційний і політичний рівень.

У незалежній Україні друковані та електронні медіа («Час-Тіме», «Народна газета», «Віче», «Україна молода», «Український тиждень», «Країна», «Газета по-українськи») робили/роблять ревізію радянських і проросійських історичних наративів, що в свою чергу легітимізує український націоналізм.

У розділі розкрито трансформацію медійного дискурсу щодо українського націоналістичного руху в період від 2014 року до повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році та після нього. Показано зміну тональності українських медіа – від настороженого, часто негативного або стереотипного трактування націоналізму до його сприйняття як легітимної, суспільно значущої державотворчої ідеології. Простежено еволюцію націоналістичного наративу: від маргіналізованого політичного явища до символу спротиву російській агресії. Проаналізовано деконструкцію російських пропагандистських кліше («нацизм», «фашизм», «екстремізм») через діяльність українських медіа та фактчекінгових платформ. У медіа націоналізм перестав трактуватися як радикальна загроза, натомість медіа почали героїзувати сучасних націоналістів. Також показано зростання позитивного сприйняття історичних постатей українського визвольного руху (Є. Коновалець, С.

Бандера, Р. Шухевич), що підтверджено соціологічними даними. Доведено, що зміна вектору медіа прямо корелює зі зростанням суспільної підтримки націоналістичного руху. Медіа виступили одним з каталізаторів формування позитивного, державотворчого образу українського націоналізму як ідеології спротиву імперським зазіханням Росії та захисту суверенітету.

Бачимо, що українські медіа стали активними суб'єктами інформаційної війни, а не пасивними ретрансляторами подій.

Висновки

Важливим елементом соціально-економічного, політичного розвитку і забезпечення безпеки та інтеграції України є інформаційний простір, який сучасні українські дослідники визначають як сукупність інформаційних потоків як національного, так й іноземного походження, які доступні на території держави і які формує медіа та інформаційні мережі. Встановлено, що медіа в сучасному світі виступають не лише каналом передачі інформації, а й самостійним інститутом політичної системи, який формує політичну реальність, впливає на суспільну свідомість та визначає характер взаємодії між владними структурами та громадянами. Передусім з'ясовано, що сучасне трактування медіа в Україні базується як на нормативно-правовому підході. Встановлено, що розвиток медіа тісно пов'язаний із трансформацією політичних інститутів та форм комунікації. Доведено, що медіа відіграють одну з головних ролей у політичній системі, виступаючи посередником між владою та суспільством, а також між різними соціальними групами. Діяльність медіа має безпосередній вплив на формування громадської думки, політики та ідентичностей.

Теоретичне осмислення ролі медіа формувалося упродовж історії, від Реформації до сучасності і видозмінюється й надалі. Ключовими проблемами, що залишаються актуальними, є співвідношення свободи слова і відповідальності медіа, а також ступінь втручання держави у їхню діяльність. Особливе значення у дослідженні мають теорії преси, сформульовані Ф. Сібертом, В. Шрамом, і Т. Пітерсоном у праці «Чотири теорії преси». Дані теорії відображають різні моделі взаємодії медіа і влади.

Авторитарна теорія (Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо) обґрунтовує необхідність державного контролю над медіа задля забезпечення стабільності та порядку. Встановлено, що в межах даної моделі преса виступає інструментом влади, а свобода слова суттєво обмежується. Лібертаріанська теорія (Дж. Мільтон, Дж. Локк, Дж. С. Мілль, Т. Джеферсон) базується на ідеї свободи слова та мінімального втручання держави. Дана модель розглядає медіа, як інструмент пошуку істини та

контролю за владою, однак має ризики зловживання свободою слова. Теорія соціальної відповідальності (В. Гокінг, Д. Мак-Квейл) поєднує свободу медіа з їхньою відповідальністю перед суспільством. Медіа повинні дотримуватися професійних стандартів та діяти в інтересах суспільства. Радянська теорія заснована на комуністичній ідеології. Передбачає повний контроль держави над медіа. Встановлено, що в цій системі медіа є інструментом пропаганди та ідеологічного впливу.

Встановлено, що наведені теорії демонструють вагому закономірність: медіа дуже часто відображають соціально-політичну структуру суспільства, в якому функціонують.

Важливий внесок у розвиток теорії медіа зробили Д. Галлін та П. Манчіні, котрі запропонували три моделі медіасистем: поляризованого плюралізму, демократично корпоративістську та ліберальну. З'ясовано, що дані моделі ґрунтуються на таких параметрах, як рівень розвитку медіаринку, політичний паралелізм, професіоналізація журналістики та ступінь державного втручання.

Вагомим теоретичним внеском є концепція Г. Маклуена, який розглядав медіа як чинник цивілізаційних змін та формування національних держав.

У межах аналізу політичної комунікації встановлено, що вона є важливим механізмом функціонування політичної системи. Розглянуто базову модель Г. Лассвела («хто – що – яким каналом – кому – з яким ефектом»).

Доведено, що медіа в сучасних умовах трансформуються з каналу передачі інформації у самостійного суб'єкта політичної комунікації, який впливає на зміст і характер повідомлень.

Окремо проаналізовано наукові підходи до оцінки впливу медіа, які базуються на двох напрямках: теорія обмеженого впливу (П. Лазарсфельд, Р. Мертон, Е. Кац, Дж. Клеппер) яка доводить, що медіа не формують, а лише підсилюють наявні переконання та теорія значного впливу (В. Ліппманн), яка обґрунтовує здатність медіа формувати уявлення про реальність через стереотипи.

Особливу увагу приділено феномену маніпуляції масовою свідомістю, який є одним із ключових механізмів впливу медіа на політичні інститути.

Маніпулятивний характер медіа-впливу досліджували Г. Франк, К. Фабер, Ч. Міллс, Д. Рісмен, Г. Маркузе, що дозволило виявити системний характер даного явища. Доведено, що медіа виступають не лише інструментом маніпуляції, але й самостійним суб'єктом політичного процесу, особливо у формі медіа-холдингів, які можуть впливати на політичні рішення, формувати політичні альянси та брати участь у боротьбі за владу.

Встановлено, що медіа займають проміжне положення між державними структурами та інститутами громадянського суспільства. Відповідно поділ на державні та недержавні медіа визначає характер їхнього впливу: державні медіа орієнтовані на підтримку влади, а недержавні – формально незалежні, але часто залежать від власників (олігархічних, кланових груп).

Досліджено вплив медіа на політичні процеси, зокрема на вибори, політичні кампанії, формування громадської думки, політичні конфлікти. В період виборів роль медіа різко зростає, оскільки вони стають основним інструментом політичної агітації та формування електоральних уподобань. Варто зазначити, що політики намагаються частіше потрапляти на шпальти та телеекрани, аби отримувати більший рівень підтримки з боку громадськості.

Досліджено еволюцію медіасфери в Україні, що дозволило виокремити наступні етапи державної політики у сфері медіа: 1991-1995 роки – період стихійного плюралізму; 1995-1999 роки – перехід до опосередкованого контролю; 1999-2004 роки – маніпулятивний період («темники», «олігархізація медіа»); 2005-2009 роки – демократизація медіапростору після Помаранчевої революції; 2010-2013 роки – згортання свободи слова; 2014-2022 роки – євроінтеграційний вектор та інформаційна безпека, які виділив науковець О. Мотлях. У ході аналізу державної політики щодо медіа було визначено сьомий період, який розпочався у 2022 році і характеризується посиленням державного контролю в умовах війни.

Доведено, що українська медіасистема характеризується високим рівнем політизації, залежністю від олігархічних структур та поширенням маніпулятивних технологій.

З'ясовано, що ідеологія в сучасному світі є не лише теоретичною конструкцією, а й практичним інструментом впливу, який значною мірою реалізується через діяльність медіа. Саме медіа забезпечують циркуляцію, адаптацію та легітимацію ідеологічних змістів, формуючи когнітивні рамки сприйняття реальності суспільством. Це дозволяє розглядати медіа як одного з головних майданчиків ідеологічної боротьби, де відбувається не лише відображення, а й продукування соціально-політичних смислів.

Ідеології як системи політичних і соціальних поглядів можна розрізняти за кількома базовими критеріями, які визначають їхню сутність і практичне втілення. Насамперед ідеться про ставлення до свободи особи, розуміння рівності між людьми, бачення ролі держави у суспільстві, принципи організації економіки, а також уявлення про соціальну ієрархію та структуру суспільства. Так, лібералізм у своїй основі ставить пріоритет індивідуальної свободи, прав людини та автономії особистості. Він виходить із того, що кожен індивід має право самостійно визначати свій життєвий шлях, а держава повинна лише гарантувати базові права та створювати умови для вільного розвитку. Соціалізм акцентує увагу на соціальній рівності, справедливому розподілі ресурсів і колективній відповідальності. У цій парадигмі держава або суспільство загалом відіграє активнішу роль у забезпеченні добробуту громадян, зменшенні нерівності та підтримці вразливих груп. Консерватизм базується на цінуванні традицій, історичної спадковості та соціальної стабільності. Він підкреслює важливість поступових змін, збереження усталених інститутів і обережного ставлення до радикальних реформ.

Досліджуючи сутність націоналізму, потрібно ствердити, що його серцевиною є визнання нації як центральної цінності ідеології. Доведено, що націоналізм не є однорідним явищем, а існує у формі множинних типів і моделей, що залежать від конкретно-історичних умов. Це підтверджується підходами П. Альтера, який наголошує на варіативності націоналізму у різних соціальних середовищах. За Е. Гелнером, націоналізм є політичним принципом, відповідно до якого політичні та національні межі повинні збігатися, що надає йому важливого значення у процесі державотворення.

Український націоналізм сформувався як відповідь на зовнішні загрози та відсутність власної державності. Створення Організації українських націоналістів (ОУН) у 1929 році перетворило стихійний український націоналізм на організовану політичну силу. Радянська влада заганяє націоналістів у підпілля та еміграцію, а з 1991 року відбувається відродження націоналістичного руху. Виникають/відроджуються націоналістичні партії та організації: «Державна самостійність України» (ДСУ), «Українська національна асамблея» (УНА), з часом трансформована в УНА–УНСО, бандерівська ОУН, «Конгрес українських націоналістів» (КУН), «Тризуб», «Соціал-національна партія України» (СНПУ), яка на IX з'їзді змінила назву на ВО «Свобода», «Правий сектор», який виник підчас Революції гідності, яка стала переломним моментом у розвитку українського націоналізму. Науковець В. Кулик вважає, що Революція гідності мала націоналістичний характер (через символіку, ритуали, колективну ідентичність).

Аналізуючи матеріали українських медіа, встановлено що публікації наповнені ліберальною агендою часто справляють негативний вплив на націоналістичний рух в Україні. Ідеологічна конкуренція відображається у медійних матеріалах, де націоналізм часто репрезентується як явище несумісне з такими ліберальними цінностями як плюралізм, толерантність, права меншин та індивідуалізм. Можна ствердити, що такий вплив реалізується через використання моделі «порядку денного». Дана теорія «agenda-setting theory» пояснює здатність медіа визначати, які теми є важливими для суспільства. У цьому контексті підтверджено тезу Б. Коена про те, що медіа не стільки визначають, *що думати*, скільки, *про що думати*. Через систематичне висвітлення тем, пов'язаних із правами меншин, гендерною рівністю та глобалізмом, медіа формують відповідний порядок денний, у якому націоналістична проблематика опиняється на периферії або в негативному контексті.

Ліберальна агенда утверджує меседж: «ліберальне – прогресивне», «націоналістичне – архаїчне або радикальне», що визначає загальний тон медійного висвітлення.

На основі емпіричного матеріалу (публікацій «ТСН» та «Українська правда» та інших медіа з ознаками «ліберального порядку денного») встановлено, що критичне позиціонування щодо націоналістичного руху реалізується через висвітлення переважно конфліктних подій за участі націоналістів, подання націоналістів як агресивних, небезпечних. Мовні конструкції наведені з негативним забарвленням. Ліберальна агенда відіграє активну роль у трансляції космополітичних цінностей, що зумовлює послаблення традиційних соціокультурних зв'язків, зниження значущості національної ідентичності.

Найбільш негативних впливів сучасний український націоналізм зазнає з боку російської пропаганди. Проросійські медіа поширюють пропагандистські матеріали, котрі спрямовані на спотворення ідеології українського націоналізму. Рупори Кремля ототожнюють українських націоналістів із нацистами, фашистами, розбійниками. Значну роль у цьому процесі відіграє маніпуляція історичною пам'яттю, яка полягає у фальсифікації історичних фактів, зокрема, щодо діяльності членів ОУН («найбільше дісталось Бандері»), воїнів УПА. Російська пропаганда акцентує увагу на темах радикалізму, екстремізму та насильства, пов'язуючи дані явища із діяльністю націоналістичних організацій штибу «Правого сектору» або ж полку «Азов».

Особливу увагу приділено технологіям дезінформації, які включають створення фейкових новин, псевдоекспертних оцінок, маніпулятивних заголовків. Головними носіями проросійських наративів в українському медіапросторі виступали такі медіа (дані ресурси закрили) «Стана.ua», «112 Україна», «NewsOne», «ZIK», «Вести» та інші, які системно транслювали антиукраїнські меседжі та підтримували інформаційно проросійські політичні сили на теренах України.

Варто зазначити, що діяльність проросійських медіа є складовою ширшої стратегії гібридної війни, яка поєднує інформаційний, психологічний та ідеологічні впливи. Пропагандисти використовують поняття «денацифікації», яке слугує інструментом виправдання військової агресії та виправдання насильницьких дій проти України. Проаналізовані матеріали російських медіа, зокрема публікації

державних інформаційних ресурсів, заперечують існування України як незалежної держави.

Санкції РНБО України проти проросійських телеканалів, сприяли зниженню рівня російської пропаганди в медіа, однак не ліквідували її повністю через діяльність Telegram-каналів, що залишаються важливими каналами поширення інформації.

Олігархічна модель медіа є не просто економічною формою організації медіа, а складною політико-економічною системою, в якій медіа виконують функцію інструмента впливу на політичні процеси. Вже із середини дев'яностих років в Україні відбувся процес трансформації медіа з відносно автономного інституту у залежний елемент політико-економічних груп. Заангажованість медіа стала характерною рисою інформаційного простору, що підтверджується науковими оцінками, так і публічними заявами представників журналістського середовища. У цьому контексті слушною є теза, яка наголошує на зміні сутності медіа як інституції з «сторожового пса демократії» на інструмент реалізації інтересів окремих груп. Концентрація медіа у руках олігархів забезпечує їм можливість визначати, яка інформація і в якому вигляді потрапляє до аудиторії, що відповідає теорії порядку денного. У результаті цього формується специфічний медійний дискурс, який відображає не суспільні інтереси, а зацікавлення власників медіа.

З одного боку, вони можуть транслювати патріотичні наративи та підтримувати державницькі ідеї, з іншого – націоналізм часто використовується олігархами задля політичної маніпуляції, що призводить до його спрощення та викривлення. М. Сенченко зазначає, що олігархічні медіа сприяють утвердженню світогляду, у якому матеріальний успіх і споживання стають домінуючими орієнтирами, що суперечить цінностям українського націоналізму, який базується на ідеях служіння нації.

Олігархічний фактор у медіа слід розглядати як одну з перешкод на шляху формування українського націоналізму, оскільки він трансформує його зміст відповідно до інтересів вузького кола людей з великим капіталом.

У результаті проведеного дослідження визначено, що українські націоналістичні медіа виступають не лише каналом поширення інформації, а одним з основних чинників становлення, трансляції та відтворення ідеології українського націоналізму, забезпечуючи його історичну тяглість та ідейну еволюцію. Власне, саме через пресу відбувалося формування базових ідеологічних засад націоналістичного руху, консолідація прихильників і координація діяльності ОУН. Саме на сторінках націоналістичної «Розбудови нації» творилося концептуальне оформлення українського націоналізму, як цілісної ідеології.

В умовах підпільної боротьби особливої уваги набуває феномен нелегальної націоналістичної преси, зокрема видань «Сурма», «Український націоналіст», які виконували роль інструментів пропаганди та контрпропаганди. На сторінках «Сурми» публікується Декалог ОУН «10 заповідей українського націоналіста» авторства С. Ленкавського. У післявоєнний період значну роль у розвитку українського націоналізму відігравала українська діаспора. Закордоном видавалися газети та журнали: «Визвольний шлях», «Шлях Перемоги», «Український самостійник» та інші.

З відновленням незалежності України націоналістичні медіа адаптуються до нових політичних умов і починають функціонувати відкрито. Медіа «Державність», «Незборима нація», «Українські проблеми», «Бандерівець», «Нація і держава» і ті ж таки «Визвольний шлях» та «Шлях перемоги» продовжують традицію ідеологічного та аналітичного осмислення національної проблематики.

Сучасні націоналістичні медіа виконують низку важливих завдань: формування національної свідомості; збереження історичної пам'яті; популяризація ідеології українського націоналізму; протидія російській пропаганді; мобілізація суспільства в умовах війни. В умовах російсько-української війни значення націоналістичних медіа значно зростає, оскільки дані медіа виступають важливим елементом інформаційного фронту, забезпечуючи формування патріотичного дискурсу та підтримку бойового духу військових та громадськості.

Разом з тим націоналістичні видання займають невелику нішу у медіапросторі України, що зумовлює їх відносно низький рівень впливу на загальнонаціональний інформаційний простір. Існує значне поле для розвитку таких медіа, особливо у сфері аналітики, наукових досліджень та популяризації націоналістичної ідеології.

Поруч з націоналістичними медіа важливу роль в утвердженні національної ідентичності виконують проукраїнські медіа. В умовах радянської цензури функцію медіа виконували альтернативні канали інформації, передусім самвидав, який став вагомим інструментом формування політичної свідомості, сприяв поширенню ідей незалежності, захисту української мови та культури, а також правозахисного руху. Серед самвидаву потрібно виокремити журнал «Український вісник» під редакцією В. Чорновола. На його сторінках публікувалася інформація про репресії, порушення прав людини та національну ідею.

Важливу роль у розвитку націоналістичного руху відіграли медіа, пов'язані з політичними організаціями, зокрема Народним рухом України. Газета «Час-Тіме», заснована В. Чорноволом, стала не лише пресовим органом НРУ, а й впливовим аналітичним виданням, яке сприяло формуванню державницького мислення, популяризації реформ та об'єднанню національно-демократичних сил.

Значний внесок у розвиток національної ідеї зробили такі видання як «Україна молода», на сторінках якої переосмислювалися українсько-російські відносини, «Український тиждень», «Країна» та інших, матеріали яких сприяли переосмисленню радянських міфів про ОУН-УПА та їхніх провідників. Проукраїнські медіа часто висвітлюють діяльність націоналістичних партій та їхніх лідерів, що засвідчує їхню участь у політичному процесі. Також вони протидіють російській інформаційній агресії, зокрема, через викриття російських наративів.

До 2014 року численні медіа під впливом проросійської пропаганди представляли націоналістичні партії у світлі радикалізму та екстремізму. Після російського вторгнення з початком Війни за Незалежність України відбувається поступова зміна медіа в оцінках націоналізму, який починає асоціюватися з патріотизмом, захистом держави та мобілізацією суспільства. Причиною зміни

вектору медіа стали події Революції гідності, окупація Криму та війна на Донбасі, які сприяли переосмисленню ролі добровольчих формувань, значна частина яких пов'язана із націоналістичним середовищем.

Після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році відбулася остаточна трансформація медійного образу українського націоналізму, який почав трактуватися, як форма громадянського патріотизму та національної самоідентифікації, а не як радикальна ідеологія. Українські медіа активно долучилися до розвіювання російської пропаганди про «український нацизм», демонструючи багатонаціональний склад Сил оборони України, участь представників різних етнічних груп у захисті держави. В умовах Війни за Незалежність України в матеріалах медіа відбувається героїзація постатей українського визвольного руху (С. Бандери, Р. Шухевича, Є. Коновальця), котрі дедалі частіше презентуються як символи боротьби за соборну Україну. Зміна вектору медіа безпосередньо вплинула на суспільну думку. Зокрема, зафіксовано суттєве зростання позитивного ставлення до провідника українських націоналістів С. Бандери та ОУН-УПА. Варто зазначити, що медіа активно формують героїчний наратив, у якому представники націоналістичного руху (зокрема військові підрозділи та їхні командири) постають як основні ланки у боротьбі проти окупаційних сил РФ.

Можна ствердити, що російське вторгнення стало каталізатором «політичного ренесансу» українського націоналізму, про свідчать як експертні оцінки, так і зростання його присутності в сучасному інформаційному просторі України.

Отже, зміна медійного фону щодо українського націоналізму є одним із головних індикаторів глибинних змін у суспільстві та свідчить про перехід України до нової моделі політичної та культурної самоідентифікації, в якій націоналізм виступає не як маргінальне явище, а як основа суспільної консолідації.

Список використаних джерел

1. Адамович С. Ідея соборності в ідеології та діяльності Всеукраїнського об'єднання «Свобода». *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2013. Вип. 23–24. С. 136–141.
2. Адамович С. Ідея соборності в ідеології та діяльності Конгресу українських націоналістів (1993–2015 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія*. Івано-Франківськ. 2015. Вип. 27. С. 39–43.
3. Адамович С. Ідея соборності в ідеології та діяльності Української національної асамблеї (УНА–УНСО). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2014. Вип. 25. С. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Ist_2014_25_3 (дата звернення: 10.03.2025).
4. Акименко К. Періодика націоналістичних організацій діаспори як засіб створення українського інформаційного простору в умовах еміграції (1950-ті – поч. 1990-х рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 1 (44), 2021. С. 62–71. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(44\).2021.232453](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(44).2021.232453)
5. Аксьонова Н. Дослідження впливу мас-медіа в умовах інформаційної війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 480–493.
6. Альтер П. Націоналізм: проблема визначення. *Націоналізм: антологія*. Наук. т-во ім. В'ячеслава Липинського; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; літ. ред. Л. Білик. Київ: Смолоскип, 2000. С. 211–215.
7. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ, 2001. 272 с.
8. Андрусів В., Устенко О., Романенко Ю., Тишкевич І. Майбутнє українських олігархів. 2018. URL: <https://uifuture.org/reports/majbutnye-ukrayinskix-oligarxiv/> (дата звернення: 25.10.2024).

9. Андрющенко Е. Українські праворадикальні організації у контексті суспільно-політичних процесів (кінець 1980-х – 2015 рр.) : дисертація канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Запоріжжя, 2015. 284 с.
10. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух: історія та ідеї. Дрогобич: Відродження, 1994. 192 с.
11. Баган О. Проблема утвердження ідеології українського націоналізму. *Українські проблеми*. 1994. Ч. 1(5). С. 3–5.
12. Бажан О. Самвидав. *Енциклопедія історії України*. Т. 9: Прил–С. Редкол.: В. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2012. С. 431.
13. Базар О. Державне інформагентство РФ опублікувало текст з обґрунтуванням геноциду в Україні. *LB*. 2022. URL: https://lb.ua/world/2022/04/04/512233_derzhavne_informagentstvo_rf.html (дата звернення: 08.02.2024).
14. Базелюк М. Нація і держава. *Енциклопедія Сучасної України*. Редкол. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. Т. 22. URL: <https://esu.com.ua/article-71027> (дата звернення: 15.03.2025).
15. Бандера С. Мій життєпис. *Державність*. 1992. № 1. С. 47–52.
16. Бандерівські читання: матеріали перших та других Бандерівських читань. Упор. Т. Бойко, Ю. Сиротюк. Київ–Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. 200 с.
17. Барендт Е. Три теорії свободи слова. *Лібералізм: антологія*. Наук. т-во ім. В'ячеслава Липинського; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2002. С. 997–1009.
18. Бережанський І. Від партизанщини до військової еліти: як «Азов» Білецького змінив українську армію. *ТСН*. 2025. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/vid-partyzanshchyny-do-viyskovoyi-elity-iak-azov-biletskoho-zminyuv-ukrayinsku-armiiu-2823863.html> (дата звернення: 11.11.2025).

19. Бережанський І. Повернення героїв: захисники «Азовсталі» «Редіс», «Калина», та «Волина» звільненні з російського полону. *ТСН*. 2022. URL: <https://tsn.ua/ato/povernennya-geroyiv-komandiri-azovu-redis-ta-volina-zvilneni-z-rosiyskogo-polonu-2163136.html> (дата звернення: 11.11.2025).
20. Бернейс Е. Пропаганда. Каунас: Кнугу клубас, 2016. 112 с.
21. Бирландик В. Антибольшевицький Блок Народів – історія і завдання. *Державність*. 1991. Ч. 1. С. 25–30.
22. Бігун І. 10 міфів про УПА: Хто і чому заклеїв членів УПА «гітлерівськими посіпаками». *NV*. 2017. URL: <https://nv.ua/publications/10-mifov-ob-upa-kto-i-rochemu-zaklejmi-chlenov-upa-gitlerovskimi-prihvostnjami-835830.html> (дата звернення: 04.04.2024).
23. Болкарьова О. В. Аналіз політичного дискурсу в сучасному українському та англomовному просторі мас-медіа. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70), № 1(2). С. 20–23.
24. Бондарева С. Силоміць забирали останнє. Виривали з рота. *Країна*. 2019. № 498. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_silomic-zabirali-ostannye-virivali-z-rota/939356 (дата звернення: 16.08.2025).
25. Брадов В. Механізм впливу на формування медіаконтенту в умовах авторитарної системи. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 10. С. 252–258.
26. Брадов В. Типологічна структуризація медіаринку України: вектори впливу. *Теле- та радіожурналістика*. 2014. № 13. С. 161–168.
27. Буркало В. Олігархічне начало й олігархічний потенціал людини в концепті Платона як продукт і джерело психоетичних деформацій. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Вип. 18. С. 67–77. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-7>
28. Буча В. Нашій державі понад 2000 років. *Державність*. 1992. № 1. С. 16.
29. Видавництво. «Шлях перемоги» – газета ЗЧ ОУН. 1954. № 1. С. 1.
30. Від видавництва. *Визвольний шлях*. 1948. № 1. С. 1.

31. Від видавництва. *Сурма*. 1949. Ч. 1. С. 1.
32. Вітвіцький О., Рондзістий Т., Коваль Р. 70-ліття бандерівської газети «Шлях перемоги». *Націоналістичний портал*. 2024. URL: <https://ukrnationalism.com/news/nationalist-movement/5261-70littia-banderivskoi-hazety-shliakh-peremohy.html> (дата звернення: 15.07.2025).
33. Вітович О. Концепція національної організації. *Державність*. 1991. № 2. С. 30–34.
34. Вітович О. Революційність українського націоналізму. *Державність*. 1991. № 1. С. 44–46.
35. Віхров М. Проросійський трансформер. *Український тиждень*. 2020. URL: <https://tyzhden.ua/prorosijskyj-transformer/> (дата звернення: 29.07.2025).
36. Вічний Фашизм. Умберто Еко про характерні риси ідеології. *Історична правда*. 2016. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2016/02/22/148958/> (дата звернення: 09.08.2024).
37. Владимиров В. Структура масової свідомості: погляди У. Ліппманна та О. Потебні й спроба їх актуалізації. *Вісник Запорізького державного університету: збірник наукових статей*. Запоріжжя, 2002. С. 30–36.
38. Ворона Ю., Сарахман Е. Права меншості мають бути відвойовані зараз – ЛГБТ-люди про «сафарі» на активістів, гомофобію та гранти. *Українська правда*. 2018. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/06/15/7183382/> (дата звернення: 28.05.2024).
39. Воронова М. Політична журналістика як особливий різновид професійної діяльності. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2013. Т. 50. С. 197–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2013_50_40 (дата звернення: 22.09.2023).
40. В Україні олігархічні ЗМІ транслюють упереджені погляди, а незалежні не можуть з ними конкурувати – Держдеп. *Zmina*. 2021. URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-oligarhichni-zmi-translyuyut-uperedzheni-poglyady-a-nezalezni-ne-mozhut-z-nymy-konkuruvaty-derzhdep/> (дата звернення: 29.04.2026).

41. В чому секрет виживання газети «Шлях Перемоги». *Український кризовий медіа-центр*. 2024. URL: <https://uacrisis.org/uk/v-chomu-sekret-vyzhyvannya-gazety-shlyah-peremogy> (дата звернення: 12.07.2025).
42. Газета «Сурма»: історія та відновлення. *Сурма*. Ч. 1. 2022. URL: <https://surma.com.ua/15-gazeta-surma-istoriia-ta-vidnovlennia.html> (дата звернення: 10.02.2025).
43. Гайдамаха А. Новий етап. *Визвольний шлях*. 2004. № 1. С. 3.
44. Галайко Б. Підстави сучасного українського соціал-націоналізму. *Соціальна політика в теорії і практиці українського націоналізму: історія і сьогодення: матеріали VII всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 75-й річниці УПА, Івано-Франківськ, 19–20 травня 2017 р.* Наук. ред. О. Сич. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2017. 332 с.
45. Галайко Б. Часопис «Сурма» – пресовий орган пропаганди Української військової організації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 612: Держава та армія. С. 114–119.
46. Гандзій О. На місце вимерлих українців переселяли жителів Росії та Білорусі. Так розмивали українську етнічну територію. *Країна*. 2019. № 498. URL: https://gazeta.ua/articles/events-journal/_na-misce-vimerlih-ukrayinciv-pereselyali-zhiteviv-rosiyi-ta-bilorusi-tak-rozmivali-ukrayinsku-etnichnu-teritoriyu/938808 (дата звернення: 16.08.2025).
47. Геращенко про КиївПрайд: Україна склала іспит на відданість європейським цінностям. *Українська правда*. 2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/06/18/7147273/> (дата звернення: 18.05.2024).
48. Головатий М. Хто стане третім Президентом України? Про ідеологічні метаморфози наступних президентських виборів. *Політичний менеджмент*. 2003. № 2. С. 65–73.
49. Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції. За ред. О. Турія; упорядн. У. Кришталович та І. Сварник. Львів: Інститут

- Історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. XXXIV + 270 с.
50. Головні ідеологічні засади українського націоналізму. *Визвольний шлях*. 1991. № 12. С. 1448–1454.
51. Головні події в історії українських медіа 2010–2020 років. *Детектор медіа*. URL: <https://video.detector.media/special-projects/golovni-podii-v-istorii-ukrainskykh-media-2010-2020-rokiv-i82> (дата звернення: 18.04.2024).
52. Гомза І. Багато галасу про українських націоналістів: рух «Азов» і війна в Україні. *Критика*. 2022. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/bahato-halasu-pro-ukraiinskykh-natsionalistiv-rukhn-azov-i-viina-v-ukraini> (дата звернення: 21.12.2023).
53. Горковенко Л. Івано-Франківськ: тотальний Марцінків. *Український тиждень*. 2020. URL: <https://tyzhden.ua/ivano-frankivsk-totalnyj-martsinkiv/> (дата звернення: 29.07.2025).
54. Гребінка О. Посадовці й політики. Про кого найбільше пишуть медіа — моніторинг ІМІ. *Інститут масової інформації*. 2025. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/posadovtsi-i-polityky-pro-kogo-najbilshe-pyshut-media-monitoryng-imi-i68823> (дата звернення: 18.11.2025).
55. Гринько М. Самостійна Україна (журнал, Чикаго). *Енциклопедія Сучасної України*. Редкол. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. URL: <https://esu.com.ua/article-883491> (дата звернення: 21.04.2025).
56. Грицак Я. Як я купався у Збручі з Юрієм Андруховичем і паплюжив ім'я Бандери. *Історична правда*. 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/14/162284/> (дата звернення: 15.11.2025).
57. Громенко С. 10 міфів про УПА: Нюрнберзький трибунал засудив українських націоналістів. *NV*. 2017. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/10-mifiv-pro-upa->

- njurnberzkij-tribunal-zasudiv-ukrajinskih-natsionalistiv-1461911.html (дата звернення: 13.05.2024).
58. Грушецький А. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021–2022 роках. *Київський міжнародний інститут соціології. Прес-релізи та звіти*. 13.01.2023. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1174&page=1> (дата звернення: 15.12.2023).
59. Грушецький А. Динаміка сприйняття напрямку справ в Україні та довіри до окремих інституцій між травнем 2022 року та жовтнем 2023 року. *Київський міжнародний інститут соціології. Прес-релізи та звіти*. 31.10.2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1321&page=1> (дата звернення: 15.12.2023).
60. Гук О.-М., Бехта І. Поняття наративного аналізу і основні підходи. *Молодий вчений*. 2020. № 11 (87). С. 430–435. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-92>
61. Гулай В. Інформаційно-комунікативні механізми взаємодії польської національної меншини України від початку ХХІ ст. (на прикладі Львівської області). *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. № 3 (11). С. 61–77. DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2021-03-61-77>
62. Гулай В., Сенік В., Базиліук К. Проблеми формування та практичного застосування окремих дефініцій у галузі національної безпеки. *Social Development and Security*. 2025. Т. 15, № 1. С. 11–18. DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2025.15.1.2>
63. Гулай В., Максимець В. Результати парламентських виборів у Словаччині 2023 року та дилеми геополітичного позиціонування уряду Р. Фіцо: безпекові виклики для України. *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 27–31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.36.4>
64. Гурківська А. Концептуалізація поняття «Політична пропаганда». *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2021. Вип. 35. С. 150–160.

65. Гурський Р. Українською школою має право керувати лише... етнічний поляк. *Вголос*. 2020. URL: https://vgholos.ua/news/ukrayinskoyu-shkoloyu-maye-pravo-keruvaty-lyshe-etnichnyj-polyak_1216447.html (дата звернення: 02.06.2026).
66. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Київ: Таксон, 2003. 300 с.
67. Гелнер Е. Нації та націоналізм. *Націоналізм: антологія*. Наук. т-во ім. В'ячеслава Липинського; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; літ. ред. Л. Білик. Київ: Смолоскип, 2000. С. 292–310.
68. Давидяк Т. З ранку до ночі малював. Цими аркушами мати розпалювала піч. *Країна*. 2019. № 499. URL: https://gazeta.ua/articles/people-and-things-journal/_z-ranku-do-nochi-malyuvav-cimi-arkushami-mati-rozpalyuvala-pich/939957 (дата звернення: 16.08.2025).
69. Демченко С. Соціальна комунікація як чинник медіатизації громадсько-політичного життя. *Держава та регіони. Соціальні комунікації*. 2013. № 1. С. 4–8.
70. Демчук С., Ковадна А. «Московський патріархат 300 років русифікує Україну». *Країна*. 2018. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_moskovskij-patriarhat-300-rokiv-rusifikuje-ukrayinu/835738 (дата звернення: 16.08.2025).
71. Деревінський В. В. Чорновіл – шеф-редактор газет «Час-Тіме» та «Час». *Українознавство*. 2012. № 1. С. 206–210.
72. Дерев'янко С. Гібридна війна: інформаційно-безпековий вимір. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Вип. 18. С. 101–113. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-11>
73. Державність / *Архів ОУН*. URL: <https://ounuis.info/library/journals/2259/derzhavnist.html> (дата звернення: 14.02.2025).
74. Десяте загальнонаціональне опитування: Ідеологічні маркери війни. *Соціологічна група Рейтинг*. 2022. URL:

- <https://www.ratinggroup.ua/news/desyatyy-obschenacionalnyy-opros-ideologicheskie-markery-voyny-27-aprelya-2022> (дата звернення: 16.11.2025).
75. Демідова А., Ярова А. Засоби масової інформації як «четверта неформальна гілка публічної влади»: способи медіа-маніпуляції. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1222> (дата звернення: 15.10.2023).
76. Дніпрянський В. Московський імперіялізм і український націоналізм. *Розбудова нації*. Прага, 1934. Ч. 7–8. С. 172–176.
77. Добробати. К. Гладка, Д. Громаков, В. Миронова та ін.; худож.-оформлювач О. Гугалова. Харків: Фоліо, 2016. 570 с.
78. Довженко О. Влада хоче забрати в олігархів вплив на ЗМІ. Це правда? Це можливо? *Детектор Медіа*. 2021. URL: <https://ms.detector.media/media-i-vlada/post/28182/2021-09-23-vlada-khoche-zabraty-v-oligarkhiv-vplyv-na-zmi-tse-pravda-tse-mozhlyvo/> (дата звернення: 22.11.2024).
79. Довженко О. Наша держава зможе вижити, якщо перестане бути пов'язана з Москвою. *Країна*. 2019. № 499. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_nasha-derzhava-zmozhe-vizhiti-yakscho-perestane-buti-povyazana-z-moskvoyu/940517 (дата звернення: 16.08.2025).
80. Довженко О. Саурон і Саруман проросійської пропаганди. Підсумки моніторингу дезінформаційних наративів під час місцевих виборів 2020. *Детектор Медіа*. 2020. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/182872/2020-11-27-sauron-i-saruman-prorosiyskoi-propagandy-pidsumky-monitoryngu-dezinformatsiynykh-naratyviv-pid-chas-mistsevykh-vyboriv-2020/ (дата звернення: 23.07.2024).
81. Донцов Д. Націоналізм. Львів: Нове життя, 1926. 255 с.
82. Донцов Д. Хрестом і мечем. *Державність*. 1992. № 1. С. 66–71.
83. Дорохіна Т. Радянська доба в рецепції авторів «Визвольного шляху» (1948–1991). *Київська Старовина*. Київ: Київський славістичний університет. 2006. № 1. С. 126–134.

84. Дубов Д. Засоби масової інформації як якісно нові суб'єкти політичних комунікацій. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1. С. 57–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ПоМе_2007_1_8 (дата звернення: 22.12.2022).
85. Дубовик О. «Кличко відпадає одразу. Нарешті його позбудемося». *Газета по-українськи*. 2012. URL: https://gazeta.ua/articles/politics-newspaper/_klichko-vidpadaye-odrazu-nareshti-jogo-pozbudemosya/461055 (дата звернення: 17.05.2025).
86. Дужий П. Український націоналізм – найбільша потреба української нації. *Українські проблеми*. 1992. Ч. 3. С. 3–5.
87. Думанська В. Привид нацизму в Україні: як кремлівська влада десятиліттями працювала з колаборантами. *Чесно*. 2022. URL: <https://www.chesno.org/post/5169/> (дата звернення: 27.05.2024).
88. Ємець-Доброносова Ю. «Медіаосвіта» за кремлівським рецептом. *Критика*. 2014. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/mediaosvita-za-kremlivskym-retseptom> (дата звернення: 11.02.2025).
89. Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідея та політика в Європі XIX–XX століть. Київ: Дух і Літера, 2018. 480 с.
90. Житарюк М. «Гарячі точки» у ЗМІ та засобах масової інформації, пропаганди і маніпуляції. Особливості російсько-української війни 2014 р. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2015. Вип. 40. С. 208–214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2015_40_22 (дата звернення: 17.05.2024).
91. Житарюк М. Теорії та моделі масової інформації (Масова комунікація): навч.-метод. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 244 с.
92. Житарюк М. Трансформаційні тенденції сучасної журналістики: до питання про функції і принципи. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2011. Вип. 34. Ч. 2. С. 109–120.

93. Забілий Р. Акт відновлення державності 30 червня. Як це було. *Історична правда*. 2011. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/06/30/44396/> (дата звернення: 19.06.2024).
94. Завдання «Українського вісника». *Український вісник*. 1970. Вип. I–II. С. 11–12.
95. Задорожний Г. Консцієнтальна війна – провідна форма геоекономічного підкорення свідомості як нового предмету праці в умовах неоліберальної глобалізації. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1. С. 199–206. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).199-206](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).199-206)
96. Зайцев О. Про український націоналізм. *Локальна історія*. 2021. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/pro-ukrayinskii-natsionalizm-oleksandr-zaitsev/> (дата звернення: 25.11.2023).
97. Зайцев О. Український інтегральний націоналізм (1920-ті – 1930-ті роки): Нариси інтелектуальної історії. Київ: Критика, 2013. 488 с.
98. Зайцев О. Чи був український націоналізм насправді фашистським? *Україна модерна*. 2023. URL: <https://uamoderna.com/history/chy-buv-ukrainskyu-natsionalizm-naspravdi-fashystskym/> (дата звернення: 17.06.2024).
99. Зварич Р. Ідея нації – шлях до порятунку людства. *Українські проблеми*. 1992. Ч. 4. С. 94–98.
100. Зелик І. В., Липчук О. І. Ідеологія «руського міра» в інформаційній війні РФ проти України: спроба деконструкції. *Національні інтереси України*. 2026. № 4(21). С. 2356–2368. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4\(21\)-2356-2368](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2356-2368)
101. Зражевська Н. Масова комунікація і культура: Лекції. Черкаси, 2006. 195 с.
102. Іванов В. Основні теорії масової комунікації і журналістики: навчальний посібник. За наук. ред. В. Різуна. Київ: Центр Вільної Преси, 2010. 258 с.
103. Ілленко А. Український націоналізм на сучасному етапі. *Бандерівські читання: матеріали перших та других Бандерівських читань*. Упор. Т. Бойко, Ю. Сиротюк. Київ–Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. 200 с.

104. Ісаюк О. Переграти Гітлера. *Український тиждень*. 2011. URL: <https://tyzhden.ua/perehraty-hitlera/> (дата звернення: 18.06.2025).
105. Історичний клуб «Холодний Яр». «Незборима нація» – 30 років на сторожі. *Незборима нація*. 2024. Ч. 2 (456). С. 2.
106. Іщенко С. Націоналізм справжній і «демократичний». *Державність*. 1992. № 2. С. 51–53.
107. Каверіна А. Проблема пропаганди в українському медіапросторі. *Грані*. 2015. № 11(1). С. 97–101.
108. Каменка Ю. Політичний націоналізм: еволюція ідеї. *Націоналізм: антологія*. Наук. т-во ім. В'ячеслава Липинського; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; літ. ред. Л. Білик. Київ: Смолоскип, 2000. С. 216–234.
109. Карбунар Н. На ЛГБТ-вечірку в Києві завітали працівники ТЦК. У «КиївПрайді» заявили про тиск. *Главком*. 2024. URL: <https://glavcom.ua/kyiv/news/na-lhbt-vechirku-v-kijevi-zavitali-pratsivniki-ttsk-u-kijivprajdi-zajavili-pro-tisk-1004367.html> (дата звернення: 02.07.2024).
110. Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації Українських Націоналістів (ОУН): аналітичний огляд. НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2003. 68 с.
111. Касьянов Г. Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х рр. Київ: Либідь, 1995. 224 с.
112. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму: монографія. Київ: Либідь, 1999. 352 с.
113. Кепплінгер Х., Ноель-Нойманн Е. Вплив мас-медіа. *Публіцистика. Масова комунікація: Медіа-енциклопедія*. За заг. ред. В. Іванова. Київ: АУП, ЦВП, 2007. С. 53–103.
114. Кіпіані В. Москва має бути знищена. Бандера схвалює. *Історична правда*. 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/17/162290/> (дата звернення: 15.11.2025).

115. Климончук В. Трансформація політичних та громадянських цінностей українського суспільства в умовах нових геополітичних викликів. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри: збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2017 р.* С. 210–216.
116. Кобець Ю., Ставничий Р. Використання морально-етичного підходу в умовах розгортання інформаційної війни. *Національні інтереси України.* 2025. № 5(10). С. 1420–1429. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-5\(10\)-1420-1429](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-5(10)-1420-1429)
117. Коваль Р. Проблеми державності України. *Державність.* 1992. № 2. С. 33–36.
118. Кокорська О. І., Кокорський В. Ф. Евристичний потенціал критичного дискурс-аналізу. *Політичне життя.* 2017. № 3. С. 79–83.
119. Колодій А. «Олігархи» й «олігархія»: зміст понять та українська політична дійсність. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки.* 2001. Вип. 19. С. 31–35.
120. Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали. Упоряд. В. Муравський; НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника: Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2006. 420 с.
121. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 28.04.1988).
122. Корба Г. Телемарафон: як він змінює українське суспільство та медіаринок. *BBC News Україна.* 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-6411259> (дата звернення: 20.02.2023).
123. Костюк Б. Націоналізм в Україні і в інших країнах Європи. *Радіо Свобода.* 2016. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27929390.html> (дата звернення: 12.10.2025).
124. Костюк Д. Націоналізм та громадянське суспільство: історичні витоки і проблемні аспекти. *Гілея: науковий вісник.* 2018. Вип. 129. С. 70–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_129_19 (дата звернення: 26.01.2024).

125. Кривенко Д. Мова і нація. *Державність*. 1991. Ч. 1. С. 18–21.
126. Кузьменко Є. Чому я йду на Марш. *Українська правда*. 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/06/10/224637/> (дата звернення: 18.05.2024).
127. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки. Київ: Часопис «Критика», 2010. 656 с.
128. Кулик В. Український націоналізм у незалежній Україні. Київ: КМ Academia, 1999. 63 с.
129. Кулик В. Український націоналізм у час війни з Росією. *Критика*. 2015. URL: <https://krytyka.com.ua/articles/ukrayinskyu-natsionalizm-u-chas-viyny-z-rosiieyu> (дата звернення: 18.11.2023).
130. Кулик В. Український націоналізм у час Євромайдану. *Критика*. 2014. URL: <https://krytyka.com.ua/articles/ukrayinskyu-natsionalizm-u-chas-evromaydanu> (дата звернення: 18.11.2023).
131. Курпіта Т. «Бійці творять неймовірні речі, які виходять за межі можливого»: у полку «Азов» подякували українцям за підтримку. *ТСН*. 2022. URL: <https://tsn.ua/ato/biyci-tvoryat-neymovirni-rechi-yaki-vihodyat-za-mezhi-mozhlivogo-u-polku-azov-podyakuvali-ukrayincyam-za-pidtrimku-2037328.html> (дата звернення: 11.11.2025).
132. Курпіта Т. У Києві офіційно з'явилася вулиця Героїв полку «Азов». *ТСН*. 2022. URL: <https://kyiv.tsn.ua/u-kiyevi-oficiyno-z-yavilasya-vulicya-geroyiv-polku-azov-2188501.html> (дата звернення: 11.11.2025).
133. Куц Г. Класичні політичні ідеології: базові принципи та сутнісні розбіжності. *Politicus*. 2015. № 2. С. 65–69.
134. Лильо Т. Політичний детермінізм де(ре)ідеологізації суспільства і засобів масової інформації в посткомуністичних обставинах. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2018. Вип. 44. С. 318–326.
135. Липчук О. І. Європейський досвід становлення громадянського суспільства: можливості використання в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник*

- Прикарпатського університету. Серія: Політологія. 2024. Вип. 17. С. 74–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-17-10>*
136. Липчук О. І., Рожко Т. Державна гуманітарна політика як інструмент зміцнення національної безпеки України. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія. 2026. Вип. 22. С. 150–157. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-19>*
137. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: у 2 т. Центр дослідж. історії ім. Петра Яцика Канад. ін-ту укр. студій Альберт. ун-ту. Київ: Основи, 1994. Т. 1. XXIII + 530 с.
138. Лойко В. До питання маніпуляції суспільною свідомістю у політичному дискурсі ЗМІ. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2011. № 57. С. 179–181.*
139. Ломака І. І. Війна як чинник нестабільності в сучасній Україні та її вплив на сфери національної безпеки. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія. 2024. Вип. 17. С. 82–89. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-17-11>*
140. Ломака І. І., Липчук О. І., Кобець Ю. В. Інформаційна безпека держави: теоретико-методологічні засади та особливості в умовах збройного конфлікту. *Регіональні студії. 2022. № 31. С. 112–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.31.21>*
141. Ломака І. І., Міщук М. Б. Релігійні конфесії в умовах війни: виклики, адаптація та трансформація. *Регіональні студії. 2026. № 45. С. 47–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.45.7>*
142. Лук'яшко К. За вибір українського треба сплатити. Часом долею Шевченка, часом – долею Стуса, а часом – Дзюби. *Країна. 2018. URL: https://gazeta.ua/articles/culture-journal/_za-vibir-ukrayinskogo-treba-splatiti-casom-doleyu-sevchenka-chasom-doleyu-stusa-a-chasom-dzyubi/835747* (дата звернення: 16.08.2025).

143. Лютий Т. Ідеологія: матриця ілюзій, дискурсів і влади. Київ: НаУКМА, 2016. 200 с.
144. Майоров М., Ніколаєв К. Володимир В'ятрович: Росія дискредитує не тільки Бандеру, а й увесь український визвольний рух. *Історична правда*. 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/01/5/160744/> (дата звернення: 15.11.2025).
145. Македон І. Вплив політичної реклами на формування порядку денного засобів масової інформації. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 75. С. 462–465. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_75_195 (дата звернення: 15.01.2024).
146. Македон І. Чого ще чекати від «Правого сектору». *Слово і діло*. 2014. URL: <https://www.slovoidilo.ua/articles/1891/2014-04-07/chego-ecshe-zhdat-ot-pravogo-sektora.html> (дата звернення: 18.02.2024).
147. Мак-Комбс М. Встановлення пріоритетів: масмедії і громадська думка. Пер. з англ. Київ: К.І.С., 2007. 256 с.
148. Макух-Федоркова І. Вплив цифрової дезінформації на перебіг російсько-української війни. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2025. Том 16. С. 129–138. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2025.16.129-138>
149. Макух-Федоркова І. Масова комунікація в соціальних мережах крізь призму класичних теорій. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2025. № 52. С. 99–110. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2025.52.99-110>
150. Макух-Федоркова І. Механізми пропаганди в нацистській Німеччині крізь призму теорій масової комунікації. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2026. Том 18. С. 272–291. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2026.18.272-291>
151. Макух-Федоркова І. Наукове вивчення впливу ЗМІ в дослідженнях американського політолога Гарольда Лассуела. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2016. Вип. 3–4. С. 135–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mfarim_2016_3-4_14 (дата звернення: 15.04.2023).

152. Малко Р. Міцний як сплав. Як виник «Правий сектор». *Український тиждень*. 2015. URL: <https://tyzhden.ua/mitsnyj-splav-iak-vynyk-pravyj-sektor/> (дата звернення: 18.03.2024).
153. Малко Р. Оксана Савчук: «Країною керують люди, які дуже залежні від думки олігархів». *Український тиждень*. 2020. URL: <https://tyzhden.ua/oksana-savchuk-krainoiu-keruiut-liudy-iaki-duzhe-zalezni-vid-dumky-oliharkhiv/> (дата звернення: 29.07.2025).
154. Мартинець В. Українське підпілля від УВО до ОУН (1920–1929). Вінніпег, 1949. 426 с.
155. Марущак О. Щодо сучасного розуміння та значення ідеології. *Форум права*. 2020. № 2. С. 92–101.
156. Матвієнків С., Шмаленко Ю., Кольцов В. Національний інформаційний простір України: проблеми та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 37. С. 223–227.
157. Мельник Р. ЛГБТ-вечірку у Києві відвідали працівники ТЦК. У «КиївПрайді» кажуть, що це тиск на прайд-рух. *Громадське*. 2024. URL: <https://hromadske.ua/suspilstvo/225613-na-lhbt-vechirku-v-kyyevi-zavitaly-pratsivnyky-ttsk-u-kyivpride-kazut-shcho-tse-tysk-na-prayd-ruk> (дата звернення: 02.07.2024).
158. Микитюк Л. «Після перемоги революції Міністерство внутрішніх справ потрібно розформувати. Більш корумпованої, гнилої і непрофесійної структури в державі зараз немає». *Країна*. 2014. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_pislya-peremogi-revolyciyi-ministerstvo-vnutrishnih-sprav-potribno-rozformuvati-bilsh-korumpovanoyi-gniloyi-i-neprofesijnoyi-strukturi-v-derzhavi-zaraz-nemaye/543229 (дата звернення: 07.08.2025).
159. Мисюкевич Р., Угрин З. На марші УПА палили прапори Партії регіонів і комуністів. *Газета по-українськи*. 2012. URL: <https://gazeta.ua/articles/politics->

newspaper/_na-marshi-ura-palili-prapori-partiyi-regioniv-i-komunistiv/461052
(дата звернення: 20.08.2025).

160. Мірчук П. Вождь українського національно-визвольного руху (до 100-річчя з дня народження Євгена Коновальця). *Державність*. 1991. Ч. 1. С. 7–9.
161. Мірчук П. З мого духа печаттю. У 25-ліття боротьби ОУН. Нью-Йорк; Торонто: Організація Оборони Чотирьох Свобід України; Ліга визволення України, 1954. 30 с.
162. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Т. 1: 1920–1939. Мюнхен, 1968. 639 с.
163. Мітчук О. Національно-ліберальна характеристика сучасних соціальних комунікацій в Україні. *Теле- та радіожурналістика*. 2019. Вип. 18. С. 179–186.
164. Міщук І. Як українці стали нацистами в російській пропаганді, або Чи націоналізм = нацизм? *Детектор Медіа*. 2023. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplyvi/post/33399/2023-11-06-yak-ukraintsi-staly-natsystamy-u-rosiyskiy-propagandi-abo-chy-natsionalizm-natsyzm/> (дата звернення: 17.05.2024).
165. Моніторинг (про)російської дезінформації в українських медіа за 5–11 жовтня 2020 року. *Детектор Медіа*. 2020. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/181740/2020-10-21-monitoryng-prorosiyskoi-dezinformatsii-v-ukrainskykh-media-za-511-zhovtnya-2020-roku/ (дата звернення: 20.05.2024).
166. Монолатій І. Категорія «соборність України» як фрактал. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2023. Т. 47. С. 313–325. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2023.47.313-325>
167. Монолатій І. Сучасні міждисциплінарні підходи у вивченні воєнно-політичних конфліктів (на прикладі українсько-польської війни 1918–1919 рр.). *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2025. Т. 51. С. 110–123. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2025.51.110-123>

168. Монолатій І. Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни: варіативність сучасних інтерпретацій та їх методологічні рамки. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2026. Вип. 23. С. 166–176. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2026-23-17>
169. Мороз В. Чи є відповіді на російську агресію в кіберпросторі. *Критика*. 2014. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/chy-ie-vidpovidi-na-rosiysku-ahresiyu-v-kiberprostorі> (дата звернення: 29.03.2024).
170. Мосаєв Ю. Діяльність націоналістичних партій в Україні: історія, сьогодення та перспектива. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2012. Т. 20, вип. 22(3). С. 12–15.
171. Москалюк М. Ідеологічні передумови збройної агресії Росії проти України. *Формат розвитку відносин України та Європейського союзу в контексті російсько-української війни, виборчих процесів та прав національних меншин: матеріали IX міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород, 2024*. С. 24–26.
172. Мотлях О. Сучасна державна інформаційна політика України у сфері масмедіа. *Український інформаційний простір*. 2022. № 2. С. 156–170.
173. Мучник А., Ворона П. Роль засобів масової інформації у формуванні політичної системи (Управлінський аспект механізму впливу громадськості на публічну владу). *Рідний край*. 2009. № 2. С. 74–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Almpolt_2009_2_20 (дата звернення: 17.09.2023).
174. Нагорна Н. День «Азову»: легенди української війни 9 років наводять страх на окупантів. *ТСН*. 2023. URL: <https://tsn.ua/exclusive/den-azova-legendi-ukrayinskoyi-viyni-9-rokiv-navodyat-strah-na-okupantiv-2322112.html> (дата звернення: 11.11.2025).
175. Нагорна Н. Легендарний український полк святкує свій день народження: що відомо. *ТСН*. 2025. URL: <https://tsn.ua/exclusive/lehendarnyy-ukrayinsky-polk-sviatkuye-sviy-den-narodzennia-shcho-vidomo-2822363.html> (дата звернення: 11.11.2025).

176. Найем М. За лаштунками Правого сектору. *Українська правда*. 2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2014/04/01/7020952/> (дата звернення: 15.01.2024).
177. Наumenко М. В Україні створять Пантеон видатних українців. *РБК-Україна*. 2026. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayini-stvoryat-panteon-vidatnih-ukrayintsiv-1776881556.html> (дата звернення: 29.04.2026).
178. На фестивалі «Бандерштат» націоналісти зірвали презентацію книжки про злочини комунізму. *ТСН*. 2017. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/na-festivali-bandershtat-nacionalisti-zirvali-prezentaciyu-knizhki-pro-zlochiny-komunizmu-972110.html> (дата звернення: 13.06.2024).
179. Націоналізм: антологія. Наук. т-во ім. В'ячеслава Липинського; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; літ. ред. Л. Білик. Київ: Смолоскип, 2000. 858 с.
180. Національні дружини: Хто вони – націоналісти, які збурили соцмережі і погрожують застосувати силу. *ТСН*. 2018. URL: <https://tsn.ua/politika/nacionalni-druzhini-hto-voni-nacionalisti-yaki-zburili-socmerezhi-i-pogrozhuuyut-zastosuvati-silu-1101500.html> (дата звернення: 13.06.2024).
181. Наша місія. *Український тиждень*. URL: <https://tyzhden.ua/nasha-misiia/> (дата звернення: 15.06.2025).
182. Недоступ В. Політична пропаганда у ЗМІ як технологія нейролінгвістичного програмування. *Філософсько-світоглядний вимір сучасності: міжгалузеві диспути: матеріали Круглого столу, 18 листопада 2021 р.* відп. ред. О. Черемісін. Івано-Франківськ, 2021. С. 51–54.
183. Недюха М., Михайлич О. Ідеологія як критерій класифікації політичних партій. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 45–53.
184. Нестеров Ю. Вони боролися за незалежність України. *Український тиждень*. 2012. URL: <https://tyzhden.ua/vony-borolysia-za-nezalezhnist-ukrainy/> (дата звернення: 05.07.2025).

185. Несчетна С. «Азов» стане смертоносною зброєю для ворогів: «Редіс» подякував США за скасування обмежень. *ТСН*. 2024. URL: <https://tsn.ua/ato/azov-stane-smertonosnoyu-zbroyeyu-dlya-vorogiv-redis-podyakuvav-ssha-za-skascvannya-obmezhen-video-2600949.html> (дата звернення: 11.11.2025).
186. Обертас О. Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і – початок 1970-х років). Київ: Смолоскип, 2010. 300 с.
187. Олійник Ю. Ліберальний популізм: партії-симулякри олігархату. *Українські студії стратегічних досліджень*. 2021. URL: <https://ussd.org.ua/2021/04/11/liberalnyj-populizm-partiyi-symulyakry-oligarhatu/> (дата звернення: 22.09.2024).
188. Онищук М. Війна в Україні крізь призму зарубіжних ЗМІ. *Вісник книжкової палати*. Київ, 2022. № 3. С. 15–19.
189. Ороховська Л. Особливості взаємодії мас-медіа і держави в інформаційному суспільстві. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2016. № 2. С. 25–29.
190. Осипенко О. Оленка з молодшою Мотею назбирали колосків. Їх засудили на п'ять років і відправили в Магадан. *Країна*. 2019. № 498. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_olenka-z-molodshoyu-moteyu-nazbirali-koloskiv-ih-zasudili-na-pyat-rokiv-i-vidpravili-v-magadan/939349 (дата звернення: 16.08.2025).
191. Осмолівська А. Інформаційний простір України: національний та зовнішньополітичний виміри. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019–2020 рр. (квітень–травень 2021 р.)*. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021. С. 278–280.
192. Остапенко М. Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3. С. 135–144.

193. Охороняти марш рівності в Києві будуть 6,5 тисячі поліцейських. *Українська правда*. 2016. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/06/6/7110938/> (дата звернення: 18.05.2024).
194. Павлів В. Синдром програної війни. 12 есе про Олександра Кривенка. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2004. 84 с.
195. Пагіря О. Нескорені. Чому українські повстанці не стали нацистськими та радянськими колаборантами. *Український тиждень*. 2012. URL: <https://tyzhden.ua/neskoreni-chomu-ukrainski-povstantsi-ne-staly-natsystskymy-ta-sovietskymy-kolaborantamy/> (дата звернення: 05.07.2025).
196. Пагіря О. Шляхи різні, незалежність одна. *Український тиждень*. 2011. URL: <https://tyzhden.ua/shliakhy-rizni-nezalezhnist-odna/> (дата звернення: 05.07.2025).
197. Палійчук А. Виникнення і розвиток олігархічних засобів масової інформації в Україні. *Теле- та радіожурналістика*. 2013. Вип. 12. С. 358–363.
198. Панич О. Кому і для чого потрібен Бандера? *Історична правда*. 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/17/162295/> (дата звернення: 15.11.2025).
199. Парижак В. Чи повинна УРП мати націоналістичний характер? *Українські проблеми*. 1991. Ч. 1. С. 20–23.
200. Парубець О. Функції преси в умовах трансформації медіасистеми. *Освіта Регіону*. 2014. № 4. С. 55–60.
201. Паска Б. Відносини Валентина Мороза із Соціал-націоналістичною партією України. *Соціальна політика в теорії і практиці українського націоналізму: історія і сьогодення: матеріали VII всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 75-й річниці УПА, Івано-Франківськ, 19–20 травня 2017 р.* Наук. ред. О. Сич. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2017. 332 с.
202. Пастушина В. Проблемно-тематичні спектри журналу «Розбудова нації» (1928–1934 рр.). *Інтегровані комунікації*. Київ. стол. ун-т ім. Б. Грінченка, ф-т журналістики. 2019. Вип. 8. С. 74–81.

203. Патриляк І. Простір підпілля. *Український тиждень*. 2011. URL: <https://tyzhden.ua/prostir-pidpillia/> (дата звернення: 05.07.2025).
204. Патриляк І. У тіні Бандери. *Український тиждень*. 2010. URL: <https://tyzhden.ua/u-tini-bandery/> (дата звернення: 05.07.2025).
205. Патріотизм чи банальний рекет: в Україні активізувалися радикальні угруповання. *ТСН*. 2018. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/patriotizm-chi-banalniy-reket-v-ukrayini-aktivizувалися-radikalni-ugrupovannya-1156341.html> (дата звернення: 13.06.2024).
206. Пахарєв А. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні: навчальний посібник. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 182 с.
207. Петренко Г., Довженко О., Ілюк О., Бурковський П. По той бік екрана: аналіз медіаспоживання та дезінформації в українському інформаційному середовищі. За ред. Лигачова Н. Київ: Детектор Медіа, 2021. 76 с.
208. Плохій С. Російсько-українська війна: повернення історії. Харків: КСД, 2023. 400 с.
209. Політологічний енциклопедичний словник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Генеза, 1997. 395 с.
210. Політологічний словник: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. За ред. М. Головатого та О. Антонюка. Київ: МАУП, 2005. 792 с.
211. Політологія: історія та методологія: підручник для студ. вищих навч. закл. Ф. Кирилюк [та ін.]; заг. ред. Ф. Кирилюк. Київ: Здоров'я, 2000. 630 с.
212. Посол США Джеффри Пайєтт привітав проведення Гей-параду в Одесі. *ТСН*. 2016. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/posol-ssha-dzheffri-payyett-privitav-provedennya-gey-paradu-v-odesi-726400.html> (дата звернення: 13.06.2024).
213. Постанови Конгресу Українських Націоналістів. *Українські проблеми*. 1994. Ч. 1(5). С. 5–7.

214. Постанови в ділянці соціально-економічних питань. *Визвольний шлях*. 1991. № 11. С. 1305–1310.
215. Постанови щодо внутрішньої політики ОУН, прийняті VIII НВЗ ОУН. *Визвольний шлях*. 1991. № 11. С. 1290–1304.
216. Почепцов Г. Трансформації теорії журналістики під тип суспільства. Виступ на семінарі «Сучасні теорії масової комунікації та журналістики» 19 січня 2011 року. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/1508> (дата звернення: 11.07.2023).
217. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вшанування пам'яті співвітчизників, які загинули внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Закон України від 11.02.2026 р. № 4783-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4783-20#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
218. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо місць поховання загиблих (померлих) осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: проект Закону від 10.02.2026 р. № 4775-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57191> (дата звернення: 30.04.2026).
219. Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів): Закон України від 23 вересня 2021 р. № 1780-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-20> (дата звернення: 09.06.2026).
220. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України від 21.08.2025 р. № 4579-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text> (дата звернення: 28.04.2026).
221. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 р. № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 15.12.2024).

222. Про медіа: Закон України від 31.03.2023 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 20.04.2024).
223. Про нас. *StopFake*. URL: <https://www.stopfake.org/uk/pro-nas/> (дата звернення: 20.10.2025).
224. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 2 лютого 2021 р. № 43/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43/2021> (дата звернення: 09.06.2026).
225. Проросійська і антизахідна конспірологія в інформаційній війні. Ключові тренди 2020–2021: дослідження Інституту масової інформації та Детектор Медіа. URL: <https://imi.org.ua/upload/media/2021/06/09/60c06cfea0cb1-research-infowar-ukraine-20-21-logo-fin.pdf> (дата звернення: 18.05.2024).
226. Процюк О. Віктор Рог: Націоналізм як релігія – орієнтуватися на власні сили нації. *Галичина*. 2025. URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/viktor-rog-oriyentuvatisya-na-vlasni-sili-natsiyi/> (дата звернення: 20.07.2025).
227. Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна. Я. Грицак, К. Галушко, Я. Примаченко, Г. Єфіменко, С. Громенко, І. Гоменюк, О. Ілюк, О. Сороцинська, А. Кадельник. Київ: К.І.С., 2019. 99 с.
228. Ренан Е. Що таке нація? *Націоналізм: антологія*. Наук. т-во ім. В'ячеслава Липинського; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; літ. ред. Л. Білик. Київ: Смолоскип, 2000. С. 107–120.
229. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «Журналістика та інформація». Київ: Просвіта, 2008. 260 с.
230. Рог В. Націоналіст. *Енциклопедія Сучасної України*. Редкол. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. Т. 22. URL: <https://esu.com.ua/article-71077> (дата звернення: 18.07.2025).

231. Рог В. Чим є і чим не є український націоналізм. *Бандерівські читання: матеріали перших та других Бандерівських читань*. Упор. Т. Бойко, Ю. Сиротюк. Київ–Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. 200 с.
232. Романишин Ю. Преса ОУН-УПА 40–50-х рр. XX ст.: джерелознавчий аспект. *Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів 17–18 трав. 2002 р.* За ред. М. Романюка. Львів, 2002. С. 186–190.
233. Романюк О., Коваленко І. Засоби масової інформації в контексті взаємодії держави та громадянського суспільства в інформаційній сфері. *Вісник Книжкової палати*. Кн. палата України, Харків. держ. акад. культури. Київ, 2021. № 7. 52 с.
234. Росіяни поширюють фейк про канонізацію Бандери. *Історична правда*. 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2022/06/29/161494/> (дата звернення: 15.11.2025).
235. Русиняк А. І. Політологічний дискурс у дослідженнях засобів масової інформації: функціональний аспект. *Політикус*. 2020. № 5. С. 16–22.
236. Сабадаш Ю., Пахоменко С. Сучасні мас-медіа як засоби пропаганди та контрпропаганди (на прикладі конфлікту на Донбасі). *Дилема війни/миру у постгуманному світі: зб. наук. пр. (за матеріалами міжрегіон. наук.-практ. семінару із міжнародною участю, м. Житомир, 28–29 квіт. 2017 р.)*. За ред. О. Поліщук та ін. Житомир, 2017. С. 17–18.
237. Савлюк Б. Взаємовідносини медіа та політики в Україні. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. Івано-Франківськ, 2024. № 19. С. 149–157.
238. Савлюк Б. Деструктивні впливи медіа на формування сучасного українського націоналізму. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. Львів, 2025. № 61. С. 484–494.

239. Савлюк Б. Роль націоналістичної преси у розвитку сучасного українського націоналізму. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. Львів, 2026. № 64. С. 522–529.
240. Семенова О. Російська пропаганда у соціальних медіа: загрози та шляхи протидії. *Українознавство*. 2021. № 4. С. 47–71.
241. Сенченко М. Ера націоналізму. Дійові особи: Націоналісти. Бюрократи. Олігархи. Київ: Ліра-К, 2018. 123 с.
242. Сенченко О. Структури, засоби і моделі застосування консцієнтальної зброї в системі соціальних комунікацій. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 7. С. 44–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2014_7_13 (дата звернення: 22.02.2024).
243. Сеньків А. Бандера і спорт: вболівав за «Мюнхен-1860», грав у баскетбол, обожнював лижі. *Історична правда*. 2020. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/07/2/157757/> (дата звернення: 15.11.2025).
244. Сиротюк Ю. Націоналізм в умовах глобалізму: Нові виклики. *Націоналізм vs глобалізм: нові виклики: збірник матеріалів Сьомих Бандерівських читань, Київ, 8 лютого 2020 р.* Упор. Ю. Сиротюк, Т. Бойко, Ю. Олійник. Київ: Недержавний аналітичний центр «УССД» – ТОВ «Основа», 2020. 368 с.
245. Ситник О. Роль ідеології в історичному процесі: проблеми та особливості дослідження. *Український історичний журнал*. 2009. № 4. С. 164–175.
246. Сич О. Кредо українського націоналіста. *Націоналізм міжчасся. Вибрані твори*. Київ: Українська видавнича справа, 2025. С. 9–14.
247. Сич О. Пасіонарність українського націоналізму: історія сьогодення. *Бандерівські читання: матеріали перших та других Бандерівських читань*. Упор. Т. Бойко, Ю. Сиротюк. Київ–Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 2015. С. 79–89.
248. Сич О. Соціально-консервативний націоналізм: теорія і політика. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2019. 544 с.

249. Сізова К. Консервативна та ліберальна моделі у сучасній українській журналістиці. *Мас-медіа України на зламі епох: реалії та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. відп. ред. Галич А. Старобільськ: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2018. 326 с.
250. Сливенко О. Меседж «Слава Україні!» – «бандерівське гасло» та «кричалка нацистів». *Детектор медіа*. 2023. URL: <https://disinfo.detector.media/post/slava-ukraini-banderivske-haslo-ta-krychalka-natsystiv> (дата звернення: 17.05.2024).
251. Сміт Е. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія. Пер. з англ. Київ: К.І.С., 2004. 170 с.
252. Солодка О. Інформаційний простір держави як сфера реалізації інформаційного суверенітету. *Інформація і право*. 2020. № 4(35). С. 39–46.
253. Стара А. Полк «Азов» та російські фейки. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/07/7344690/> (дата звернення: 13.11.2025).
254. Стародуб Т. Феномен націоналізму: історія становлення, типологія та сутнісні характеристики. *Політикус*. 2018. № 1. С. 23–28.
255. Стасюк О. Видавнича діяльність ОУН періоду національно-визвольних змагань 1940–1950-х рр. (спроба окреслення проблеми). *Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів 17–18 трав. 2002 р.* За ред. М. Романюка. Львів, 2002. С. 181–186.
256. Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953 рр.). Львів: Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. 384 с.
257. Стеблина Н. Війна, конфлікт чи вторгнення? Журналістські визначення повномасштабного російського вторгнення у британській газеті The Guardian. *Public networks and communications*. 2024. № 1. С. 34–41. DOI: <https://doi.org/10.31558/3083-5895.2024.1.5>

258. Стецько С. Доповідь на конференції українських націоналістів. *Українські проблеми*. 1992. Ч. 4. С. 3–7.
259. Стецько С. Звернення голови проводу ОУН до народу України. *Визвольний шлях*. 1991. № 10. С. 1155–1157.
260. Сторожук С. Націоналізм: проблема визначення та інтерпретації. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філософія*. 2014. № 31. С. 28–33.
261. Стоцька О. Всеукраїнські друковані патріотичні ЗМІ та інформаційна безпека держави. *Постметодика*. 2014. № 4. С. 21–28.
262. Страшкулич А. Аве «Трійка»! Чим займається «Центурія» і хто такі новітні українські націоналісти. *Українська правда*. 2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2025/08/20/7526949/> (дата звернення: 13.11.2025).
263. Таким полум'ям буде горіти не лише ЛГБТ-прапор. Біля поліції спалили символ Маршу Рівності. *ТСН*. 2018. URL: <https://kyiv.tsn.ua/takim-polum-yam-bude-goriti-ne-lishe-lgbt-prapor-bilya-policiyi-spalili-simvol-marshu-rivnosti-1172700.html> (дата звернення: 13.06.2024).
264. Тимошик М. Лондонський журнал «Визвольний шлях» та його місце в історії української журналістики на чужині. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2021. Вип. 49. С. 29–45.
265. Топала В. Зайшов товстий чоловік, замотаний у лахміття, з розпухлим жовтим обличчям. Здалося, сам Голод дивився на мене. *Країна*. 2019. № 498. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_zajshov-tovstij-cholovik-zamotaniy-u-lahmittya-z-rozpukhlm-zhovtim-oblichchiam-zdalosya-sam-golod-divivsy-na-mene/939347 (дата звернення: 16.08.2025).
266. Травесті-діви на платформі й близько трьох тисяч учасників ходу: у центрі Києва відбувся Марш Рівності. *ТСН*. 2018. URL: <https://kyiv.tsn.ua/travesti-divi-na-platformi-y-blizko-troh-tisyach-uchasnikiv-hodu-u-centri-kiyeva-vidbuvsya-marsh-rivnosti-1172667.html> (дата звернення: 13.06.2024).

267. Традиційні і нові медіа: від історії до сучасності: збірник матеріалів звітної наукової конференції за 2019 рік (секція «Журналістики»). упоряд. А. Яценко. Львів: Простір-М, 2020. 136 с.
268. Трохименко І. Інтелектуальний спротив. *Український тиждень*. 2012. URL: <https://tyzhden.ua/intelektualnyj-sprotyv/> (дата звернення: 05.07.2025).
269. Тягнибок балотуватиметься в президенти. *Газета по-українськи*. 2009. URL: https://gazeta.ua/articles/politics-newspaper/_tyagnibok-balotuvatimetsya-v-prezidenti/293714 (дата звернення: 20.08.2025).
270. Тягнибок у Вільнюсі жваво обговорював долю українських геїв. *ТСН*. 2013. URL: <https://tsn.ua/politika/tyagnibok-u-vilnyusi-zhvavo-obgovoryuvav-dolyu-ukrayinskih-geyiv-322629.html> (дата звернення: 13.06.2024).
271. Угрин З. «Свобода» йде на зустріч олігархам. *Газета по-українськи*. 2012. URL: https://gazeta.ua/articles/politics-newspaper/_svoboda-jde-nazustrich-oligarham/460150 (дата звернення: 20.08.2025).
272. Українська влада намагалась відправити націоналістів на маргінес – Олег Медуниця, ОУН(б). *Radio NV*. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2HnKFDhOhHE&t=149s> (дата звернення: 17.11.2025).
273. Український самотійник (газета). *Архів ОУН*. URL: <https://ounuis.info/library/newspapers/629/ukrainskyi-samostiinyk-hazeta.html> (дата звернення: 10.05.2025).
274. Український самотійник (журнал). *Архів ОУН*. URL: <https://ounuis.info/library/journals/611/ukrainskyi-samostiinyk-zhurnal.html> (дата звернення: 10.05.2025).
275. Український самотійник. Мюнхен, 1957. Ч. 3. 49 с.
276. Умланд А. Українські добровольчі батальйони і полк «Азов». *Критика*. 2016. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/ukrayinski-dobrovolchi-batalyony-i-polk-azov> (дата звернення: 19.02.2024).

277. УП 100: Межа вибору/Вибір на межі. *Українська правда*. 2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/projects/2025/11/26/8009108> (дата звернення: 09.12.2025).
278. У Росії «Правий сектор» наздогнав «Єдину Росію» за кількістю згадок. *Цензор*. 2014. URL: <https://censor.net/ru/n284076> (дата звернення: 15.05.2024).
279. Фейк: Зеленський носить військову форму з шевроном «СС». *StopFake*. 2020. URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-zelenskij-nosit-vijskovu-formu-z-shevronom-ss/> (дата звернення: 20.10.2025).
280. Фейк: Київ «не помітив» день звільнення України від нацистських загарбників. *StopFake*. 2020. URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-kiyiv-ne-pomitiv-den-zvilnennya-ukrayini-vid-natsistskih-zagarbnikiv/> (дата звернення: 20.10.2025).
281. Фейк: Очільник ЗСУ Залужний носить браслет зі свастикою. *StopFake*. 2022. URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-ochilnik-zsu-zaluzhnij-nosit-braslet-zi-svastikoju/> (дата звернення: 20.10.2025).
282. Фейк: У Воронежі затримали українських нацистів. *StopFake*. 2021. URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-u-voronezhi-zatrimali-ukrayinskih-natsistiv/> (дата звернення: 20.10.2025).
283. Фейк: Україна починає вважатися нацистської країною в усьому світі. *StopFake*. 2021. URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-ukrayina-pochinaye-vvazhatisya-natsistskoyi-krayinoyu-v-usomu-sviti/> (дата звернення: 20.10.2025).
284. Фейк: Українських дітей змушують грати із плюшевим Гітлером. *StopFake*. 2018. URL: <https://www.stopfake.org/ru/fejk-ukrainskih-ditej-zastavlyayut-igrat-s-plyushevym-gitlerom/> (дата звернення: 20.10.2025).
285. Фейк: Українських дітей «привчають гратися кістками» російських окупантів. *StopFake*. 2022. URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-ukrayinskih-ditej-privchayut-gratisya-kistkami-rosijskih-okupantiv/> (дата звернення: 20.10.2025).

286. Філарет: Чи відспівував би гея? Якщо він хрещений – так. *Українська правда*. 2018. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/06/14/7183331/> (дата звернення: 18.05.2024).
287. Фінклер Ю. Когнітивні характеристики мас-медіа як суспільно-політичного явища. *Українська періодика: Історія і сучасність: доповіді та повідомлення десятої всеукраїнської науково-теоретичної конференції, Львів, 31 жовтня – 1 листопада 2008 р.* За ред. М. М. Романюка. Львів, 2008. С. 471–478.
288. Фольклористка розповіла, як з'явилася пісня «Батько наш – Бандера». *Історична правда*. 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/61d231be892df/> (дата звернення: 15.11.2025).
289. Хмельницька В. «А мій в Азові»: хто стали героями реклами, яка зачепила всіх. *ТСН*. 2025. URL: <https://tsn.ua/lady/zvezdy/sobytiya/a-miy-v-azovi-khto-stav-heroiamy-reklamy-iaka-zachepyla-vsikh-2889101.html> (дата звернення: 11.11.2025).
290. Хмельницька В. Пронацистським є не «Азов», а російські військові, які прийшли з війною до України – Зеленський. *ТСН*. 2022. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/pronacistskim-ye-ne-azov-a-rosiyski-viyskovi-yaki-priyshli-z-viynoyu-do-ukrayini-zelenskiy-2051713.html> (дата звернення: 11.11.2025).
291. Хоменко Т. ЗМІ в контексті міжкультурного діалогу доби глобалізації. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2007. Вип. 30. С. 62–65.
292. Чекалюк С. З позицій українського націоналізму. *Українські проблеми*. 1992. Ч. 4. С. 91–94.
293. Чемерис В. Вік націоналізму. *Державність*. 1992. № 1. С. 32–34.
294. Черченко Ю. *Сурма*. Укр. часопис. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIu&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Surma (дата звернення: 02.04.2025).

295. Чічановський А., Шкляр В. Політика. Преса. Влада. Київ: Слов'янський діалог, 1993. 68 с.
296. Чорновіл В. Твори: у 10-ти т. Київ: Смолоскип, 2006. Т. 3: *Український вісник*. Випуски I–VI. 976 с.
297. Чорновіл В. Твори: у 10-ти т. Упоряд. В. Чорновіл. Передм. Л. Танюка. Київ: Смолоскип, 2003. Т. 2: «Правосуддя чи рецидиви терору?». «Лихо з розуму». Матеріали та документи 1966–1969 рр. 906 с.
298. Чувардинський О. «Четверта влада» в структурі громадянського суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2006. Вип. 32. С. 455–467.
299. Цветков В. Нещастя нації – брак націоналізму. *Державність*. 1991. № 2. С. 16–19.
300. Шевцова М. 5 міфів про ЛГБТ активізм та правозахисну діяльність в Україні. *Українська правда*. 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/5a0b01b1bee64/2017/11/16/227473/> (дата звернення: 18.05.2024).
301. Шелудько Т. Народна газета. *Енциклопедія Сучасної України*. Редкол.: І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-71233> (дата звернення: 01.05.2025).
302. Шкуренко К. Мас-медіа та політика. Частина I. Соціально-політичні аспекти існування: навчально-методичний посібник. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2019. 183 с.
303. «Шлях Перемоги» – легендарне видання ОУН. *Націоналістичний портал*. 2024. URL: <https://ukrnationalism.com/news/nationalist-movement/5264-shliakh-peremohy-lehendarne-vydannia-oun.html> (дата звернення: 20.07.2025).
304. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща. Пер. з англ. Г. Касьянова, М. Климчука, М. Рябчука, Я. Стріхи, Дз. Матіяш та Х. Чушак. Вид. друге. Київ: Дух і Літера, 2016. 552 с.

305. Юзич Ю. Чому і як Бандера вів здоровий спосіб життя. *Історична правда*. 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/01/1/158764/> (дата звернення: 15.11.2025).
306. Яворський В. Нація, національна ідея, націоналізм. *Державність*. 2000. № 1–2. С. 12–15.
307. Якимович Б. Віче. *Енциклопедія Сучасної України*. Редкол.: І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-35046> (дата звернення: 01.05.2025).
308. Ясакова Н. Національне ми в українських медіатекстах 2022 року: конструювання ідентичності під час антиколоніальної війни. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2023. Вип. 9. С. 31–49.
309. Ясинський С. Азов змушує окупантів тремтіти: що відомо про легендарний полк і як його засновано. *TCH*. 2023. URL: <https://tsn.ua/exclusive/azov-zmushuye-okupantiv-tremtiti-scho-vidomo-pro-legendarniy-polk-i-yak-vin-pochinavsya-2366833.html> (дата звернення: 11.11.2025).
310. Armstrong J. *Ukrainian Nationalism 1939–1945*. New York: Columbia University Press, 1955. 322 p.
311. Berelson B. *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe: Free Press, 1952. 220 p.
312. Edelstein A. *Total Propaganda. From Mass Culture to Popular Culture*. Mahway; London, 1997. 345 p.
313. Entman R. M. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*. 1993. Vol. 43, No. 4. P. 51–58.
314. Fairclough N. *Media Discourse*. London: Edward Arnold, 1995. 214 p.
315. Lasswell H. *Propaganda Technique in the World War*. New York: Kegan P, Trench, Trubner and Co. Ltd., 1927. URL: <https://archive.org/details/dli.ernet.233727/page/5/mode/2up> (дата звернення: 20.03.2023).

316. Lilleker D. G. Key Concepts in Political Communication. London: Sage Publications Ltd, 2006. 209 p.
317. Lippmann W. The World Outside and the Pictures in Our Heads. *Public Opinion*. 1922. P. 3–32. URL: https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf (дата звернення: 18.03.2023).
318. McQuail D. Mass Communication Theory. London: Sage Publications, 2005. 620 p.
319. Rantanen T. The Global and the National: Media and Communications in Post-Communist Russia. Lanham : Rowman & Littlefield, 2002. 152 p.
320. Sachant P., Blood P., LeMieux J., Tekippe R. Introduction to Art: Design, Context, and Meaning. 2016. 292 p. URL: <https://oer.galileo.usg.edu/arts-textbooks/3> (дата звернення: 28.03.2023).
321. Schwartzenberg R.-J. Sociologie Politique. Paris: Editions Montchrestien, 1988. 566 p.
322. Steblyna N. Steblyna N. Digital media environment in wartime. Russian invasion coverage in Ukrainian professional and amateur news media. *Horyzonty Polityki*. 2024. Vol. 15, № 51. P. 99–119. DOI: <https://doi.org/10.35765/hp.2484>.
323. Steblyna N. Pro-Russian propaganda detection in the most popular Telegram channels of Odesa region (frame analysis). *Bulletin of Lviv Polytechnic National University: Journalism*. 2022. Vol. 1, No. 3. P. 80–88. DOI: <https://doi.org/10.23939/sjs2022.01.080>
324. The best photographs of 2022 – and the stories behind them. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2022/dec/28/the-best-photographs-of-2022-and-the-stories-behind-them> (дата звернення: 12.11.2025).

**Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про
апробацію результатів дисертації**

Статті у фахових виданнях України категорії Б:

1. Савлюк Б. Взаємовідносини медіа та політики в Україні. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія. Івано-Франківськ. 2024. Випуск 19. С.149-157. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-17>

URL: <https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/23155/1/19%20%281%29.pdf>

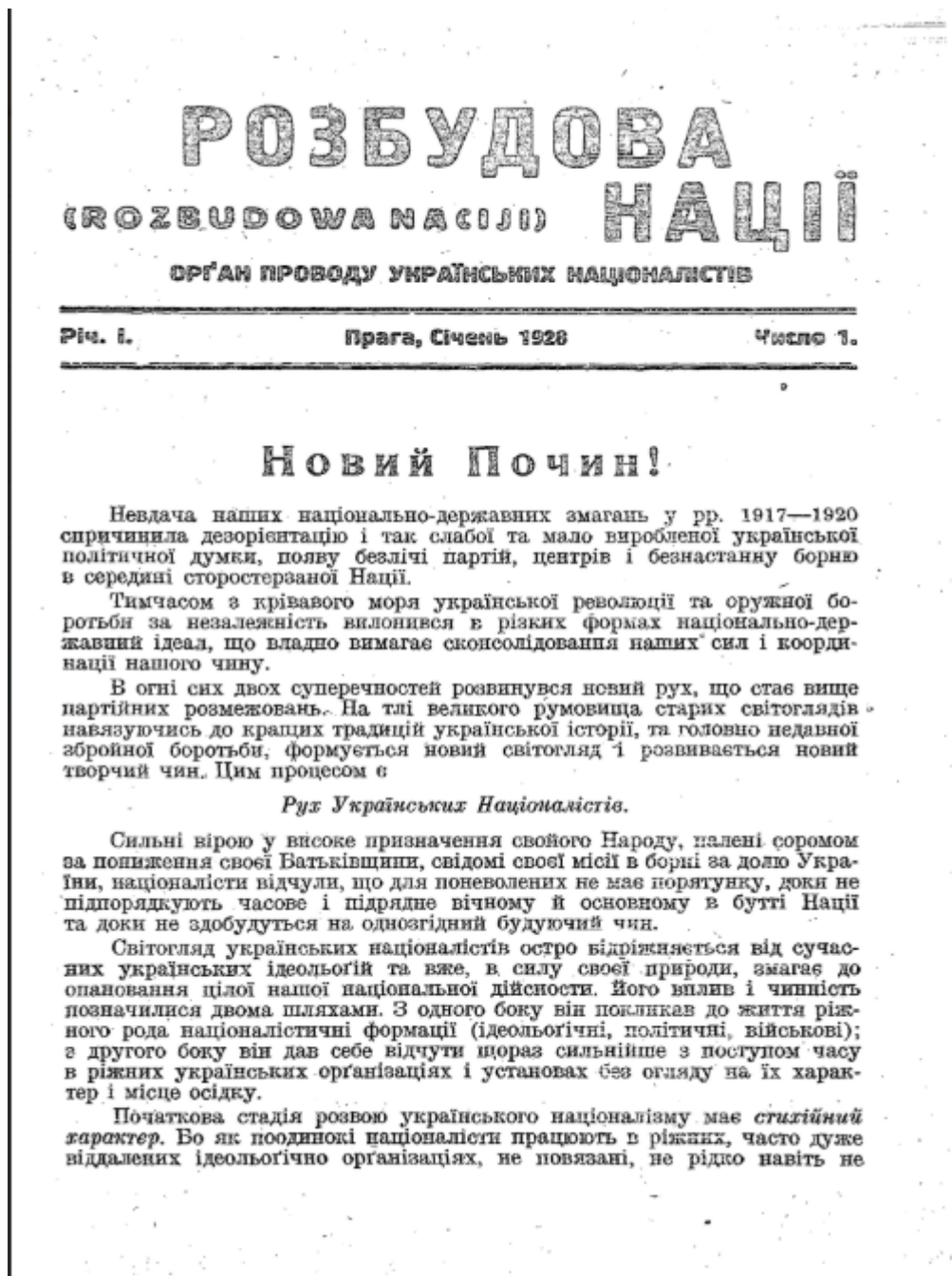
2. Савлюк Б. Деструктивні впливи медіа на формування сучасного українського націоналізму. Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. Львів. 2025. № 61. С. 484–494. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.56> URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/61_2025/58.pdf

3. Савлюк Б. Роль націоналістичної преси у розвитку сучасного українського націоналізму. Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. Львів. 2026. № 64. С. 522-529. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.58> URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/64_2026/60.pdf

Тези наукових конференцій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Савлюк Б. Негативне позиціонування ліберальних ЗМІ щодо націоналістичного руху в Україні. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 8–9 травня 2025 р.)*. Електронне видання. Івано-Франківськ : Карпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника 2025. С. 201-203. URL: <https://kpn.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/197/2025/11/zbirnyk-materialiv-vi-mizhnarodnoi-naukovo-praktychnoi-konferentsii.pdf>

«Розбудова нації» - ідеологічний друкований орган Проводу Українських Націоналістів, заснований у січні 1928 року. Перше число.

Джерело Архів ОУН. URL:

<https://drive.google.com/drive/folders/1FnW7rNyMQ1t2VPTU2G1LdMxDCB5ZIVS9>

ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ

УКРАЇНА

№3 (3564)

13 лютого 2026 р.

Всеукраїнське видання • виходить з 1954 р.

Життя з місією

НАГОЛОС

Олег
Медунець

Про ситуацію у ПАРЕ 2

ВІДВЕРТО

Рейдирер
Ден«Моя дружина – українка,
син – українець, а я
воюю за Україну!» 3

ПЕРСПЕКТИВИ

Модульатор
«ГДП»Денационалізація
російської імперії 4

ОБ'ЄКТИВ

УІС

Індекс війни 5

ІСТОРИЧНА ПРАВДА

Ігор
ЛосєвНе зрадити наших
мертвих... 6

ДЕРЖАВНА ТНАЦІЯ

Армія-
інформПідрозділ ЗСУ
імені Василя Кука 7

ISSN 2526-3286

9 772526 328604 03

3 лютого минуло 97 років з часу створення Організації Українських Націоналістів.

Ярослав Сватко

Після Високого зміна після розвалу російської імперії висловила дискусію в середовищі боротьби за свободу: чому так сталося, хто винен і що робити далі?

Чи забракло воєнної сили, щоб втримати державу? І так, і ні. Під українськими прапорами на момент розвалу імперії було військових частин чисельністю до двох мільйонів людей. Але коли справа дійшла до організації держави та захисту її від агресора, виявилось, що підіймати прапор – не одне, а йти воювати проти ворога – зовсім інше. Більшість українців не розуміли, навіщо їм ця держава, а багато хто вважав вишак влади в Києві своїм ворогом. Були війська отаманів, але для них Україна обмежувалася знайомими старими адміністративними територіями. Отам і виявилось, що мільйони під прапорами – не одне, а організація війська – не зовсім інше.

Виявилось, що мрійники у Центральній Раді ані не розуміли реальні військові здібності, ані не мали ніяких здібностей до державного будівництва. Ба більше, вони не розуміли, хто в них союзник, а хто ворог, і лише арешти більшовиків показали їм, хто є ворогом держави, яку історія дала їм очима.

І коли держава стала остаточно зрозумілою, прийшов час думати, що робити далі.

Високий процес минулого століття ми пов'язуємо з особою Євгена Коновальця, і поки що історичні дослідження інших кандидатів на організатора цього

процесу не запропонували. Саме він був ініціатором створення Української Військової Організації, він же змінив дисципліну діяльності цієї структури з суто військових на воєнні та пропагандистські. Засновник його розуміння нахвилював ідеологію саме Дмитро Донцов став редактором Літературно-Наукового Вісника, а сам Вісник отримав фінансування для виходу в світ. Відновлення Плату та виконання милогого поволіття непереможливі, які не прелюдіє ідеї боротьби за державу, стало не одним фактором формування визвольного процесу.

Коли молода покоління почало вчитися в університетах, ідеологія стала для нього нахилом, і тут властивість Донцова підказати ідеї для ідеологічних дискусій виявилася дуже цінною. Молодь спростувала внаслідок, що боротьба, яка чекає нашої попереду – не яка справа нового покоління, а тому ідеологічне обґрунтування цієї боротьби – не їхня справа, так само, як і організаційні способи боротьби. Тому, хоч об'єднання націоналістичних організацій в ОУН відбулося за переважної більшості ветеранів, практика боротьби швидко показала, що реальні дії починають і будуть чинити, мовляв.

Центральною точкою ідеології ОУН мовляв боротьби зробили зміст життя члена Організації. Не просто бажання боротися за державу, а саме зміст життя. Бакаючих боротися за Україну було, є, і буде багато. Поборолася, втомилася, і відійшла. Потім знову поборемось. Ідеї ОУН як визвольного ордену ставити питання йнакше: як живу для виконання Україн-

ни. Я готовий покласти життя за виконання України. Я роблю ці справи, не розраховуючи ні на славу, ні на заплату. А якщо для справи треба буде віддати Україну своє життя, то що ж, гірко віддам. Україна стає змістом життя, місією, яку член Організації зобов'язався виконувати з моменту присяги.

Зрозуміло, що таким вимогам відповідає зовсім небагато людей. Хтось, справді, будучи патріотом, хоче слави борня за Україну. І якщо борня, то Організація цієї слави не обіцяє, та й не дає, розраховується і віддає її інше. Хтось, теж будучи патріотом, прагне влади, а її ж треба завоювати кров'ю крапих синів і дочок нації. І відсутнє там, де треба виконувати небезпечні чини. Щоб відповідати вимогам ОУН потрібно мати абсолютну віру в тому, що сенс життя для України – правильний, що пристрасть свого життя нації – не єдиний правильний зміст життя. Треба бути ідеалістом, бо, вранці, вся ідеологія ОУН – ідеалістична.

Якщо дивитися на історію боротьби ОУН в минулому столітті через фільтр місії життя члена ОУН, багато речей стають зрозумілими і зрозумілими. Акт 30 червня має мало напісати бути прийняттям гітлерівської Німеччини. Але ж якщо нація не захищає свого права на державність, то вона його і не отримує. Якщо немає Героїв боротися за права нації в безнадійній ситуації, то їх може не виникати, коли ситуація буде вирішальною, але програв організувати любителі «порешати». Коли ми аналізуємо поведінку Бандери і Стенка на

донатах в гестапо у 1941 році, то мусимо поглянути з місії життя члена ОУН. Немає в цій місії варіанту покласти державність нації на особисту виходу. Але рішення проголосувати відновлення державності приймали не Бандера зі Стенком – не колективне рішення провідної першості ОУН. Вони всі знали, що за нього доведеться платити власною кров'ю. Їх місія життя не примусила іншого рішення. Вони за нього загинули. Але створили нематеріальний фактор, який зберіг прагнення нації до свободи. І який працює досі, в умовах тяжкої війни, незважаючи на засилля у владних структурал ренал, для яких Україна є цінним активом, про який «можна домовитися».

ОУН є непереможливою для людей з матеріалістичним мисленням. Щось потужне, яке вчинило неймовірні речі, якщо думати етатеріями «реальної політики». І в той же час щось таке, чого не можна покласти. Для матеріаліста це не «магія», або, коли хочеться применшити, то «фанатизм». Насправді – це матеріалістична віра. Це вітлення в життя того, у що насочувати вірити і готові за не присягувати своє життя. Це суспільна сила націоналізму, якої боїлися ті, хто будує свій добробут на повнозвоні народів. ОУН своєю діяльністю предметно показала, як вивільняти не величезну суспільну силу: організувати до спільної праці людей, готових жити з місією заради своєї нації. Організувати не заради бабля, слави чи влади, а заради ідеї. Це дуже неімає для матеріалістично-інструментів. Але не перемати. Треба лише критичну масу ідеалістич з місією. D

Медіа висвітлюють ЛГБТ-марш.

Поліція затримала 57 осіб, які намагалися спровокувати насильство. Потім їх відпустили.

Головна — Суспільство — Життя — 13 червня 2016, 08:34

Захід похвалив Україну за мирний ЛГБТ-марш

"Великий крок вперед для рівності в Україні".

ФОТО: МАКС ТРЕБУХОВ

Західні дипломати приєдналися до учасників [маршу за права сексуальних меншин у центрі Києва](#) і, після того як подія завершилася переважно без інцидентів, відзначили прогрес України в захисті прав геїв.

"Кілька кроків уперед (у буквальному сенсі!) для #Kyivpride. Великий крок уперед для рівності в Україні", - написала у твіттері посол Великобританії Джудіт Гоф, яка не приховує своєї нетрадиційної орієнтації.

"Є дужча політична підтримка, ніж минулого року

", - сказала агентству ["Рейтер"](#) учасниця маршу, німецький політик, член Європарламенту Ребекка Хармс.

Нагадаємо, голова Національної поліції Хатія Деканоїдзе на брифінгу після закінчення ходи повідомила, що 5500 поліцейських охороняли 1500 маніфестантів. За її словами, 57 осіб, які намагалися спровокувати насильство, були затримані, а потім їх відпустили.

РЕБЕККА ХАРМС

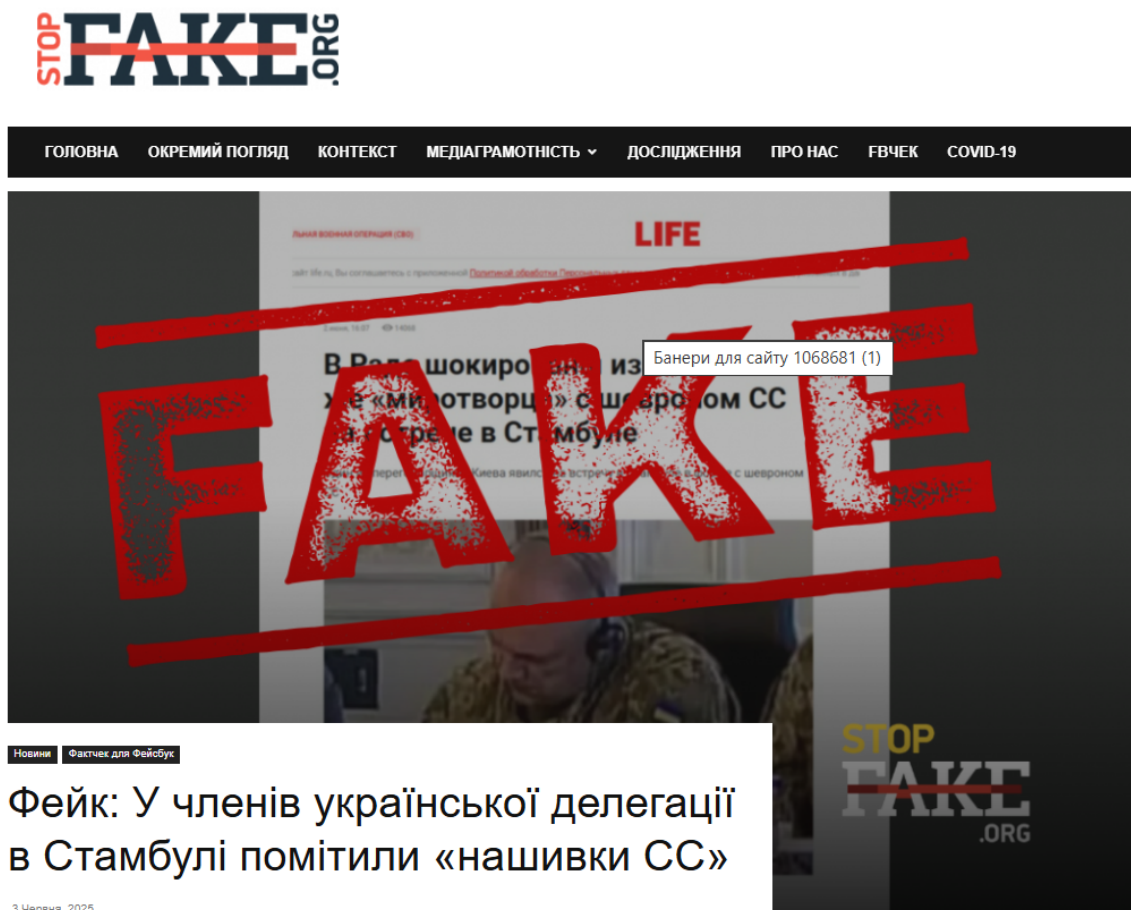
ДЖУДІТ ГОФ

ЛГБТ

Джерело: «LB.ua». URL:

https://lb.ua/society/2016/06/13/337582_zapad_pohvalil_ukrainu_mirniy.html

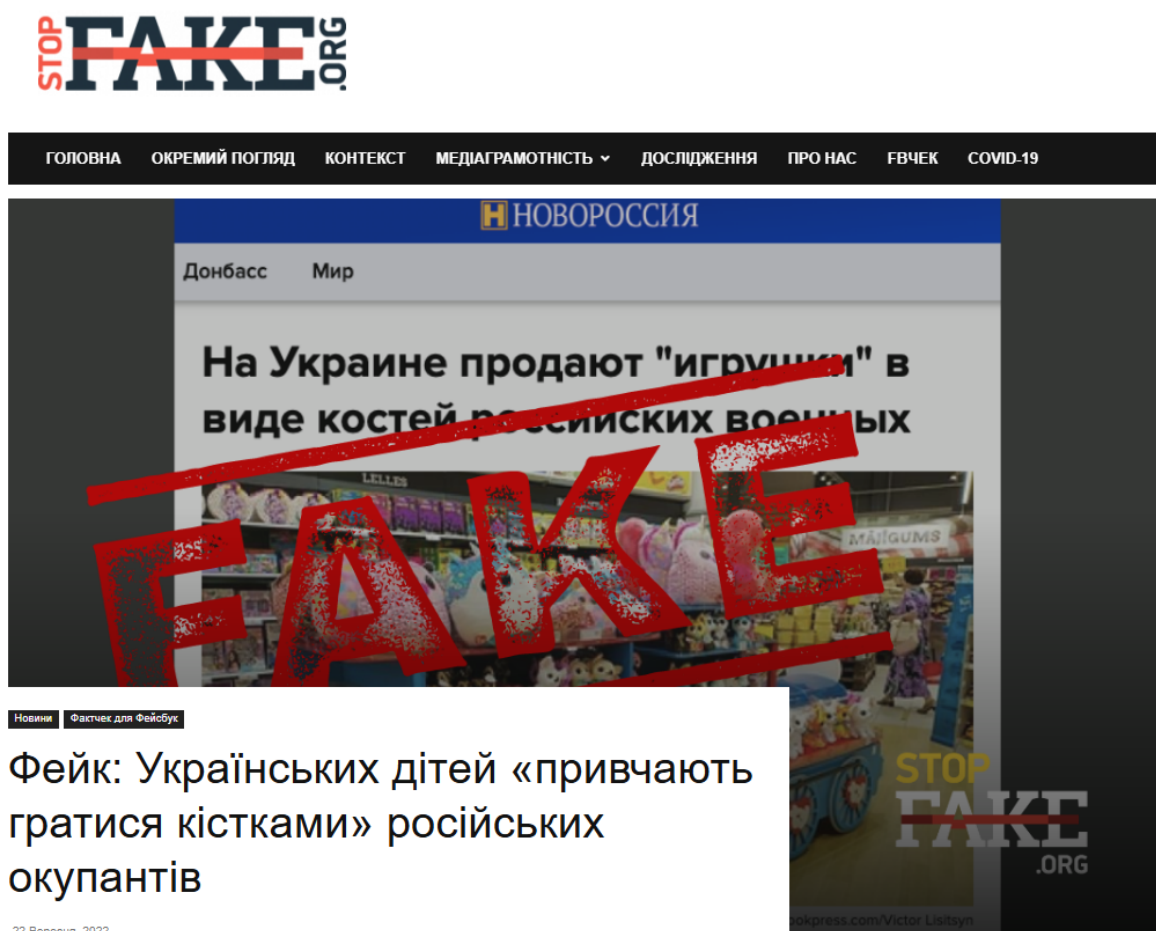
Фейк російської пропаганди: У членів української делегації в Стамбулі помітили «нашивки СС».

Джерело: «StopFake».

URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-u-chleniv-ukrayinskoyi-delegatsiyi-v-stambuli-pomitili-nashivki-ss/>

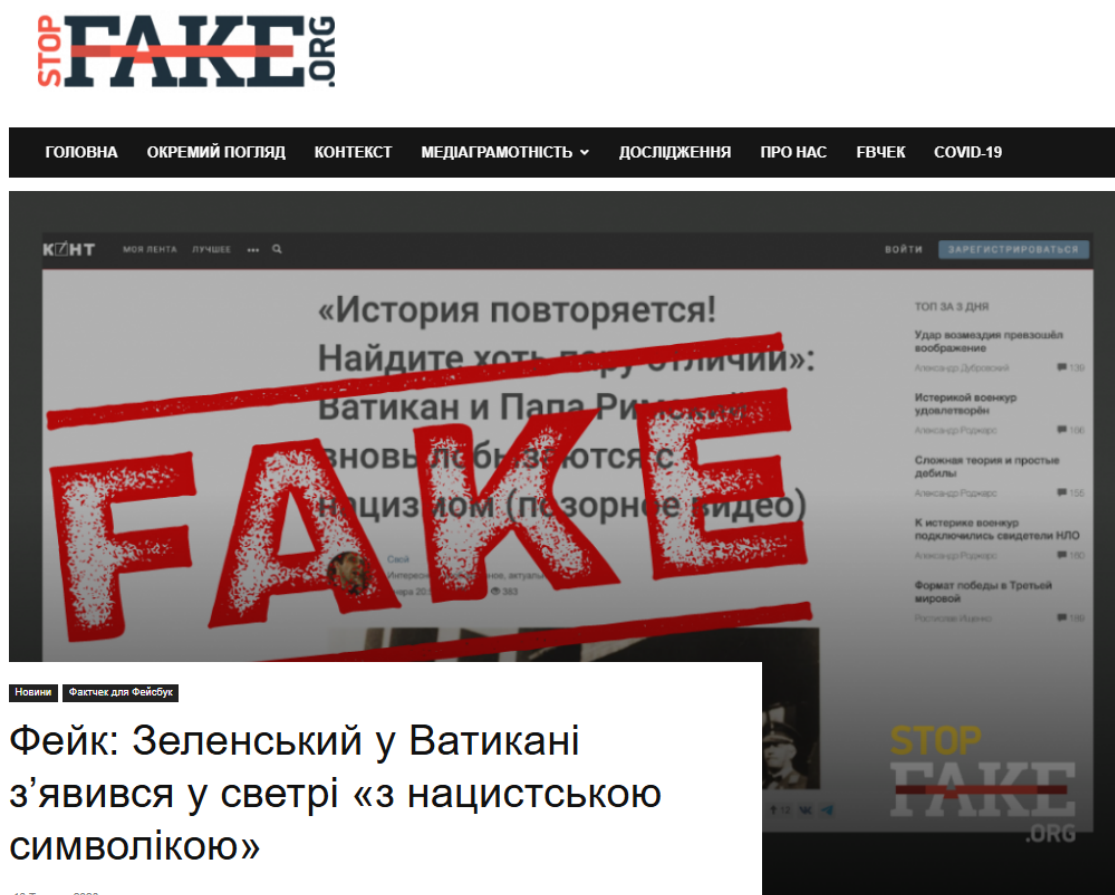
Фейк російської пропаганди: Українських дітей «привчають гратися кістками» російських військових.

Джерело: «StopFake».

URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-ukrayinskih-ditej-privchayut-gratisya-kistkami-rosijskih-okupantiv/>

Фейк російської пропаганди: Президент України В. Зеленський у Ватикані з'явився у светрі «з нацистською символікою»

Джерело: «StopFake».

URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-zelenskij-u-vatikani-z-yavivsyu-u-svetri-z-natsistskoyu-simvolikoyu/>

Командир «Азову» Д. Прокопенко отримав звання бригадного генерала.
*Журналісти «ТСН» відмічають, що Д. Прокопенко пропонує обмінювати
 військовополонених азовців на ворожих агентів*

ТСН

Усі публікації

Краще з YouTube

Ексклюзиви ТСН

Україна

Політика

Війна

Гламур

Спорт

Леді

Здоров'я

Астрологія

Відео

Рецепти

Економіка

Ще

ТСН • Україна

18:26, 25.02.26

Україна

10k

2 хв

Зеленський присвоїв Денису "Редісу" Прокопенку нове звання — указ

Командир «Азову» Денис Прокопенко отримав звання бригадного генерала. Станом на 25 лютого 2026 року він керує 1-м корпусом НГУ та залишається символом підрозділу.

ТСН

Усі публікації

Краще з YouTube

Ексклюзиви ТСН

Україна

Політика

Війна

Гламур

Спорт

Леді

Здоров'я

Астрологія

Денис Прокопенко на позивний «Редіс»: що відомо про військового

35-річний бригадний генерал НГУ **Денис Прокопенко** — Герой України (2022), командир 1-го армійського корпусу «Азов» НГУ, бере участь у бойових діях проти російських військ.

2025 року підрозділи «Азову» під його командуванням брали участь у бойових діях у районі Серебрянського лісництва, а згодом — на Торецькому напрямку.

Прокопенко — один із командирів оборони Маріуполя. Разом із бійцями він утримував «Азовсталь» протягом 86 днів. У полоні перебував від 16 травня до 24 вересня 2022 року.

Денис Прокопенко також брав участь у бойових діях на Донбасі, зокрема в Іловайську та Широкиному.

А від 2017 року очолив «Азов», ставши наймолодшим командиром такого рівня у Збройних силах України. Тоді йому виповнилося 26 років.

Наразі **активно здійснює командування підрозділами** та залишається одним із публічних символів «Азову». У своїх заявах постійно наголошує на необхідності **повернення українських військовополонених. А для обміну азовців, за його словами, росіянам потрібно пропонувати ворожих агентів, зокрема «попів Московського патріархату».**

Нагадаємо, 2025 року президент України Володимир Зеленський **відзначив Дениса Прокопенка нагородою**. Командир 1-го корпусу Нацгвардії «Азов» отримав орден Богдана Хмельницького другого ступеня.

Джерело: «ТСН».

URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zelenskyi-prysvoyiv-denysu-redisu-prokopenku-nove-zvannia-ukaz-3029387.html>

Президент України В. Зеленський заявив про початок роботи зі створення
Пантеону видатних українців (22.04.2026 р.)

Допис користувача Володимир Зеленський

Володимир Зеленський
22 квітня о 20:30 ·

Провели нараду щодо стратегічних питань нашої української політики пам'яті та вшанування національних героїв. Зокрема, розпочалася робота зі створення Пантеону видатних українців. Обсяг відповідних завдань надзвичайно великий і потребує залучення різних державних інституцій, українського суспільства та дипломатичних контактів із багатьма партнерами України.

Йдеться передусім про повернення в Україну історичних діячів – тих фігур, які мають фундаментальне значення для формування української національної свідомості та для нашого державотворення. Також ідеться про політику героїв в Україні, гідну меморіалізацію різних етапів нашої історії та повноцінне повернення всієї української історичної пам'яті. Маємо створити особливе місце ціннісної консолідації Українського народу, яке точно матиме значення для майбутніх поколінь українців і берегтиме пам'ять про покоління українців, які й створили нашу культуру та нашу державу.

Дякую Голові Верховної Ради України Руслану Стефанчуку, керівнику Офісу Президента Кирилу Буданову, заступниці керівника Офісу Ірині Верещук та всій команді, яка вже залучена, за змістовну роботу для виконання цього завдання. Визначили наші наступні кроки. Дякую всім, хто допомагатиме цій роботі! Слава Україні!

We held a meeting on strategic issues of Ukraine's policy of remembrance and honoring national heroes. In particular, work has begun on creating a Pantheon of Prominent Ukrainians. The scope of the relevant tasks is extremely broad and requires the involvement of various state institutions, Ukrainian society, and diplomatic engagement with many of Ukraine's partners.

This is primarily about bringing historical figures back to Ukraine – those who are of fundamental importance for shaping Ukrainian national consciousness and for our state-building. It is also about Heroes' Policy in Ukraine, proper memorialization of different stages of our history, and the full restoration of all of Ukraine's historical memory. We must create a special space of value-based consolidation for the Ukrainian people, one that will truly matter for future generations and preserve the memory of the generations who built our culture and our state.

Джерело: Володимир Зеленський.

URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=4220370424879968&set=a.1768961800020855>

Стаття на «Історичній правді»: Москва має бути знищена. Бандера схвалює.

УСІ РОЗДІЛИ

історична правда

ТЕКСТИ

КОРОТКО

КНИЖКИ

КОЛОНКИ

ДАЙДЖЕСТ

АРТЕФАКТИ

INTERNATIONAL

ІНТЕРВ'Ю

СПЕЦПРОЕКТИ - ДИСИДЕНТИ ДРУГА СВІТОВА МУЗЕЙ ГОЛОДОМОР КАТИНЬ ВОЛИНЬ 1943 РЕФОРМАЦІЯ ШАЛОМ! КАНАДІАНА РЕВОЛЮЦІЯ 100 ГОЛОКОСТ ЗАПА ПРЕСИ

ДОПОМОГТИ

Москва має бути знищена. Бандера схвалює

Національних героїв шанують не за вчинки, а за відомий конкретному поколінню образ цих вчинків. Якщо добре розбиратись у реальних вчинках історичних фігур бажання бути їхнім безоглядним фанатом, здебільшого, зникає. Дискусія навколо Бандери - це політична і світоглядна дискусія, частина процесу національного будівництва. Ми маємо її пережити. І головне - Москва має бути знищена. Бандера одобряє

17 СІЧНЯ 2023

Вахтанг Кіпіані
Журналіст, історик, головний редактор сайту "Історична Правда"

f

Від редакції: нещодавно у французькій газеті "Le Monde" було опубліковано кілька статей про Степана Бандеру. Журналістам давали коментарі й українські історики. Зокрема, Ярослав Грицак та Володимир В'ятрович. Опубліковані слова Ярослава Грицака викликали гнівні заяви серед регіональних політиків та націєцентричних істориків.

На нашому сайті опубліковано колонку Ярослава Грицака "[Як я купався у Збручі з Юрієм Андруховичем і поплужив ім'я Бандери](#)" з тлумаченням ситуації, а також відповідь Володимира В'ятровича "[Про Грицака, Бандеру і труднощі перекладу](#)".

Тепер публікуємо текст головного редактора "Історичної правди" Вахтанга Кіпіані. Сподіваємось, що дискусія триватиме, але не виходитиме за межі здорового глузду та етики.

Теза 1. Національних героїв шанують не за вчинки, а за відомий конкретному поколінню образ цих вчинків.

Грубо кажучи, що робила реальна фігура ми не знаємо точно (сумарний наклад книг про провідника ОУН, приміром, за всі роки незалежності - не більше кількох десятків тисяч примірників, а нормальної наукової біографії, яка б не була ідеологічно заангажованою, на мій погляд, нема).

Але його образ, вибудований літературою, кіно, комуністичною та націоналістичною пропагандою, усною пам'яттю та масовою культурою нам багатьом дає позитивну силу і ми цією силою б'ємо ворога.

І це нормально - це всюди по світу так.

Джерело: Історична правда.

URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/17/162290/>

258